

SP SOCIÁLNÍ PRÁCE

SOCIÁLNA PRÁCA

ČASOPIS PRO TEORII, PRAXI A VZDĚLÁVÁNÍ V SOCIÁLNÍ PRÁCI

3/2004

Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Komunitní práce

Editorial	1	Fakta, vyhlášky	32	Studentské práce	124	Recenze	150
O čem se mluví	2	Pohledy na věc	37	Školy se představují	136	Akce, zprávy...	171
Anketa	27	Akademické statě	43	Inspirace pro praxi	146		

OBSAH:

Editorial	1
O čem se mluví	
Komunitní práce umožňuje aktivní účast na řešení vlastních problémů	2
Dobrovolnický program CpKP na střední Moravě	7
Centrum pro komunitní práci (CpKP)	9
Komunitní plánování jako demokratický způsob plánování rozvoje	14
Dobrovolnictví umožňuje získat nové dovednosti	22
Anketa	
Otazníky komunitního plánování	27
Fakta, vyhlášky	
Pilotní vzdělávací projekt v komunitní práci	32
Pohledy na věc	
Od kontaktu s Chartou 77 ke komunitní práci (J. Helmer)	37
Boj za uznání komunitní práce potrvá dlouho (L. Schuringa).....	39
Akademické statě	
A. Příhodová: Koncept komunity v komunitní sociální práci	43
O. Matoušek: Klientův přirozený svět a sociální služby	57
E. Iarskaia-Smirnova, P. Romanov: Profesionální rozvoj sociální práce v Rusku	67
J. Paleček, D. Kocman: Asistovaná aktivita, asistovaná samostatnost, asistované propojování - o povaze působení psychiatrických profesionálů	76
J. Doležel: Východiska a cíle charitativně-diakonické práce se seniory	90
B. Balogová: Dôchodkové zabezpečenie ako jedna z foriem sociálneho zabezpečenia	103
P. Horák: Naplňování standardů kvality sociálních služeb na úřadech práce	111
Studentské práce	
Z. Baňasová: Práce s autistou v pokročilém věku	124
Školy se představují	
KVDA SP FF PU Prešov: K povinne voliteľným predmetom patrí Terapia a výchova dobrodružstvom a zážitkom	136
Inspirace pro praxi	
Příčiny nevyužití prenatální péče u těhotných žen v kontextu sociální práce v USA	146
Recenze	150
Akce, zprávy a oznámení	171

Vážené čtenářky a vážení čtenáři, dostává se Vám do rukou třetí číslo časopisu Sociální práce / Sociálna práca, které se redakční rada rozhodla věnovat tématu Komunitní práce. Pokoušíme se tak uchopit téma nelehké a v našich podmínkách nejednoznačně chápáné. V praxi se komunitní práce používá spíše ojediněle a za stagnující lze označit i situaci v oblasti teoretické a publikační. Často jsou za synonyma termínu „komunitní práce“ považovány pojmy „komunitní centrum“, „komunitní plánování“, „terapeutická komunita“ atd. Vymezení samotného termínu „komunitní práce“ chybí, stejně jako vymezení vztahu mezi komunitní prací a sociální prací. Částečně se vše odvíjí od neexistující akademické a profesní diskuse na toto téma. Vše je dále komplikováno módním používáním pojmu „komunita“. Obsah čísla, které právě otevíráte, bohužel odpovědi na tyto otázky nepřináší. Zrcadlí spíše současnou, dovoluji si tvrdit „zmatenou“ situaci. Komunitní práce tak stále čeká na svoje vymezení a ukotvení v podmínkách české a slovenské sociální práce. V praxi české a slovenské sociální práce lze sledovat především tři oblasti, které jsou označovány jako „komunitní práce“. Jedná se o komunitní plánování, aktivita center pro komunitní práci a komunitní projekty zejména neziskových nestátních organizací, které se především zaměřují na práci s Romy. Možnostem sociální práce s Romy však bylo věnováno v roce 2003 čtvrté číslo, proto jsme se rozhodli toto téma omezit. Bohužel se nám nepodařilo ani do jednoho ze zmiňovaných čísel získat příspěvek našich slovenských

kolegů, kteří se komunitní práci s Romy věnují.

Za stagnující jsme označili i situaci na poli akademickém. Tento stav podle našeho názoru odráží i zastoupení statí věnujících se komunitní práci v akademické části. Ani v tomto čísle se nám nepodařilo otevřít prostor pro diskusi. Dosavadní publikační produkci na toto téma lze považovat za mizivou. První a zatím jedinou česky psanou monografií na toto téma je Hartlova kniha z roku 1997, která diskutuje odlišnosti komunity občanské a terapeutické a naznačuje několik možností teoretického uchopení komunitní práce. Druhým významným příspěvkem v české odborné literatuře je příspěvek Kinkora v monografii věnované metodám sociální práce, která vyšla v roce 2003. Kinkor chápe komunitu především jako lokalitu. K vymezení komunitní práce a teoretickým východiskům se nevyjadřuje a věnuje se především popisu praxe komunitní práce u nás. Na Slovensku publikovala v roce 2003 svoji disertační práci Anna Žilová a popisuje v ní možnosti využití komunitní práce s nezaměstnanými. Přes tyto pokusy komunitní práce, či komunitní sociální práce, v České republice a na Slovensku stále čeká na teoretickou diskusi.

Alice Příhodová,
tematický garant čísla

•••

S obledem na blížící se uzávěrku ročníku 2004 přikládáme složenku a zdvořile žádáme o ubrání předplatného na následující rok. Předplatné časopisu zůstane v roce 2005 pro jednotlivé skupiny odběratelů ve stejné výši.

Redakce

Občanské sdružení Vzájemné soužití vzniklo v roce 1997, jako reakce na důsledky rozsáhlých povodní, které katastrofálně zasáhly velkou část Ostravy, mimo jiné i městskou část Ostrava-Hrušov. Postiženým obyvatelům bylo tehdy poskytnuto náhradní bydlení v unimo buňkách v části Ostrava-Liščina. Mezi původními obyvateli a obyvateli novými začaly vznikat nepříjemné konflikty, k jejichž řešení přispěla nemalou měrou hrstka dobrovolníků o. s. Vzájemné

Komunitní práce umožňuje aktivní účast na řešení vlastních problémů

• Z jakých principů vycházíte při komunitní práci?

Komunitní práce, kterou se snažíme realizovat, vychází z metody komunitního rozvoje, kterou používá holandská nezisková organizace Spolu International Foundation, v jejímž čele stojí Jef Helmer (naše organizace s panem Helmerem spolupracuje).

Tato metoda staví na čtyřech základních principech:

Komunitní akce - mobilizování členů komunity k identifikaci jejich problémů a aktivního hledání řešení

Kooperace - podpora společného setkávání komunity a ostatních zájmových skupin (samospráva, sociální služby apod.), podpora společné diskuse o zájmech všech zainteresovaných stran

Partnerství - vytvoření prostoru pro konstruktivní dialog a spolupráci s lokální

samosprávou a dalšími relevantními institucemi

Interkulturní dialog - snaha o osvětu jak minority, tak členů majoritní společnosti, co se týče používaných kulturních vzorů (romských i českých), prezentování dosažených výsledků v médiích

Fungování komunitních center je podstatným výsledkem komunitní práce v jednotlivých lokalitách. Upozorňuji na velkou opatrnost při směšování významu slov „komunitní centrum“ a „komunitní práce“. Jedno z druhého může vycházet, ale jejich koexistence nemusí být nezbytnou nutností.

• Jak funguje spolupráce s magistrátem, městskými částmi?

Naše práce je primárně založena na aktivní participaci obyvatel jednotlivých lokalit.

Všechny aktivity týkající se lokalit jsou vždy realizovány z podnětu členů komunity, které vzejdou na pravidelných schůzkách obyvatel, svolávaných sociálním pracovníkem formou letáků přibližně jedenkrát měsíčně. Na tyto schůzky jsou často zváni zástupci Úřadu městského obvodu Slezská Ostrava (např. místostarosta pro bytové záležitosti, místostarostka pro školství, zástupci sociálního odboru), kteří přímo v komunitě řeší aktuální problémy. Popřípadě se společně s obyvateli a sociálními pracovníci o. s. Vzájemné soužití domlouvají na krátkodobých nebo střednědobých strategiích vedoucích k řešení problémů těchto sociálně (i geograficky, např. Zárubek) vyloučených lokalit.

Tato společná setkání obyvatel slouží jednak k co nejpřesnější identifikaci problémů, jednak k posilování pocitu sounáležitosti místního společenství (například na společných záležitostech spolu jednotlivé klany v rámci možností spolupracují přesto, že v běžném životě komunity pozorujeme opak), v neposlední řadě je důležitý prvek aktivní participace na řešení vlastních problémů za podpory samosprávy a o. s. Vzájemné soužití.

V lokalitách Liščina a Zárubek ze společného setkávání obyvatel vznikly

místní rady složené ze zástupců jednotlivých domů a pracovníků o. s. Vzájemné soužití. Tyto místní rady zastupují své komunity při vyjednávání se samosprávou, členové tak získávají zkušenosti a dovednosti, jež mohou být nespornou výhodou v jejich budoucím životě a vedou jak jednotlivé členy rady, tak i členy komunity k postupnému osamostatnění. Z toho vyplývá, že způsob komunitní práce realizovaný o. s. Vzájemné soužití klade největší důraz na proces zplnomocňování (empowerment), což jde ruku v ruce s naším cílem terénní sociální práce - uschopnění (enable).

• Kolik zhruba žije obyvatel v lokalitách, kterým se věnujete?

Stanovit počty obyvatel jednotlivých lokalit není problém, protože tyto lokality jsou jasně geograficky ohraničené: Hrušov asi 260 obyvatel, Zárubek zhruba 240 obyvatel, Liščina asi 400. Sociálně-právní poradnu navštěvují klienti z celé Ostravy i okolí. Ze statistiky klientů vyplývá, že služby poradny vyhledalo za 1. čtvrtletí 2004 1 147 klientů, kteří poradnu za danou dobu navštívili celkem 2 242krát. Ve 2. čtvrtletí vyhledalo služby 1 293 klientů, celkem 1 753krát.

soužití. V roce 1998 získalo sdružení právní subjektivitu a činnost rozšířilo o volnočasové aktivity pro děti a mládež, založením komunitního centra v unimo buňkách na Liščině, a o prevenci a řešení sociálně patologických jevů nastartováním terénní sociální práce. Záhy se přesunulo těžiště sociální práce ke komunitní práci a postupně vznikla další komunitní centra v lokalitách Ostrava-Hrušov a Ostrava-Zárubek. Centra se nadále primárně zaměřují na volnočasové aktivity a vzdělávání. Tyto lokality se

vyznačují vysokou koncentrací Romů, přibližně 95 %. Na další otázky související s činností o. s. *Vzájemné soužití* odpovídala Mgr. Vendula Jabůrková z týmu sociálních služeb.

• **Kolik funguje, pracuje v o. s. Vzájemné soužití ve vašich projektech pracovníků? Jsou zapojeni i dobrovolníci?**

Vzájemné soužití je rozděleno na dva stěžejní úseky:

1. Tým sociálních služeb – složený z terénních sociálních pracovníků v počtu 4 + 1 romská asistentka (konkrétně na Zárubku a Liščině po jedné pracovníci, na Hrušově působí dvě, ale každá na 0,5 úvazku spolu s romskou asistentkou) a dále ze dvou sociálních pracovníků sociálně-právní poradny, plus koordinátora celého našeho týmu. V současné době nemáme v týmu žádného dobrovolníka proto, že jsou prázdniny. Přes školní rok máme jednoho až dva dobrovolníky, kteří k nám obvykle přijdou na povinnou školní praxi, ti, kterým se práce zalíbí, tady zůstávají přes rok jako dobrovolníci. V blízké budoucnosti je naším záměrem přijmout do týmu další tři Romy/Romky, s cílem, abychom v každé lokalitě a v poradně měli jednoho romského asistenta. Pod náš tým spadá také právník sdružení.

2. Komunitní centra (KC) – máme je ve třech lokalitách: Liščina, Hrušov, Zárubek. Nad všemi centry stojí koordinátor komunitních center. Každé centrum má svého vedoucího a dále dva zaměstnance na

volnočasové aktivity. Navíc dvě komunitní centra provozují ranou péči (něco jako mateřská škola), kde je zaměstnána vždy jedna učitelka a jedna romská pedagogická asistentka. Celkem je pod úsekem KC zaměstnáno v současné době 13 lidí a koordinátor. Dobrovolníků působí při komunitních centrech šest. Například Liščina je specifická velmi aktivní mládeží, takže i dobrovolníci jsou pouze mladí lidé.

• **Co je největší překážkou při kontaktu s klienty (Romy)? Lze zhodnotit vývoj vztahů mezi sociálními pracovníky a klienty za dobu, co v lokalitě působíte?**

Nejsem si vědoma překážek, které by svou závažností bránily samotné práci. Je možné, že kulturní rozdílnost může způsobit určité problémy v komunikaci klienta a pracovníka, avšak já sama ani moje kolegyně jsme se s tímto ještě neseťkaly. Spíše si myslím, že překážky obecně nevznikají tam, kde se jim obě strany snaží aktivně předcházet (například alespoň základní znalosti o historii, kultuře a zvycích Romů). Snad jen k terénní práci v jednotlivých lokalitách: nezbytnou nutností k rozjetí jak terénní, tak komunitní práce je znalost rodinných klanů. Je třeba být si alespoň vědom jejich existence a jejich

důležitosti v samotné práci (musím vědět, koho s kým můžu v rámci komunitních aktivit přiřadit).

Vývoj vztahu sociálních pracovníků a klientů v lokalitách se velmi těžko posuzuje, protože vzhledem k náročnosti práce je fluktuace mezi terénními pracovníky značně vysoká. Avšak důvěra našich klientů k Vzájemnému soužití je i přesto velmi dobrá, což doložil i výzkum realizovaný v roce 2003, zaměřený na kvalitu poskytování sociálních služeb o. s. Vzájemné soužití.

• Jaké vidíte výhody a limity komunitní práce?

K nesporným výhodám komunitní práce patří zlepšování celkového stavu konkrétních lokalit, tzn. zaměření na konkrétní příjemce sociálních služeb (na rozdíl například od komunitního plánování zaměřeného pouze na skupiny klientů definovaných příliš obecně). Tato výhoda ale s sebou zároveň nese i limity – na jedné straně se snažíme komplexně zlepšovat životní situaci našich klientů, na druhé straně si uvědomujeme ambivalentnost těchto aktivit. Klienti chtějí z lokalit ve velké většině případů odejít; po nás žádají zlepšení současné situace, avšak tímto zlepšováním jsou určitým způsobem omezovali v možnostech vystoupení z bludného kruhu sociálně vyloučeného života.

• Na jakou oblast zaměřujete především své aktivity?

Protože jedním z největších problémů našich klientů je kvalita bydlení, zaměřujeme aktivity komunitní práce z velké části na zlepšování bytových podmínek i okolního prostředí.

Jako příklad může sloužit projekt Modelový dům:

- Vznikl na základě iniciativy Zárubecké rady (tj. místní rady Zárubku). Podstatou této iniciativy byla touha obyvatel komunity zvelebovat si své chátrající domy.

- Obyvatelé sami navrhli, že si svépomocí vymalují společné prostory domu. Avšak samotní obyvatelé na materiál neměli dostatečné finance.

- Zde se projevila náklonnost úřadu městského obvodu Slezská Ostrava a na několika společných setkání jeho zástupců, členů Zárubecké rady a pracovníků o. s. Vzájemné soužití bylo vyjednáno financování akce právě ÚMOB.

- Komunita si na schůzce obyvatel stanovila kritéria výběru jednoho domu, který bude vymalován, a bude tak sloužit jako precedens do budoucna.

- Jednou z podmínek byl úklid sklepů, půd a okolí domů samotnými obyvateli, zde opět za podpory ÚMOB, který poskytl na své náklady kontejnery.

- Podle plnění stanovených kritérií byl vybrán jeden dům, který si obyvatelé sami vymalovali.

- Ke kolaudaci byli přizváni zástupci samosprávy a dalších zainteresovaných organizací.

Malování společných prostor se konalo ještě ve dvou domech, letos chystáme realizaci akce v dalších alespoň dvou domech.

• Jaké máte další plány? Budete svoji činnost rozšiřovat?

Naše plány, co se týče komunitní práce, pochopitelně nezůstávají jen u malování chodeb a u oprav domů. Rádi bychom se pokusili o aktivní zvyšování zaměstnanosti v našich komunitách zprostředkovává-

ním vzdělávacích kursů, vytvořením vztahu vzájemné důvěry s firmami, které by byly ochotné našim klientům poskytovat bezplatné praxe a časem by se na základě zkušenosti s konkrétními lidmi rozhodovaly, zda tohoto člověka přijmou

do zaměstnaneckého poměru. Věříme, že tato idea není jen hudbou vzdálené budoucnosti, ale že se nám do roka podaří takto umístit alespoň několik našich klientů.

Rozhovor připravil Pavel Bajer ■

V lokalitě Zárubek uspořádalo tamní komunitní centrum Den dětí.

Foto: Markéta Luňáčková

Dobrovolnický program CpKP na střední Moravě

Centrum pro komunitní práci (CpKP) střední Morava se sídlem v Přerově realizovalo v roce 2002 Dobrovolnický program, který navazoval na pilotní projekt s názvem Nezaměstnaní jako dobrovolníci. CpKP připravilo tento projekt s podporou Ministerstva práce a sociálních věcí ČR, Hestie - NDC Praha, Úřadem práce v Přerově, Městským úřadem v Přerově a společností EPICO Olomouc.

„Projekt si kladl za cíl pomoci nezaměstnaným absolventům a dalším nezaměstnaným z rizikových skupin udržet sociální a pracovní návyky, získat nové vědomosti, zkušenosti a kontakty. Důležitý aspekt rovněž tvořila prevence psychosociální krize nezaměstnaných, plynoucí z dlouhodobé nezaměstnanosti,“ říká Markéta Nováková z CpKP střední Morava. Nezaměstnaní působili jako dobrovolníci v neziskových organizacích různého zaměření. Po 50 až 100 hodinách činnosti ve vybraných organizacích získávali Certifikát o získávání praxe, kterým se mohou prokazovat při získávání zaměstnání. Projektu se zúčastnilo celkem 27 nezaměstnaných a osm z nich obdrželo certifikát. „Tři nezaměstnaní získali v průběhu projektu trvalé zaměstnání v organizaci, kde vykonávali dobrovolnickou službu,“ dokumentuje úspěš-

nost projektu M. Nováková.

V roce 2003 projekt pokračoval dále jako dobrovolnický program. Během tohoto roku vypracovalo CpKP střední Morava akreditační dokumentaci, kterou v listopadu 2003 schválilo Ministerstvo vnitra České republiky. Schválením získalo CpKP střední Morava oprávnění zprostředkovávat dobrovolnickou službu dalším organizacím, podle zákona č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě.

„Od počátku roku 2004 má Dobrovolnický program upravená pravidla tak, aby vyhovovala zmíněnému zákonu. Program Dobrovolnictví na střední Moravě jsme rozšířili na Hranice a Lipník nad Bečvou. Bylo tedy žádoucí vytvořit určitá kontaktní místa v jednotlivých městech,“ říká pracovnice CpKP. „V Lipníku spolupracujeme s městskou knihovnou a v Hranicích s Mateřským centrem Dráček, kde máme kontaktní místa,“ dodává. Kontaktní osoby v těchto místech poskytnou zájemci prvotní informace o programu, a umožní tak jeho účast v programu. Ostatní záležitosti již řeší realizátor programu CpKP střední Morava. „Další změnou oproti minulým rokům je rozšíření dobrovolnictví mezi ostatní zájemce o dobrovolnickou činnost, nejedná se tedy pouze o nezaměstnané. Cílovými skupinami našeho projektu

jsou nezaměstnaní, ostatní dobrovolníci a přijímající organizace,“ vysvětluje M. Nováková.

Střední Morava patří mezi regiony postižené vysokou nezaměstnaností. Přibývá více dlouhodobě nezaměstnaných, kteří jsou ohroženi sociální exkluzí. „Náš projekt jsme zaměřili na posilování sociálních vazeb nezaměstnaných na společnost. Jde o to, abychom pomohli nezaměstnaným zmírnit frustraci z dlouhodobé nezaměstnanosti, abychom jim pomohli navázat nové kontakty a získat nové dovednosti, které by jim pomohly zvýšit jejich šanci na získání stálého zaměstnání. U nezaměstnaných absolventů je také důležité přijít do styku s pravidelným režimem, který zaměstnání vyžaduje. A v neposlední řadě vede

dobrovolnická činnost k pocitu užitečnosti pro společnost a pro ty, kteří pomoc dobrovolníka využívají,“ popisuje projekt.

V dobrovolnictví nemá ČR tak velkou tradici jako západoevropské a severoamerické země. „Určitě je však důležité pro rozvoj občanské solidarity. Pro dobrovolníky tato činnost znamená určité uspokojení z pomoci druhým a možnost seberealizace. Náš projekt se chce zaměřit především na mladé dobrovolníky, studenty, neboť je důležité oslovit s myšlenkou dobrovolné pomoci především mládež,“ říká pracovnice přerovského CpKP.

Do přijímajících organizací přicházejí dobrovolníci s nabídkou pomoci.

Vykonávají zde jak pomocné práce, tak

práci s klientem.

Dobrovolníci mohou pracovat s klientem individuálně (osobní asistence) i skupinově (kroužky, volnočasové aktivity). Nejčastěji bývají přijímající organizace zaměřeny na sociální služby. Do dobrovolnictví se zapojují i ostatní organizace, jako například psí útulky, ornitologický spolek, organizace zaměřené na ochranu životního prostředí apod. „Pro

Dobrovolníci z Centra pro komunitní práci provádějí mezi obyvateli anketu.

Foto: Archiv CpKP

přijímající organizace má přínos dobrovolník pro svůj pohled zvenčí, přichází často s novými nápady, přínosem je i jeho bezplatná pomoc klientům organizací,“ domnívá se M. Nováková.

Podle jejího názoru je důležité o dobrovolníky pečovat a zajistit co nejhladší průběh jejich činnosti. Proto vznikají tzv. dobrovolnická centra, která mají za úkol vybrat dobrovolníky, poskytnout jim vyškolení, pojištění a poté je vyslat do organizace, která je potřebuje.

„Umístěním dobrovolníka v organizaci naše práce nekončí. Dále komunikujeme jak s dobrovolníkem, tak se zástupcem organizace a snažíme se předcházet různým problémům. Dobrovolník nesmí poškodit klienta a zároveň přijímající organizace musí vytvořit pro dobrovolníka vhodné zázemí.“

V současné době spolupracuje CpKP střední Morava se zhruba dvaceti různými přijímajícími organizacemi z Přerova, Lipníku nad Bečvou a Hranic, ve kterých vykonává dobrovolnickou službu na 30 dobrovolníků z řad studentů i nezaměstnaných. Od počátku roku 2004 byl vydán zatím jeden certifikát, avšak většina dobrovolníků ve své činnosti stále pokračuje. „Na podzim chystáme pro dobrovolníky také doprovodné akce, typu motivačních a podpůrných seminářů, které dobrovolníkům umožní získat dovednosti potřebné k hledání stálého zaměstnání. Tuto službu připravujeme především pro nezaměstnané dobrovolníky, věříme však, že bude užitečná také pro budoucí absolventy středních škol,“ věří M. Nováková.

Zpracoval Pavel Bajer

Centrum pro komunitní práci

CpKP je nezisková organizace, která poskytuje služby všem zájemcům z veřejné správy, občanských organizací a soukromého sektoru v následujících oblastech:

Účast veřejnosti a občanských organizací v rozvoji obcí, měst a krajů. Navrhujeme a realizujeme programy účasti veřejnosti v investičním plánování a rozhodování. Jedná se například o zapojení veřejnosti do plánování a navrhování veřejných prostranství, do přípravy regenerace panelových sídlišť, do přípravy strategických, rozvojových nebo komunikačních koncepcí (např. koncepce nakládání s odpady, generely zeleně atd.) nebo také do přípravy dopravních staveb či jiných investic. V rámci tohoto programu organizujeme diskuse s veřejností, interaktivní výstavy, ankety, sociologické průzkumy a rovněž zajišťujeme vedení pracovních setkání s občany. Pořádáme vzdělávací programy v oblasti zapojování veřejnosti pro pracovníky veřejné správy.

Místní udržitelný rozvoj. Poskytujeme konzultační služby při přípravě projektů zaměřených na místní sociálně ekonomický rozvoj při respektování principů ochrany životního prostředí. Zpracováváme a aktualizujeme rozvojové strategie mikroregionů, měst a krajů. Asistujeme při přípravě místních rozvojových projektů a aktivit zaměřených na znevýhodněné skupiny obyvatel. Pracujeme ve vzájemné spolupráci s místními

partnery (veřejnou správou, podnikateli a NNO), což umožňuje co nejvíce přizpůsobit projekty místním podmínkám.

Regionální politika Evropské unie a regionální rozvoj ČR. Prosazujeme principy partnerství a transparentního rozhodování v regionální politice Evropské unie.

V Česku prosazujeme konzultace a zapojení veřejnosti a nevládních neziskových organizací při přípravě a využívání Strukturálních fondů. Účastníme se diskusí o podobě regionální politiky, zprostředkováváme informace ostatním NNO v Česku a připravujeme společná doporučení a postupy. Naše zkušenosti z ČR přenášíme do ostatních kandidátských a členských zemí EU.

Vzdělávání, podpora a posilování nestátních neziskových organizací. Podporujeme a vzděláváme členy občanských a neziskových organizací na všech úrovních.

Pracujeme s dobrovolníky, organizujeme semináře a vzdělávací kurzy s cílem posílit neziskový sektor. Podporujeme mezioborové setkávání a spolupráci neziskových organizací.

Ekoprogram. Realizujeme zejména strategické posuzování vlivů plánů, programů či koncepcí na životní prostředí (tzv. SEA). Současně s tím je spojeno i hodnocení vlivů projektů, staveb, technologií apod. na životní prostředí (tzv. EIA) a hodnocení zdravotních rizik. Do této oblasti patří i tzv. IPPC (Integrovaná prevence a omezování znečištění). Všechny jmenované oblasti zpracováváme podle zásad místní Agendy 21, daných zákonů a evropských směrnic.

Podrobnější informace naleznete na www.cpkp.cz.

Místní zastoupení CpKP:

Západní Čechy

Americká 29
301 38 Plzeň
Tel./fax: +420 377 329 558
zapadni.cechy@cpkp.cz

Moravskoslezský kraj

Ostrčilova 19
702 00 Ostrava
Tel./fax: +420 596 138 006
ostrava@cpkp.cz

Střední Čechy

Na Václavce 46
150 00 Praha 5-Smíchov
Tel./fax: + 420 251 560 776
stredni.cechy@cpkp.cz

Jižní Čechy

Dvořákova 21
370 01 České Budějovice
Tel./fax: +420 386 360 544
jizni.cechy@cpkp.cz

Střední Morava

Kancelář Přerov
Horní náměstí 12
750 02 Přerov
Tel.: + 420 581 210 502
Fax: + 420 581 219 555
stredni.morava@cpkp.cz

Kancelář Zlín

Gahurova 292 - areál vily Tomáše Bati
760 01 Zlín
Tel.: + 420 577 213 140
zlin@cpkp.cz

Sídlo: Centrum pro komunitní práci, Palackého 30, 750 02 Přerov

Hledají se aktivní lidé. Zn. Doma už to znáte.

Dobrovolnický program pro Přerov, Lipník nad Bečvou a Hranice

Tento program podpořili: Město Hranice, HESTIA Národní dobrovolnické centrum, MVČR

- **Co je dobrovolnický program?**

Dobrovolnický program navazuje na projekt Nezaměstnaní jako dobrovolníci, který probíhal v minulých letech v Přerově.

V tomto roce bychom však rádi nabídli dobrovolnictví i dalším zájemcům.

Rádi bychom tímto programem rozšířili dobrovolnictví do povědomí široké veřejnosti a umožnili všem zájemcům získat nové zkušenosti.

- **Co nabízíme?**

- možnost využití vašich dovedností a schopností tam, kde je to potřeba
- smysluplné a aktivní využití vašeho volného času
- získání nových zkušeností a možnost potkat nové zajímavé lidi
- získání certifikátu po padesáti hodinách dobrovolné činnosti.

- **Komu je určen dobrovolnický program?**

Každému, kdo chce pomáhat v organizacích, které se zabývají sociálními službami pro seniory, zdravotně i mentálně postižené, drogově závislé, ale také v organizacích, které chtějí vyplnit volný čas dětí a mladých a které se zaměřují na sport nebo kulturu.

- **Jaké dobrovolníky hledáme?**

Nejdůležitější je chuť něco dělat. Nezáleží na vzdělání ani věku. Každý může pomoci někde jinde. Někdo umí malovat a zpívat, jiný spravit kohoutek a vyrobit poličku.

- **Je dobrovolnictví náročné na čas?**

Každý dobrovolník si vybírá, kdy přijde a kdy odejde. Pomáháte, kdy můžete a kdy chcete vy. Je to na vás. Stačí se jen domluvit přímo v organizaci. Vaše dobrovolnická činnost bude smluvně ošetřena. Ve smlouvě je uvedeno, kde chcete „dobrovolničit“, jak často a jaké činnosti byste rádi v organizaci dělali. Vše záleží na naší domluvě.

- **Co když budu chtít pomoci a něco se rozbije?**

Centrum pro komunitní práci střední Morava je akreditovanou organizací pro dobrovolnickou činnost. Ručí tedy za to, že dobrovolník bude pojištěn za škodu na zdraví nebo na majetku, kterou způsobí a která bude způsobena jemu.

• Může být dobrovolníkem i nezaměstnaný?

Ano, stále hledáme dobrovolníky mezi nezaměstnanými. Existuje doporučení Ministerstva práce a sociálních věcí ČR úřadům práce, aby podporovaly dobrovolnictví. Plníte-li své povinnosti vůči úřadu práce, nic Vám nebrání věnovat se dobrovolnické činnosti.

• Co je potřeba udělat?

Stačí zavolat nebo napsat na uvedené kontakty a domluvit si s námi schůzku.

U nás získáte všechny potřebné informace a zde Vám také zodpovíme všechny Vaše dotazy.

• Kontaktní centra v Hranicích a Lipníku nad Bečvou:

Pro dobrovolníky z Hranic a z Lipníku jsme zajistili kontaktní centra v jejich městech.

Pro Hranice je to Mateřské centrum Dráček, které sídlí na Purgešově 1399, a kontaktní osobou je zde Ing. Zuzana Čírtková.

V Lipníku můžete získat základní informace v Městské knihovně, kterou naleznete na náměstí T. G. Masaryka 11, a obracet se můžete přímo na Mgr. Miroslavu Střelcovou.

• V jakých organizacích můžete například „dobrovolničit“?

Centrum výchovy a vzdělávání mentálně postižených v Přerově:

- asistence klientů při pracovní rehabilitaci
- společníci pro procházky, doprovody do kina, domů, do Centra atd.

Domov důchodců v Tovačově:

- společníci při kulturní a zájmové činnosti, při osobních potřebách seniora
- pomocné práce v areálu
- pomoc při terapeutických pohovorech (nutné vzdělání)

Mateřské centrum Dráček v Hranicích:

- pomoc ve výtvarném kroužku
- pomoc s běžným provozem
- pomoc při organizaci akcí
- administrativní práce

DDM ATLAS v Přerově

- pomoc při tréninku tanečních skupin
- pomoc při výukových rukodělných programech
- práce s počítačem
- pomoc při dopravní výchově
- pomoc při organizování nepravidelných akcí

Kontaktní centrum Kappa v Hranicích

- administrativní práce
- výpomoc při lince důvěry

• **Kdo jsme?**

Centrum pro komunitní práci je vzdělávací a konzultační nestátní organizace, která se věnuje účasti veřejnosti v rozvoji měst a obcí, a přispívá tak k rozvoji občanské společnosti v ČR.

CpKP poskytuje poradenství neziskovým organizacím a institucím veřejné správy. Zabývá se místním udržitelným rozvojem.

• **Kde nás najdete?**

Horní náměstí 12

750 02 Přerov

tel.: 581 210 502

stredni.morava@cpkp.cz

• **Kontaktní osoby:**

Koordinátor projektu:

Bc. Markéta Nováková, 777 793 717

e-mail: marketa.novakova@cpkp.cz

• **Ředitel:**

Roman Haken, 777 793 711

e-mail: roman.haken@cpkp.cz

Komunitní plánování

jako demokratický způsob plánování rozvoje

Komunitní plánování (KP) jako způsob zajištění dostupnosti a rozhodování o podobě sociálních služeb prošlo pilotním ověřováním v rámci modulu 1 česko-britského projektu Podpora MPSV při reformě sociálních služeb na Písecku. V některých městech, regionech už mají zkušenost s principy komunitního plánování, v dalších oblastech se teprve zavádějí. Pro bližší seznámení s komunitními plány jsme oslovili zástupce několika organizací a úřadů s těmito otázkami:

- 1. Můžete konkretizovat, v jaké fázi se momentálně nachází Váš komunitní plán?*
- 2. Co je cílem Vaší komunitní práce? Jaké dílčí cíle si kladete?*
- 3. Jakým způsobem se do Vašeho projektu zapojuje veřejnost a neziskový sektor?*
- 4. Jakým způsobem je široká veřejnost informována o jednotlivých krocích a výsledcích?*
- 5. Jak se veřejnost staví k Vaší činnosti?*
- 6. Jakým způsobem hodnotíte efektivitu provedených kroků? Jaké máte výsledky?*
- 7. Sledujete již dopady své činnosti v dané lokalitě?*

Daniel Rosecký, Centrum pro komunitní práci, jižní Čechy

1. Je vypracována sociálně demografická analýza, aktivně pracuje řídicí skupina a tři pracovní skupiny, uskutečnila se anketa pro širokou veřejnost, nyní jsou distribuovány dotazníky pro různé skupiny uživatelů a zpracovává se analýza finančních toků.

2. Cílem komunitní práce je navrhnout způsob poskytování sociálních služeb, který by plně odpovídal potřebám lidí

žijících v regionu a byl by realizovatelný z hlediska možností zadavatelů a poskytovatelů služeb.

Dílčí cíle - splněné:

a) Navázání spolupráce se zadavateli a poskytovateli sociálních služeb v regionu, zapojení široké veřejnosti do KP, získání politické podpory ze strany samospráv obcí, zformování řídicí skupiny a pracovních skupin.

b) Zpracování sociálně demografické analýzy - obecné části a části speciální, která mapuje poskytované služby.

c) Zjištění názorů a potřeb široké veřejnosti.

Dílčí cíle, na kterých pracujeme:

a) Popis finančních toků v sociálních službách v regionu Milevsko.

b) Zjištění potřeb a připomínek současných uživatelů soc. služeb.

c) Vydání brožury Sociální služby v regionu Milevsko.

d) Zpracování kompletace výstupů z pracovních skupin, stanovení konečných cílů a priorit.

e) Návrh aktivit, které je potřeba realizovat, příprava zásobníku projektů.

f) Veřejné projednání KP.

g) Získání podpory pro následnou realizaci záměrů vyplývajících z KP.

h) Publikace KP Milevsko, konference o KP.

3. Neziskový sektor – do KP jsou zapojeni všichni poskytovatelé soc. služeb v regionu, jejich zástupci vyvíjejí aktivní činnost v rámci pracovních skupin, a podílejí se tak na tvorbě KP. Tím dochází i k prohlubování spolupráce mezi jednotlivými poskytovateli. Veřejnost – část veřejnosti na KP aktivně spolupracuje (např. v pracovních skupinách). Široká veřejnost je o průběhu práce na KP informovaná, zapojila se především účastí na anketě, která zjišťovala připomínky a podněty k poskytování sociálních služeb.

4. Komunitní plán regionu Milevsko se zpracovává pro oblast, ve které žije 20 000 lidí v 31 obcích. O průběhu KP jsou obyvatelé regionu informováni pomocí informační kampaně, která byla zpracována v začátcích práce na projektu. Veřejnost je informována přes místní a regionální tisk, internet, bude využito i regionální rádio a místní TV kanál. Dále

jsou informace poskytovány přes obecní úřady, sociální komisi, odbor sociálních věcí a členy pracovních skupin. Výsledky KP budou publikovány na CD-ROMu.

5. Část veřejnosti na KP aktivně spolupracuje (např. v pracovních skupinách). Vzhledem k informační kampani mají o práci na KP povědomí téměř všichni obyvatelé regionu. Do KP se zapojili díky anketě pro veřejnost – dotazník vyšel čtyřikrát v místním tisku, na internetu a mimo to bylo 5 000 anketních lístků distribuováno dalšími způsoby. Dostal se tedy téměř ke všem obyvatelům regionu a zvýšil zájem o problematiku sociálních služeb.

Kladné ohlasy – lidé vnímají KP jako demokratický způsob plánování rozvoje, oceňují, že se do něj mohou zapojit.

Záporné ohlasy – obavy, že projekt nebude dopracován nebo že nebude využíván, že zůstane „papírem v šuplíku“.

6. Způsob hodnocení efektivity provedených kroků – hodnotíme porovnáváním s naším plánem práce, který jsme připravili před začátkem práce na KP. Efektivitu dále hodnotí řídicí skupina (1x za měsíc) a pracovní skupiny (nepravidelně). Dosažené výsledky zatím hodnotíme kladně.

7. Ano, zvýšil se zájem široké veřejnosti o problematiku sociálních služeb, do KP se zapojili poskytovatelé sociálních služeb, samosprávy obcí, uživatelé. Prohloubila se tím spolupráce mezi jednotlivými poskytovateli sociálních služeb a mezi poskytovateli a obcemi.

Mgr. Michaela Macková, referentka sociálních služeb odboru sociálních věcí Krajského úřadu Jihomoravského kraje

1. Jihomoravský kraj patřil donedávna k jednomu z mála krajů v ČR, kde zatím nebyl v žádné z obcí proces komunitního plánování odstartován. Z tohoto důvodu Rada Jihomoravského kraje na své 136. schůzi dne 26. 2. 2004 (usnesení č. 4536/04/R 136 Rady Jihomoravského kraje) vzala na vědomí základní informace o principech, cílech a výhodách komunitního plánování sociálních služeb a především schválila záměr zahájit proces komunitního plánování jako metodu plánování sociálních služeb a metodu zpracování koncepce rozvoje sociálních služeb kraje. Odbor sociálních věcí Krajského úřadu Jihomoravského kraje již započal s přípravou procesu prostřednictvím analýzy poskytovatelů sociálních služeb. Proběhlo zmapování současné situace formou dotazníkového šetření mezi starosty všech obcí JMK v období prosince 2003 až ledna 2004 a získané informace jsou nyní zpracovávány s cílem vytvořit adresář poskytovatelů sociálních služeb v elektronické i tištěné podobě.

Na začátku července jsme rozeslali informativní dopis obcím Jihomoravského kraje, ve kterém obdrželi starostové informace o započatí procesu a výzvu ke spolupráci.

2. Komunitní plánování má velký potenciál pro stanovení strategických rozvojových plánů obcí, zapojování obcí do mikroregionů, vytváření svazků obcí na základě jasně definované potřeby zajištění veřejných služeb.

K cílům komunitního plánování patří zejména:

a) zjištění skutečné potřebnosti sociálních služeb pro jednotlivé územní úrovně na základě široké diskuse všech zainteresovaných stran,

b) zajištění dostupnosti kvalitních sociálních služeb, které vycházejí ze zjištěných potřeb uživatelů a specifík místní komunity,

c) zefektivnění (v dlouhodobém horizontu) vynakládaných finančních prostředků – podpora skutečných potřeb, vytvoření přirozených mikroregionů, sdílení finančních nároků na zajištění potřeb.

3. Celá realizace procesu komunitního plánování se uskuteční ve spolupráci s občanským sdružením Občanská poradna Brno, jejíž projekt Zahájení procesu komunitního plánování v jihomoravském regionu získal pro rok 2004 dotaci ministerstva práce a sociálních věcí a dotaci z rozpočtu Jihomoravského kraje.

Aktivita v rámci projektu realizovaného Občanskou poradnou Brno si kladou za cíl sběr informací, zajištění informovanosti veřejnosti, podporu obcí k zahájení komunitního plánování. V rámci projektu bude realizována úvodní informativní konference (pravděpodobný termín září 2004) a dále výcvikový program triád pro komunitní plánování (zadavatel, poskytovatel, uživatel z obce), který vychází z principů reformy podle Bílé knihy v sociálních službách, standardů kvality práce v sociálních službách a z legislativy, která přenáší zodpovědnost za tyto služby na obce. Budou vytvořeny webové stránky komunitního plánování v JMK.

Účast neziskového sektoru a veřejnosti v procesu KP je nezbytná. Neziskové organizace mají roli poskytovatelů sociálních služeb (dále se jedná o fyzické osoby, organizace zřízené obcí, krajem či státem). Všichni poskytovatelé mají při

komunitním plánování rovné postavení a jejich cíle mají stejnou cenu. Veřejnost a další instituce musejí být informovány o komunitním plánování před zahájením i v průběhu celého procesu, neboť změny v sociálních službách musí být považovány za potřebné. Je žádoucí, aby se veřejnost procesu komunitního plánování účastnila od počátku, na rozdíl např. od role veřejnosti na strategickém plánování (při něm se veřejnost zapojuje až při připomínkování konečného produktu na konci plánovacího procesu). Při přípravě komunitního plánování jsou osloveny a vyzvány ke spolupráci místní organizace a zájmové skupiny, kterých se poskytování sociálních služeb dotýká; efektivita procesu komunitního plánování závisí na míře jejich zapojení.

6. Projekt se nachází v počátcích, v první fázi jde o zvýšení informovanosti v obcích kraje a poskytnutí podpory pro zahájení komunitního plánování. V budoucnu bude tvorba komunitních plánů podporována mimo jiné také prostřednictvím grantového schématu Podpora sociální integrace v Jihomoravském kraji, jehož se stal gestorem odbor sociálních věcí KÚ JMK. Grantové schéma je realizováno v rámci Společného regionálního operačního programu (SROP).

Ingrid Štegmannová, odbor sociálních věcí a zdravotnictví, Ostrava

1. V současné době je hotov návrh prvního Komunitního plánu rozvoje sociálních služeb, určený pro proces konzultací. Konzultační proces slouží k připomínkování materiálu těm osobám, které se přímo nemohly zúčastnit na jeho zpracování, a také veřejnosti. Potrvá do

31. 8. 2004. Po zpracování připomínek bude plán představen na konferenci 7. 10. 2004 v Ostravě, společně s příklady dobré praxe z dalších měst, která již mají zkušenost s komunitním plánováním.

Návrh plánu je k dispozici na www.mmo.cz, odkaz „všechny aktuality“ a dále „aktuálně ze sociální oblasti“.

2. Zde vidím rozdíl ve dvou pojmech: komunitní práce a komunitní plánování (KP) jako forma plánování za účasti těch subjektů, kterých se zpracovávaná oblast týká. Dále budu hovořit právě o formě plánování.

Globálním cílem KP je poskytovat občanům města kvalitní sociální služby s respektem k potřebám uživatelů služeb a také ke zdrojům, které jsou k dispozici. K tomuto cíli bychom se chtěli přiblížit realizací postupných kroků v procesu komunitního plánování, ve kterém jsme si vytyčili následující dílčí cíle:

a) vytvořit platformu pro účinnou spolupráci všech zainteresovaných subjektů (samospráva, nestátní neziskový sektor a další subjekty) při vytváření a dosahování společných cílů v oblasti rozvoje sociálních služeb,

b) nastartovat proces mapování a vyhodnocování potřeb uživatelů sociálních služeb,

c) vyvinout společně s dalšími městy informační systém pro potřeby plánování v sociální oblasti,

d) identifikovat a popsat hlavní problémové oblasti, vztahované k vymezeným cílovým skupinám, včetně návrhu jejich řešení,

e) formulovat strategické cíle a směr rozvoje sociálních služeb a na jejich základě definovat priority a určit opatření, která povedou k jejich naplnění,

f) vytvořit podmínky pro účelné využití veřejných finančních prostředků a podmínky pro využívání dalších zdrojů financování rozvoje sociálních služeb,

g) poskytovat informace o probíhajícím procesu i jeho výsledcích široké veřejnosti,

h) klást důraz nejen na výsledky, ale rovněž na samotný proces komunitního plánování (tj. vzdělávání, získávání nových dovedností a zkušeností, týmová práce apod.),

i) vytvořit takové struktury, které budou schopny udržet procesy funkční i po zpracování koncepčního dokumentu (potřeba implementace a následné aktualizace koncepce),

j) postupně vytvořit nástroje pro sledování a vyhodnocování kvality a efektivity sociálních služeb.

3. V počátcích procesu komunitního plánování (květen–červen 2003) jsme oslovili všechny poskytovatele služeb bez rozdílu zřizovatele (to znamená i všechny NNO působící v této oblasti) ke spolupráci na zpracovávání komunitního plánu rozvoje sociálních služeb,

vysvětlili jsme naše záměry a cíle. Poté jsme ustavili sedm pracovních skupin, které pokrývají spektrum sociální péče (senioři, občané s duševním onemocněním, občané s mentálním postižením, občané s jiným zdravotním postižením – sluchové, zrakové, tělesné a kombinované postižení a civilizační onemocnění, děti a rodina, občané společensky nepřizpůsobení a romské etnikum). Potřeby uživatelů služeb jsme zjišťovali sociologickým šetřením (výsledky rovněž k dispozici na

Foto: Alena Plšková

www.mmo.cz, odkaz „odborní magistři“ a dále „odbor sociálních věcí a zdravotnictví“. Ještě před započítáním práce v pracovních skupinách byly výsledky sociologického šetření k dispozici.

Veřejnost má příležitost k vyjádření v právě probíhajícím procesu konzultací. Vytvořili jsme celkem 11 připomínkových míst, možnost podat připomínku je i v elektronické formě. Do budoucna uvažujeme o vytvoření permanentní příležitosti k podávání námětů a připomínek pro veřejnost.

4. Informujeme pravidelně sérií článků v Ostravské radnici (měsíčník pro obyvatele Ostravy), také na internetových stránkách.

5. Odborná veřejnost se k procesu staví kladně (aktivně se podílela na činnosti pracovních skupin), laickou veřejnost se nám zatím příliš nedaří konkrétně oslovit a vtáhnout do problematiky. Proto uvažujeme o zlepšení, viz výše.

6. Protože se jedná se o dlouhodobý proces, skutečné výsledky se dají měřit až z hlediska zlepšení konkrétní situace pro určitou skupinu uživatelů. Známe současné problémy, máme naplánováno řešení, které bude záviset jak na spolupráci celé řady subjektů, tak také na finančních zdrojích na jejich realizaci.

7. V současné době se dá měřit efektivita procesu jako takového, a to plněním dílčích milníků, což se nám prozatím daří díky osobnímu nasazení a motivaci všech účastníků plánovacího procesu (celkem se ve všech skupinách účastní cca 200 osob).

Michal Polesný, projektový manažer,
Centrum komunitní práce Ústí nad
Labem

1. Centrum komunitní práce, poradenská organizace, o. s., Ústí nad Labem, se společně s městem Ústí nad Labem a ostatními sociálními partnery začala zabývat komunitním plánováním již v roce 1998. V roce 2000 byl radou města přijat první Komunitní plán péče města Ústí nad Labem na období let 2001 až 2003. Tento komunitní plán byl koncem roku 2003 a počátkem roku 2004 vyhodnocen. Od konce roku 2003 byly zahájeny práce na druhém Komunitním plánu města Ústí nad Labem na období 2004 až 2006. Druhý komunitní plán města Ústí nad Labem byl schválen Zastupitelstvem města Ústí nad Labem a v tomto období je naplňován. Komunitní plánování sociálních služeb se stalo standardní metodou ve městě Ústí nad Labem.

2. Cílem naší společné práce s ostatními sociálními partnery ve městě Ústí nad Labem je řízený a přehledný rozvoj sítě sociálních služeb, a to tak, aby co nejlépe vyhovoval občanům města a citlivěji reagoval na jejich potřeby.

Komunitní plánování ve městě Ústí nad Labem přispívá k naplňování těchto cílů:

- umožnit lidem důstojný život s péčí a podporou, a to tam, kde si sami zvolí,
- vytvářet a rozšiřovat síť služeb tak, aby se vyhovělo novým, dosud neřešeným potřebám a požadavkům lidí ve všech oblastech sociální pomoci,
- usilovat o vyváženost péče směrem od péče institucionální k péči komunitní,
- usilovat o poskytování služeb v co nejvyšší kvalitě podle standardů kvality,
- postupně zajistit rovné podmínky pro kvalitní poskytovatele služeb bez rozdílu zřizovatele, s cílem co nejlépe využívat dostupné finanční zdroje na realizaci cílů a opatření druhého komunitního plánu.

Foto: Stanislav Beránek

3. Veřejnost je zapojena v procesu konzultací návrhu komunitního plánu. Zde využíváme všechna dostupná média, místa s velkou návštěvností lidí atd. Celý proces konzultací vedeme písemnou formou. Veřejnost je prostřednictvím médií informována i o fázích přípravy komunitního plánu a finální materiál je též volně přístupný. V městských novinách (náklad 40 000 kusů) bude uveřejněn výtah z materiálu druhého komunitního plánu města Ústí nad Labem a informace, kde je tento celý materiál k dispozici.

Neziskový sektor je jedním z hlavních článků struktury, která je pro procesy komunitního plánování v Ústí nad Labem vytvořena. Zástupci všech neziskových organizací jsou členy pracovních (koordinačních) skupin pro jednotlivé oblasti sociální pomoci, celkem jich máme osm.

Tyto koordinační skupiny jsou základním článkem nejen pro vznik komunitního plánu, ale i pro jeho naplnění, celkem je v těchto skupinách na 150 zástupců subjektů. Skupiny jsou otevřené a každý nový subjekt má do nich přístup.

4., 5. Informace jsem již zmínil v předchozí otázce, je to hlavně využití médií a využití míst, kam lidé chodí (město, obvody, knihovna, informační centrum, OSSZ atd.). Při průzkumu, který jsme v roce 2003 prováděli společně s AV ČR u veřejnosti – její pohled na zajištění sociálních služeb ve městě Ústí nad Labem, napovídaly výsledky, že veřejnost ví o činnosti mnoha služeb, které jsou poskytovány ve městě Ústí n. L., že ví, kam se obrátit, a že zná spoustu poskytovatelů služeb. Z tohoto můžeme usuzovat, že veřejnost ví o nabízených službách, ví, které vznikají, a ví, kam se obrátit.

Můžeme to spojit s tím, že je to díky komunitnímu plánování ve městě. Myslím, že je též významné zapojení samotných uživatelů do procesů komunitního plánování. Samotní uživatelé jsou buď přímo zastoupeni v koordinačních skupinách nebo cíleně oslovováni v jejich přirozeném prostředí při přípravě návrhu komunitního plánu péče a při procesu konzultací. Například v rámci procesu konzultací prvního komunitního plánu bylo osobně diskutováno s 240 uživateli sociálních služeb.

6. V rámci prvního a druhého komunitního plánu péče pravidelně vyhodnocujeme naplňování jednotlivých opatření (monitoring naplňování 1x ročně) a pak provádíme celkovou revizi naplnění komunitního plánu péče. K tomuto účelu máme dvě tabulky, jednu textovou a jed-

nu mapující přehled toku finančních prostředků do opatření. Z celkové revize komunitního plánu péče můžeme vyčíst počty vzniku nových služeb, programů, množství finančních prostředků, počty klientů, rozklad finančních prostředků – podíl jednotlivých zdrojů atd. Revize komunitního plánu péče je rozsáhlým materiálem, který ukazuje efektivitu, dosažené výsledky a dopady komunitního plánování na území města Ústí nad Labem.

7. Komunitní plánování sociálních služeb je v Ústí nad Labem osvědčenou metodou, která přispívá nejen k rozvoji služeb a spokojenosti klientů-občanů, ale i k rozvoji spolupráce mezi všemi sociálními partnery.

Připravili Petra Zoubková, Pavel Bajer ■

Dobrovolnictví umožňuje získat nové dovednosti

Do systému práce občanských poraden sdružených v Asociaci občanských poraden, jako jedna z důležitých součástí, patří práce s dobrovolnými poradci. Proto jsou dobrovolní poradci, již od založení Občanské poradny Brno v roce 1997, součástí poradenského procesu.

„Dobrovolnický občanský princip přešel do naší práce z britského modelu. Vychází z předpokladu a ověřené zkušenosti, že vyškolený dobrovolník s vlastními zkušenostmi může být spoluobčanům velmi platný. Už proto, že s klienty občanské poradny komunikuje jim blízkým a srozumitelným způsobem vyjadřování a jsou mu blízké jejich obtížné životní situace,“ vysvětluje ředitelka brněnské OP Blanka Příkrylová.

Nejprve měli v poradně dobrovolníků jen několik, převážně z řad studentů FSS MU. Největší rozvoj dobrovolnického hnutí poradna zaznamenala v roce 2001, kdy se začalo školit současně 12 dobrovolníků. Od tohoto roku v poradně pracuje průměrně šest až devět dobrovolníků. „Jde o poměrně náročnou formu dobrovolnické práce, jejíž těžiště spočívá v komunikaci s klienty, v orientaci v jejich problémech a vyhledávání možných způsobů řešení jejich problémů. Důraz klademe na zplnomocňování klientů, na jejich podporu, aby dokázali zvládat svoje

situace. Dobrovolníkem, který chce v občanské poradně pracovat jako poradce, se nemůže stát každý,“ zdůrazňuje ředitelka. Na dobrovolníky mají v poradně základní požadavek - ukončené středškolské vzdělání. K dalším předpokladům samozřejmě patří ochota učit se nové věci, vůle vstřebávat velké množství informací, komunikovat s lidmi a chut pomáhat ostatním. Důležité je i to, zda má zájemce dostatek volného času, který může poradně věnovat. Očekává se přibližně 4–5 hodin týdně. „Jestliže zájemci o dobrovolnictví úspěšně absolvují výběrové řízení, ve kterém se zajímáme především o jejich motivaci, časové možnosti a schopnost komunikovat, nastává období zaškolení, které trvá čtyři až pět měsíců. Žádný dobrovolník nemůže pracovat s klienty, aniž by absolvoval předepsané školení,“ poznamenává B. Příkrylová.

Poradenství stojí na komunikaci s klienty

Systém zaškolování vypracovala Asociace občanských poraden. Postupuje podle něj všech 34 současných občanských poraden v České republice. Dobrovolník se stává adeptem, chodí do poradny pravidelně v dohodnuté době. Seznamuje se s chodem organizace,

s průběhem poradenské činnosti, zúčastňuje se náslechnů se zkušenými poradci. Současně musí prostudovat i systém školicích materiálů, který tvoří šest modulů. Kromě toho se ještě dobrovolníci ve skupince scházejí a diskutují o modulech, vyjasňují si danou problematiku, učí se principům občanské poradny a systému práce s klientem, objasňují si základy právního řádu. Jakmile ukončí studium modulů a seznámí se s chodem poradny, absolvují týdenní pobytový kurs zaměřený na komunikaci s klientem.

„Občanské poradenství je postaveno především na komunikaci s klienty. Využíváme Eganův model, který pomáhá poradcům vést strukturovaný rozhovor a využívat jejich komunikační dovednosti ke zjištění klientova problému.

Nejdůležitější je rozpoznat, co klienty skutečně tíží, kde se případně nachází příčina problému, pomoci klientovi zorientovat se v jeho situaci, informovat jej o jeho právech a současně povinnostech,“ přibližuje ředitelka brněnské OP. Na pobytovém školení si dobrovolníci z různých poraden mezi sebou navzájem v bezpečném prostředí vyzkouší své komunikační dovednosti. Na závěr pobytového školení obdrží certifikát. Kromě nácviku komunikačních dovedností a studia školicích modulů ještě absolvují odborná školení k jednotlivým oblastem, kterými se občanské poradenství zabývá, např. pracovněprávní problematika, bydlení, majetkoprávní vztahy, sociální zabezpečení atd. Tato odborná školení pravidelně absolvují společně s profesionálními poradci po celou dobu jejich působení v poradně. Školení, které zabezpečuje jak poradna sama, tak Asociace občanských poraden společně

pro všechny občanské poradny, si klade za cíl umožnit takové vzdělání poradců, aby mohli klientům podávat kvalitní a aktuální informace. „Po absolvování celého vzdělávacího cyklu ještě dobrovolníci projdou závěrečným pohovorem, kde zjišťujeme, nakolik zvládli systém práce s klientem, a potom se už mohou účastnit poradenské práce. Není to tak, že by byli hozeni hned ‚do vody‘. Sice již pracují s klientem, ale pomáhá jim zkušený kolega nebo já jako ředitelka. Pomáháme jim zvládnout komunikaci s klientem a vyhledat informace tak, aby rada, kterou klient obdrží, byla kvalitní. Dobrovolníci se sami rozhodnou, kdy se cítí dostatečně jistí na to, že mohou pracovat s klientem samostatně. Někdo je raději hozen do vody, někdo potřebuje delší přípravu, ale za nejdůležitější považují předávat klientům co nejkvalitnější informace,“ sdílí se B. Příkrylová. Poradci mají možnost, pokud odpověď vyžaduje delší čas pro vyhledání informací, domluvit si s klientem, že jim odpověď sdělí telefonem, nebo si domluvit další konzultaci. Případ klienta mohou prodiskutovat s konzultanty, s nimiž poradna spolupracuje, se zkušenějšími kolegy nebo s právníkem, kterého má poradna rovněž jako konzultanta.

Do Občanské poradny přicházejí dobrovolníci dvojího typu. Jeden tvoří studenti, vysokoškoláci, kteří činnost v poradně využívají třeba jako praxi. Druhým typem jsou dobrovolníci z řad občanů, například maminky na mateřské dovolené, lidé, kteří čerstvě odešli do důchodu a mají mnoho zkušeností a síly pomáhat druhým, nebo osoby, které samostatně podnikají a nabízejí svůj volný čas pro pomoc potřebným. „U stu-

dentů se projevuje vyšší fluktuace, záleží především na zkuškových obdobích, prázdninách apod. Mnohem raději jako dobrovolníky vítám druhý typ dobrovolníků, který si poradnu zařadí do svého týdenního programu a spolehlivě věnuje zhruba pět hodin týdně poradně,“ přibližuje ředitelka. Tyto lidi motivuje především vlastní zkušenost, kdy potřebovali poradit v těžké životní situaci, ale nevěděli, kam se obrátit, a uvítali by pomoc, jakou občanská poradna poskytuje. Při řešení svých situací si většinou museli poradit sami, a načerpali tak řadu zkušeností, které mohou předávat dalším. „Skvělými dobrovolníky jsou např. maminky na mateřské dovolené, které mají spoustu energie. Při tomto typu dobrovolnictví se současně mohou pomalu vracet do společnosti, zvyšovat si kvalifikaci, získat mnoho užitečných informací,“ dodává.

Školení lze bez zdůvodnění ukončit

Zkušenosti s dobrovolníky má ředitelka veskrze kladné. „Pro práci dobrovolného poradce se zpravidla rozhodují velmi motivovaní lidé, s potřebou dělat něco navíc a většinou jsou i velmi spolehliví. S dobrovolníky mám dohodu, že mohou během zaškolení bez zdůvodnění kdykoliv odejít, pokud jim tento typ dobrovolnictví nevyhovuje. Teprve po ukončení celého školení, které hradíme, uzavíráme s dobrovolníky příkazní smlouvu s ročním závazkem práce v poradně.“

Dobrovolníkům v organizaci pravidelně poskytují individuální a skupinovou supervizi. Odborná supervizorka pomáhá dobrovolným i profesionálním poradcům zvládat obtížné nebo krizové situace v jejich službě. Klientům v OP zdůrazňují,

že jednají s vyškoleným poradcem, který není advokát ani právník.

Činnost, kde by mohla pomáhat lidem, hledala Hana Pospíchalová z Brna. „Zaujal mě článek, který jsem četla v novinách o dobrovolnicích v Občanské poradně. Přišla jsem se zeptat, zda by mě nevzali, prošla jsem zaškolením a už jsem tady dlouho, skoro čtyři roky,“ vypráví žena, která pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná. „Mám nějaký volný čas, tudíž se mohu poradně věnovat. Jsem zde spokojená, činnost poradce vyhovuje mým představám,“ říká H. Pospíchalová. Nejvíce si cení na práci v poradně toho, že se může učit novým dovednostem, získávat stále širší obzory.

Dobrovolnictví nemá v České republice tradici. Kolem roku 2000 vešlo dobrovolnictví více do povědomí veřejnosti a lidé se začali hlásit do Občanské poradny sami. Zájem o dobrovolníky inzeruje rovněž OP na svých webových stránkách, kde se dozvědí případní zájemci více.

„Tato práce poradcům přináší velké uspokojení ze smysluplné činnosti. Obzvláště, když občas klient přijde poděkovat, že se mu podařilo s pomocí poradce jeho situaci zvládnout nebo zlepšit. Osobně dobrovolníky v poradně velmi vítám a ráda s nimi pracuji, přicházejí nesmírně motivovaní tím, že chtějí něco dělat pro druhé. Rovněž jsou pomocí pro profesionální poradce, pomáhají udržovat nadšení v celém kolektivu,“ svěřuje se B. Příkrylová.

V současnosti pracuje v brněnské Občanské poradně 10 dobrovolníků, z toho šest jich pracuje jako poradci, další zpracovává webové stránky, dvě dobrovolnice, členky Asociace mediátorů, poskytuje bezplatnou mediaci. K dobrovolníkům

patří i právní konzultant. Někteří dobrovolníci pracují v poradně již skoro čtyři roky a v současnosti je poradna kapacitně poradci zabezpečena. Vzhledem k tomu, že někteří dobrovolní poradci budou z poradny odcházet, chtěli by vyškolit v Občanské poradně Brno koncem

letošního roku a začátkem příštího roku další dobrovolníky. Zájem mají především o občany z oblasti znevýhodněných skupin, protože jim může činnost v poradně posílit sebevědomí nebo získat kvalifikaci pro další práci.

Pavel Bajer

OBČANSKÁ PORADNA BRNO

Poslání občanské poradny

Občanská poradna poskytuje rady, informace a pomoc všem, kteří se na ni obrátí. Je nezávislým místem bezplatné, diskrétní a nestranné pomoci, provází občany při jejich obtížích.

Usiluje o to, aby občané netrpěli neznalostí svých práv a povinností, neznalostí dostupných služeb nebo neschopností vyjádřit své potřeby či hájit své oprávněné zájmy.

Podílí se na činnosti Asociace občanských poraden a společně upozorňují příslušné státní a místní orgány na nedostatky legislativy a na neřešené problémy občanů ve snaze ovlivnit vývoj politiky a sociálních služeb.

Komu je poradna určena?

Poradna je určena všem lidem, kteří se dostali do obtížné životní situace a nedovedou ji řešit vlastními silami. Poradna se nespécializuje jen na určitý typ problémů, ale je otevřena lidem, kteří hledají pomoc. Nemůže poskytovat bezplatné právní zastoupení a nezabývá se komerčními záležitostmi.

Co vám můžeme poskytnout:

- bezplatné, nezávislé, nestranné a diskrétní poradenství
- praktické, věcné a správné informace
- kontakty na organizace zaměřené na odbornou sociální pomoc
- intervenci a vyjednávání ve prospěch klienta

O poradně

Občanská poradna Brno je nestátní, neziskové občanské sdružení. Svoji poradenskou činnost zahájila již v roce 1997 a stala se nedílnou součástí nabídky sociálních služeb města Brna. Její služby využívají i občané celého jihomoravského regionu.

Občanská poradna Brno je součástí širšího záměru vybudovat plošnou síť občanských poraden v celé České republice. Poradny Asociace občanských poraden pracují podle stejné metodiky práce s klientem, využívají jednotnou aktuální informační databázi. Asociace občanských poraden je současně garantem kvality poradenství v poradnách asociace, prostřednictvím zavádění minimálních standardů kvality občanských poraden.

Občanská poradna Brno poskytuje svým klientům bezplatnou pomoc prostřednictvím odborně vyškolených poradců. Zachovává naprostou diskrétnost o údajích klientů, vystupuje nestranně a je nezávislá na jiných subjektech nebo institucích.

Občanská poradna nabízí svým klientům pomoc při orientaci v síti sociálních služeb, poskytuje jim poradenskou pomoc, nabízí zázemí po celou dobu trvání obtíží. Na občanskou poradnu se obracejí lidé nejčastěji s problémy v následujících oblastech:

- bydlení
- rodina a mezilidské vztahy
- sociální zabezpečení
- pracovně-právní vztahy a zaměstnanost
- ochrana spotřebitele
- právní systém a právní ochrana
- jiné

Výhodou, kterou občanské poradenství přináší, je snaha poskytnout svým klientům takovou komplexní péči, aby se v jednom místě dozvěděli co nejvíce potřebných informací.

Kontaktní údaje:

Občanská poradna Brno

Anenská 10

602 00 Brno

tel./fax: 545 241 828

e-mail: poradna.brno@volny.cz

<http://www.volny.cz/poradna.brno>

Otazníky

komunitního plánování

1. V čem přesně vidíte smysl a přínos komunitního plánování?

2. Jedním z principů komunitního plánování je zapojení a partnerství všech účastníků (zadavatelé, poskytovatelé, uživatelé). Myslíte si, že je tato idea v realitě dosažitelná?

3. Důležitou součástí komunitního plánování je práce s informacemi. Které komunikační kanály v tomto ohledu preferujete?

Mgr. Marek Topolovský,

koordinátor procesu komunitního plánování, odbor sociálních věcí, Havlíčkův Brod

1. Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR prezentuje komunitní plánování jako metodu, kterou lze na úrovni obcí nebo krajů plánovat sociální služby tak, aby odpovídaly místním specifikům a potřebám jednotlivých občanů.

Podle mého názoru je největším přínosem tohoto procesu možnost veřejnosti aktivně se podílet na budoucí podobě sociálních služeb v dané lokalitě. Doposud většinou pasivní občané se naučí po-

stupně komunikovat o svých přáních a potřebách s představiteli radnic a poskytovateli sociálních služeb a začnou bez obav projevat svůj názor.

Zadavatelé (obce, města) získají tímto procesem možnost zpětné vazby přímo od uživatelů jednotlivých služeb – tedy od těch, kdo služby skutečně využívají. To jsou pro plánování nových sociálních služeb nebo pro hodnocení již fungujících služeb naprosto nepostradatelné informace.

2. Zapojení všech účastníků (zadavatelé, poskytovatelé, uživatelé) do procesu komunitního plánování je hlavní ideou

Tentokrát jsme anketu zaměřili na nově se rozvíjející metodu v oblasti sociálních služeb – komunitní plánování. Mezi její základní pilíře patří spolupráce zadavatelů (obcí) s uživateli (klienty) a poskytovateli (jednotlivými organizacemi) sociálních služeb při vytváření plánu a vyjednávání o budoucí podobě služeb.

celého procesu. Na základě našich zkušeností je však tato idea nedosažitelná. Velmi záleží na přesném načasování, kdy do procesu zapojit jednotlivé skupiny. Nejproblémovější skupinou pro zapojení pro nás byli uživatelé, musíme dát veliký pozor na to, abychom je do procesu nezapojili předčasně (politická vyjednávání, zda proces komunitního plánování v obci nebo ve městě realizovat či nikoli, přípravné a analytické fáze - neboť v těchto krocích je role uživatele minimální a v případě, že je do procesu zapojen od prvopočátku, je tím, že se okamžitě neřeší „jeho potřeby“, brzy zklamán, vyčerpán a opouští proces s přesvědčením, že je naprosto zbytečný), zároveň však na něj nesmíme zcela zapomenout, neboť v pozdějších fázích procesu (při přípravě konkrétních opatření, v procesu připomínkování nebo svou účastí na veřejných slyšeních) hraje zcela nepostradatelnou úlohu.

3. Práci s informacemi bych rozdělil do dvou rovin. První rovina je práce s informacemi o komunitním plánování směrem k široké veřejnosti - medializace projektu. Tato rovina je velice důležitá a mnohdy se na ni zapomíná.

Druhá rovina je práce s informacemi v rámci jednotlivých skupin, které jsou do tohoto procesu zapojeny. Je důležité vhodně zvolit formu předávání informací, neboť každý člen skupiny přichází s jinou úrovní znalostí a dovedností a je důležité, abychom dovedli předávat informace tak, aby nám porozuměli i ti s nejnižší úrovní znalostí a dovedností.

Proto preferujeme osobní kontakt - pravidelně svoláváme pracovní schůzky a stále si snažíme pomoci zpětné vazby

ověřovat, zda se všichni v pracovní skupině orientují v dané problematice.

Běla Kovaříčková,

koordinátor komunitního plánování,
referent odboru sociálních věcí, Kostelec nad Orlicí

1. Smysl a přínos KP vidím především ve zmapování sítě sociálních služeb kosteleckého regionu, její dostupnosti, kapacity, následného efektivního využití finančních prostředků a propojení sociálních služeb tak, aby odpovídaly místním specifikům a potřebám jednotlivých občanů. To vše by se mělo opírat o názory, potřeby a připomínky obyvatel, kteří v regionu žijí.

Výsledkem takového plánu by mělo být, že prostředky na tyto služby budou vynakládány účelně a efektivně. Na tuto činnost by měly navazovat i standardy kvality sociálních služeb v jednotlivých zařízeních.

V roce 2003 v Kostelci nad Orlicí vznikly dvě pracovní skupiny, které pracují na tvorbě KP. Při své práci vycházejí převážně z dotazníkového šetření, z informací od poskytovatelů, uživatelů a zadavatelů, kteří jsou zapojeni do procesní tvorby.

2. Tuto otázku mohu vyhodnotit pouze ze zkušenosti, kterou mám při koordinaci obou pracovních skupin, které u nás vznikly. I. skupina je zaměřena na činnost zájmových klubů, prevenci kriminality, péči o rodinu a menšiny. II. pracovní skupina je zaměřena na služby pro starší a zdravotně postižené občany. Snažili jsme se do obou skupin obsadit poskytovatele, zadavatele i uživatele z celé PO3,

což se nám částečně podařilo. Zástupci těchto triád se pravidelně scházejí a velice oceňují, že k práci přistupují zodpovědně, potlačují své funkce a není vidět antagonistický vztah poskytovatel-zadavatel. Na pravidelných schůzkách jsou informováni o činnosti druhé skupiny a sami aktivně předávají podněty, své zkušenosti a zvou zajímavé hosty na své schůzky. Spolupráce i komunikace je dobrá, založená na dobrých osobních vztazích.

3. Veškeré informace o činnosti pracovních skupin, průběhu tvorby KP a výsledcích zveřejňujeme na webových stránkách města, využíváme i městský rozhlas a městský Zpravodaj, na který bývá největší ohlas. Pozitivní ohlas jsme zaznamenali i po vydání informační brožury (cca 3000 ks výtisků), kde jsme se zaměřili na informace o sociálních službách ve městě a regionu Kostelce nad Orlicí, na přehled a ordinanční hodiny zdravotnických zařízení. V současné době uvažujeme o aktualizaci těchto informací.

Vzhledem k tomu, že v našem městě není kabelová televize, která by mohla pravidelně a ve větší míře občany informovat o dění a novinkách v regionu, preferujeme místní Zpravodaj, který je distribuován zdarma do všech domácností v Kostelci nad Orlicí a na obecní úřady, které spadají do správního obvodu Kostelce nad Orlicí (21 obcí).

Velkou rezervu při tvorbě KP vidím ve spolupráci s okolními obcemi, které správním obvodem spadají pod Kostelec nad Orlicí. Zástupce těchto obcí jsme osobně i písemně vyzvali ke spolupráci. V dotazníkové akci se nám ozvalo velice málo občanů z okolních obcí, proto nám

chybějí informace o jejich potřebách, přáních a připomínkách k sociálním službám.

Ing. Rostislav Vodák,

vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Jičín

1. Smyslem komunitního plánování je podle mého názoru:

a) zapojit odbornou veřejnost v obci a samotné občany obce do procesu, který se jich přímo dotýká,

b) zjistit:

- jaké sociální služby a služby navazující jsou poskytovány v obci, a to, kdo je poskytuje, v jakém rozsahu, kvalitě, zda jsou dostupné pro všechny potřebné občany, obce, kolik finančních prostředků je potřeba k jejich zajištění a z jakých zdrojů jsou finanční prostředky na zajištění služby získávány,

- zda sociální služby jsou poskytovány na dobré úrovni, zda jsou s nimi uživatelé spokojeni a zda jsou poskytovány potřebným občanům a zda výše vynaložených finančních prostředků odpovídá rozsahu a kvalitě poskytovaných služeb,

- potřebu dalších sociálních služeb, které nejsou poskytovány,

- potřebu rozšíření stávajících poskytovaných sociálních služeb,

- výši investičních a provozních výdajů potřebných na rozšíření stávajících a zřízení nových sociálních služeb,

c) podle zjištěných skutečností se domluvit na dalším rozvoji sociálních služeb v obci v návaznosti na další veřejné služby, domluvit se, kdo tyto služby bude poskytovat a z jakých zdrojů budou financovány.

Přínosy komunitního plánování:

- zvyšuje dostupnost a kvalitu sociálních služeb na místní úrovni, rozšiřuje škálu sociálních služeb, zajišťuje, aby sociální služby odpovídaly zjištěným místním potřebám,
- umožňuje větší efektivitu při vynakládání finančních prostředků na zajištění veřejných služeb, sdílené financování na základě dohody s dalšími aktéry (obcemi, krajem, státem),
- dává příležitost všem účastníkům systému sociálních služeb (uživatelům, poskytovatelům, zadavatelům) zapojit se do přípravy a uskutečňování plánu sociálních služeb,
- zvyšuje podíl občanů na rozhodovacím procesu o poskytování sociálních služeb, zvyšuje spolupráci mezi lidmi, přispívá k řešení problémů ve městě,
- rozšiřuje stávající způsoby řízení a plánování sociálních služeb, legitimuje rozhodování řídicích a zastupitelských orgánů,
- umožňuje přirozenou tvorbu mikroregionů a svazků obcí za účelem efektivního zajištění veřejných služeb,
- přináší finanční prostředky i z jiných, nejen z obecních rozpočtů.

2. V roce 2003 jsem společně s místostarostou města byl pověřen radou města zajistit komunitní plánování sociálních služeb v Jičíně. Účastníci tohoto procesu byli opravdu zástupci zadavatele (pracovníci odboru sociálních věcí a zdravotnictví MěÚ Jičín a zastupitelé města Jičína), zástupci poskytovatelů sociálních služeb v Jičíně, zástupci státních institucí, uživatelé sociálních služeb a ostatní občané města. Tito účastníci KP pracovali ve čtyřech pracovních skupinách vytvoře-

ných podle cílových skupin uživatelů sociálních služeb. Z této zkušenosti vím, že zapojení a partnerství mezi zadavatelem, uživatelem a poskytovatelem je dosažitelné. Zjistili jsme nezájem ostatních občanů města o KP. Občany jsme oslovili formou dotazníku, aby se vyjádřili k potřebě poskytování dalších sociálních služeb - vyjádřilo se 1 % z oslovených občanů.

3. a) Získané informace od odborných pracovníků poskytovatelů, pracovníků odboru sociálních věcí,

b) informace získané od uživatelů služeb formou dotazníkového šetření, ale otázky v dotazníku musí být správně položené, srozumitelné, dotazník musí uživateli předat s vysvětlením odborný pracovník.

Komunitní plánování sociálních služeb v Jičíně bylo podkladem pro tvorbu Komunitního plánu sociálních služeb města Jičína, což je rozvojový dokument města Jičína - Koncepce rozvoje sociálních služeb ve městě Jičíně na období let 2004-2006. Komunitní plán schválilo zastupitelstvo města a je závazný, jak pro poskytovatele, tak pro zadavatele, neboť tito mají zajistit rozvoj sociálních služeb. Tímto dokumentem jsou postupně zajišťovány potřeby občanů města.

Bohuslav Matys,

odbor sociálních věcí, Dobruška

1. Přínos vidím ve sladění požadavků všech účastníků KP, v co nejoptimálnějších využití finančních prostředků a v co nejoptimálnějších pokrytí potřebných služeb v rámci regionu pro co největší skupinu občanů.

2. Domnívám se, že ano, ale jedná se o dlouhodobější proces (i s ohledem na nedostatek finančních zdrojů). Bez vzájemné komunikace a spolupráce mezi jednotlivými účastníky nelze dojít ke zdárnému cíli - naplnění ideje spokojených klientů a pokrytí všech potřebných služeb s dostatkem finančního zajištění.

3. Preferuji osobní kontakty a setkání, nejlépe všech účastníků KP (zadavatelů,

poskytovatelů a uživatelů), při kterých se zvyšuje efektivita využití finančních zdrojů, možnosti spolupráce a vyjasní se a sladí zpravidla názory jednotlivých účastníků KP. Velice důležitá je informovanost občanů v rámci regionu všemi dostupnými informačními prostředky, a tím i snaha o zvýšení jejich aktivity v rámci KP.

Připravili Pavel Bajer, Petra Zoubková ■

Pilotní vzdělávací projekt v komunitní práci

Pilotní vzdělávací projekt v komunitní práci se konal v období říjen 2003–leden 2004 v Ostravě. Partnerskými organizacemi byla holandská organizace SPOLU International, občanské sdružení Vzájemné soužití z Ostravy a katedra sociální práce Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity. Projekt sponzorovala One Europe Foundation, Foundation Katholieke Noden.

Projekt si kladl za cíl rozvoj v oblasti vzdělávání v komunitní práci. Náš projekt se úzce specializoval na možnosti komunitní práce s Romy, která se v praxi rozvíjí a vzniká potřeba vzdělávání také sociálních pracovníků v terénu. Komunitní práci chápeme jako metodu inkluze Romů. Kurs obsahoval obecné informace o komunitní práci, nácvik metod a technik komunitní práce a znalosti a dovednosti specifické pro realizaci komunitní práce s Romy.

Obsah vzdělávání rozvinuli holandské lektori, Leida Schuringa a Jef Helmer z organizace SPOLU International. Kursu se zúčastnili pracovníci katedry sociální práce, kteří realizují výuku komunitní práce nebo se na ni připravují, studenti katedry sociální práce, sociální pracovníci občanského sdružení Vzájemné soužití a romští asistenti Magistrátu města

Ostravy. Kurs měl 20 účastníků, z toho 14 účastníků splnilo podmínky kursu a získalo certifikát o jeho absolvování.

Pravidelně jsme se v důsledku spolupráce s Diecézní charitou ostravsko-opavskou scházeli v Komunitním centru Vesničky soužití. Celý kurs z holandštiny překládal Ruben Pellar.

Obsah kursu

Obsah kursu se skládal z několika částí:

- Teoretické znalosti.
- Nácvik dovedností.
- Práce v terénu na konkrétním projektu. Účastníci pracovali ve smíšených skupinách (studenti a sociální pracovníci z praxe, Romové a Neromové) na konkrétních projektech v romských lokalitách v Ostravě.

Hodnocení účastníků

Při pravidelných hodnoceních účastníci považovali za nejprínosnější:

- Lepší porozumění roli komunitního pracovníka.
- Praktický nácvik a zkušenosti z praktické realizace projektu.
- Lepší porozumění specifikům práce ve skupině a se skupinou.
- Téma aktivizace lidí a vzdělávací aspekt komunitní práce.

Navazující aktivity

• Od letního semestru akademického roku 2003/2004 se koná na katedře sociální práce Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity volitelný kurs Komunitní práce jako metoda inkluze Romů, nabídnutý i sociálním pracovníkům a romským asistentům z praxe. Kursu se účastní i dvě pedagogičky Vyšší odborné školy sociální v Ostravě.

• Část poznatků byla zapracována do dvousemestrálního kursu sociální práce již realizovaného na katedře sociální práce ZSF OU.

• Na jaro 2005 připravujeme seminář pro učitele komunitní práce na téma výuka komunitní práce. Budou prezentovány zkušenosti z pilotního vzdělávacího projektu a semináře se zúčastní také oba holandské lektori, Leida Schuringa a Jef Helmer.

Teoretická východiska kursu

Autor: Leida Schuringa

Předpoklady komunitního rozvoje jako jednoho z přístupů v komunitní práci (Schuringa, 2004):

• Všechny komunity, bez závislosti na jejich chudobě, mají zdroje.

• Participace v komunitě se neděje sama sebou. Je třeba ji podněcovat a podporovat.

• Chudoba není jen absence peněz. Boj s chudobou znamená také boj s apatií, ignorancí, nepoctivostí.

• „Dobré vládnutí“ neznamená jen silné vůdce a efektivní vedení, ale znamená také průhlednost, zapojení lidí, důvěru, otevřenost a vizi pro budoucnost.

• Přinášení vnějších zdrojů často přispívá k syndromu závislosti a omezuje

možnosti udržitelnosti a spoléhání se na vlastní dovednosti a zdroje situaci řešit.

• V každé komunitě jsou síly, které způsobují její rozpad. Lidi je proto třeba sjednocovat.

• Plány by měly být založeny na zdrojích komunity, ne na externích zdrojích.

Broekman (1994) formuloval kompetence sociálního pracovníka a Schuringa (2003a, b) je považuje za klíčové pro komunitního pracovníka, který pracuje v romských vyloučených komunitách.

1. Podporovat Romy v jejich procesu emancipace prostřednictvím:

• Podpory jejich sebeorganizace (práce s iniciativní skupinou a lidmi z celé komunity).

• Zahajování požadovaných aktivit (volnočasové a vzdělávací aktivity pro děti, dospělé atd.).

• Iniciování požadovaných projektů (zahájení činnosti komunitního centra, ekonomické projekty atd.).

2. Vytvářet most k okolí, společnosti:

• Stimulováním kontaktů mezi Romy a Neromy.

• Stimulací účinné podpory z jiných organizací.

• Stimulací sociálního začlenění Romů do společnosti.

Podporu, kterou komunitní pracovník komunitám poskytuje, lze rozdělit na čtyři hlavní oblasti (Schuringa 2003a, b):

• Organizační podpora (pomoc při organizování setkání komunity, vytváření pracovních skupin atd.).

• Strategická podpora (pomáhá komunitě hledat způsoby dosažení cílů, jak nacházet informace, jak navazovat kontakty, pomoc při vytváření krokových plánů,

radí, jak financovat atd.).

- Vzdělávací podpora (pomoc členům komunity plnit jejich úkoly, výchova k samostatnosti atd.).

- Facilitace (podpora, vytváření podmínek, komunitní pracovník je stimulatorem, ne vykonavatelem práce).

Literatura:

BROEKMAN, H. **Professioneel**

Opbouwwerk Auteur. Middels een standaard markeren wat professioneel opbouwwerk is. Berat het vernieuwde Beroepsprofiel Opbouwwerk, 1994.

SCHURINGA, L. Čítanka. **Výcvik rozvoj komunity a začlenění Romů.** 1. část, září 2003a. Nepublikováno.

SCHURINGA, L. **Kompetence pro komunitní práci s Romy.** Září 2003b, nepublikováno.

SCHURINGA, L. **Community development and making plans.** Utrecht, březen 2004, nepublikováno.

Obsah jednotlivých setkání

Autoři obsahu jednotlivých setkání:

Leida Schuringa, Jef Helmer

Výcvik byl rozdělen do čtyř částí (dvakrát dva dny, dvakrát tři dny).

Část I

1. den

- práce se seznamem kompetencí komunitního pracovníka
- teoretický úvod o komunitní práci a komunitním rozvoji
- komunikace a percepce
- tvorba sociální mapy
- vytvoření pracovních skupin (studenti a sociální pracovníci) a zahájení práce na tvorbě sociální mapy (kde získáme informace, jak atd.)

- metody získávání informací od lidí v komunitě
- typy otázek
- zjišťování kvalit lidí

2. den

- teorie o aktivizačním výzkumu
- metoda ABCD - inventarizace kvalit a zdrojů, zplnomocnění
- historie Romů (práce ve smíšených skupinách - Romové a Neromové)

Úkoly účastníků do dalšího setkání:

Práce ve skupinách:

- tvorba sociální mapy
- realizace malého aktivizačního výzkumu v komunitách

Individuální práce:

- studium témat z I. části čítanky (pozn. Leida Schuringa sestavila pro účely vzdělávání čítanku textů, obsah bude uveden níže)

- reflexe nedorozumění ve vlastní komunikaci s ohledem na osobní hodnoty a normy

Část II

3. den

- prezentace sociálních map jednotlivých pracovních skupin
- aspekty spolupráce (teorie + praktický nácvik)
- výsledky aktivizačního výzkumu
- socializace a rozdílnost
- Kahnova kritéria

4. den

- situace Romů ve střední a východní Evropě
- sebeorganizace

- nácvik spolupráce, hra „Dar“

5. den

- téma aktivizace
- fungování komunitních center, rozdíl

mezi komunitní prací a komunitním centrem

- jak motivovat
- technika brainstormingu a možnosti

jejího využití v komunitní práci

- tvorba plánu: linie řešení problému a vzdělávací linie

Úkoly účastníků do dalšího setkání:

Práce ve skupinách:

- prozkoumání neformální sociální struktury v konkrétních romských komunitách

- tvorba plánu, strategie pro obě linie - linii řešení problému a vzdělávací linii

Individuální práce:

- studium II. části čítanky
- formulace otázky po téma konzultace
- co je pro vás obtížné ve vaší práci, kterou musíte dělat ve spolupráci s dalšími lidmi?

Část III

6. den

- sociální síť
- prezentace informací o neformálních

sociálních strukturách v jednotlivých lokalitách

- analýza sociálních sítí
- vyjednávání

7. den

- motivace menšinových skupin
- cvičení na aktivní naslouchání
- prezentace plánů jednotlivých skupin

- téma spolupráce

8. den

- styly učení
- jak poskytovat vzdělávací podporu

Úkoly účastníků do dalšího setkání:

Individuální práce:

- studium III. části čítanky
- studium části o skupinové dynamice a reflexe vývoje ve vzdělávací skupině

Část IV

9. den

- reflexe základních principů komunitní práce

- představy, předsudky, diskriminace, inkluze, exkluze

- jak reagovat na projevy diskriminace?

10. den

- reflexe skupinové dynamiky ve vzdělávací skupině

- poskytování zpětné vazby

- techniky poskytování konzultace kolegovi

Obsah čítanky

Autor: Leida Schuringa

Část I

1. Komunitní práce a komunitní rozvoj

1.1 Strategie SPOLU

1.2 Zásady jednání SPOLU

1.3 Rozvoj komunity

1.4 Komunitní práce

1.5 Nové komunity

1.5.1 Komunitní rozvoj v situacích

přežívání

Případ komunity Bregilumit v Albánii

Minimální podmínky

1.5.2 Kritéria volby
1.5.3 Kritéria pro komunitní rozvojové aktivity

2. Zjišťování

2.1 Co je aktivizační výzkum?
2.2 Aktivizace k čemu?
2.2.1 Sociální a individuální aktivizace
2.2.2 Aktivizace k vytvoření společného

názoru

2.2.3 Aktivizace zaměřená na samostatné jednání

2.3 Cílený aktivizační výzkum
2.4 Získávání informací od lidí
2.5 Různé druhy otázek
2.6 Metoda ABCD

2.7 Formát sociální mapy

2.7.1 Cíl
2.7.2 Druh informací
2.7.3 Kde získat informace?
2.7.4 Jak informace uchovávat?

Část II

3. Motivace

3.1 Důležité faktory při motivaci lidí
3.2 Jak motivovat Romy?
3.3 Potřeby
3.4 Získání důvěry
3.5 Kahnova kritéria

4. Komunikace

4.1 Co je komunikace?
4.2 Pět základních pravidel komunikace
4.3 Vnímání
4.4 Zpětná vazba

5. Spolupráce

5.1 Aspekty spolupráce
5.2 Práce ve skupinách
5.2.1 Základní problémy vývoje skupiny
5.2.2 Sociální potřeby a základní témata

vývoje skupiny

5.2.3 První základní téma: začlenění
5.2.4 Druhé základní téma: kontrola
5.2.5 Třetí základní téma: afekce
5.2.6 Poslední stadia skupiny
5.2.7 Vývoj skupiny a kultura
5.2.8 Podpora vývoje skupiny

Část III

6. Tvorba plánu

6.1 Návrh
6.2 Externí a interní strategie
6.3 Dílčí cíle a milníky
6.4 Plán milníků
6.5 Prostředky, klíčové aktivity a „slavnosti“

7. Poučení ze zkušenosti

7.1 Aktivní účast komunity
7.2 Zplnomocnění Romů
7.3 Zakotvení ve společnosti
7.4 Komplexní přístup
7.5 Finanční zdroje
7.6 Doporučení

8. Různé dimenze lidství

8.1 Primární charakteristiky
8.2 Sekundární charakteristiky
8.3 K čemu nám může tato informace sloužit?

9. Síť a síťování

9.1 Co je to síť?
9.2 Druhy sítí
9.3 Síťová analýza
9.4 Postup při síťové analýze
9.5 Sociální síť
9.6 Síť v sousedství
9.7 Vyhledávání sociálních sítí

Zpracovala Alice Příhodová

Od kontaktu s Chartou 77 ke komunitní práci

• **Můžete sdělit své dojmy lektora pilotního vzdělávacího projektu? Jak hodnotíte jeho průběh?**

Jef Helmer:

Skutečnost, že účastníci se rozhodli kombinovat kurs s konkrétními aktivitami v praxi, činí kurs mnohem efektivnějším, než jsem původně očekával. Během kursu jsme mohli reflektovat zkušenosti, které každý účastník během něj získával. Je skoro nemožné připravit účastníky na komplexní činnost v komunitní práci s Romy, mohli jsme nabídnout jen teorii. Bylo velmi zajímavé vidět, jak postupně účastníci začínají rozumět základním principům komunitní práce. Nikoliv konáním věcí pro Romy, dáváním řešení, ale stimulováním Romů k nalezení a realizování vlastních řešení. Touto činností vytváříte sebevědomí, stimulujete jejich iniciati-

vu a prolamujete bludný kruh závislosti.

V průběhu samotného kursu byli romští účastníci někdy sami v pozici odborníků. Informovali ostatní o denním životě Romů v blízkých ostravských lokalitách, o jejich problémech v rodinách a potížích s místními institucemi. Byl to způsob, jak vyrovnat rozdíly ve vzdělanostním zázemí romských a neromských účastníků a stimulovat Romy pro účast ve skupinách. Mělo to velmi pozitivní výsledek. Patnáct mladých lidí nezískalo jen poznatky o metodách komunitní práce, ale skutečně prožili, zakusili, že každá osoba ve společnosti má své klady. Dokázali navázat na tyto základní předpoklady a jako kvalifikovaní komunitní pracovníci ukázali, že umějí využít své schopnosti a také dobře motivovat lidi ke zkvalitnění,

Nizozemští lektori pilotního vzdělávacího projektu, kursu v komunitní práci v Ostravě, Jef Helmer a Leida Schuringa, exkluzivně poskytli našemu časopisu rozhovor, v němž vyprávějí, jakými cestami se dostali ke komunitní práci a do naší země.

zlepšení některých aspektů jejich vlastních životů.

Leida Schuringa:

Vždy jsem vedla kursy velmi ráda.

Účastníci přijeli velmi motivovaní, bylo prospěšné mít ve skupině různé účastníky - pracovníky i studenty. Přítomnost romských pracovníků byla a je nepostradatelná. Realita není venku, ale v učebně. Účastníci byli velmi motivováni k praktické práci během kursových dnů.

Překvapilo mě, že práce, kterou dělali, se stala velmi dobrým materiálem použitelným během kursu. Myslím, že jsme vytvořili velmi dobrou kombinaci teorie a praxe.

• Jak jste se dostal(a) ke komunitní práci a co vás přivedlo do Česka?

Jef Helmer:

Během osmdesátých let jsem byl v těsném spojení s lidmi okolo Charty 77. V té době jsem byl učitelem na škole sociální práce v Driebergenu. Vyučoval jsem sociologii a komunitní práci především pro studenty tureckého, marockého a surinamského původu. V roce 1990 jsem připravoval s českými přáteli tříletý program na podporu vzdělávání v sociální práci na univerzitách v Praze, Brně a v Bratislavě. Součástí kursu poskytovaného v průběhu tohoto kooperujícího projektu byla i komunitní práce. Během těchto let jsem zjistil, že Romové v Československu mají velmi marginalizo-

vané pozice, které se velmi ostře vymezily po společenských změnách v roce 1989. Poznal jsem komunitní práci jako velmi efektivní metodu zlepšování sociálně-ekonomické pozice marginalizovaných lidí a v roce 1993 jsem dostal příležitost financovanou Radou Evropy začít s dvěma pilotními projekty v Praze 5 a ve slovenské Kremnici. To byl začátek mezinárodní organizace SPOLU, která zajišťuje komunitní práci s Romy ve všech druzích projektů v různých zemích střední a východní Evropy. Ve stejné době vznikly na tyto zkušenosti navazující tréninkové kursy. Kursy se konají v kooperaci s Ostravskou univerzitou a dávají konkrétní příklad komunitní práce s Romy.

Leida Schuringa:

Na začátku 90. let jsem dostala nabídku, abych vedla kurs komunitní práce v Praze jako součást mezinárodního projektu fakulty pro vyšší vzdělání De Horst Driebergen v Holandsku, kde jsme já a Jef vyučovali. Tyto kursy se konaly třikrát. Zuzana Havrdová z Karlovy univerzity byla tou osobou, která mě podporovala a stála u zrodu komunitní práce v Česku. Často cestovala na mezinárodní konferen- ce, založila organizaci pro komunitní pracovníky KOPRA, která už momentálně neexistuje. Vrátila jsem se zpět do Česka v roce 2001, kdy jsem vedla kurs pro organizaci SPOLU.

Boj za uznání komunitní práce potrvá dlouho

• Jakou máte zkušenost s komunitní prací v Nizozemí?

V roce 1972 jsem pracovala jako sociolog, tehdy jsem slyšela poprvé o existenci komunitní práce. Byla jsem velmi nadšená, protože jsem hledala cestu, jak zahrnout lidi do procesu plánování pro bydlení a otázky životního prostředí. Absolvovala jsem jednoroční kurs a potom jsem začala pracovat jako komunitní pracovník v jedné staré části města Utrechtu. Tím hlavním, čím jsem se zabývala, byla rekonstrukce této čtvrti.

Od roku 1978 až dosud pracuji jako lektor v komunitní práci na několika místech ve školách pro vyšší vzdělání a vedu různé druhy kursů. V období 1983–1989 jsem také pracovala jako výzkumník a spisovatelka, abych vyvinula praktické teorie pro komunitní práci. Hlavními tématy byly diskriminace, vztahy mezi různými etnickými skupinami

v sousedství a vytváření sociálních sítí. V 90. letech jsem představila projekt o překvapujících kořenech uprchlíků a svépomocných organizací žen uprchlíků. Od roku 1996 se zabývám rozvojem komunity s Romy. Rovněž vedu mnoho individuálních komunitních pracovníků a napsala jsem několik knih a článků o komunitní práci.

• Které komunitní projekty se zapojením veřejnosti fungují v Nizozemí?

Uvedu příklady z oblasti práce místní správy. V Nizozemí má místní správa povinnost zjišťovat názor veřejnosti a často k tomu využívá komunitní práci.

V městské oblasti, ve které žilo mnoho přistěhovalců, chtěla místní správa zlepšit špatné životní podmínky. Běžně používanými způsoby (rozeslání dopisů, zorganizování setkání) se kontakt s těmito obyvate-

Leida Schuringa, holandská lektorka, dále popisuje své zkušenosti s komunitní prací v Nizozemí, naznačuje její přednosti a zároveň limity a snaží se zmapovat odlišnosti v komunitní práci v obou zemích. Rovněž se zamýšlí nad možnostmi, rozvojem komunitní práce v České republice.

li nedařil. Komunitní pracovnice byla požádána o zprostředkování kontaktů a motivaci lidí, aby začali sami přemýšlet o stavu své čtvrti, způsobech zlepšení životních podmínek a jejich vlastní roli a zodpovědnosti v tomto procesu. Komunitní pracovnice začala s organizováním aktivit, především pro ženy, s cílem získat jejich důvěru. Na setkávání u kávy přinášela informace, které ženy zajímaly (zdraví, vzdělání pro děti atd.). Od té doby se ženy staly více aktivní. Komunitní pracovnice také vypracovala plán, jak dosáhnout zapojení občanů do úklidu okolí a jakou roli v tomto procesu bude sehrávat místní správa a správce bytového fondu.

Jiným příkladem může být situace, kdy obyvatelé po místní správě požadovali opravu dětského hřiště. Místní správa pověřila komunitního pracovníka, aby zapojil rodiče a děti do projektování hřiště.

• Jaké výhody a nevýhody přináší komunitní práce v Nizozemí?

Většinou vidím výhody:

1. Pomáhá lidem přesunout, uskutečnit jejich výhrady do konkrétní činnosti.
2. Podporuje zvláště lidi, kteří dosud nejsou schopni bojovat za svá vlastní práva, pomáhá jim dát hlas tím, že sami sebe dokážou organizovat.
3. Umožňuje jinou cestu řešení problému (na úrovni jednotlivce, skupiny, komunity a společnosti) založenou na kvalitách, potřebách a ideách, které lidé mají, namísto toho, aby byli tlačeni do řešení, které pro ně vytvořily instituce.
4. Pomáhá ve vytvoření dobré atmosféry mezi odlišnými skupinami v sousedství, čtvrti nebo vesnici (sociální integrace).
5. Tvoří možnosti pro místní autority, aby se uskutečňovala spolupráce na vytváření sociální politiky.
6. Přispívá k rozvoji životaschopných

Nizozemští lektori Leida Schuringa a Jef Helmer při pilotním vzdělávacím projektu.

Foto: Anna Krausová

obytných oblastí.

7. Stimuluje lidi, aby rozvinuli své kapacity a své sebevědomí.

8. Dává lidem moc do jejich rukou a podporuje autonomii.

V podstatě nevidím žádné nevýhody, ale jistě existují problémy a obtíže, jako například:

1. Dobrá komunitní práce závisí na dobrém pracovníkovi; potřebuje dobré vzdělání a plat.

2. Na druhé straně příliš mnoho profesionalizace může oslabit vliv řádných lidí a vytvořit odstup mezi pracovníky a lidmi.

3. Vždy v oblasti, kde lidé žijí, se vyskytnou nějací lidé nebo skupiny, kteří se pokoušejí být dominantní; velká otázka je, jak zabránit této vůli k dominanci.

4. V Nizozemí je život na vyšší materiální úrovni. Mnoho oblastí, kterými se lidé zabývají, nepatří mezi nejzákladnější potřeby; pokud hovořím s někým, kdo dává finance, otázka pro mne zní: Jsi ochoten podporovat realizaci více luxurnějších přání a potřeb, nebo se jako donátor zabýváš, koncentruješ pouze na lidi se základními potřebami s tím, že riskuješ hněv ostatních lidí, kteří také potřebují tvou podporu?

5. V holandské politice a sociální politice je trend přístupu k problému stále více individuálnější, často proekonomicky orientovaný; ocenění komunitní práce a podpora lidí, kteří jsou ve špatné sociální situaci, je malá.

6. Místní autority mají tendenci diktovat záměry a metody komunitní práce i jiným sociálním pracovníkům, což ztěžuje tuto práci a vzniká nebezpečí pro skutečnou spolupráci a vliv lidí.

• V čem vidíte rozdíly mezi komunitní prací v České republice a v Nizozemí?

Vzdělání komunitních pracovníků v ČR je vlastně na začátku. Nejsou žádné profesionální organizace, žádný speciální časopis, existuje pouze málo literatury, kazet v češtině. V Nizozemí máme dosti dlouhou tradici, která začala už ve 20. letech minulého století. Existuje sociální vzdělání pro komunitní pracovníky, uskutečnilo se mnoho výzkumů, bylo napsáno hodně knih, vychází specializovaný časopis, konají se každoroční konference, máme profesory v komunitní práci. Vznikl profesionální profil a kodex komunitního pracovníka. V této chvíli se mnoho mění, protože se proměňuje politická vůle. Proto v současnosti přicházejí mnohá omezení, problémy v těchto záležitostech.

Myslím si, že přemýšlení v pojmech participace na vytváření lokální sociální politiky je stále v ČR věcí neobvyklou. V Nizozemí se píše v zákonech, že místní autority mají informovat a konzultovat své záměry s občany, znamená to, že potřebují třeba komunitní pracovníky, kteří by je podporovali. Jsou proto peníze na projekty a aktivity, které by realizovaly záměry místních úřadů. Rovněž stále mnoho politiků opravdu chce podporovat občany, kteří se ocitli na špatné cestě, ve zlé osobní situaci.

Historie těchto dvou zemí je velmi odlišná, tudíž jsou mnohé rozdíly v tom, jak se vytváří sociální politika, v demokratické tradici, v přístupu k minoritám.

• Na co by měly české organizace věnující se komunitní práci klást důraz vzhledem k místní mentalitě? Můžete uvést konkrétní příklady projektů?

Domnívám se, že není dobré podporovat jen jednu skupinu ve společnosti, ale poskytovat podporu všem lidem, kteří ji potřebují (nekoncentrovat se jen na Romy, ale také na Neromy, kteří čelí problémům – *poznámka překladatele: Leida Schuringa se v ČR setkala s komunitními projekty zaměřenými na Romy*). V Nizozemí přílišná koncentrace na pomoc migrantům způsobila resistenci na straně majoritní společnosti. Romové jsou však samozřejmě jednou ze skupin, která potřebuje pozornost a podporu, protože jejich pozice v české společnosti je velmi špatná.

Je třeba se také více soustředit na interkulturní aktivity a projekty, které usilují o zlepšení vztahů mezi různými etnickými skupinami (tím, že hledají společná témata). Například:

- organizovat kulaté stoly za účasti místních správních a obyvatel o důležitosti zapojování veřejnosti. V Nizozemí to nazývají „interaktivní vytváření politiky“ (*interactive policy-making*),

- organizovat kulaté stoly za účelem důležitosti pomoci slabším členům společnosti (řešení otázky bydlení, vzdělávání, zdravotní péče atd.) za účasti představitelů místní správy, dalších institucí a obyvatel,

- neorganizovat pouze aktivity, ale rovněž nezapomínat na cíle, kterých chceme v komunitní práci dosáhnout: aby se lidé stávali aktivní a pracovali na svých zájmech.

• Myslíte si, že má komunitní práce v ČR dobrý potenciál?

Potřeba pro komunitní práci je vysoká. Domnívám se, že zvláště pro minoritní skupiny, ale také v situacích, kdy spolu musí žít různé skupiny populace. Na nejrůznějších univerzitách začalo vzdělávání v sociální práci a na některých místech funguje dokonce i specializace pro komunitní práci. Učitelé a pracovníci, které jsme potkala, jsou velmi nadšení a rozumí tématu. Stále a stále více učitelů a studentů dokáže číst a mluvit anglicky, tzn. že mají k dispozici velké množství literatury. To jsou dobré podmínky pro rozvoj komunitní práce v ČR. Myslím, že je důležité také seznámit se s expertizami, které byly již vytvořeny, aby se znalosti o komunitní práci rozšířily.

Nejproblematictější bude získat (částečně) placená místa. A samozřejmě boj za uznání komunitní práce potrvá dlouho.

**Připravili Pavel Bajer,
Stanislava Ševčíková, Michal Šedivý,
Alice Příhodová**

Koncept komunity v komunitní sociální práci

Concept of community in community social work

Úvod

Vymezení komunitní sociální práce je závislé na chápání samotného výchozího konceptu, konceptu komunity. Pojem komunita je velmi mnohoznačný a měnící se ve svém významu. Proměny konceptu komunity budeme sledovat na linii tradiční-moderní-postmoderní. Budeme se zabývat tím, zda komunity v naší společnosti přetrvávají, a pokud ano, v jakých formách a zda je možná jejich rekonstrukce. Za klíčové pro komunitní sociální práci považujeme zodpovězení otázky, zda je možné hovořit o komunitě jako o výsledku cíleného úsilí a zdroji solidárního jednání a jak je možné chápat pojem komunita v kontextu globalizace a postmodernismu. Závěrem se pokusíme o vymezení termínu komunita pro účely komunitní sociální práce.

PhDr. Alice Příhodová, Ph.D.,¹ působí na katedře sociální práce Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity v Ostravě, kde vyučuje metody sociální práce.

*Abstrakt:
Text přináší možná vymezení termínu komunita pro účely komunitní sociální práce. Proměny konceptu komunity jsou sledovány v kontextu globalizace a postmodernismu. Za klíčové pro komunitní sociální práci považujeme zodpovězení otázky, zda je možné hovořit o komunitě jako o výsledek*

cíleného úsilí a zdroji solidárního jednání.

Abstract:

The text brings possible definition of the concept of community for the purpose of community social work. The changes of concept of community are follow in the context of globalisation and postmodernism. For the community social work is a key question, if it is possible to consider community as a result of targeted effort and the resource of possible solidary acting.

I. Koncept komunity

Komunita je mnohoznačný termín. Bell a Newby (1971) našli 98 různých definic pojmu komunita. I když se jedná o jednu ze základních kategorií sociologie, je podle Kellera (1996b) chápána velmi nejednoznačně. Keller dále uvádí, že Hillary v polovině šedesátých let shromáždil 100 různých definic tohoto pojmu. Také Abrams (Poppo, 1995) podotýká, že koncept komunity mizí ze sociologie a termín je používán velmi různorodě, ztrácí přesný význam. Definice komunity jsou také podle Poppla (1995) nepřesné, protichůdné a sporné. Pojem komunita má podle jeho názoru deskriptivní a hodnotící významy, jedná se tak jak o myšlenkový konstrukt, tak o popis lokality.

Pokusíme se shromáždít, analyzovat a srovnat různá vymezení pojmu komunita jako základu pro definování komunitní sociální práce.

Keller (1996b: 512) vymezuje komunitu jako „sociální útvar charakterizovaný jednak zvláštním typem sociálních vazeb uvnitř, mezi členy, jednak specifickým postavením navenek, v rámci širšího sociálního prostředí“. Keller nijak blíže nespecifikuje výrazy zvláštní typ sociální vazby a specifické postavení komunity navenek. K tomu se podrobněji vyjadřuje jiné sociologické vymezení (Calhoun, Light, Keller, 1994: 520), které charakterizuje komunitu jako jednotku se sociální strukturou, která je funkčně integrovaná do širší společnosti, má vlastní kulturní tradice, které jsou často hodnoceny jako způsob života. Za komunitu je považováno více než určitý společný obydlený prostor. Lidé, kteří tvoří komunitu, sdílejí společné hodnoty a zájmy, dochází mezi nimi k interakcím, spojuje je pocit blízkosti a solidarity, mají tendenci přemýšlet o sobě jako o části skupiny („my“). O komunitě lze v některých případech podle autorů tohoto vymezení hovořit jako o velké primární skupině.

Pocit solidarity, sounáležitosti mezi lidmi v komunitě je označován jako smysl pro komunitu (sense of community). Některými sociology je považován za jeden z hlavních znaků komunity. Bauman (1996, s. 48): „...pocit komunity, vlastní skupiny, kde je člověk rád, která je jeho pravým domovem a jejíž hranice je třeba uhájit za každou cenu - zrovna jako svůj domov. Zde, uvnitř, mohou být sice věci někdy složité, nakonec se ale vždy najde řešení. Lidé mi mohou připadat hrubí a sobečtí, v případě nouze však mohou počítat s jejich pomocí. A co je hlavní, člověk jim rozumí a může si být jist, že i oni rozumějí jemu. Zkrátka a dobře, člověk má uklidnu-

jící pocit bezpečí, a kdyby se mělo objevit nějaké ohrožení, bude dozajista včas rozpoznáno. „My“ pak spojíme svoje síly a vypořádáme se s ním.“

Lidskou potřebu někam patřit a náležet považuje také McMillan a Chavis (Mattessich, Monsey, Roy 1997: 57) za hlavní znak komunity: „Komunita je pocit sounáležitosti jejích členů, zájem jeden o druhého a o celou skupinu a společná víra, že potřeby členů komunity budou naplněny skrze pospolitost.“

Tato vymezení kladoucí důraz na vzájemné vazby mezi členy se podobají chápání tradiční komunity, která je často velmi idealizována. Pospolitost tak byla spojována s očekáváním vzájemné pomoci (Kropotkin, 1922).

1.1 Tradiční komunita

Tradiční komunita je pojímána jako místo vřelosti, intimity a sociální koheze. Hovoří se o zlatém věku jasně definovaného a bezpečného prostředí. Tato představa byla podpořena například také Tönniesovou dichotomií, ve které rozlišoval mezi dvěma typy sociálních vztahů. Pospolitost (Gemeinschaft) byla založena na náklonnosti, příbuzenství, spřízněnosti či členství v komunitě. Společnost (Gesellschaft) je typem sociálních vztahů založených na dělbě práce a smluvních vztazích mezi izolovanými individui, která prosazují své vlastní zájmy. Tönnies uzavírá, že západní civilizace s potýká s mnoha problémy, které souvisí s přechodem od pospolitosti ke společnosti (Keller, 1994).

Tradiční komunity byly jasně geograficky ohraničené sociální útvary s jasným systémem pozic a rolí. Keller (1993: 112) je popisuje: „Lokální komunity byly sociální útvary relativně nezávislé na širším sociálním prostředí, v jehož rámci může člověk prožít celý svůj život, aniž by strádal při naplňování svých potřeb.“ Podle Warrena (Netting, Kettner, McMurtry, 1993) komunita plnila následující sociální funkce, které dovolovaly lidem uspokojovat jejich každodenní potřeby:

Pět funkcí komunity podle Warrena:

1. Produkce, distribuce, spotřeba.
2. Socializace.
3. Sociální kontrola.
4. Sociální participace.
5. Vzájemná podpora.

Uvedené znaky tradiční komunity se vývojem moderní společnosti problematizují. Keller (1996b) hovoří o reziduálních formách komunity v různém stadiu rozpadu. Pokouší se o popis vývoje komunity. Uvádí typ mocensky autonomní a všestranně soběstačný, který je typický pro izolované pospolitosti přírodních národů. Dále následuje typ komunity hospodářsky a sociálně soběstačné, která je mocensky závislá. Tento typ komunity se vyskytuje před urbanizací, ale po vzniku moderní státní moci. Dalším typem je podle Kellera komunita, která není soběstačná v žádném ohledu, ale lze v ní stále uspokojovat všechny potřeby. Tomuto typu odpovídají městské a předměstské lokality. Posledním vývojovým typem je podle Kellera komunita podobně smýšlejících osob, v níž není podmínkou lokální blízkost členů. Do tohoto typu mohou být podle Kellera zařazeny komunity vědecké, umělecké, náboženské, zájmové. Komunity tak

ztrácejí mocenskou autonomii, sociální univerzálnost a v některých případech i lokální základ. Keller si klade otázku, ve které z uvedených čtyř vývojových fází lze ještě daný sociální útvar považovat za komunitu. Zda proces rozpadu tradiční komunity je nevratný, se podle Kellera (1996b) nerozhoduje na úrovni lokalit. Toto tvrzení by mohlo být východiskem pro orientaci komunitní sociální práce.

1.2 Rozpad komunit?

Sociologové (Calhoun, Light, Keller, 1994) vyslovují tři základní názory na to, jak urbanizace ovlivnila komunitu:

- Názor, podle kterého ve městské populaci komunita není možná.
- Pocit komunity přetrvává i mezi obyvateli velkých měst.
- Urbanizace dala vzniknout novému druhu komunity, který není založen na geografické blízkosti lidí.

Podle Baumana (1995) či Giddense (1998) postmoderní charakter společnosti nedovoluje mluvit o existenci komunit. „Nejtěžší a nejméně léčitelnou chorobou tohoto života, jak říká Alf Hornborg, je motání mezi steskem po *communitas*, touhou být částí čehosi silnějšího, než je křehké Já, a strachem ze ztráty identity, motání zcela bezvýsledné, které obvykle končí zjištěním, že svoboda bez společenství se rovná šilenství a společenství bez svobody je otroctvím.“ (Bauman, 1995: 97.)

Gardner (1999) se domnívá, že schopnost komunit přežívat je podceňována, a odkazuje na studii Williama F. Whyta „Street corner society“ z roku 1955. O přetrvávání komunity v mnoha městských sousedstvích se zmiňuje také sociolog Herbert Gans (Murphy, 1998; Calhoun, Light, Keller, 1994), který v roce 1957 provedl výzkum ve West End of Boston. Objevil, že sociální struktura a vztahy nejsou odcizené, jak bylo tvrzeno. Gans po tom, co žil s obyvateli West Endu, objevil komunitu založenou na vzájemné pomoci a trvalých vazbách. Napsal o West Endu v roce 1962 knihu „The Urban Willagers“. Sociolog Gerald Suttles (Calhoun, Light, Keller, 1994) dospěl v šedesátých letech k podobným výsledkům v Chicagu a Claude S. Fischer v Detroitu (Petrušek, 1996).

O přetrvávajících znacích komunity na panelákovém sídlišti se zmiňuje také Buriánek (1996). Tato místní společenství jsou podle jeho názoru charakterizována vztahy vzájemné pomoci, které se zaměřují především na předávání informací a zajišťování služeb. Z výzkumu, který uvádí, vyplývá, že úsilí o tvorbu prostředí, společné zážitky (např. stavba domu) přispívají k pocitu komunity. Skupina nově přistěhovalých má již odlišný vztah.

Uvedené výzkumy potvrzují názor, že komunita může existovat navzdory urbanizaci i ve velkých městech. Je si ovšem třeba povšimnout, že výzkumy Gansa a Suttlese byly zaměřeny na emigranty a etnické skupiny, které mohly tímto způsobem čelit pocitu ohrožení a nebezpečí. Ale i to je smyslem existence komunity.

Třetí část sociologů hovoří o transformaci komunity. (Calhoun, Light, Keller, 1994). Komunita podle jejich názoru přestává být založena na společném původu nebo geogra-

fické blízkosti. Podle nich obyvatelé měst vytvářejí sociální sítě, které přesahují sousedské hranice a často i hranice města. Tyto sociální sítě jsou založeny na společných zájmech, zaměstnání, aktivitách. V tom případě by koncept komunity mohl být nahrazen konceptem sociálních sítí. Sociální sítě (nebo i „horizontální síťové struktury“) jsou považovány za účinné v komunikaci mezi lidmi, při jejich kooperaci a interakci (Suša, 1993). Suša (1993: 79) o nich dále píše: „Sítě jsou pružné, proměnlivé, osoby v nich mají rovné pozice a obdobné zájmy, mohou lépe spolupracovat, poznávat a učit se novému.“ Hovoří se o hnutích sociálních sítí, o možnosti nového typu lidského společenství. Sociální síť jako základní koncept vymezení komunity je uváděna také autorkami Coulshed a Orme (1998).

Fischer se na základě svých studií v Detroitu pokoušel prokázat neudržitelnost názoru, že urbanizace s sebou přináší odtržení od autentické komunity a „příslušnost k hypotetickému národu cizinců“ (Petrušek, 1996: 1309). Také jeho zjištění ukazují, že dnes jsou komunitní struktury založeny spíše na sociálních sítích, a ne na existenci vyhraněných primárních skupin s jasně vymezenými funkcemi.

Většina komunitních studií si pokládá otázku, zda komunity skutečně existovaly, nebo v to jen věříme. Nás však zajímá i opačný proces. Je možná rekonstrukce komunit?

Snaha o obnovu místních komunit je součástí koncepcí teoretiků ekologického hnutí a požadavkem zastánců decentralizace (Elšíková, 1997).

1.3 Současné chápání pojmu komunita

Celkovou nejednotnost vymezení pojmu komunita lze podle Kellera (1996b) vysvětlit tím, že tento pojem je užíván od konce 19. století hlavně novináři a sociálními pracovníky. Na počátku dvacátých let se problematice komunity systematictěji věnuje chicagská škola. Keller dále upozorňuje na proměny v používání tohoto pojmu. V devatenáctém století se hovoří o komunitě na vesnici, která představuje tradiční společenství. Později se empirická sociologie věnuje komunitě ve městech, když usiluje o řešení problémů souvisejících s urbanizací. Pozornost se přesouvá od výzkumu rasově a etnicky diskriminovaných oblastí k problémům souvisejícím s životem na periférii. V době masové společnosti je hledána ve skupinách duchovně spřízněných osob, ve kterých lokální vymezení není rozhodující. Tomuto vývoji odpovídá také způsob současného vymezování komunity. Komunita je nejběžněji vymezována na základě lokality či sdílení zájmu.

Podle Wilmotta (Popple, 1995) existují tři kategorie vymezení komunity:

- Komunita definovaná lokalitou, teritoriem.
- Komunita zájmů.
- Komunita složená z lidí, které spojují společné podmínky nebo problém.

Pro komunitu vymezenou teritoriem se objevuje také označení region (Hubík, 2001). Komunitu jako společně sdílený fyzický prostor vymezuje také Hartl (1997), který hovoří o komunitě sídelní či ekologické a komunitě psychické (hlavní vazbou zde není lokalita, ale psychické vazby). Shodně je vymezení komunity Slovníkem sociální práce (Barker, 1987, s. 28), který chápe komunitu jako „skupinu jednotlivců, kteří mají společné zájmy, nebo žijí ve stejné lokalitě“. Obě vymezení považují sdílení lokality za rozho-

dující znak, ale nevylučují existenci komunity založené na neteritoriálních charakteristikách. Z obou avšak vyplývá, že pouhé sdílení lokality je dostatečným znakem komunity.

Lokální vymezení je kritizováno teoretickými sociální práce Coulshed a Orme (1998), může podle nich zahrnovat ulici, město, region, národ nebo i evropskou komunitu.

Samy uvádějí dvě úrovně vymezení komunity:

- Komunita jako lokalita, podmínkou je však sdílení vztahů, pocit loajality, lokální sociální síť.

- Komunita zájmů, jedná se o sociální síť založené na sdílení zájmu.

Coulshed a Orme považují koncept sociálních sítí pro vymezení komunity za klíčový.

Komunikaci uvnitř komunity nebo její potenciál považuje Zima (Komunita a komunikace, 1999: 186) za klíčovou, „bez komunikace je komunita jen klasifikační fikcí“.

Poster (1982: 1) uvádí, že vedle vymezení komunity jako skupiny lidí se stejným zájmem lze pojem komunita chápat jako „pocit, stav mysli, koncept kvality“. Podle Payna (1995) je termín komunita používán jako politický a ideologický termín, a to především ve spojení s radikálními přístupy v sociální práci.

Vymezení komunity na lokálním základě postrádají podle Baumana (1996) hlavní znak komunity, pocit sounáležitosti. Pocit komunity je podle Baumana charakterizován duchovní jednotou. Fakt, že lidé mají společné některé charakteristiky, ještě nezaručuje, že dojde k solidárnímu jednání a vzájemné pomoci.

Definice autorů Bidle a Bidle (Mattessich, Monsey, Roy 1997: 57) považuje za klíčovou schopnost komunity vytvářet a sdílet společné hodnoty: „Komunita je jakékoliv vnímání společného ‚dobra‘, které může být mezi občany vytvořeno. Komunita je něco, čeho se dá dosáhnout úsilím občanů, ne něco daného např. geografickými podmínkami.

Komunita není statická, mění se výsledkem zkušeností nebo cíleným úsilím. Může se dokonce měnit na základě problémů, kterými jsou občané osloveni.“

Bauman (1996: 74) uvádí: „Komunita je skupina, v níž jsou faktory lidí sjednocující silnější a důležitější než vše, co by je mohlo oddělovat; rozdíly mezi jejími příslušníky jsou ve srovnání s jejich esenciální – člověk by skoro řekl až vše pohlcující – podobností jen nevýznamné a podružné. O komunitě se uvažuje jako o přirozené jednotě.“

Ztráta smyslu komunity se podle Baumana může projevat pocitem odcizení. V tomto smyslu Keller (1996b: 513) hovoří o komunitních hnutích, která se formují jako „protest vůči odcizujícím mechanismům moderní společnosti“.

Myšlenky o komunitě jako výsledku cíleného úsilí, jako zdroji solidárního jednání a prostředku k zajištění lepších životních podmínek jsou základem pro chápání pojmu komunita v sociální práci.

1.4 Pojem komunity v kontextu globalizace a postmodernismu

Procesy globalizace a postmodernismu jsou spojovány s fenoménem ztráty sociální jistoty, kterou zaručovaly instituce, jako je rodina a komunita. Postmoderní svět se tak stává světem rizika a nejistoty (Beck in Keller 1996a; Bauman, 1995).

Reakcí na tyto procesy může být podle Burkett (2001) touha po znovuoobjevování

komunity, která byla ztracena v anonymní společnosti. Víra v potenciál komunitních vazeb a vztahů je typická pro environmentálně orientovaná hnutí.

Burkett (2001: 327) vidí tři možnosti pojetí komunity v postmoderním světě a světě globalizace, která reagují na základní teze postmodernismu:

1. Interpretace „komunity“ jako slovesa, ne podstatného jména. Tím je do centra vnesen význam, kontext a vztahovost konceptu.
2. Integrace osobního, lokálního a globálního, a tím umístění komunity do holistického rámce systému.
3. Akceptování různých způsobů vědění, konání a bytí v komunitě, a tím otevírání prostoru pro odlišnosti.

Interpretace komunity jako slovesa

V moderním myšlení byla komunita vnímána jako něco trvalého, objektivního a univerzálního, jako podstatné jméno (slovo popisující místo či předmět). Komunita byla spojována s určitým místem, strukturou a myšlenkami jako vzájemnost a blízkost (Young in Burkett, 2000). Komunita tak byla podle Burkett (2000) pojímána jako něco, co může být ztraceno, vytvořeno, zničeno.

Postmoderní myšlení vidí komunitu ne jako objekt, ale jako akt vytváření významu, jako konstrukci (Hubík, 1999). Komunita se tak stává slovesem, indikuje akci, proces, změnu. Burkett (2001) popisuje komunity jako neustále se měnící procesy ve specifických kontextech. Rorty (Hubík, 1999: 200) popisuje všechny předměty v postmoderním chápání jako „vždy-již-kontextualizované“. Komunita je produkcí společného jazyka a společných významů, které jsou uznány jako platné (Lane, 1997). Pro komunitní práci to může znamenat, že je třeba hledat společné významy, které se stanou základem pro intervenci.

Burkett (2000: 9) dále uvádí, že globalizace neznamená konec lokálně definovaných komunit (které jsou viděny jako bezmocné v době globálních ekonomických sil). Podle Burkett globalizace spíše otevírá množství voleb, jak a kde rozvíjet sociální vztahy (komunitu), a význam komunity tak může být aktivně vytvářen a přetvářen, konstruován a rekonstruován různými způsoby a v různých kontextech. „Komunita se tak stává zkušeností, dojmem a vyjádřením subjektivní, každodenní praxe.“ Komunita tak může být interpretována mnoha způsoby a „stává se sociálním experimentem nekonečně opakovaným v různých kontextech“.

Komunita se tak stává procesem. Je vytvářena (ne nacházena) a interpretována.

Integrace osobního, lokálního a globálního, a tím umístění komunity do holistického rámce systému.

Komunita je chápána jako subjekt, který je vytvářen komunikací. Nemůže tedy být prostorem, který hledáme, opouštíme, do kterého vstupujeme. Takto chápaná komunita je podle Burkett (2000, 2001) výzvou pro profesionály v oblasti komunitní práce, kteří hlavní důraz kladou na vytváření struktur, které by podněcovaly interakce lidí.

Příkladem těchto aktivit může být hnutí New Urbanism, které se soustředilo na plánování prostoru, který by podněcoval interakce lidí a přispíval by k rozvoji smyslu sounáležitosti. Podobné iniciativy popisuje také Fellin (1995).

Komunita je chápána jako „nekončící proces osobních, politických a etických vztahů Self a Other, vytváření způsobů, jak koexistovat s okolním světem“ (Burkett, 2000: 11). Postmoderní přístup na jedné straně zdůrazňuje „místní znalost“, a tím zpochybňuje ukotvení odbornosti v profesních strukturách, na straně druhé ji umísťuje do globálního rámce („mysli globálně, jednej lokálně“) (Lane, 1997).

Akceptování různých způsobů vědění, konání a bytí v komunitě a tím otevírání prostoru pro odlišnosti

Burkett (2000, 2001) ve svých pracích kritizuje redukování komunity na pojmy jednoty (unity) a celistvosti, které podněcují nostalgii a idealismus po „hlubokém spojení všeho lidstva“. Cituje Younga (Burkett, 2000: 12): „Komunita je pochopitelný sen vyjadřující touhu po otevřenosti, vztazích vzájemné identifikace a sociální kohezi. Tento sen je pochopitelný, ale politicky problematický. Vize malých, osobních, decentralizovaných jednotek je nerealistická vize.“

Podle Burkett (2000) pojem komunita může vycházet z pojmu „common“ (ve smyslu společného území a vztahů), ale ne z pojmu „unity“. Ten navíc podle Mizrahi a Morrisona (1993) může asociovat uniformitu a konformitu. V komunitě jde o odlišnost stejně jako o stejnost, o vzájemnost stejně jako o sobeckost, o oddělenost stejně jako o celistvost. Zdůrazňování pouze jednoho aspektu je problematické. Důraz na celistvost a jednotu jako na centrální charakteristiky komunity může vést k homogenizaci, popírání odlišnosti a asimilaci odlišných. Tato tvrzení jsou zcela v souladu s tvrzením postmodernistů, že „moderní vědění je homogenizujícím a totalizujícím. Moderní selekce vědění nutně znamená nerespektování jiných poznávacích možností, nabízených jinými lidmi, skupinami, kulturami“ (Hubík, 1999: 201), a prohlášením teoretiků sociální práce o vlivu postmodernismu na intervence, které by měly respektovat lokální zvláštnosti (Parton, 1994; Lishman, 1994).

1.5 Pojem komunita v sociální práci

Musil (1998: 2) na základě prací Poppla (1995), Willmonta a Hadleye shrnuje významy používání termínu komunita sociálními pracovníky. Označují tak jednak ty, kteří sdílejí znevýhodnění. Jedná se o kategorii znevýhodněných nebo kategorii klientů. Termín kategorie naznačuje, že se jedná spíše o shluk jedinců, mezi nimiž nemusí existovat vazby, a v sociologickém slova smyslu se o komunitu nejedná. Organizovaná skupina znevýhodněných je pak podle Musila zčásti výsledkem profesionálního působení komunitního pracovníka, zčásti se může jednat o spontánní potřebu klientů sdružit se. Musil (1998: 2) dále shrnuje: „Organizované skupiny znevýhodněných klientů jsou zájmovými asociacemi účelově se sdružujících jedinců, v individuálních případech však mohou vykazovat rysy ‚komunity‘ nebo (česky řečeno) ‚pospolitosti‘. Tuto směs asociativních a pospolitostních vazeb dobře vystihuje termín ‚komunita zájmů‘.“ Komunitní

pracovníci také pracují s blízkými klientů, aby se mohli ve spolupráci s profesionálními organizacemi podílet na pomoci. Tak vzniká organizovaná síť, která je založena na komunitních vazbách. Lze také hovořit o neformálních sítích poskytujících neformální pomoc. Jejich spoluprací s profesionálními organizacemi vzniká integrace formální a neformální péče, kterou bychom mohli označit termínem servisní komunita.

Podle Musila komunitní pracovníci podporují přechod od kategorie znevýhodněných klientů buď k organizované komunitě zájmů, nebo servisní komunitě.

Podle Musila (1998) se tak v sociální práci slovem komunita označuje:

- Kategorie znevýhodněných – neorganizované uskupení lidí, kteří potřebují pomoc.
- Komunita zájmů – organizovaná zájmová asociace, která vyslovuje své zájmy a pracuje na nich.
- Servisní komunita – organizované propojení komunity obyvatel schopných poskytovat pomoc se sítí profesionálních organizací.
- Obec – chápána jako sociální prostor, ve kterém se vytvářejí vztahy mezi poskytovateli služeb a znevýhodněnými, kteří jsou schopni určovat svoje zájmy a podpořit jejich realizaci akcí.

O vymezení termínu komunita v sociální práci se pokusila také Non-Violence Study Group (Coulshed, Orme, 1998). Komunita je:

- Jednotka, která je dostatečně velká pro dosažení politického vlivu a dostatečně malá, aby mohly být realizovány vztahy ke každému jednotlivci. (Pozn.: Konkrétní počet či kvalitu vztahu autorky nespecifikují.)
- Nejvhodnější lokace pro rozvoj alternativních modelů sociální (a ekonomické) organizace.
- Místo mobilizace k úsilí o dosažení změny.
- Jednotka lidí, kteří disponují dostatečnými zdroji k vytvoření alternativních institucionálních opatření.

- Jednotka analýzy sil a materiálních podmínek, které determinují sociální vztahy.

Fellin, Kramer a Specht (Kirst-Ashman, Hull, 1997) popisují tři možné perspektivy pohledu na komunitu v sociální práci:

- Komunita jako kontext, ve kterém pracujeme.
- Komunita jako cíl našeho úsilí o změnu (komunita je to, co chceme změnit).
- Komunita jako mechanismus změny.

Z celého předešlého uvažování by mohlo vyplynout, že pojetí komunity v sociální práci je poněkud odlišné než v sociologii. Sociální práce (Poppo, 1995; Barker, 1987; Hartl, 1993, 1997) považuje za komunitu spíše souhrn lidí, kteří mají společnou některou charakteristiku. Nepočítá předem s již existujícím pocitem komunity, pocity sounáležitosti a projevy solidarity. Jejím cílem je tyto jevy mobilizovat. Pro tuto situaci je výstižné vyjádření Baumana (1996: 75): „Komunita je častěji než realitou postulátem, výrazem přání, zvukem trubky burcující k semknutí řad. Lidé se nejdychtivěji dovolávají neotřesitelné síly ‚přirozené‘ jednoty právě tehdy, když se mají vypořádat s praktickým úkolem vytvořit jednotu uměle nebo když mají vědomým úsilím zachránit rozpadá-

jící se jednotu minulosti. V praxi slouží idea komunity jakožto ‚duchovní jednoty‘ coby nástroj k vytyčování dosud neexistujících hranic mezi ‚námi‘ a ‚jimi‘, je to nástroj mobilizace, přesvědčování skupiny, jíž je výzva určena, o jejím společném osudu a společných zájmech za účelem vyvolání jednotné akce.“

Podobné pojetí zdůrazňuje i Etzioni (Purkrábek, 1994, s. 78), který zdůrazňuje konstitutivní význam komunity pro vytváření občanské společnosti. „Duch a hlas komunity ještě existuje a vytváří základ autentické, aktivní neodcizení společnosti.“

Wagner se Shaanem (Purkrábek, 1994) považují za důležitá sociální hnutí v podobě komunálních zařízení, která mají pozitivní úlohu ve vytváření komunit. Tyto názory ústí v myšlenku, že neziskový sektor by měl pomáhat při rozvoji komunit.

Jak upozorňuje ve svých pracích Burkett (2000, 2001), i nadále jsou v sociální práci koncepty komunity spojovány s idealistickými a nekritickými vizemi malé, často rurální oblasti, která je charakteristická kolektivní nostalgií. Často je podle jejího názoru termínu komunitní používáno jako synonyma k pojmu „dobré“. Demonstruje to na práci Halpern (Burkett, 2001: 236), která „komunitní služby“ pokládá za „přátelské, dosažitelné, citlivé, vnímavé a nestigmatizující“.

1.6 Kompetence komunity

Kompetentní komunita je chápána v sociální práci jednak jako cíl komunitní práce, jednak jako prostředek, zdroj, strategie řešení samotných problémů.

Cottrell (Fellin, 1995: 5) vidí jako kompetentní komunitu tu, „ve které jsou její dílčí části schopny efektivně spolupracovat v identifikaci problémů a potřeb komunity, jsou schopny dosáhnout shody na cílech a prioritách, mohou se dohodnout na způsobu realizace dohodnutých cílů a mohou efektivně spolupracovat na požadovaných opatřeních“.

Barbarin (Fellin, 1995: 5) zdůrazňuje duální dimenzi kompetence. „Komunitní kompetence se vztahuje k obojímu – ke schopnosti sociálních systémů reagovat na potřeby různých populací a ke schopnosti jednotlivců nebo skupin používat existujících zdrojů pro účely řešení problémů.“

Cottrell (Fellin, 1995) vymezuje předpoklady kompetentního fungování lokální komunity.

Předpoklady na straně jednotlivců a skupin:

- Vazby obyvatel k jejich komunitě.
- Vědomí různých komunitních skupin o jejich hodnotách a vlastních zájmech.
- Určitá úroveň členění, která dovoluje efektivní komunikaci o záležitostech komunity mezi jejími různými částmi.
- Obyvatelé participují na identifikaci cílů a jejich realizaci.

Systémové předpoklady kompetentní komunity:

- Existence postupů pro zacházení s konflikty, které se objevují mezi různými skupinami v komunitě.
- Schopnost zvládat mimokomunitní vztahy se širším společenstvím při současném zachování přiměřeného stupně lokální autonomie.

Se znaky „dobré“, kompetentní komunity přichází také Warren (Fellin, 1995):

- Komunikace na osobním, neformálním základě.
- Široká distribuce moci.
- Různost skupin z hlediska sociálního postavení, etnické příslušnosti atd.
- Velká míra sousedské, lokální kontroly.
- Velká míra podílení se členů komunity na rozhodování a vytváření místní politiky.

Warren si byl vědom i negativních souvislostí některých předpokladů kompetentní komunity. Tak autonomie komunity může omezovat možnost využívání mimokomunitních zdrojů, nebo široké zapojení veřejnosti do rozhodování nemusí být vždy zcela efektivní.

Složky „dobré“ komunity popisuje také Gardner (1999):

- Komunita umožňuje subkomunitám udržet si svoji identitu a participovat na sociálním životě celku.
- Institucionální uspořádání umožňuje různým skupinám vzájemné porozumění a řešení konfliktů.
- Různé zájmové skupiny jsou schopny definovat a řešit společné problémy.
- Komunita sdílí společný hodnotový základ.
- Komunita má vytvořena pravidla pro řešení sporů.

O vytyčení rysů kompetentní komunity se pokouší také Naess (1996) s využitím studia tak zvaných místních zelených komunit, které se objevují v souvislosti s hlubinnou ekologií. Pokusíme se uvést jen ty, které jsou relevantní k našemu tématu.

- Počet lidí v komunitě jim umožňuje, aby se všichni znali. Zároveň existují mechanismy, které udržují počet obyvatel na této úrovni.
- Lidé se přímo podílejí na všech rozhodnutích, která na ně mají dopad.
- Případy asociálního jednání se řeší přímo a přátelsky.
- Kultura, zábava a práce mají do značné míry místní rysy.
- Sociální rozdíly mezi lidmi nejsou velké natolik, aby jim různé životní styly znemožňovaly se spolu stýkat a pracovat.
- Komunita zabírá malou plochu a pohyb v ní není příliš komplikovaný. Naess (1996: 201) říká, že „na osobní přepravu z jednoho konce obce na druhý stačí kolo“.

Jedním z cílů komunitní práce je tak podpora či rozvoj již existujících komunit, ve kterých budou moci obyvatelé lépe naplňovat svoje potřeby. Kompetentní komunita se tak stává prostředkem, nástrojem řešení definovaných problémů. Cílem komunitní práce tedy není řešit pouze samotný problém, ale zplnomocnit komunitu k řešení problémů.

Druhým přístupem je vytváření „nových komunit“. Historickými příklady těchto aktivit mohou být utopistické komunity, komuny. Fellin (1995) uvádí, že v současné době tyto snahy souvisí s prevencí jevů souvisejících s výstavbou sídlišť, kterými jsou kriminalita, násilí, nedostatek sociální koheze. Projekty „plánovaných komunit“ podle jeho názoru lze klást do souvislosti s pokusy o rekonstrukci tradičních komunitních struktur, které jsou spojovány s charakteristikami „dobrých komunit“.

Cílem těchto projektů je vytvoření oblastí, které korespondují se třemi hlavními znaky

komunity (Fellin, 1995):

- Lokalita, ve které jsou uspokojovány životní potřeby.
- Vysoká míra sociální interakce.
- Silný pocit komunitní identity.

Otázku, zda může být komunita plánována, ve své práci analyzuje Scherer (1974: 24-25) a identifikuje dva velmi jednoznačné názory:

1. Komunita nemůže být vytvořena plánováním, protože vzniká jako „vedlejší produkt“ interakce lidí v určitém časovém období, jak definují své zájmy a společné hodnoty a je tvořeno vědomí „my“.

2. Komunita může být plánována, a to „manipulací fyzického prostředí, které umožní interakce a stimuluje sdílené aktivity“.

Závěr

První krokem k cíli byla diskuse samotného pojmu komunita, který je velmi nejednoznačný po celou dobu svého vývoje a ještě jako problematičtější se jeví v době, kterou nazýváme postmoderní. Proměny konceptu komunity byly sledovány na linii tradiční-moderní-postmoderní. Kladli jsme si otázku, zda komunity v naší společnosti přetrvávají, pokud ano, v jakých formách a zda je možná jejich rekonstrukce. Klíčem k zodpovězení této otázky se zdají být vlivy postmoderního myšlení, které komunitu vnímají jako konstrukt vytvářený v komunikaci. Komunita tak může být vnímána jako výsledek cíleného úsilí, jako něco, co může být mobilizováno. Do popředí se tak dostávají pojmy aktivizace, mobilizace, participace. Zcela tak lze akceptovat tři možnosti pohledu na komunitu v sociální práci – komunita jako kontext, komunita jako mechanismus změny a komunita jako cíl úsilí o změnu.

Použitá literatura:

- BARKER, P. L. **The Social Work Dictionary**. Maryland: National Association of Social Workers, 1987.
- BAUMAN, Z. **Myslet sociologicky**. Praha: SLON, 1996.
- BAUMAN, Z. **Úvahy o postmoderní době**. Praha: SLON, 1995.
- BELL, C.; NEWBY, H. **Community Studies: An introduction to the sociology of the local community**. George Allen & Unwin, 1971.
- BURIÁNEK, J. **Sociologie**. Praha: Fortuna, 1996.
- BURKETT, I. **Traversing the swampy terrain of postmodern communities: towards theoretical revisionings of community development**. *European Journal of Social Work*, 2001, č. 3, s. 233–246.
- BURKETT, I. **The Globalised and Postmodern Frameworks and Justifiers of Local Community Based Practice: Will Community Development Move to the Centre of Social Work Practice and Education?** St. Lucia: School of Social Work and Social Policy University of Queensland, 2000.
- CALHOUN, C.; LIGHT, D.; KELLER, S. **Sociology**. 6th edition, United States, 1994.
- COULSHED, V.; ORME, J. **Social Work Practice. An Introduction**. 3rd edition, London: Macmillan, 1998.
- ELŠÍKOVÁ, V. **Malá Šumava – sociologický pohled na jeden projekt**. In *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*, G 39 – sociální studia 2, 1997, s.153–165.
- FELLIN, P. **The Community and the Social Worker**. 2nd ed. Illinois: F. E. Peacock Publishers, 1995.
- GARDNER, J. W. **Budování komunity**. Praha: Nadace Via, 1999.
- GIDDENS, A. **Důsledky modernity**. Praha: SLON, 1998.
- HARTL, P. **Komunitní práce**. Praha: Katedra sociální práce FF UK, 1993.
- HARTL, P. **Komunita občanská a komunita terapeutická**. Praha, SLON, 1997.
- HUBÍK, S. **Sociologie vědění**. Praha: SLON, 1999.
- HUBÍK, S. **Vzdělávací intervence**. Ostrava: Katedra sociální práce Zdravotně sociální fakulty Ostravské univerzity, 2001.
- KELLER, J. **Až na dno blahobytu**. Brno: Hnutí Duha, 1993.
- KELLER, J. **Úvod do sociologie**. Praha: SLON, 1994.
- KELLER, J. **Deset let rizikové společnosti**. In *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*, sociální studia – G-38, 1996a, s. 7–27.
- KELLER, J. **Komunita**. In *Velký sociologický slovník*, Praha: Karolinum, 1996b, str. 512–514.
- KIRST-ASHMAN, K. K.; HULL, G. F. **Generalist practice with organizations and communities**. Chicago: Nelson-Hall Publishers, 1997.
- Komunita a komunikace**. Praha, SOFIS, 1999.
- KROPOTKIN, P. **Pospolitosť**. Praha: Družstevní nakladatelství Kniha, 1922.
- LANE, M. **Community Work, Social Work: Green and Postmodern**. *The British Journal of Social Work*, 1997, č. 3, s. 319–342.
- LISHMAN, J. **Handbook of Theory for Practice Teachers in Social Work**. London: Jessica Kingsley Publishers, 1994.

- MATTESSICH, P.; MONSEY, B.; ROY, C. **Community Building: What Makes It Work**. Saint Paul: Amherst H. Wilder Foundation, 1997.
- MIZRAHI, T.; MORRISON, J. D. **Community Organization and Social Administration: Advances, Trends, and Emerging Principles**. Binghamton: The Haworth Press, 1993.
- MURPHY, R. F. **Úvod do kulturní a sociální antropologie**. Praha: SLON, 1998.
- MUSIL, L. **Studijní texty z komunitní práce**. Brno: Masarykova univerzita, 1998, nepublikováno.
- NAESS, A. **Ekologie, pospolitost a životní styl**. Tulčák: Abies, 1996.
- NETTING, F. E.; KETTNER, P. M.; MC MURTRY, S. L. **Social Work Macro Practice**. New York: Longman, 1993.
- PARTON, N. **Problematics of Government, (Post)Modernity and Social Work**. *The British Journal of Social Work*, 1994, č. 1, s. 9-32.
- PAYNE, M. **Social Work and Community Care**. London: Macmillan, 1995.
- PETRUSEK, M. **Teorie sociálních sítí**. In: *Velký sociologický slovník*, Praha: Karolinum, 1996, s. 1308-1310.
- POPPEL, K. **Analysing Community Work. Its Theory and Practice**. Buckingham-Philadelphia: Open University Press, 1995.
- POSTER, C. **Community Education: its Development and Management**. London: Heinemann Educational Books, 1982.
- PURKRÁBEK, M. **Role neziskových organizací k roku 2000**. *S-OBZOR*, 1994, č. 3, s. 78.
- SCHERER, J. **Contemporary Community**. London: Tavistock Publications, 1974.
- SUŠA, O. **Soudobá sociální změna**. In: *Sociologické texty I*, Praha: Katedra sociologie FF UK, 1993.

---

¹ Kontakt na autorku: Alice.Prihodova@osu.cz

Klientův přirozený svět a sociální služby

Client's lifeworld and social services

Cílem tohoto článku je načrtnout možnosti využití filozofického konceptu přirozeného světa jako východiska pro empirické popsání „klientova světa“. Výraz *svět* zde budeme používat ve významu souvisejícím s českou etymologií slova. Je to univerzum všeho, k čemu se člověk vztahuje (vztahuje se i sám k sobě), přičemž to, k čemu se vztahuje, je „osvětleno“ v protikladu proti tmě před narozením a po smrti (Machek, 1968). Osvětlený svět člověk sdílí s jinými lidmi. Mnohá náboženství pracují s představou říše mrtvých, která je v podzemí, tudíž v temnotě. Platí sice, že ve fantaziích a ve snu má – řečeno s Herakleitem – každý člověk svůj vlastní svět, i ten je však spojen se světem sdíleným. Ze společného světa bdících lidí přichází do fantazií a snů materiál; obsahy fantazií a snů také mohou být sdíleny s jinými lidmi.

Podstatným znakem klientova světa je, že je konstruován. Lidé, věci a prostředí dostávají významy závisle na klientových potřebách. Intenzivní emocionální stavy mohou klientovi jeho svět zabarvit „načerno“ nebo „narůžovo“. Klientova minulost i budoucnost může pod vlivem intenzivních emocí dostávat diametrálně odlišnou podobu. V krizových situacích se klientovi „hroutí“ jeho svět, což znamená, že klient stojí před nutností dosavadní svět rekonstruovat.

Doc. PhDr.
Oldřich
Matoušek¹ je
vedoucím katedry
sociální práce
na Filozofické
fakultě KU
v Praze a sou-
časně vedoucím
rodinné poradny
v Písku.
Vystudoval
psychologii na FF
UK. Dlouhodobě
se zabývá
teoriemi pomá-
hajících profesí,
ústavní péčí,
rizikovou mláde-
ží a rodinou.

Abstrakt:
Článek se
pokouší pro-
zkoumat způso-
bilost filozofické-
ho pojmu
„přirozeného
světa“ k aplika-
cím v oblasti
pomáhajících
profesí. Autor
soudí, že takové
využití pojmu
může být

přínosné. Uvažuje o strukturách a dalších charakteristikách klientova přirozeného světa v kontextu sociálních služeb.

Abstract: The article describes the possibility to implement philosophical concept „life-world“ as a theoretical background for helping professions. The author holds the opinion that concept might be useful. The discussion concerns some aspects of a client's life-world in the context of social services.

V soudobých příručkách sociální práce propagovaná zásada pokud možno začínat vždy od klienta („start where the client is“) je reakcí na doznívající období, ve kterém zájmy institucí, zejména ústavů, diktovaly způsoby poskytování služby, a to často bez ohledu na konkrétní a specifické klientovy potřeby. Klient byl v instituční optice téměř totožný s jeho problémem, případně s „diagnózou“. Ústavy klientovi vytvářely náhradní umělé prostředí, aniž se organizátoři péče zajímali o to, jak tím formátují klientův svět. Následek této necitlivě ordinované totální náhrady je dnes popisován jako „institucionalizace“ nebo „hospitalismus“.

Některé formy péče mají neskrývanou ambici rekonstruovat klientův svět. Terapeutická doktrína se např. opírá o předpoklad, že osoba závislá na návykové látce se závislosti zbaví jen tak, že je jí zamezeno v přístupu k droze, že změni způsob života, změni okruh lidí, s nimiž se stýká, změni prostředí, v kterém se bude pohybovat. Jiné formy péče si z klientova světa vyberou jen jeden „problémový systém“, např. rodinné vztahy, ale i tyto formy intervence mohou ovlivnit celý klientův svět.

Hodnocení klientových potřeb a jeho situace se stalo požadavkem, bez něhož si dnes nelze kvalitní sociální služby představit. V některých zemích je dokonce zákonem vyžadováno, aby v určitých případech (zejména tehdy, když klient není zcela způsobilý formulovat své potřeby a rozhodovat o možných zdrojích jejich naplnění) agentura hodnotící potřeby nebyla totožná s agenturou službu poskytující, takže poskytovatel služby je nucen skládat účty jiné, nezávislé organizaci. U nás je tento princip zatím uplatněn jen v novém zákoně o sociálně-právní ochraně dětí, kde je jako hodnotitel definován státní úředník. Dosud u nás přetrvávající praxe svěřování role klientova opatrovníka pracovníkovi ústavu, který o klienta pečuje, je naopak pokračováním totalitárních praktik předchozího politického režimu.

Důkladné hodnocení je na místě zejména tehdy, kdy je klientovi jako řešení jeho situace nabízen pobyt v ústavu nebo komplexní denní program. Služby tohoto typu uvádějí klienta do nového prostředí. Toto prostředí vytváří limitovanou nabídku možností a definuje prostor, na kterém se klient nabízeným aktivitám může věnovat. Komplexní program péče vždy výrazně modifikuje klientův svět. Porovnávání způsobu, jakým klient žil před vstupem do komplexního programu péče a po něm, by mělo být preferovaným způsobem hodnocení přínosu péče.

Tato úvaha nechce prozkoumávat všechny možné způsoby hodnocení klienta a jeho situace. Chce připomenout způsoby

v pomáhajících profesích běžně užívané, aby je pak mohla porovnat s komplexnějším pohledem. Hodnocení klienta se obvykle provádí v následujících rámcích:

- Popisuje se *osobnostní vývoj klienta*, v tomto vývoji se hledají příčiny sociálního selhávání (tzv. anaméza), aby bylo možné stanovit, jak se dříve říkalo, „sociální diagnózu“. Výraz diagnóza implikuje, že dalšímu postupu se bude říkat terapie.
- Popisuje se kvalita *sociálních dovedností klienta*, duševního zdraví, rozvoje rozumových schopností nebo jiná obecná charakteristika, případně celý soubor takovýchto stálých vlastností, o nichž se předpokládá, že ovlivňují sociální uplatnění klienta (např. psychologická diagnostika osobnosti). Uplatnitelnost hodnocení tohoto druhu v sociálních službách je jen orientační. Navíc je s ním spojeno nebezpečí stigmatizace klienta obecnou nálepkou.
- Popisuje se jen *stupeň postižení* (např. lékařská posudková služba), aby bylo možné stanovit nárok na služby a dávky.
- Porovnávají se *aktuální klientovy potřeby* (u dětí např. podle Matějčkových pěti základních potřeb, u dospělých např. podle Maslowova schématu hierarchie potřeb) a dostupné zdroje jejich naplnění.
- Definuje se „*problémový systém*“, aby bylo možné navrhnout kroky vedoucí k řešení problému.
- Definují se *žádoucí dovednosti klienta* potřebné pro zvládnutí určitého životního úkolu či situace (např. dovednosti nutné pro vedení samostatného života) a hodnotí se, v jakém stupni je klient má. Přehled má pomoci k tomu, aby mohly být nedostatečné dovednosti posilovány.
- Popisují se jen *silné stránky klienta*, aby tak byly zmapovány jeho „zdroje“. Tyto zdroje se pak napojují na formální a neformální „zdroje“ vnější.

Reduktivní povaha těchto schémat je zřejmá na první pohled. Jejich kombinování je možné jen obtížně, protože by znamenalo křížení perspektiv. Jejich podstatným rysem je fakt, že je připravil a vyzkoušel někdo jiný než ten, kdo bude hodnocení provádět, a samozřejmě někdo jiný než klient. Jsou to techniky, návody, v jejichž užívání se adeпти pomáhající profese musejí předem vycvičit. Dalším významným prvkem je spojení hodnotícího schématu s určitou „teorií“, byť by šlo o teorii vyjádřitelnou jedinou větou. Např. větou, že nejlepším způsobem, jak řešit klientovy těžkosti, je podpořit jeho nedostatečně rozvinuté dovednosti. Teorie však zůstává uživatelem často nereflektovaná, a tím pádem není možné prověřovat ani adekvátnost jejího použití.

Schémat vedoucí k převodu kvalit na kvantity sice umožňují zobecněné výroky o klientovi i o souborech klientů, skutečnosti klientova života se tím však mohou vzdalovat. Připomenu jen stručně běžný způsob „řešení“ školního selhávání dítěte. Dítě je školou posláno do pedagogicko-psychologické poradny, tam odborník udělá vyšetření, napíše závěr obsahující obecná tvrzení, z nichž některá jsou kvantitativní. Ta však nejsou učitelům zcela srozumitelná, ale i pokud srozumitelná jsou, dítě chodí dál do školy, dál má stejné obtíže a nic dalšího se nestane.

Položme si otázku, zda je možné strukturu klientova světa popsat a pochopit z jiného

východiska, než jaké nabízejí specializované vědy o člověku.

Mohlo by se zdát, že požadavek vstupu do klientova světa řeší *empatie* pracovníka. Ta však je jen korespondencí emocionální. Jistě významnou, neboť si umíme představit, že málo empatický pracovník uvidí např. potíže mladého muže jako záležitost kázně, hranic a důsledných sankcí při překročení těchto hranic, kdežto jiný pracovník uvidí ústřední těžkost téhož klienta v tom, jak klient zvládá frustraci, jak zachází s agresivitou. Vyšší stupeň *empatie* bude znamenat jen volbu jiné roviny významného kontextu. Mohlo by se zdát, že cestu do klientova světa otvírá sdílení *stejného prostředí*, např. v dětském domově nebo ve stacionáři, kde pracovníci s klienty tráví většinu dne. Společná situace jistě přináší koordinaci podnětů, ne však identické podněty, neboť svět pracovníka a svět klienta mají svůj střed v osobě.

Novodobá filozofie nastolila na začátku 20. století jako velké téma tzv. *přirozený svět* či „svět našeho života“ (*Lebenswelt*) v díle Husserlově (1972). Tímto pojmem je u něj míněna kantovská univerzální idea předcházející a pořádající veškerou lidskou zkušenost. Jde o čisté apriori, představující „horizont všech horizontů“. Přímý žák Husserlův, Patočka (1964, 1970), inspirovaný Aristotelovou naukou o pohybu, Bergsonovou koncepcí „vnitřního pohybu“ a Heideggerovým existencialismem, rozvinul téma dále. Překročil Husserlovo karteziánství – tedy zaměření na poznávající subjekt – postulátem primátu praxe: „Původní branou k přirozenému světu není kontemplativní reflexe, nýbrž reflexe jako součást praxe, jako složka vnitřního chování a jednání.“ Slovo PRA-XIS zde neznamená pouhé zapojení do vazeb nutných k udržení života, znamená také otvírání smyslu. Život člověka je Patočkou koncipován jako pohyb v původním smyslu, jako aristotelovská DYNAMIS, jako realizace potenciality – nikoli jako pohyb popisovaný fyzikou.

Přirozený svět budeme chápat jako obecné schéma lidské zkušenosti zahrnující do horizontu světa i člověka samotného, a to v jeho praktické interesovanosti. Koncept přirozeného světa nestaví člověka do protikladu ke světu. Je odlišný od běžného anglosaského pojetí osoby v situaci, v jehož rámci chce pomáhající pracovník dosáhnout toho, aby se klient se situací co nejlépe vyrovnal. Náročná situace totiž nepřišla odkudsi odjinud nezávisle na klientovi. Situace je náročná díky tomu, že je jako taková hodnocena klientem. Dosti často klient vznik a průběh náročné situace pomáhal režírovat.

Životní pohyby, uskutečňující tři základní možnosti člověka, jsou podle Patočky (1970) tyto:

- *pohyb zakotvení* či zapouštění kořenů, přijetí toho, co je již zde, pohyb odkázanosti a přimknutí, sféra intimních vazeb,
- *pohyb sebezprodloužení*, sféra obstarávání a starání, sféra rolí, přetváření věcí a ovlivňování lidí, sféra, kde se dáváme k dispozici a sami k dispozici jsme, sféra „primární práce“ a boje o sebezprosažení,
- *pohyb průlomu* čili vlastního sebezepochopení, pohyb vztahování se k univerzu jako k celku, postavení se čelem k vlastní konečnosti, napojení se na mýty.

Aktivita označovaná v jazyce jedním slovem změní v kontextu tří pohybů svou pod-

statu: např. tanec pomáhá v rámci prvního pohybu ke sblížení partnerů, tanec je také společenská konvence (druhý pohyb), tanec je i prostředkem k navození extáze při náboženském ritu (třetí pohyb). Jako jiný příklad vezmeme vyprávění příběhů. V souvislosti prvního pohybu může posilovat intimní vazby členů rodiny, v rámci pohybu druhého může podpořit image vypravěče, v rámci třetího může jít o mýtus a výkladové komentáře k němu.

Jazykem stejně pojmenovávané věci a bytosti mohou také figurovat ve všech třech životních pohybech a stejně jako u činností bude jejich označení díky jinému kontextu dostávat jiný význam. Partner je buberovským „Ty“ v rámci prvního pohybu, v rámci druhého je buberovským „Ono“, nebo může být vztah k němu prožíván jako cesta ke spáse. I samotná kategorie světa se ve třech kontextech životních pohybů bude proměňovat: svět je jednou prostor, v němž hledáme bezpečné místo (první pohyb), podruhé prostředím obstarávání našich potřeb (druhý pohyb), potřetí poukazem k silám zásvět-ním (třetí pohyb).

O tom, že tři pohyby popsané Patočkou mají univerzální charakter, není pochyb. I když jejich vztahování na různé kultury, různé historické epochy a na různé skupiny přinese rozdílnost „náplní“. Ale předem si můžeme být jisti, že vždy všechny sféry obsaženy a obsazeny budou.

Např. člověk „původního prostředí“, o němž tak rádi spekulují psychobiologové, pravděpodobně věnoval druhému pohybu jen minimum úsilí. Soudí se, že obstarávání obživy mu zabralo asi pětinu toho času, kdy nespal. Ostatní čas vyplňoval hrami a náboženskými obřady (třetí pohyb). Nicméně lov na mamuta i sbírání plodů rostlin byly nepochybně prací. Sféra prvního pohybu – domov – byla u tohoto člověka z naší dnešní perspektivy minimalistická, přenosná, budovaná z okamžitě a snadno dostupného materiálu (kosti, kůže, větve), případně nebyla budovaná vůbec, protože se bydlelo v jeskyni. Ale nepochybně šlo o domov.

Jedna z typologií uplatňovaných sociology na současnou západní společnost ji dělí na subkulturu *konzervativní* (tradicionalistickou), opírající se o tradiční náboženství a s ním související prověřené hodnoty i způsoby chování, *modernistickou*, vyznávající ideál osobního úspěchu a konzumu jako znaku společenské prestiže, a *postmateriální* (kulturně tvořivou), která je orientovaná na osobnostní rozvoj, spiritualitu, vzdělání a uchování přírody. První a třetí z těchto skupin prožívají pohyb průlomu v náboženských představách. Ty jsou u postmaterialistů sice neurčitější a smíšenější než u tradicionalistů, nicméně obě skupiny náboženské představy nepostrádají. Mohlo by se zdát, že druhá skupina, jdoucí za vysokou společenskou prestiží a materiálními hodnotami (mimochodem zcela jistě nejpočetnější), která náboženství odmítá nebo je k němu velmi vlažná, na třetí pohyb rezignovala. Dá se však najít důkaz, že tomu tak není – výrazem pohybu průlomu je u této skupiny např. kult celebrity, pěstovaný masovými sdělovacími prostředky. Lidé se vztahují k životům celebrity podobně, jako se pohané vztahovali k peripetiím mytologických příběhů o božstvech obývajících jejich Parnas. Nikoliv náhodou média někdy spojují jméno populárního zpěváka nebo herce s přidávaným jménem „božský“.

Detailnější členění základních struktur a substruktur přirozeného světa může mít následující podobu, inspirovanou preferovanými tématy soudobé filozofické antropologie (Coreth, 1996; Sokol, 1996, Sokol, 2002):

- osoba jako *tělo* (tvář, pohlaví, funkce těla)
- osoba jako *psychická entita* („interesovanost“, temperament, emocionalita, inteligence, odolnost)
- osoba jako *obyvatel a organizátor prostředí* (domov, okruh blízce známý, neznámo)
- osoba jako *bytosť pohybující se v čase svého života* (věková fáze, její potřeby a „úkoly“)
- osoba jako *součást „privilegovaného My“*, tj. okruhu nejbližších lidí, rodiny
- osoba jako *člen společnosti* (včetně sféry sousedských vztahů, práce, ekonomiky a politiky)
- osoba jako *bytosť pohybující se v historickém čase* (napojení na „velké dějiny“)
- osoba jako *bytosť hledající smysl a řád*, vztahující se k „absolutnímu horizontu“

Tvrzení Patočkova žáka Bělohorského (1991), že přirozený svět není tematizovatelný na půdě objektivních věd a jeho struktura je odhalitelná jen na půdě osobního vědomí, by platilo, pokud bychom se drželi Husserlovy ostré distinkce mezi filozofií a matematizovanou přírodovědou. O možnosti udržet předpoklad opačný, totiž že struktury přirozeného světa a vědeckých objektivací propojitelné jsou, svědčí fenomenologický psychologický výzkum, který v USA rozvíjí zejména skupina působící na univerzitě v Duquesne (Hein a Austin, 2001). Podle přehledu vypracovaného citovanými autory má tento výzkum dvě větve. Tzv. *empirický fenomenologický výzkum* byl zahájen Adrianem van Kaamem v šedesátých letech dvacátého století. Jeho průkopnická práce se zabývala zkušeností porozumění. Byla inspirována v té době velmi vlivnou psychoterapeutickou teorií Carla Rogerse. Kombinovala kvantitativní a kvalitativní přístup. V prvním projektu 365 studentů popsalo zkušenost porozumění v kontaktu s nejbližšími lidmi, jejich výpovědi pak byly podrobeny zpracování podobnému obsahové analýze, přičemž byla zjišťována i míra shody mezi posuzovateli. Nebyla však užita soustava předem daných kategorií, do nichž by posuzovatelé výroky třídili. Postup velmi připomíná dnes užívaný postup zkoumání vycházející z tzv. zakotvené teorie. Podobně jako Kaam postupoval v sedmdesátých letech Giorgi, když studoval, co pro běžné lidi, nezátížené vědeckými teoriemi, znamená koncept učení. Ambicí Giorgiovou bylo dojít od vysoce osobních strukturálních popisů jednoho fenoménu k obecnému čili syntetickému strukturálnímu popisu. Všechny tyto postupy se opírají o běžný jazyk účastníků výzkumu.

Druhou větví tohoto typu výzkumu je tzv. *hermeneutický fenomenologický výzkum*, který se také chce vyhybat předpojatým teoretickým konstrukcím. Výzkumník může nanejvýš podat popis fenoménu, o který se zajímá, v kontextu několika perspektiv. K nim přidá každý další čtenář výzkumníkovy práce perspektivy další. Žádná preferovaná perspektiva neexistuje, stejně jako neexistuje žádný konečný výsledek zkoumání. Hermeneutický výzkum proto kombinuje zdroje dat (vlastní zkušenost výzkumníka,

výpovědi jiných osob, relevantní záznamy, popisy fenoménu v odborné a krásné literatuře aj.). Proces interpretace dat je v rámci tohoto přístupu více zatížen preferencemi výzkumníka než v případě empirického fenomenologického výzkumu.

Není však žádný důvod, proč by k porozumění klientovu světu nemohly a neměly přispívat metody běžně užívané v pomáhajících profesích k „hodnocení případu“. Každá ze struktur a substruktur klientova světa je empiricky zkoumatelná u jednotlivého člověka a také u jakkoliv definovaných sociálních skupin. (I samo dělení klientova světa na substrukтуры by se mohlo stát předmětem zajímavého empirického šetření.) Možnost najít empirické indikátory doložíme pro stručnost jen jedním příkladem pro každou z kategorií detailnějšího členění klientova světa, které jsme navrhli výše:

- tělesné schéma konstruované podle projektivní kresby vlastní postavy
- rozbor klientových volných asociací
- klientem pořízené fotografie prostředí, které klient považuje za svůj domov
- „křivka vlastního života“, znázorňující bilanci jednotlivých období, body obratu v minulosti a představu budoucnosti
- genogram rodiny
- analýza pracovní zátěže vycházející z reakcí řízených vegetativním nervovým systémem
- obsahová analýza klientova vyprávění o současném politickém dění
- test morálního vývoje.

Všechny takové indikátory jsou samozřejmě parciální výpovědi o jednom celku. Jednotlivé indikátory se však v praxi jednotlivých pomáhajících profesí stávají systémem, celkem, který reprezentuje všechno ostatní, nebo alespoň představuje privilegovanou bránu do klientova světa. Klientův svět jako celek je tak zastíněn svým jedním aspektem, zploštěn jednou metodou.

Klientův svět je zaplněn reálnými i imaginárními postavami. Postavy jsou zakomponovány do příběhů. Některé postavy reprezentují spojence, některé jsou vnímány jako nepřátelé. Klientův svět je rozprostřen v rozličných prostředích. Tato prostředí jsou také vždy hodnocena. Klient je díky určité životní fázi nastaven na recepci určitých postav a prostředí. (Např. v období dospívání na recepci „vzoru“, idealizované postavy ztělesňující „dokonalou mužnost“ či „dokonalé ženství“.) Taková postava však nemusí mít v klientově světě reprezentaci, nebo i když ji má, klient nemusí mít schopnost spojit se s touto postavou. Klient je nastaven na určité činnosti (např. mladíci na bojové hry, starší lidé na péči o vnoučata).

V pomáhajících profesích nevyhnutelně dochází k většímu prolnutí klientova světa a pracovníkova světa než při jiných druzích práce. Kromě formálně definované role klienta, zapadající do pracovníkovy sféry „pohybu sebezprodloužení“, aktivuje klientova přítomnost v poli zájmu pracovníka i jiné pracovníkovy potřeby. V kontextu pracovníkova osobního příběhu může být klient „zástupcem“ reálné osoby, s níž měl nebo má pracovník těžkosti (např. klient s delikventním chováním je ztotožněn s bratrem pracovnice, která za něj v dětství cítila odpovědnost, protože se rodiče rozvedli, matka rodinu opustila a pracovnice matku začala nahrazovat; klient - dítě s mentálním postižením -

je ztotožněn s vlastním, rovněž postiženým dítětem; pracovník má pedofilní orientaci, klienti v dětském věku ho sexuálně vzrušují). Aktivace této sféry má známé výhody – dává práci silný osobní motiv – i známé nevýhody – klient je využíván k řešení pracovníkova osobního problému. V kontextu třetího Patočkova pohybu může být klient vnímán jako bližní, jako někdo, koho je třeba zahrnout do křesťanské lásky. Podobnou funkci může mít u nekřesťanů ideál sociální spravedlnosti. Výhodou pro práci s klienty je to, že se aktivují ušlechtilé, neosobní motivy, a nevýhodou to, že klient může být nucen k „přestupu na víru“.

Také povaha služby poskytované klientovi profiluje pracovníkovu roli i aktivaci příslušných substruktur z pracovníkova světa. Tento vliv je možné popsat jako výzvu více nebo méně korespondující s pracovníkovou dispozicí ztotožňovat se s určitými archetypovými postavami. Už sama volba profese a volba typu služby může být v mnoha případech považována za dobrý indikátor této pracovníkovy dispozice.

Pokud služba otevírá klientovi nový prostor, pokud chce rozšířit pole jeho přirozeného světa, pak je pracovník vnímán jako *průvodce reálným světem*. Takové jsou programy postavené na občanském poradenství, dobrovolnické pomoci, svépomocné programy typu mateřských center, vzdělávací programy aj. Při terapeutické práci, jejímž cílem je podpora klientovy schopnosti reflexe vlastních potřeb a možností, které mu jeho situace dává, je pracovník *průvodcem po vnitřním světě klienta*. Poskytování přímé pomoci typu potravin, ubytování, finančních dávek staví pracovníka do archetypové role *rodičovské*, možná i do role *zázračného pohádkového pomocníka*. Má-li služba povahu agresivní intervence (např. odejmutí týraného dítěte rodině), je pracovník nevyhnutelně vnímán jako *trestající autorita*.

Zařazení klienta do dlouhodobého intenzivního programu (stacionář pro lidi s mentálním postižením, středisko výchovné péče, výcvik v sociálních dovednostech pro pachatele domácího násilí) vyžaduje u pracovníka roli *vychoovatele, učitele*. Pokud se pracovník pokouší ovlivňovat systém, jedná jménem klienta, prosazuje jeho zájmy, koordinuje služby, hodnotí kvalitu služby apod., je v roli *obhájce, ochránce, přímluvce*. Při přemísťování klienta do instituce ústavního typu, ve které klient tráví veškerý čas, je pracovník tlačěn do role *dozorce*.

Při rozhodování o adekvátní službě bude vždy podstatnou otázkou, jak uvažovaná služba do klientova světa zasáhne. Představuje rozšíření klientova světa? Naplnění frustrovaných potřeb? V jaké úloze se mají pracovníci sociální služby v klientově světě objevit a v jaké úloze se tam objeví? Je tato úloha adekvátní vzhledem k tomu, co klient v dané chvíli potřebuje? Pracovník může v závislosti na svém vzdělání a výcviku nabízet reflexi a spoléhat na klientovu schopnost reflexe využívat. Tato schopnost však může být oslabena tím, že klient má těžkou depresi nebo je příliš mladý. V takovém případě je lepší, když pracovník do klientova světa vstoupí v roli, která není obsazena, vezme na sebe odpovědnosti a rizika s tím spojená, a tím klientovi prospěje.

Např. dospívající „riziková mládež“ má silnou potřebu vzoru, se kterým by se mohla identifikovat. Rekvalifikační program může takovou postavu nabídnout v podobě mistra odborného výcviku. Mistr je pro klienty zajímavější než školená psychoterapeutka, která

by se při své práci s klienty pohybovala v rovině reflexe, a to jednak tím, že umí opravovat auta a motorky, i tím, že je tvrdý a spravedlivý (pokud takový opravdu je). Takový mistr je ztělesněním postavy, pro niž existuje v klientově světě předem připravené schéma. Pokud není zaplněno mistrem, může ho zaplnit vůdce delikventního gangu. Šestnáctiletá matka, kterou její rodina zavrhl a která má sama vychovávat dítě, potřebuje spíše než přísný dozor v azylovém domově pro matky s dětmi osobu, která bude suplovat její matku – podpoří ji v náročných situacích, zaškolí ji v potřebných dovednostech, případně poskytne i přímou materiální pomoc. Osaměle žijící, špatně pohyblivá stará žena potřebuje především kontakt se svou rodinou, tedy službu, která takový kontakt podporuje, případně službu, která ho bude suplovat. Mladý člověk s mentálním postižením potřebuje totéž, co jiní mladí lidé – příležitost ke vzdělávání, příležitost ke kontaktům s opačným pohlavím, příležitost k získání práce, příležitost k maximální možné samostatnosti. Prostředí tradičního ústavu mu tyto příležitosti drasticky limitovalo nebo mu je vůbec nedávalo. Ale ani docházka do denního stacionáře nemusí pro takového klienta představovat adekvátní formu péče, pokud typem nabízených programů na klientovy potřeby neodpovídá. Klienti s mentálním postižením bývají, jak známo, zachyceni do pevných vazeb rodičovské „opičí lásky“. Taková láska klientovi zavírá jeden sektor jeho přirozeného světa, takže adekvátní program by mu měl tuto sféru otevírat.

Z uvedeného vyplývá, že aplikovaný fenomenologický výzkum by mohl mapovat

- struktury klientova světa
- rozsah klientova světa
- míry zvládnutí světa
- vývojové charakteristiky světa
- výzvy obsažené v klientově světě a
- možnosti rozšiřování klientova světa

Takový výzkum by pomáhal rozhodování o vhodném typu sociálních služeb pro určitého klienta (klienty) a usnadňoval hodnocení efektivity služeb. Navržený přístup by bylo vhodné uplatnit zejména tehdy, kdy je klientův společenský hendikep natolik závažný, že je evidentní, že na poskytované službě bude klient dlouhodobě nebo celoživotně závislý.

Použitá literatura:

- BĚLOHRADSKÝ, V. **Přirozený svět jako politický problém.** Praha: Československý spisovatel, 1991.
- CORETH, E. **Co je člověk?** Praha: Zvon, 1996.
- HEIN S. F., AUSTIN W. J. **Empirical and Hermeneutic Approaches to Phenomenological Research in Psychology – A Comparison.** *Psychological Methods*. Vol. 6, No 1, 2001, pp. 3-17.
- HUSSERL, E. **Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie.** Praha: Academia, 1972.
- MACHEK V. **Etymologický slovník jazyka českého.** Praha: Academia, 1968.
- PATOČKA J. **Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové.** Praha: Academia, 1964.
- PATOČKA J. **Přirozený svět jako filosofický problém.** Praha: Československý spisovatel, 1970.
- SOKOL, J. **Malá filosofie člověka.** Praha: PedF UK, 1969.
- SOKOL, J. **Filosofická antropologie.** Praha: Portál, 2002.

---

¹ Kontakt na autora: oldrich.matousek@ff.cuni.cz.

Profesionální rozvoj sociální práce v Rusku

Professional development of social work in Russia

I. Legitimace a profesionalizace sociální práce v dnešním Rusku

Legitimace sociální práce

Legitimace je proces, v němž sociální práce dochází svého uznání, definují se, jsou chápány a ve společnosti se vyjasňují její funkce a cíle. Různé segmenty společnosti, včetně příslušníků ostatních profesí, politiků a veřejnosti, ovšem někdy stejnou problematiku definují rozdílně.

V průběhu devadesátých let procházelo Rusko značnými politickými, ekonomickými, sociálními a kulturními proměnami, jejichž rozměr a hloubka měly dramatický dopad na životy obyčejných lidí.

Jako reakce na tyto změny se objevily nové vzdělávací programy a pomáhající profese rozvinuly své rozsáhlé sítě po celé zemi. Tak byla v roce 1991 do Ruska uvedena sociální práce jako profese a vzdělávací program. Na akademické půdě se objevila v době významných politických reforem, uprostřed dlouhodobé ekonomické krize a v kontextu vzrůstající sociální diferenciaci. Byla přijata nová legislativa vztahující se k sociálním službám a vyvinuly se nové koncepty.

Během devadesátých let zažilo Rusko rozvoj sociálních služeb v různých formách. V rámci odpovědnosti ministerstva práce a sociálních věcí byla zřízena široká síť sociálních služeb. Ministerstvo zdravotnictví a sociální péče uvedlo do běžného

Dr. Elena Iarskaia-Smirnova¹ působí jako vedoucí katedry sociální antropologie a sociální práce na Saratov State Technical University. Je poradkyní nezávislé výzkumné organizace Center for Social Policy and Gender Studies a redaktorkou časopisu Russian Journal of Social Policy Studies. Dr. Pavel Romanov vyučuje na stejné katedře, je ředitelem nezávislé výzkumné organizace Center for Social Policy and Gender Studies a redaktorem Russian Journal of Social Policy Studies.

*Abstrakt:
Tato studie si klade za cíl pochopit, jak se profese sociální práce prosazuje v současném Rusku, a osvětlit důležitost socio-politického, profesionálního a vzdělávacího kontextu při výkladu pozice profese sociální práce v rámci ruské společnosti. IX legitimizace Studie začíná analýzou procesů legitimace, profesionalizace a konstituce sociální práce v dnešním Rusku. Kromě funkcionalistické a kritické perspektivy, s níž je nahlíženo na tyto tři procesy, se za uplatnění fenomenologického přístupu*

a speciálního školství, nemocnic a center duševního zdraví sociální pedagogy a sociální pracovníky. Mnohé agentury sociální práce hledají za účelem budování pozitivních vztahů s komunitami nové formy organizace a snaží se rozvíjet novou filozofii služeb.

V kontextu přechodného období, kdy bylo mnoho lidí v Rusku postiženo sociálním vyloučením kvůli věku, pohlaví, chudobě, postižení nebo místu bydliště, byla činnost sociálních pracovníků považována za důležitou.

Vzdělání a profesionální výcvik sociálních pracovníků se nyní etablovaly ve více než 120 institutech vyššího vzdělávání na celém území Ruska. Kvalita tohoto vzdělání dosahuje díky intenzivním národním a mezinárodním výměnným programům dobrého standardu. Avšak legitimace sociální práce je ztížena některými trendy paralelního vývoje nebo nedostatky, jak vnitřní, tak vnější povahy, ve fungování sociální práce samotné.

Kvalitu služeb a motivaci zaměstnanců ovlivňují nedostačující finanční zdroje na federální a místní úrovni. K prestiži sociální práce jakožto profese nepřispívají ani nízké platy. Naprostá většina zaměstnanců v centrech sociálních služeb nemá vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce.

Po úspěšném absolvování univerzity je absolventům udělován titul „*Specialista na sociální práci*“. Existuje také pozice „*Specialista na sociální práci*“, která může, ale i nemusí být začleňena do zaměstnaneckého týmu organizace, v závislosti na organizačním schématu této společnosti, jak bylo schváleno místní státní správou a federálním ministerstvem. V rámci týmu zaměstnanců konkrétní organizace může existovat také pozice „*sociální pracovník*“. Plat odborníka na sociální práci dosahuje kolem 540 dolarů ročně, což přibližně odpovídá platu zdravotní sestry a dvěma třetinám platu učitele ve škole. Plat sociálního pracovníka činí asi 360 dolarů ročně (prosinec 2003). Absolventi univerzit (nikoli nutně oborů sociální práce) přesto někdy přijímají takto špatně placená pracovní místa kvůli nedostatku jiných pracovních míst.

V kontextu post-komunistického Ruska je sociální práce společně se státními a občanskými iniciativami vedle jiných profesí významným partnerem pro zajištění toho, aby nebyl zanedbáván obecný prospěch. Nyní, když obyvatelé Ruska čelí zmařeným nadějím a nedodržným slibům, se akutní potřeba efektivních služeb sociální práce stává ještě zřejmější. Ovšem kvalita výkonu sociální práce bude do značné míry záviset na úrovni profesionalismu těch, kteří své funkce pod tímto zastřešujícím názvem vykonávají.

A. Flexner (viz Reeser a Epstein 1996: 70–72) uvádí jako nejdůle-

žitější rysy nějaké profese následující: podíl na intelektuálních operacích nesoucí s sebou individuální odpovědnost, využití vědy a poznání k praktickému účelu, aplikace znalostí pomocí pedagogicky přenosných technik, samostatnou organizaci, altruistickou motivaci, schopnost profesionálního vědomí sebe sama (viz Reeser a Epstein 1996: 70–71). Pozdějším příkladem výčtu profesních atributů je Millersonova škála (1964), která obsahuje využití dovedností vycházejících z teoretických znalostí, vzdělání a výcvik v těchto znalostech, kompetentnost profesionálů ověřovaná zkouškami, soubor pravidel chování pro zajištění profesní integrity, vykonávání služeb pro blaho společnosti, profesní asociace, sdružující členy.

Jaký soubor charakteristik by byl vhodný pro ruskou sociální práci? Ačkoli každým rokem přichází do různých agentur sociální práce více absolventů univerzit, mnoho jich bude usilovat o lépe placená pracovní místa. Kvalifikace zaměstnanců bude tedy v rozvoji sociálních služeb v Rusku nadále bolestným problémem.

V Moskvě a v regionálních centrech jsou pravidelně pořádány konference na teoretická a praktická témata, publikují se nové učebnice pro studenty, vedle nich také sborníky z konferencí a periodické magazíny.

Sociální práce a sociální pedagogika jsou si, pokud jde o jejich počátky v této zemi, co se týče jejich kurikula profesního výcviku a deklarovaných cílů, velmi podobné. Někdy se lze v rámci stejného prostředí setkat s oběma soubory specialistů, což může zapříčinit, že rozdělení jejich úkolů působí zvláštním dojmem. Na počátku devadesátých let se ustavily čtyři profesionální asociace (Asociace sociálních pedagogů a sociálních pracovníků, Asociace sociálních pracovníků, Asociace zaměstnanců sociálních služeb a Asociace škol sociální práce), rozvinula se a nově etablovala speciální periodika.

Konstituce sociální práce

Konstituce je proces, v němž vzdělávací politika formuje praxi sociální práce a praxe zpětně ověřuje a koriguje vzdělávání. Profesní vzdělávání sociálních pracovníků probíhá od roku 1991, kdy byla sociální práce uvedena do Ruska v podobě profese a vzdělávacího programu. Existuje národní standard, který reguluje obsah vzdělávání. Vzdělání v oboru sociální práce dnes existuje v různých formách: pětiletý specializovaný program, v ruském vzdělávacím systému tradiční, na některých univerzitách čtyřletý bakalářský program, na třech univerzitách v Rusku dvouletý Master program, jeden mezinárodní Master program na soukromé škole: Moscow

studie ve své druhé části zabývá teorií všedního života sociální práce, která je konstruována běžnou prací v agenturách poskytujících sociální služby.

Abstract:

The aim of the paper was to get an understanding about how the profession of social work explains its relevance and legitimacy in today's Russia, to enlighten the importance of socio-political, professional and educational contexts in explaining the societal position of the social work profession in Russia. This paper begins

with the analysis of the processes of legitimation, professionalisation and constitution of social work in today's Russia. In addition to functionalist and critical perspectives on these three processes, in its second part the paper employs phenomenological approach looking into everyday life theory of social work that is constructed in routine work at the social service agencies.

school of social and economic sciences.

Tato situace vede mezi pedagogy i mezi praktiky k mnoha diskusím o významu a potřebě takovýchto programů. Přitom při přijímání studentů na katedry sociální práce mezi kandidáty obvykle vládne velká konkurence. Obdobně jako v případě sociálních věd a humanitních oborů se tento obor v poslední době stal velmi populárním.

V oboru sociální práce neexistuje doktorandský studijní program. Doktorskou práci se sociálně-pracovní tematikou lze ovšem obhájit v rámci sociologie a příbuzných disciplín (psychologie, pedagogika). Příklad ze Saratova: Vzdělávání v oboru sociální práce na katedře sociální práce na Saratov State Technical University (SSTU) existuje od roku 1991. Katedra nabízí následující programy: MSW, BSW, diplom v oboru sociální práce (pětiletý program), Kandidát sociologie, Doktor sociologie. Výzkumné zájmy fakulty jsou soustředěny na sociální nerovnosti, sociální exkluzi, deviance, kulturu mládeže a subkultury, efektivnost strategií sociální politiky, tematiku nezaměstnanosti, stárnutí, zdravotního nebo duševního postižení, gender vztahy a kulturní odlišnosti. Do kurikula studentů masters oborů v sociální práci a do kurikula studentů postgraduálních programů sociologie byly zavedeny gender studies.

Studenti získávají vzdělání a procházejí výcvikem. To, zda při poskytování služeb praktici využívají dovedností založených na teoriích, záleží na tom, zda jsou praktici profesionálně kvalifikováni. Mnohým z nich chybí zájem odpovídajícího vzdělání. Poskytovatelé služeb považují univerzitní vzdělání za převážně teoretické, ovšem na konci devadesátých let a na počátku prvního desetiletí jednadvacátého století připouštějí potřebu další kvalifikace, vyjadřují přání pracovat vedle lidí, kteří vystudovali obor sociální práce, zajímají se o nové přístupy v oblasti práce s lidmi.

My za nejdůležitější témata považujeme následující: v národním standardu pro vzdělávání v oboru sociální práce se věnuje příliš málo času terénní praxi, existuje špatný poměr mezi vzděláváním a praxí, absence dobrých učebnic napsaných studentům přístupným jazykem a vycházejících z reflektované praxe, nesoulad mezi západním a ruským chápáním teorií sociální práce, studenti v době absolutoria nevidí dobré příležitosti profesní dráhy, neboť plat profesionálního sociálního pracovníka (odborník na sociální práci) ve veřejných službách je velmi nízký, a soukromá sociální práce není rozvinutá.

Profesionalizace sociální práce

Profesionalizace je proces, v němž je praxe sociální práce formována profesí. Ke konceptu profesionalizace existují různé přístupy (viz Reeser a Epstein, 1996; Larsson, 1977; Jones a Joss, 1995; Iarskaia-Smirnova a Romanov, 2000). Někteří sociologové ji popisují jako pozitivní a progresivní sílu, která prospívá „obecnému zdraví sociálního těla“ (Durkheim, 1933: 29) a způsobem minimalizujícím sociální konflikt a dezintegraci napomáhá sociální změně. Tento přístup se zabývá problematikou dělby práce a vznáší otázku, jaké potřeby společnosti naplňují profesní funkce těchto povolání (Etzioni, 1964; Parsons, 1951).

Další přístup k profesionalizaci představují kritická stanoviska, včetně marxistických a neo-marxistických vizí, podle nichž profese ve svém úsilí udržet nebo získat moc a status v třídním systému podporují status quo (viz např. Mills, 1953; Freidson, 1970; Larson, 1977). Každá profese se snaží jasně definovat okruh problémů spadajících do její kompetence, což sice limituje její pohled na svět, ovšem umožňuje jí to nárokovat si specifické a právně podpořené oblasti kompetence. Tato základní strategie profesionalizace může působit vážné konflikty mezi profesionály a těmi, kdo usilují o narušení jejich monopolního postavení, pokud jde o jejich status a odbornost. V případě sociální práce má tento konflikt dva hlavní body.

Zprv, absolventi kateder sociální práce často narážejí na nepřátelství při nástupu do práce v oblasti sociálních služeb, kde je většina pracovních míst zastávána lidmi s nevyhovujícím dosaženým vzděláním a profesionální zkušeností. Oni „profesionálové“, kteří nastoupili do práce bez diplomu, nejenže zabírají místa, o nichž se předpokládá, že by měla být otevřena kvalifikovaným sociálním pracovníkům, ale také utvářejí psaná i nepsaná kritéria profesionální činnosti a pojetí kvality služeb: postupy, které mohou, ale nemusí korespondovat se stávajícími modely sociální práce.

Zadruhé, sociální práce se jakožto nová profese v některých oblastech překrývá s novými i tradičními profesemi, které možná také právě procházejí obnovou. Jejich příkladem jsou sociální pedagogika a praktická psychologie. Souběžně se vzrůstem popularity sociální práce byl v Rusku velký zájem o „praktickou psychologii“. Mnoho univerzit začalo nabízet vzdělání a krátkodobé výcvikové programy pro terapeutů. Tudíž: „Tam, kde se různé profese věnují podobným oblastem práce, se mohou hranice mezi nimi překrývat a vyústit v konflikt. To se často projeví rozdíly v hodnotových soubojích, které různé profese vyznávají, přičemž každá skupina prohlašuje za legitimní svá vlastní teoretická paradigmatata nebo metody práce.“ (Jones a Joss, 1995: 18.)

2. Sociální práce „všedního dne“

Restrukturalizace ruského průmyslu vedla k tomu, že se na pracovním trhu objevilo velké množství nezaměstnaných. Tito lidé se v devadesátých letech stali jádrem sociálních služeb. V Saratově, kde jsme prováděli náš výzkum, otevřelo vytvoření pracovních míst ve „sféře sociálních služeb“ možnosti najít zaměstnání stovkám lidí, z nichž velká většina jsou ženy. Pouze 1,5 % pracovníků v sociální práci jsou muži, kteří pracují jako řidiči a údržbáři, několik z nich jako administrátoři. Hlavní zaměstnání, která sociální

pracovníci vykonávali, než přišli do sociálních služeb, byla práce v průmyslové výrobě, účetnictví, strojírenství, vzdělávání. V našem průzkumu v několika agenturách bylo obtížné najít jediného sociálního pracovníka, který by měl za sebou univerzitní výcvik v oboru sociální práce, a to navzdory skutečnosti, že ve městě a v regionu existují tři univerzitní programy sociální práce.

Zdá se, že vertikální mobilita uvnitř těchto organizací může být více determinována neformálními vztahy s ředitelem agentury než takovými formálními atributy, jako je vzdělání a schopnost nalézat nové metody práce (Blau, 1963). Jedním z vysvětlení dané situace je, že tento organizační řád byl sestaven street-level byrokracií na obranu vlastních zájmů. Ovšem vyšší úroveň hierarchie uvnitř domény sociální práce také souhlasí, že formální výcvik je pro profesní dráhu v sociální práci až druhořadým faktorem.

Pro rozvoj sociální práce v ruských regionech se nejdůležitějšími regiony stala Centra sociálních služeb. Pracovní podmínky a všední problémy jsou zde podobné po celém Rusku. Každoroční fluktuace pracovníků zde činí kolem 15–20 % (je vyšší ve venkovských oblastech než ve městech).

Pojem street-level byrokracie byl poprvé použit Michaelem Lipskym (1980), který prováděl výzkum ve školách, v řadách policie a v agenturách sociální péče, v právních a jiných službách. Mezi zaměstnanci takovýchto služeb v různých zemích existují podobnosti jak v obsahu jejich povinností, tak v pracovních podmínkách. Práce zaměstnanců sociálních služeb je charakterizována vysokou autonomií a neustálým stresem způsobeným velkým pracovním zatížením a emocionální povahou jejich zaměstnání.

Náš výzkum ukazuje, že byrokratické struktury v sociální práci se dnes stávají plně formované a upevněné. Znamená to, že rychlost transformace sociálních služeb, kterou si vyžádal přechod od komunismu, je nutně pomalá, zatímco postupy administrativní kontroly v agenturách se upevňují a šíří. Takovéto postupy odrážejí specifika sociální práce v moderních podmínkách: specifickou organizační kulturu zděděnou ze sovětských *sobes* (agentury sociální péče) a také vliv zkušenosti sociální práce ze Západu, který je v Rusku patrný jak na federální, tak na lokální úrovni.

Jedním z atributů organizační kultury je jazyk. Když lidé společně po delší dobu vykonávají nějakou činnost, zpravidla si vynaleznou speciální termíny, žargon, idiomy, které vyznačují příslušnost lidí k jistému cechu. Jazyk nějaké instituce napomáhá sociálnímu vědci dekonstruovat ideologii této profese, její symbolické rysy, které jsou tak často brány jako danost a nediskutuje se o nich. Navíc, termíny popisující sociální problémy jsou nejen produkty sociálních vztahů, ale i nástroji konstruujícími sociální řád.

Podle našich etnografických pozorování ve dvou Centrech sociálních služeb v Saratově existuje několik oblastí agenturního žargonu. První oblast se vztahuje k definičním klientů. Klient je zde brán jako okrajová osoba, je touto institucí marginalizován. Velmi diskutovaným tématem jsou specifika denního režimu sociálního pracovníka. Skrytá nespokojenost s namáhavým „úřadováním“ souvisí s vyplňováním velkého množství zpráv, které může sociální pracovníci přivádět k šílenství: své úkoly nazývá „sbírat razítka“, „z těch papírů se člověk zblázní“. Domácí pečovatelé – sociální pracov-

níci, kteří pomáhají starším a postiženým v jejich domovech a musejí bez dopravního prostředku ujít dlouhé vzdálenosti po okrsku – sami sobě říkají „sluhové s trakařem“ a „pracují nohama“, když po domech navštěvují klienty.

Mezi zaměstnanci sociálních služeb je obtížné najít někoho, kdo by byl spokojen se svým platem. Proto obvykle s posměškem říkají „výplata, plakali jsme včera“. Dokonce ani další příplatky a malé odměny, které jsou někdy vypláceny těm, koho postihlo neštěstí, chudoba a bezmocnost, nepovažují za skutečnou finanční pomoc. O takových odměnách lze slyšet ironické poznámky: „tri kopějky“⁴² – což zvýrazňuje bezvýznamnost takovéto odměny.

Sociální práce jako profese se v Rusku rozvíjí od roku 1991, a od té doby bojují administrátoři sociálních služeb s vysokou mírou zaměstnanecké fluktuace, přičemž většina lidí pracujících na tomto poli nemá formální kvalifikaci v oboru sociální práce. Stát tím, že pro kvalifikované sociální pracovníky přijal neadekvátní mzdovou politiku, vlastně upevnil ve společnosti rozšířený předpoklad levné pracovní síly žen. Současné ruské sociální služby jsou skutečně uspořádány takovým způsobem, že minimalizují státní náklady – ženy jsou podněcovány k efektivnější práci zdůrazňováním konvenčního ženství. V sovětských dobách na veřejnosti převládala představa pracující matky, a navzdory oficiální propagandě, která ženy zobrazovala jako rovnoprávné s muži, byly hlavní ženské profese tradičně asociovány s domácími pracemi. Zatímco vysoké ukazatele nezaměstnanosti mezi ženami dnes obhájí mateřství a výchovu dětí jako nejdůležitější ženské funkce, sociální práce je prezentována jako nové ženské povolání, které opět kopíruje tradiční funkce členů rodiny. Předpokládá se, že péče o děti, staré a nemocné je přirozeným úkolem žen, který si osvojují od dětství a který nevyžaduje žádný formální výcvik. Mezi absolventy univerzit v současných programech sociální práce převládají ženy, což se vysvětluje genderově podmíněnou strukturou volby vzdělání a profesní dráhy. Zřídka ovšem po absolutoriu nastupují na pracovní místa ve službách kvůli extrémně nízkému platu sociálních pracovníků. Podle našich případových studií jsou dnes v Rusku sociálními pracovníky starší ženy, které po uzavření podniků ztratily zaměstnání, nebo ženy s malými dětmi. V obou případech je na sociální práci nejvíce přitahuje flexibilní pracovní doba a etické motivy. Proto je odměna sociálních pracovníků povahy nikoli finanční, ale spíše symbolické, díky ní naplňují své „primární“ ženské poslání – výchovu vlastních dětí a péči o nemocné příbuzné, což koresponduje s představou společnosti o „ženském údělu“. Klienty sociálních pracovníků jsou především chudí, staří, postižení, ovšem i nejchudší klient často dostává vyšší sociální dávky, než je plat sociálního pracovníka, to působí konflikt identity a poškozují humanistické základy profesionální identity, přičemž k nízké pracovní výkonnosti přispívá i absence profesionálního výcviku.

Závěr

Různé přístupy k legitimaci, konstituci a profesionalizaci sociální práce by neměly být brány jako oddělená hlediska. Dokonce každý z nich nějakým způsobem osvětluje funkce, metody a status sociální práce jako profese. Pouze v kombinaci s dalšími může

nabízet mnohotvárný obraz procesu, kterým společnost začíná dané povolání definovat jako profesi, a což je důležité, samo povolání se začíná definovat jako profese. Pro sociální práci je dnes vhodnější profesionalismus typu reflektujícího praktika, který skrze vyjednávání sdílených významů ve specifickém kontextu sjednocuje kombinaci teoretických a praktických znalostí, hodnot, kognitivních a behaviorálních dovedností.

V současnosti je uznávána potřeba tohoto partnerství mezi vzděláváním a praxí i partnerství v rámci různých sektorů praktické sociální práce a dalších pomáhajících profesí. Pro posílení funkce těchto partnerství a výcvikových mechanismů by bylo velmi dobré rozšířit informační, sdíleční a networkingové aktivity a podpořit rozvoj nevládních sociálních služeb – včetně přímých služeb, lobbistických skupin a asociací. Trh pracovních míst pro absolventy sociální práce je nyní celkem velký a rozmanitý, etablovaly se vzdělávací programy pro studenty a pracovníky státních i nevládních agentur zabývajících se sociálními službami. Ovšem vzrůstá i potřeba vhodné profesionální literatury, stejně jako popularizace konceptu občanské společnosti a hodnot sociální práce masmédií. Je také zapotřebí efektivního mechanismu pro nezávislé hodnocení sociálních služeb, aby bylo možné zaměřit se na vzdělávací činnost a fundraising. Důležité je, aby vláda, nadace a akademická obec věnovaly pozornost a zaměřily více zdrojů směrem ke krizovým problémům v oblasti sociální péče a významu rozvoje dovedností řešení konfliktů, aby se podpořil rozvoj výzkumu sociálních služeb.

Použitá literatura:

- BLAU, P. M. **The dynamics of bureaucracy: a study of interpersonal relations in two agencies.** Chicago: Chicago university press, 1963.
- DURKHEIM, E. **The Division of Labor in Society.** New York: Macmillan Publishing Co., Inc., Free Press Paperback, 1933.
- ETZIONI, A. **Modern Organizations.** Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1964.
- FREIDSON, E. **Professional Dominance.** Chicago: Aldine Publishing Company, 1970.
- HALL, A. S. **The point of entry: a study of client reception in the social services.** London: Allen and Unwin, 1974.
- IARSKAIA-SMIRNOVA, E. **Social Work in Russia: Professional Identity, Culture and the State. In: International Perspectives in Social Work – Social Work and the State.** Bogdan Lesnik (ed.), Pavilion Publishing: Brighton, 1999, pp. 31–44.
- IARSKAIA-SMIRNOVA, E.; ROMANOV, P. **„A salary is not important here.“ Professionalization of Social Work in Contemporary Russia.** In: Social Policy and Administration. 2002, vol. 36, No. 2, pp. 123–141.
- JOHNSON, H. W. **Basic concepts: social welfare, social work, and social services.** In: Johnson, H. (ed.). *The social Services. An Introduction.* Wayne Itasca, IL: F. E. Peacock Publishers, INC. 1995, pp. 11–37.
- JONES, S.; JOSS, R. **Models of Professionalism.** In: M. Yelloly; M. Henkel (eds.). *Learning and Teaching in Social Work.* London and Bristol, Pennsylvania: Jessica Kingsley Publishers. 1995, pp. 15–33.
- KOLB, D. A. **Experiential Learning.** Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, 1984.
- LARSON, M. S. **The Rise of Professionalism.** Berkeley, CA: University of California Press, 1977.
- LIPSKY, M. **Street-level bureaucracy: dilemmas of the individual in public service.** New York: Russell Sage Foundn, 1980.
- MILLERSON, G. L. **The Qualifying Association.** London: Routledge & Kegan Paul, 1964.
- REESER, L. C.; EPSTEIN I. **Professionalization and Activism in Social Work: The Sixties, the Eighties, and the Future.** New York: Columbia University Press, 1996.
- THOMAS, D. N. **Community workers in a social services department: a case study.** London: National Institute for Social Work; Personal Social Services Council., 1977.
- ZALD, M. N. (ed.). **Social welfare institutions: a sociological reader.** New York: Wiley, 1965.

Přeložila Dita Trnková

¹ Toto pojednání vychází z materiálů výzkumných projektů „Legitimace a profesionalizace sociální práce“ (vedoucí projektu Rolv Lyngstad, University of Bodoe, Norsko) a „Post-sovětské sociální zabezpečení a profesionalizace sociální práce v Rusku“ (vedoucí projektu Elena Iarskaia-Smirnova, Saratov State technical University, Rusko).

² „Tri kopějky“ znamenají idiomatický termín pro „nic“ – 1 kopějka = 0,01 rublu = 0,03 centu.

Mgr. Jan Paleček
vystudoval
sociologii na FSV
UK. Zabývá se
sociologií duševní
nemoci a zajímá
se o sociologii
medicíny.
Pracoval jako
socioterapeut
v týmu podpory
bydlení ve
Fokusu Praha,
sdružení pro
péči o duševně
nemocné. Působí
v Centru pro
rozvoj péče
o duševní zdraví
a v Asociaci
komunitních
služeb.

Mgr. David
Kocman vystu-
doval etnologii
na FF UK
a biografickou
sociologii na FSV
UK. Zajímá se
o životní osudy
socio-technologii
a o péči o du-
ševně nemocné.
Je editorem

**Asistovaná aktivita,
asistovaná samostatnost,
asistované propojování:**
o povaze působení
psychiatrických profesionálů¹

**Assisted activity,
assisted autonomy,
assisted interconnection:**
on the nature mental
health professionals work

Institucionální typologie péče a dělení její kvality

Vyděme z jednoduchého výroku: až příliš často se kvalita a povaha určité služby odvozuje od toho, jaký typ instituce ji poskytuje. Nejhrubější a současně nejsilnější typologií organizací, která je současně implicitním hodnocením kvality péče, je dělení na klasickou, tj. institucionální, nebo také ústavní péči o duševně nemocné na jedné straně a na její protipól, péči komunitní či deinstitucionalizovanou.

Toto srovnávání probíhá takřka každodenně, při různých debatách, ale hlavně v praxi, například při kontaktu zaměstnanců různých zařízení. Takové dělení má samozřejmě smysl, protože druh instituce nějakým způsobem pole péče rozvrhuje.² Jenže při hodnocení podle typu instituce se hranice mezi různými typy uspořádání péče potichoučku usazují, stabilizují a začínají neproblematicky splývat s hranicemi mezi kvalitní a nekvalitní službou. Nebo s hranicí mezi špatnými a dobrými principy.³ Pak se také stane, že profesionál z komunitní služby chápe svoji službu jako kvalitnější než ústavní, **protože** je neústavní. Když srovnává jedno s druhým, říká, **že** jsou založeny na jiných principech, a neptá se, **jak** jsou ty principy jiné.

O co nám tedy jde? Na příkré dělení, které říká, že „tenhle druh péče nebo přístup existuje jen tady“ a „tamten zas jen tam“, se zdráháme hned a neproblematicky přistoupit. V tomto textu se chceme podívat etnografickými očima na „vnitřek“ péče, na to, co profesionálové v praxi dělají a jaké různé efekty praxe přináší.

V textu identifikujeme tři logiky, které organizují práci profesionálů s psychiatrickými pacienty. Logiku asistované aktivity, logiku asistované samostatnosti a logiku asistovaného propojování. Termín „logika“ v našem článku označuje rámec péče, který vytvářejí sami aktéři péče, profesionálové, tím, jaké cíle si kladou a jaké postupy rozehrávají, a to ne pouze v deklarativních výrociích, ale v praktických situacích, ve slovech, která používají, stejně jako v aktivitách, jež realizují. Termíny aktivity, samostatnosti a integrace či zapojení jsou pro psychiatrii klíčové. Platí to zejména pro tzv. rehabilitační přístup a komunitní přístup. Stejně tak, chceme poukázat, jsou tyto koncepty zastřešující v biologicky orientované psychiatrii. Pokud nezůstaneme jen při tom, co je na klasické psychiatrii tolik efektivní: její klasifikace, přiřazování diagnostických kategorií, rozlišování a předepisování medikací nebo ukončování léčby, můžeme si všimnout i jiných, obecnějších vzorců. Podávání léků se přece

časopisu Cargo: časopis pro sociální a kulturní antropologii. V současnosti pracuje jako socioterapeut v Londýně a sleduje každodennost pomáhání.

Abstrakt:
Článek identifikuje tři logiky, které organizují práci profesionálů s psychiatrickými pacienty. Logiku asistované aktivity, logiku ne/asistované samostatnosti a logiku asistovaného propojování. Podrobně se věnuje tomu, jaký je v těchto jednotlivých logikách úděl profesionála, jaká je povaha jeho intervencí a jaké jsou jejich

následné efekty. V rámci logiky asistované aktivity je hlavním úkolem pomáhajících profesionálů aktivizace uživatelů služeb. Jednoznačně tu platí, že intervenovat je lepší než nezasahovat. Charakteristickým prvkem této logiky je, že neproblematizuje způsob intervence. V logice neasistované samostatnosti mají naopak se svou účastí profesionálové velký problém: řeší, zda vůbec zasahovat. V tomto pohledu se aktivní terapeut rovná nesamostatný klient. Nakonec se však také

neděje jen pro samotné podávání léků. Za celým přístupem stojí cíle středně- a dlouhodobé, které bývají i zde artikulované v termínech „normalizace“ (srov. Moser, 2000), uzdravení nebo dosažení sociálně akceptovatelného chování.⁴

Zajímá nás, jaký je v těchto jednotlivých logikách úděl profesionála. Jaká je povaha jeho intervencí a jaké jsou jejich následné efekty. V závěru debatujeme tyto nároky ve vztahu k možnostem profesionální reflexivity.

Etnografie jako nástroj sledování péče

Za vhodnou formu sledování praxe služeb péče o duševně nemocné považujeme etnografii. Etnografii zde chápeme jako zájem o proces péče, o to, jak se v každodennosti překládají do reality intence profesionálů, jejich představy o péči, i o to, jak je dosahováno výsledků péče. A samozřejmě o to, jaké jsou to výsledky.

Etnograf se při výzkumu pohybuje v mnoha rozměrech každodenní praxe. Na rozdíl od převažujících technik výzkumu v psychiatrii etnografie nesleduje jenom to, co si aktéři myslí nebo co říkají (byť to je samozřejmě velmi důležitou součástí praxe), stejně jako nesleduje pouze naplňování nebo nenaplňování standardů.⁵ Etnograf sleduje zcela přirozeně i to, co aktéři **dělají**. A také to, **jací** to jsou aktéři. Je citlivý k tomu, že obrovskou roli hrají nejenom akce lidských aktérů, ale také nejrůznější prostředníci těchto akcí. Etnograf si všímá toho, kdo co (anebo co koho) používá, kdo s kým (co s čím/kdo s čím) se spojuje a jakých efektů je tím dosahováno.

Jinými slovy – etnograf se pohybuje na rovině **události**, na rovině každodenního dění. Událost je jeho analytickou jednotkou. Takto rámovaná analýza přináší zpět to, co bývá na okraji běžných technik sledování a hodnocení psychiatrické péče – totiž zapomenuté a pečlivě osekávané zkušenosti z reálných událostí, nejistotu aktérů, složitost a nesamozřejmost situací, situovanost každodenních rozhodování a nesnadnost vztahů mezi různými logikami a zúčastněnými aktéry.

Podíváme se v průběhu textu na několik míst a několik událostí, v nichž se tak či onak uskutečňuje péče o duševně nemocné. Každé místo má své programy, v každém lze stopovat deklarované cíle péče a jejich realizaci. A skutečné výsledky péče. Materiál pro analýzu obsahuje popisy situací nashromážděné za jeden a půl roku terénního výzkumu v několika institucích a mnoha hodin práce s literaturou a debat s ostatními profesionály. K dispozici budeme mít takové typy dat, jako je přepis rozhovoru se zaměstnancem psychiatrické léčebny, polní poznámky z pozorování v léčebně,

polní poznámky z pozorování z volnočasového komunitního centra denních aktivit, polní poznámky z komunitního denního stacionáře.

Asistovaná aktivita („panečku, jak se to ve společenské místnosti vyčistilo, když to pánové dostali příkazem“)

První situace, které se budeme věnovat, se odehrála v psychiatrické léčebně. Můžeme v ní vysledovat, jak se rozvrhují cíle péče, kritéria úspěšnosti, jak vypadají intervence profesionálů.

Komunita:

Přišel jsem pozdě, vlastně úplně na konec komunity a byl docela překvapený. Komunitu vedla sestra Bára s druhou sestřičkou, vedle seděla sociální pracovníce a nová tvář, ze které se pak vyklubala stážistka z vyšší zdravotní školy. Staniční sestra ani doktorka. tu nebyly. Bára mi pak říkala, že je to brozný, že jsem přišel dneska, když tu skoro nikdo z profesionálů není a je tu taková anarchie. Měl jsem tu být včera. To tu byly všechny, dokonce se tu potkala ona, Bára, s psychologkou a každá měla jednu dopolední skupinu s pacienty. Většinu z těch, co pořád sedí dole, poslaly na nějakou aktivitu, buď na centrální terapii, nebo nahoru do patra na skupiny. Prý jmenovitě čtyři jednotlivé pány a dávaly za úkol zúčastnit se té, či oné aktivity. A panečku, jak se to pak ve společenské místnosti vyčistilo, když to pánové dostali příkazem, usmála se. Podle Báry to bylo včera skoro ideální. (polní poznámky, psychiatrická léčebna)

Kritériem úspěchu a dobré péče, zkrátka ideálního stavu, je v ukázce aktivní pacient. Pacient, který neleží celý den v posteli nebo který nesedí celý den u televize.

Aby dosáhli zvýšené aktivity pacientů, museli ve výše uvedeném příkladě profesionálové zvýšit svůj obvyklý počet, a tím zintenzívnit svoji vlastní aktivitu. Díky většímu počtu personálu mohly naráz probíhat dvě skupiny. Ale také byla k úspěchu nutná (v daném kontextu nová) strategie: pacienti se povinně museli něčeho zúčastnit. Profesionálové posilovali – nabídku aktivit a motivaci pacientů. Důležité však je, že posilovali něco, co zůstává evidentně vně pacientů jakožto subjektů s vlastní vůlí. Problém vůle pacientů k vlastní aktivitě, s níž se v podstatě pečovatelé potýkali, svými intervencemi nakonec spíš zviditelnili: klienti byli aktivní z vnějšího podnětu, jen díky velké snaze personálu. Byli (jenom) zřetelně reaktivní. A tudíž viditelně nesamostatní.

Zároveň však tenhle výsledek považuje sestra za téměř ideální stav – ve společenské místnosti, v místě věčného poposedávání

nevyhnu tomu, aby samostatnost aktivně podporovali, aby asistovali. Třetí logika se naléhavě objevuje v situacích, kdy profesionál doprovází klienta mimo území psychiatrického zařízení. Tady je aktivní působení terapeuta faktem, který není sám o sobě lepší než jeho nezasahování. Záleží na situaci. „Metoda“ péče je vždy reflektována vzhledem k různorodým efektům, které přináší vystavování se rozličným zpětným vazbám. Z analýzy plyne, že údělem psychiatrického profesionála je

působit, asistovat. S ohledem na tuto nutnost text diskutuje dvě základní rizika. Riziko nerefluktování svého působení jinak než ve vztahu k jednomu cíli a riziko úniku z profesionálního údělu ve jménu samostatnosti uživatelů služeb.

Abstract: Article identifies three logics that organise the work of mental health professionals. Logic of assisted activity, logic of un/assisted autonomy, and logic of assisted interconnection. The article provides detailed description of these logics, and subsequently it

a nečinnosti, se to „vyčistilo“. To poukazuje na to, že péče v tuto chvíli neřešila v první řadě otázku samostatnosti a kompetence, nýbrž otázku aktivity/pasivity pacientů. Nevůle, neochota pacientů něco dělat byla nahrazena impulsem od profesionálů: pacienti byli zkrátka nuceni něčeho se zúčastnit. Touhle zkratkou se ale nestali samostatně činnými, problém jejich ochoty a vůle něco dělat se tím neřešil.

V popisované události šlo tedy o to, aby byl pacient aktivní, a víceméně nezáleželo na tom, jak toho dosáhnout. Nešlo o to, **jak** je aktivní – jestli ze své vůle, nebo proto, že to bylo učiněno povinností:

Na některých pavilónech, stěžovala si zdravotní sestra Katka na nezájem a neúčast na zdejších pavilónu, jsou takové aktivity povinné. Podívejte se tady, chodí na ně sem tam někdo. Ostatní raději nedělají nic, dodala (...). (polní poznámky, psychiatrická léčebna)

Nebo že je k tomu tlačěn hrozícím postihem:

A když nechodí, zeptal jsem se ošetřovatele Prokopa, jak je chcete nutit, aby chodili sem a tam, když se jim třeba nechce? No, když nechodí, tak to mohou mít problémy při vyřizování propustek, řekl on. (polní poznámky, psychiatrická léčebna)

Jasně, dneska mi třeba některý pacient řekne já dneska nepůjdu cvičit a už nikdy nepůjdu cvičit. Dobře, řeknu, dneska nepůjdeš, tak půjdeš jindy a nebo zase řeknu podívej, když nebudeš cvičit (to je součástí léčby), no tak to jako ses asi nák zhoršil, takže jako já ti nebudu moct dát kapesný, protože, kdo ví, jak to je, jo. No (směje se), prostě tak jako člověk dítěti vlastnímu udělá ty ty ty, jo, tak to musí tady taky. (upravený přepis rozhovoru se staničním ošetřovatelem, psychiatrická léčebna)⁶

Jde zkrátka o to, **že** něco dělá. Něco jiného než pokuřování, posedávání či polehávání.

Že propojení aktivity s vůlí pacientů nemusí být pro personál léčebny kritériem úspěšného výsledku, ukazuje bezděčné slovní spojení „činnost pro ně“ v jiné pasáži rozhovoru s ošetřovatelem na oddělení následné péče (nebo, jak říkají zaměstnanci i pacienti léčebny, na chronickém pavilónu):

(...) oni jsou prostě zvyklí, že jeden tady vytře chodby, jeden

ložnice. Zase, musí se to po nich zkontrolovat, dotáhnout do konce, ale přeci jenom je to činnost pro ně a odpadá tím pro ně takový to bezduchý sezení jenom před televizí - třeba - nebo jenom na kuřárně (...). (upravený přepis rozhovoru se staničním ošetřovatelem, psychiatrická léčebna)

Je to „činnost **pro ně**“, ne **jejich** činnost. Aktivita se tu sice spojuje se subjektem, avšak vztahem přiřazení, nikoli vztahem autorství.

Shrneme-li povahu logiky asistované aktivity, hlavním úkolem pomáhajících profesionálů je aktivizace uživatelů služeb. Jednoznačně tu platí, že intervenovat je lepší než nezasahovat. Charakteristickým prvkem této logiky je, že neproblematizuje způsob intervence. To je patrné ve všech ukázkách. Intervence sama o sobě není problém, pokud vede k aktivitě, její další efekty nejsou zajímavé. Takovým nezamýšleným efektem je nesamostatný pacient.

Ne/asistovaná samostatnost („když se nikdo nenajde, tak by se nemělo vařit“)

Druhá logika pomáhání duševně nemocným, o níž budeme mluvit, je v další ukázce ztělesněná socioterapeutkou Vandou. (Přesněji, Vanda vyjadřuje dvě logiky: mluví o neasistované samostatnosti, ale prakticky dělá vlastním působením samostatnost asistovanou. Proto jsme nazvali kapitolu takto podvojně: ne/asistovaná samostatnost.)

Denní centrum v den, kdy mají klienti „samosprávu“:

Vzal jsem si denní výkaz o činnosti a začal zapisovat, kdo všechno tu je a kdo a co se bude jíst. A kdo uvaří, umyje nádobí a dojde na nákup. Nakupovat jsem šel nakonec já s panem Vojtou, se kterým jsme byli nakupovat asi před dvěma týdny. Ani jsem se ho dnes neptal, jestli by šel - protože posledně mě holky posílaly s ním, abych na něj dohlídl. Byl pět let zavřený v léčebně, říkaly, a není schopný skoro ničeho. Po takovém entrée a potom, co jsem ho viděl, jak opravdu není moc schopný, jsem rovnou navrhnul, jestli nepůjde on se mnou. A ne, jestli nechce jít sám.

Šel jsem oznámit do kanceláře výsledky rozdělení činností. Socioterapeutka Vanda mi říká, že by to takhle být nemělo, abych já chodil s panem Vojtou. Klienti sami by měli chodit, a ne my za ně. A když se nikdo nepřiblíží, tak by se ani nemělo vařit. Vysvětloval jsem, že to není tak, že by se někdo obrnoval a ne-

explores professional destiny of mental health workers, outlines risks that are implied within their interventions, and discusses effects of those interventions. The main aim of the first logic is to activate service users. It is characteristic for the logic that it barely problematizes ways of its interventions. Contrary to this, within the second logic professional interventions are seen as problematic. Additionally, non-intervention is widely opted for as a good practice, although intervention is practically unavoidable. The

third logic occurs urgently mainly when going into the community. Active assistance is not understood as better than non-intervening. It depends on present context. The „method“ of intervention is assessed with reference to different effects of being exposed to various situated forces and affects. The article suggests the destiny of mental health professionals is to intervene, to assist. It concludes with discussion of two main risks. A risk of reflecting ones interventions only with regard to a single therapeutic aim,

chtěl jít nakupovat. Nikdo z těch, co se přihlásili, že budou dneska obědovat, už jít nemohl - z nejruznějších příčin, většinou proto, že už dělal něco jiného. A pana Vojtu by asi holky samotného nepustily. Minule mě s ním dokonce Eva přímo posílala. Vanda pokyvovala hlavou a dodala, jestli by to nemělo být alespoň obráceně - že se sám nabídne. Odpověděl jsem, jestli bychom to po něm nechtěli příliš brzo po propuštění. Kývla hlavou, že asi jo. (polní poznámky, denní centrum)

Vanda se také vyrovnává s problémem ne/vůle klientů k vyvíjení nějaké činnosti. Jde ale o něco trošku jiného než v předcházející kapitole: Vanda chce restaurovat právě tuhle vůli. Chce, aby klienti byli nejenom aktivní, ale aby byli samostatně, **sami od sebe**, aktivní. V této perspektivě ovšem není zdaleka každá aktivita klientů tou správnou. Na rozdíl od profesionálů, kteří pracují v logice asistované aktivity, se zde řeší, **zda a jak** je v aktivitě klientů zaangażován profesionál.

V ukázce dochází k polemice dvou strategií: 1. nevybízet klienty k nakupování a vaření, nechat to zcela na nich versus 2. snažit se asistovat aktivitu, pomoci ji uskutečnit, doprovodit klienta do supermarketu, protože by tam sám - předpokládají terapeuti - netrefil. Terapeut David⁷ se bezprostředně snaží nikoli o to, aby pan Vojta projevili svoji „vnitřní“ motivaci, nýbrž prostě o to, aby pan Vojta vůbec došel do obchodu a nakoupil tam. Podporuje jeho **aktivitu**. Performuje tak logiku asistované aktivity z minulé kapitoly. Vanda naproti tomu volá po autonomní **vůli** klientů. Terapeut by neměl dokonce ani pobízet, aby někdo šel na nákup. Samostatnost je něco, v čem by se terapeut s nějakým vlastním podnětem vůbec neměl objevit. Samostatnost nemůže být asistovaná, to je v této perspektivě protimluv. Vanda uvažuje v logice **ne**asistované samostatnosti.⁸

Spor obou terapeutů proti sobě vyhrocuje dvě stanoviska, jako by byla nějak principiálně protikladná: buď se bude čekat na projev vůle - až klienti sami něco udělají - **anebo** se aktivně podnikne něco pro to, aby klienti začali jednat. Je to ale opravdu tak, že jedno vylučuje druhé?

Sama aktivita (to, že se dojde nakoupit) je tady k ničemu, pokud to není z klientova podnětu, říká zpočátku terapeutka. Jde o chtění. Pak se ale s kolegou shodnou na kompromisu: i podpora aktivity je pro pana Vojtu zrovna teď (po 5 letech v léčebně) důležitá. V praktickém řešení každodenních situací v denním centru klientova vůle není s aktivitou ze strany terapeuta v jednoduchém vztahu. Nejde

jednoduše o protiklad, ale ani o neproblematický soulad. Spíš je otázkou, jak je propojit. Nakonec nejde o to, **zda** má terapeut zasahovat, nýbrž o to, **jak**. Aktivně s něčím klientům pomáhat může být demotivující. Jenže i naopak, může to i motivovat. Jak kdy. Koneckonců i Vandina strategie naprostého nevměšování je svým způsobem intervencí – vystavuje totiž klienty důsledkům jejich vlastního ne-jednání, což by paradoxně mohlo sloužit jako motivace k akci. „Když se sami do ničeho nepustíte, přijdete o (levné) jídlo“ je poselství netečnosti terapeutky. V téhle situaci (kdy mají klienti „svěpomocný den“) je nezasahování terapeutů vlastně zajímavou intervenční strategií.

Vanda a další socioterapeuti z volnočasového centra nejenže vnímají jako svůj úkol aktivizaci klientů, ale rovněž jim jde o to, aby byli samostatní, aby jejich aktivity vycházely „přímo z nich“. Takový cíl vede k terapeutické pozici, která trvá na tom, že „nezasahovat je lepší než intervenovat“. Je to vlastně rétorika **ne**asistované samostatnosti. Dochází v ní k absolutizaci „metody“ kvalitní péče. Dobrá péče je taková, která čeká na svého klienta a na jeho zřetelně artikulované potřeby. Klient je v první řadě plnohodnotný subjekt, který má zachované své nejvlastnější kvality, jako schopnost rozhodovat se či svrchovanost. Nezamýšleným efektem této logiky je, jak bylo vidět v ukázce, odpor profesionálů k aktivitě, k tomu, udělat první krok, odpor doprovázený čekáním na samostatnost klientů.

Každodenní nároky péče přinášejí této logice praktický kontext, v němž dochází k relativizaci „metody“ péče. Z absolutního a poněkud chladného čekání na samostatnost se stává ohebný styl práce, kdy **někdy** je potřeba intervenovat, jindy nikoliv. V některých případech profesionál jedná bez zakázky, jindy trvá na aktivní samostatnosti klienta. Rétorika neasistované samostatnosti je tak konfrontována s praxí asistované (aktivně podporované) samostatnosti.⁹

Zkušenost profesionálů s nesnadností přechodu mezi rétorikou neasistované samostatnosti a praxí logiky asistované samostatnosti přináší plodnou reflexi. Způsoby asistence a profesionální intervence se dennodenně debatují a problematizují.

Asistované propojení („asi jim tam častěji přijdou cvoci“)

Třetí typ potýkání se s „údělem profesionálů“, o kterém chceme psát, jsme nazvali logikou propojování. Tato logika, jak uvidíme, je v zajímavém vztahu ke dvěma předešlým způsobům péče. Pozornost profesionálů není primárně upnutá k subjektu klienta, ale ke konkrétním vztahům klienta a okolí.

and a risk of escaping the destiny into passivity in the name of service users' autonomy.

V rétorice tohoto druhu psychiatrické péče jde především o to, asistovat co nejhladší propojení klienta s běžnými situacemi, s tzv. normálním světem. Profesionálové usilují o propojení klienta se situacemi a prostředími, které jsou pojímané jako normální, sociálně akceptované, ba dokonce vyžadované a strážené.

Nejsnáze lze tuto logiku sledovat v rámci tzv. komunitní péče. Zde dochází cíleně k propojování přímo v komunitě, v institucionálně málo chráněných situacích, které nejsou – na rozdíl od klasických i moderních forem institucionální péče – chápány jako specifické prostory pro duševně nemocné.

K propojování dochází třeba při jízdě tramvají. Nebo při nákupu v trafice či v samoobsluze.

Psychoterapeutka Bedřiška mluví o Rudolfovi. Doprovází ho teď každé ráno do komunitního centra. „Není tak úplně mimo, ví, co říká a co má říct.“ Diskutuje se o tom, co Rudolf dělá. Zní to dost divoce. Jsem až překvapený, nevšiml jsem si, že by dělal nějaký mimořádný věci. Dokonce se mluví o tom, že je Rudolf agresivní. Jeho špatně koordinované pohyby mají někdy podle lidí z týmu jasný cíl – něco rozbít. Taky chodí nakupovat do obchodu, ale bez peněz. Příští týden jede Rudolfova matka pryč, Bedřiška má volno a u otce není jisté, jestli Rudolfa do denního centra doprovodí nebo vůbec pustí. Bedřiška uvažuje, že by to Rudolf mohl zvládnout sám, není prý tak dezorientovaný.

(...) „Rudolfova matka, u té mám pocit, že za něco zatábnu a rozsype se. Všechno to drží, ale je to brozný, chová se k němu jako k miminku, jde třeba s náma ráno na zastávku a pořád se ho dotýká, nandává mu čepici.“

(...) Bedřiška popisuje, jak jeli ráno tramvají a Rudolf začal bouchat do okna. „Co mu mám říct? ‚Nech tobo?‘ A být jako ta matka? Nebo ‚Rozbij to okno?‘ Je to těžký.“ (polní poznámky, zápisky z týmové porady, komunitní centrum)

Psychoterapeutka Bedřiška tu musí řešit přinejmenším tři aspekty najednou. Za prvé podporuje Rudolfa při cestování do komunitního centra – není jisté, zda by tam sám trefil, a tak ho doprovází. Za druhé řeší otázku autonomie jeho vůle: Rudolf se rozhodl bouchat v tramvaji do okna a Bedřiška hledá půdu pro svoji reakci mezi dvěma póly – mezi krajností zákazu a krajností souhlasu s něčím, co jí samotné zjevně není příjemné. Za třetí: Bedřišce jde navíc o to, aby Rudolf vůbec mohl normálně cestovat tramvají. Nebo aby mohl nakupovat (viz další ukázky z polních poznámek). Jde jí o propojení. O to, aby klientova komunikace s lidmi, které v komunitě, v normálních situacích potkává, byla maximálně hladká. Jenže všechny tyhle aspekty spolu souvisí. A to složitě, mnohdy se těžko odhaduje, co se stane s jedním aspektem, když terapeut uvažuje a jedná v logice druhého aspektu. Takže se také těžko rozhoduje.

Bedřiška popisuje ještě scénku v trafice. Rudolf si chtěl koupit receptář. Bedřiška vykládá, jak ho nechala, ať si to vyjednává, ale zároveň se očima domlouvala s prodáváčkou, jako že „je to jasný“. Bedřiška má pocit, že má právě jen dvě možnosti: buď

být restriktivní a pečující jako matka, anebo Rudu nechat s tím, že vedle něj stojí a stranou, očima to domluví. (plní poznámky, zápisky z týmové porady, komunitní centrum)

Nechala ho, ať to vyjedná – tedy podpora autonomního jednání. Jenže zároveň hovoří Bedřiška o potřebě nějak zasáhnout v situaci, kdy komunikace Rudolfa s prodavačkou probíhala zvláštním způsobem. Tím ovšem na autonomii Rudolfova jednání zase ubrala. A není s tou berličkou spokojená: stát vedle a očima domlouvat, že „je to jasný“, je krajní způsob, jímž se z Rudolfovy autonomie ukrajuje příliš velký díl. Stejně jako restriktivitou.

Řešení dilematu je naznačeno v poslední ukázce. Intervence se totiž někdy musí orientovat i na prostředí, s nímž má být klient „propojen“.

Psychiatryně Vladka vypráví o podobné situaci. Byla s Rudou v potravinách u komunitního centra. Ruda nakupoval, aniž by měl peníze. Vladka, která zprvu nechala Rudu být, slyšela, jak prodavačky stranou komentují Rudovo jednání s tím, že „tam teď choděj někdy blázní“. Pak, když se ukázalo, že Ruda nemá na zaplacení, docela bezky to s ním prý vyjednaly. „A poděkovalas jim?“ ptá se Bedřiška Vladky. „Ne,“ ona na to. „To je první krok, tohle je to komunitní. Asi jim tam častěji přijdou cvoci,“ zdůrazňuje Bedřiška. (plní poznámky, zápisky z týmové porady, komunitní centrum)

Bedřiška navrhuje **propojování**. Ne zapojování.¹⁰ Poděkovat prodavačkám znamená nějak připravit půdu. Udělat něco s prostředím, s jeho možnostmi přijímání a zvládnání odlišností. Jít s Rudou do samoobsluhy znamená něco ho učit, měnit ho. Ale současně to znamená měnit lidi v samoobsluze, připravovat je na to, že tohle teď bude častější. Že tohle teď bude normální...

Práce profesionála v logice propojování spočívá ve vždy lokálním propojení klienta s nějakou situací, s nějakým konkrétním kontextem, řádem či společenstvím. Snad proto je logika propojování i ve své rétorice tolik ohebná. To, jak se má klient chovat, není dopředu jasné – někdy může být cílem, aby byl sám od sebe aktivní, někdy je lepší, aby nic nedělal.¹¹ To záleží na jednotlivých situacích. A odtud také není dopředu jasná metoda. Není ani dopředu určeno, jak mají jednat profesionálové. Někdy je potřeba intervenovat, jindy ne. Někdy je potřeba měnit klienta, někdy prostředí, do něhož přichází. Zda asistence ano, či ne, není otázkou principu, nýbrž otázkou praxe.¹² Problematizace způsobů asistování a profesionálních intervencí se v třetí logice péče děje běžně. A to rétoricky – při supervizích, na týmových poradách, ale nevyhnutelně a současně velmi „hlasitě“ také prakticky, při samotné každodenní činnosti, v konkrétních situacích, například při zmíněné návštěvě trafiky či samoobsluhy, kdy profesionál i klient jsou konfrontováni – i když každý trochu jinak, z jiného úhlu a sám za sebe – s okolními aktéry, kteří nejsou zaměstnaní v psychiatrii, a dávají tak péči zpětnou vazbu, která je v dobrém slova smyslu neprofesionální.

Logika propojování ale není nějakou výlučností komunitních služeb. Ve třetí kapitole jsme si ukázali příklady z prostředí léčebny – z vnitřku psychiatrické instituce. Jenomže i tam se v jistém smyslu děje to, co si pro sebe vyhraduje moderní komunitně založená péče, která chce co nejvíce vycházet ven, mimo zdi ústavů a institucí. (Péče zakládající si na tom, že pracuje s klientem v „přirozeném“ prostředí, že specializované služby používá co nejvíce v domácím prostředí klientů a jejich „vztahových sítí“ (Matoušek, 2003).) Jistě, netvrdíme, že toto „propojování“ probíhá stejně v léčebně jako při naku-pování v trafice. To právě chceme ukázat, že nikoli. Ale zároveň se snažíme učinit zjev-ným, že nejde o principiální odlišnost, nýbrž o různost ryze praktickou.

Propojování se dělá dnes a denně v denním centru, v léčebně i v komunitním centru, **aniž by přitom terapeut s klientem opustil území daného zařízení.** I tam se přece jednání pacientů/klientů vztahuje k běžným situacím. Vzpomeňme si na uvedené příklady. Přehrajme si je ještě jednou: v požadavku socioterapeutek ve volnočasovém centru, že klienti by měli to či ono „dělat sami“, se ozývá imperativní teze schopného subjektu, která je denním chlebem nás všech. Měli bychom být schopní, tj. nezávislí, **samostatní.**¹³ Tj. měli by být normální, tak jako ostatní lidé. Podobně se i ošetřovatel v léčebně implicitně vztahuje k normě, která stanovuje, že lidská bytost, aby nebyla bezduchá, musí být aktivní.

Ve specificky vymezeném prostředí péče se normy komunity tedy také zpřítomňují: v představách a jednání profesionálů. Máme tu před sebou jakési virtuálně-praktické propojování uživatelů péče s běžnými životními situacemi, jež jsou ale samozřejmě všelijak rekontextualizovány a reprezentovány – v nároku, který na uživatele profesioná-lové kladou a podle něhož se uživatelé snaží „naprogramovat“ skrze různé programy péče. Uživatelé by měli něco dělat... Měli by být samostatní... Hle, profesionálové aplikují normy do prostředí péče. Když se ale vydá terapeut s klientem mimo území služby, děje se v jistém smyslu opačná věc: aplikace péče do prostředí norem, přičemž ty normy reprezentují neprofesionálové¹⁴ – když například terapeutka doprovází svého klienta z jeho domova do denního stacionáře a jede s ním v tramvaji. Ale také když nakonec terapeut denního centra doprovodí pana Vojtu do samoobsluhy a ocitnou se spolu mezi spoustou lidí, kteří nemají bezprostředně s psychiatrií nic společného.

Závěr

Asistence a profesionální působení je nevyhnutelný fakt procesu péče. To je banalita. Ale viděli jsme, že téhle banality se lze chopit různým způsobem. Všechny tři typy přístupů spojuje problém existence a viditelnosti propojení, vazeb a impulsů, které profesionálové musejí nějak navazovat nebo zavdávat. V každém přístupu je ale tenhle problém vnímán a zpracováván jinak.

1. V logice asistované aktivity je do značné míry jedno, jak se péče dělá, pokud ovšem vede k žádanému cíli – k aktivitě. O „děti“ je potřeba se postarat, k něčemu je přimět a kontrolovat je – takto pak personál běžně a neproblematicky jedná. Úkolem profesio-nálů je prostě zasahovat. Dochází k absolutizaci „metody“.

2. V logice neasistované samostatnosti mají naopak se svou účastí profesionálové

velký problém: řeší, zda vůbec zasahovat. Čím víc totiž v aktivitě klientů sami sebe vidí, tím hůře, tím více dokazují nesamostatnost klientů. Zároveň ale nacházejí pragmatická řešení. Tu zasahují víc, tu méně. (V jiném textu rozebíráme způsoby, jimiž profesionálové delegují roli aktivátora klientů na ne-lidské/neosobní prvky - například na pravidla společenské hry, kterou hrají s klienty (Kocman, Paleček, 2004).) Otázka nakonec stojí, jak zasahovat. (Spíše rétorická) logika neasistované samostatnosti přechází v praxi do logiky samostatnosti asistované. Metoda péče je sice rétoricky absolutizována, avšak prakticky relativizována a ukotvována v konkrétní situaci.

3. V logice propojování v situacích mimo území psychiatrického zařízení je aktivita terapeutů faktem, který není sám o sobě lepší než jejich nezasahování. Záleží na situaci. „Metoda“ péče je vždy reflektována vzhledem k různorodým efektům, které přináší vystavování se různým zpětným vazbám. Je kontextualizována. Zvažování efektivity je provázeno posuzováním realizovaných (i možných) efektů!¹⁵

Údělem psychiatrického profesionála je působit, asistovat. V našich příkladech jsme narazili na dvě rizika, jež s sebou tato nutnost nese. Za prvé je tu riziko nerefluktování svého vlastního působení jinak než ve vztahu k jednomu cíli. Takto jednostranně formované intervence pak mohou vypadat jako intervence v ukázkách k logice asistované aktivity, kdy až příliš často platí, že „účel světí prostředky“. Druhým rizikem je, že při konfrontaci s požadavkem, aby klienti byli samostatní, se z údělu působení všemožně uniká. Klientovi se jednoduše přenechá veškeré rozhodování - ať si řekne, co potřebuje. Současně jsme ale viděli, že v kontextu péče ono „nechat to na nich“ nakonec také je určitým druhem profesionálního působení. Ani tato defenzivní strategie únikem není.

Klíčovým úkolem profesionála v takto načrtnutém nejistém světě psychiatrické péče je reflektovat své působení. A reflektovat výsledky svých akcí v co možná nejširším poli. To zahrnuje lekci z třetí logiky - nechat reflektovat i okolní svět, být otevřeně pozorný k mnohosti efektů profesionálních akcí a všem možným zpětným vazbám, které v různých situacích přicházejí. Propojování bez reflexivity totiž může ústít do praxe utažené diktátem norem a směřující k primitivnímu začleňování klientů místo vzájemného sžívání se různých světů.

Použitá literatura:

- ANTHONY, W.A. **Recovery from mental illness. The guiding vision of the mental health service system in the 1990s.** *Psychosocial Rehabilitation journal*, 1993, roč. 16, č. 4, s. 11–23.
- ANTHONY, W.A., COHEN, M. R., FARKAS, M. D. **Psychiatric rehabilitation.** Boston: Boston University, Center for Psychiatric Rehabilitation, 1990.
- FALOON, I. R. H., FADDEN, G. **Integrated Mental Health Care. A comprehensive community-based approach.** Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- KOČMAN, D., PALEČEK, J. **Praxe asistované samostatnosti: Lidé a věci v psychiatrii.** Rkp. připravený k publikaci, 2004.
- KOPŘIVA, K. **Lidský vztah jako součást profese. Psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese.** Praha: Portál, 1997.
- LAW, J. **Political Philosophy and Disabled Specificities.** Published by Science Studies, Lancaster, and the Department of Sociology, Lancaster University, 2000, at: <http://www.comp.lancaster.ac.uk/sociology/soc026jl.html> (accessed 30. 4. 2001)
- MATOUŠEK, O. **Rodina jako instituce a vztahová síť.** Praha: SLON, 2003.
- MOSER, I. **Against Normalisation: Subverting Norms of Ability and Disability,** *Science as Culture*, 2000, č. 9, s. 201–240.
- POLS, J. **Washing the Citizen: Washing, Cleanliness, and Citizenship in Mental Health Care.** Manuscript, submitted to *Culture, Medicine, and Psychiatry*, 2002.
- RIDGWAY, P., ZIPPLE, A. M. **The paradigm shift in residential services: From the linear continuum to supported housing approaches.** *Psychological Rehabilitation Journal*, 1990, roč. 13, č. 4, s. 11–13.
- SCULL, A. **From madness to mental illness: medical men as moral entrepreneurs.** *Archives Europeenes de Sociologies*, 1975, č. 16, s. 218–261.
- SCULL, A. **Psychiatry and the Social Control in the 19th and 20th Centuries.** *History and Psychiatry*, 1991, roč. 2, č. 2, s. 149–169.
- STRUHKAMP, R. **Living independence. An ideal and its multiple realisation in a rehabilitation centre.** Paper for the doctoral workshop „Science, Medicine and Society“, Paris, May 18–19 2001. Session „Autonomy, dependence“ (sborník Workshop on Science, Medicine and Society, Organizers: CSI and CERMES ECOLE DES MINES DE PARIS).
- SZASZ, T. **The Myth of Mental Illness.** London: Routledge and Kegan, Paul, 1972.
- ÚLEHLA, I. **Umění pomáhat.** Praha: SLON, 1996.

¹ Tento text byl napsán s podporou Interní grantové agentury MZČR (reg. č. projektu NO6656-3/2001) a Sasakawa Young Leaders Fellowship Fund 2002–2003. Kontakt na autory: e-mail: d.kocman@email.cz.

² Navíc pro tyto argumenty už dnes existuje silné zázemí v odborné literatuře, viz např. Falloon, Fadden (1993), Anthony (1993), Anthony, Cohen, Farkas (1990). Příklady komunitní péče mluví o nových způsobech zacházení s problémy duševně nemocných, nově tyto problémy definují, pojmají je v nových souvislostech, vycházejí z hodnot, jako je respekt k nemocnému, zájem o hledisko a cíle uživatele atd. Mění se také celý rámec péče, medicínský model zaměřený na patologickou stránku nahrazuje model sociální, který se snaží stavět na zachovaných schopnostech klientů. Komunitní péče je celkové představována jako hodnotná alternativa ústavů. A je tudíž pochopitelné, že tyhle argumenty se pak reprodukují v praxi a slouží jako opora při odlišování se od „tradiční péče“ a při sebedefinování.

³ Takové splývání kvalitní péče s komunitními službami, resp. nekvalitní péče se špatnými službami je běžné i mimo kontext péče v ČR. V jednom komunitním domě v Londýně kolegové jednoho z autorů článku běžně vysvětlují špatnou praxi péče jako dědictví „těch z léčeben a nemocnic“.

⁴ Celá kritická tradice sociální analýzy psychiatrie přináší zajímavé reflexe oboru coby nástroje udržování sociálního řádu, ochrany kvalit západního subjektu a jeho restaurování. Psychiatrickou terapii identifikuje jako mystifikaci, která vytváří a současně maskuje různé druhy oprese (cf. Szasz, 1972, Scull, 1975, 1991).

⁵ To je běžný postup inspekce dodržování standardů péče. V ČR standardy kvality péče teprve nacházejí svoji podobu, ale například ve Velké Británii náhodně inspekce patří již několikátým rokem ke každodennosti poskytování péče.

⁶ Za poskytnutí tohoto záznamu děkujeme Tomášovi Petrovi, který rozhovor se staničním ošetřovatelem nahrál a přepsal.

⁷ David Kočman působil v denním centru jako socioterapeut-dobrovolník.

⁸ Logiku neasistované samostatnosti kritizuje Kopriva, když hovoří o systemickém přístupu (Kopriva, 1997: 46n). V polemice s Úlehlou (1996) Kopriva vytýká systemickému přístupu jeho pasivitu ve vztahu ke klientům. Nesouhlasí s rovnicí systemiků, kdy pomáhat rovná se čekat, až si o to klient řekne, a každá nabídka pomoci již není pomoci, ale kontrolou klienta. Podle Koprivy naproti tomu můžeme nabízet pomoc a pobízet klienty, a stále to bude pomoc a ne kontrola. Jako příklad uvádí, že člověk někdy ani sám neví, co přesně potřebuje. Nebo to ví, ale neřekne si o to. Zeptáte se, jestli mu je zima, odpoví, že ne. Ale nabídnete mu kabát, a zjistí, že je to lepší než předtím. Kopriva uzavírá, že systemický přístup sice nabízí jednoduché a radikální řešení problematiky moci a kontroly. Cenou za jednoduchoost je ovšem jeho „absurdnost“: „...vypadá na první pohled humanisticky – nikdo nikomu nemá co vnucovat, spasitelný už bylo dost. Je to ale humanismus chladný, plochý a intelektuální.“ (Kopriva, 1997: 48.)

⁹ O „podporované“ nebo „asistované“ nezávislosti jakožto alternativě k přežitému konceptu, v němž nezávislost se rovná neposkytování specializovaných služeb, píší Ridgway a Zipple (1990).

¹⁰ Rozhodli jsme se pro výraz „propojování“, protože na rozdíl od „zapojování“ (začlenění, integrace) naznačuje, že nejde o to, zapojit někoho (odlišného) odněkud z periferie do (normálního) centra. Propojování znamená navazovat vazby mezi dvěma situacemi, situací klienta (který už vždy je součástí nějakého prostředí, svých vztahů, své historie) a situací někoho/něčeho jiného. Obě situace jsou přitom symetricky odlišné: ne že je jedna odlišná, protože je nenormální, a ta druhá je normální. To jejich **setkání** je nenormální (nenormované).

¹¹ V tramvaji přece Bedříška uvažovala o tom, že Rudolfovi řekne, aby přestal bouchat do okna. Cílem nebylo, aby byl za každou cenu samostatně aktivní. Problém byl, jak sladit jeho aktivitu se situací.

¹² Rita Struhkamp (2001) k tomu poznamenává: „Nezávislost je materiálně, sociálně a geograficky různorodá. Neptejme se, zda je někdo nezávislý nebo ne, ptejme se, jak je autonomie realizována, kde, jak, jakými prostředky, kdy a s jakými náklady. Mnohonásobnost cílů vyžaduje po účastnících, aby stanovovali cíle pro konkrétní situace. Místo jednoho ideálu pro všechny je toto vyzva ke stanovování cílů, aktivnímu vytváření organizací a jejich neustálému pozměňování.“ (Struhkamp, 2001.)

¹³ O imperativtech západního subjektu v praxi viz např. Law (2000).

¹⁴ I když i v léčebně musí personál nějak reagovat na nároky „vnějšku“ – třeba rodinných příslušníků pacienta, kteří chtějí být informováni. Nebo musejí reagovat na stížnosti pacientů na to, že s nimi nezacházejí důstojně. To je volání po normách ze strany pacientů a rodičů – tedy neprofesionálů. A institucionální péče se s tím musí nějak vyrovnávat. To je pak také svého druhu aplikace péče do prostředí norem i uvnitř institucí. Rozdíl tu ale je, byť spíše kvantitativní. Prostředí norem vytvářené přímo v léčebně pacienty, rodiči, očima návštěvníků (a nikoli jen působením profesionálů) je, řekněme, menšinové.

¹⁵ „(Kontextuální reflexivita) se neptá: Je určitá terapie (metoda, hodnota, výtvor) **efektivní**? Ptá se spíše: **Jaké efekty** tu s sebou nese?“ (Pols, 2002.)

ThLic. Jakub Doležel¹ studoval postgraduálně dogmatickou teologii a dále teologii charity u prof. H. Pompeye na Institutu für Caritaswissenschaft und christliche Sozialarbeit ve Freiburgu i. Br. Od r. 1996 působí jako pedagog na CARITAS-VOŠS v Olomouci.

Abstrakt
Jaký je vztah mezi živou křesťanskou vírou, resp. její teologickou reflexí, a profesní angažovaností v oblasti pomoci seniorům? Může teologie nabídnout prakticky relevantní poznatky

Východiska a cíle charitativně- -diakonické práce se seniory

The grounds and objectives of charitable-diaconic work with the elderly

Úvod

Podobně jako jinde v rozvinutém světě, i u nás jsou církve, reprezentovány katolickými charitními nebo evangelickými diakonickými zařízeními, největším poskytovatelem sociálních služeb hned po krajích a obcích. V zemi, která si po nedávné „době temna“ odvykla na přítomnost církví v sociální oblasti, se mohou ale mnozí sociální pracovníci oprávněně ptát, co církevní sociální služby nabízejí specifického, jak rozumějí samy sobě, možná i jaký je vztah křesťanské víry a sociální práce. V následujícím příspěvku chci poskytnout takto kritickému čtenáři konkrétní impulsy k přemýšlení a snad i inspiraci pro jeho praxi, konkrétně pro praxi v oblasti práce se seniory.

1. Strukturální analogie mezi gerontologií a teologií

Společným zájmem humanitních oborů a teologie v kontextu sociální práce se seniory je být ve službách plného a šťastného života navzdory důsledkům stárnutí. Stejně jako humanitní obory (gerontologie, psychologie, medicína, pedagogika aj.) chtějí přispět ke zkvalitnění života ve stáří², i křesťanská víra, resp. její teologická reflexe, sleduje vytvoření podmínek pro život v síle a moudrosti. Ježíš na jednom místě evangelia říká totiž následující: „*Já jsem přišel, aby měli život a měli ho v bojnosti* [v plnosti: JD]“ (J 10,

10). Vzájemný vztah humanitních disciplín a teologie v kontextu práce se seniory tedy můžeme nazvat jako **cílovou analogii**.³

Otázkou je nyní, jestli se nenabízejí mezi humanitními obory a teologií **ještě další analogie, relevantní k tématu stárnutí a stáří**. Je totiž třeba si uvědomit, že bez takových analogií, resp. styčných bodů, by nebyl možný ani interdisciplinární výzkum na pomezí např. gerontologie a teologie, ani praktická interdisciplinární spolupráce při doprovázení seniorů.

Jako pomůcka k vymezení takové analogiky mezi humanitními obory a teologií nám může posloužit základní axióm lidské komunikace a interakce, formulovaný Paulem Watzlawickem, podle nějž každé sdělení obsahuje určitý **obsahový aspekt**⁴, který zprostředkovává informace o předmětu sdělení, a určitý **vztahový aspekt**, který říká něco o tom, jak má být informace chápána.

Například z aktuálního vztahu mezi mužem a ženou, ať už napjatého, agresivního, přátelského či citlivého, se teprve dá odvodit, jak má být např. mužovo sdělení chápáno: „Dnes vypadáš zase hezky.“ Může tím totiž myslet: „Už se na to nedá ani dívat“ nebo „Jsem rád, že jsme zase spolu, skutečně ti to dnes moc sluší.“

Stav vztahu, tvrdí Watzlawick, **rozhoduje a definuje chápání obsahu výpovědi**.⁵ K narušené komunikaci může dojít tehdy, když partneři komunikují už jen obsahově a zanedbávají vztahový aspekt, např. když redukují své přání mít pravdu na obsah sdělení, ačkoliv vztah zrovna definuje obsah jinak.

Chce-li křesťanská víra přispět k pozitivní kvalifikaci lidských vztahů k sobě samému, k bližním, přírodnímu a kulturnímu prostředí a k Bohu, musí sama obsahovat určité strukturální analogie k těmto obsahovým a vztahovým aspektům. A skutečně, **křesťanská víra** podle staré teologické tradice (už sv. Augustin v 5. stol.) zahrnuje také **dva aspekty**: jeden je nazýván **fides quae creditur** (obsah, kterému se věří) – vztahuje se k obsahům víry, článkům víry, jak jsou formulovány např. v bibli, v textech vyznání víry, v dokumentech koncilů, v nauce církevních představených nebo v reflexi teologů. Ten druhý aspekt víry je nazýván **fides qua creditur** (akt, jímž se věří) a jde zde o subjektivní způsob a formu víry, o praktický vztah člověka k Bohu, jenž vždy zahrnuje i praktický vztah člověka k druhým a celému stvoření. Chce-li být křesťansky motivovaná práce se seniory službou spásy na bázi víry, musí dát **prostor oběma dimenzím víry**:

„*Vyznáš-li svými ústy Ježíše jako Pána (= fides quae creditur) a uvěříš-li ve svém srdci (= fides qua creditur), že bo Bůh vzkřísil z mrtvých, budeš spasen. Srdcem věříme (= fides qua creditur)*

sociálním pracovníkům, hledajícím pro svou praxi impulsy a inspirace? A o jaké prvky své víry se mohou opřít pracovníci církevních sociálních služeb seniorům?

Nejsou-li sociální práce a teologie dvěma paralelními světy, které se protínají v nekonečnosti, kde spočívají jejich styčné body? Na tyto otázky se autor snaží odpovědět za pomoci klasického axiómu psychologie komunikace. V závěru příspěvku autor exemplárně ukazuje možnou podobu kodifikace poslání, cílů a principů sociálních služeb

seniorům
v církevním
rezidenčním
zařízení.

Abstract
What is the relationship between the active Christian faith, or its theological reflection, and the professional involvement in the field of assistance to the elderly? Can theology offer any relevant practical knowledge to social workers seeking new impetuses and inspiration for their practice? And which elements of faith can provide support to those working in religious senior care? If social work and theology are not two

*k spravedlnosti a ústy vyznáváme (= fides quae creditur) k spase-
ní.“ (Ř 10, 9-10).*

Oba aspekty víry jsou tedy velmi blízké, resp. analogické, Watzlawickovu axiómu. „Fides quae creditur“ jako obsah víry by odpovídal obsahovému aspektu a „fides qua creditur“ jako prožívá-
ná víra by odpovídala vztahovému aspektu.

Tímto způsobem se nám výše položená otázka zpřesňuje: Nakolik se mohou stát „fides quae creditur“ (obsah víry) a „fides qua creditur“ (způsob prožívání víry) plodné pro pomáhající vztah? Pokud jde o „fides quae“, tzn. obsah víry, je třeba poukázat na obsahovou nabídku víry: křesťanský koncept smyslu života, sociální a morální životní moudrost. Tímto způsobem může víra představovat konkrétní inspiraci, jak dát životu, který ztratil rovnováhu (v důsledku nevyčísitelné nemoci, ztráty blízké osoby apod.), novou orientaci.

Pro účinnou pomoc, zvláště pak v situaci velkého emocionálního tlaku, tato konkrétní nabídka smyslu a hodnot nepostačuje. Musí se stát něco víc, něco, co se hlouběji dotkne vztahu člověka k sobě, k bližním a ke světu, něco, co vztahovost člověka zasáhne nejen kognitivně, ale i afektivně a duševně. Pomáhající, proměňující a osvobozující aspekty vztahu, ve smyslu **bazálních podmínek zdařilé a pomáhající komunikace**, která umožňuje nové vztahy člověka k sobě, bližním a okolnímu světu, vypracoval např. srovnávací výzkum psychoterapií (viz níže). Analogicky k těmto základním podmínkám popíšeme nyní potenciál vztahového aspektu podrobněji.

2. Teologický vztahový aspekt „fides qua creditur“ a jeho praktická relevance pro psycho-sociální pomoc ve stáří

Srovnávací výzkum psychoterapií (hlubinné, behaviorální a humanistické) ukázal, že ve všech pomáhajících psycho-terapeutických vztazích jsou přítomné tři faktory, tři společné centrální dimenze chování terapeuta:⁶

- **Otevřenost vůči realitě** (např. ryzost, bezprostřednost, autenticita)
- **Bezpodmínečná svoboda** (respekt vůči druhému, nehodnotící postoj)
- **Otevřenost vůči osobě** (např. schopnost empatie)

Teologické analogie

Těmto třem bazálním předpokladům pomáhající interakce a komunikace se dají přiřadit **tři teologické centrální skutečnosti víry**, jež mají velký význam pro seberealizaci člověka, resp. pro překonání negativních životních vztahů i ve stáří:⁷

1. **Otevřenost vůči realitě**, ve smyslu transparence, pravdivosti, autenticity a kongruence nacházejí svou analogii v teologické kategorii **pravdy**. Několik novozákonních příkladů:

- „Poslali jste k Janovi a on vydal svědectví pravdě“ (J 5, 33).
- „Poznáte pravdu a pravda vás učiní svobodnými“ (J 8, 32).
- „Já jsem ta cesta, pravda i život“ (J 14, 6).
- „Budme pravdiví v lásce, ať ve všem dorůstáme v Krista“ (Ef 4, 15).

Teologie rozlišuje dva druhy pravdy: Běžnou formu **morální pravdy** ve smyslu nelhat. Biblické výpovědi dávají ale tušit, že zde jde o víc, a sice o to, co filozofie nazývá **životní pravda, existenciální pravda**. O tuto pravdu jde rovněž v pomáhajícím vztahu, u sociálního pracovníka i seniora.

Otevřenosti vůči realitě ve smyslu transparence je velmi blízké to, co teologicky nazýváme zjevení, **zjevování se**: Bůh si získává důvěru a víru ne tím, že by zůstával neznámým Bohem, ale tím, že je Bohem zjevujícím se ve starozákonních smlouvách a ve smlouvě Nového zákona. Svým vtělením v Ježíši Kristu se Bůh zjevil radikálně. Jen otevřenost vůči pravdě života, která v situaci stáří znamená na jedné straně omezení, na druhé straně ale i netušené možnosti zrání, může osvobozovat a vést k plnosti života, zvláště, je-li spojena s následujícími podmínkami.

2. **Bezpodmínečná svoboda** spojená s vřelostí, respektem, nehodnotícím přístupem je příbuzná teologické kategorii **lásky**. C. Rogers používá vědomě tento křesťansky tradovaný pojem lásky – agapé, aby mohl popsat tuto základní terapeutickou podmínku.⁸

Bližnímu je nutné poskytnout milující přijetí. Bůh neklade pro svou blízkost a své pomáhající jednání v dějinách člověku žádné podmínky. Ježíš neříká Zacheovi, společensky pohrdanému kolaborantovi a podvodníkovi: „Přijdu, až se obrátíš,“ nýbrž navzdory jeho hříšnosti jej jako první radikálně akceptuje a vchází do jeho domu. Teprve z tohoto přijetí vyrůstá Zacheovo obrácení, metanoia, neboli jeho sociální uzdravení: bezpráví, které způsobil, opět napравuje. Ježíš uzdravuje narušený vztah k bližnímu, sobě samému a Bohu (srov. Lk 19, 1–10).

Vzhledem k doprovázení seniora to znamená: klienta radikálně akceptovat, v lásce jej přijmout takového, jaký je, a neodmítat jej ani navzdory jeho agresi, strachu, depresím atd., což by se mohlo u doprovázejícího projevit např. netrpělivostí při rozhovoru, vyhýbáním se rozhovoru nebo napomínáním k sebeovládání klienta. Stářím obtěžkaný klient nebude s to se sám přijmout v lásce, jestliže jej někdo předtím nepřijme ve věrnosti a blízkosti.

parallel worlds intersecting in infinity, what are their points of contact? The author seeks to answer these questions by means of the classic axiom of communication psychology. In the conclusion of his contribution the author shows exemplarily the possible form of the codification of the mission, objectives and principles of social services for the elderly in religious residential homes.

Teologicky radikalizováno znamená bezpodmínečná svoboda **víru** v dobré možnosti, v dobro bližního. Ježíš vyzývá: „*Mějte víru v Boha*“ (Mk 11, 22), tzn. věřte jako Bůh ve spásu člověka, tj. v dobro člověka i navzdory jeho hříšnosti, a pak můžete i „*bory přenášet*“, jak evangelista Marek vzápětí připojuje (srov. Mk 11, 23–24).

Svobodu, úctu a respekt můžeme dále teologicky radikalizovat jako **naději**, že dobré životní možnosti skryté v každém člověku i v každé situaci se mohou v budoucnosti aktualizovat, že každý lidský život – i starý – může dojít šťastného naplnění. Tato možnost je již zde, nikoliv až na onom světě, tzn. život v plnosti může a má začínat již zde a kráčí vstříc svému naplnění (v Božím království). Toto vědomí a tato naděje může představovat pro šťastné stáří důležitou životní energii a fantazii. V kontextu doprovázení seniorů to znamená: I navzdory bezvýhodnosti určitých situací ošetrovatelské péče věřit tomu, že tento starý a křehký člověk může již zde, i když jen počátečně a zlomkovitě, zakusit a objevit šťastné momenty života a nové pozitivní možnosti či zkušenosti, a tedy opět ‚být vzkříšen‘ k životu.

Je ohromující, že křesťanství všemi konfesemi napříč klade pro spásu (a ta zahrnuje i uzdravení člověka a jeho vztahů ve stáří atd.) dva požadavky: 1. Požadavek lásky, hlavního přikázání lásky k Bohu, sobě a bližním a 2. požadavek víry. Bez obou těchto skutečností není možná spása, tedy život v plnosti.⁹

Z teologického hlediska je víra, naděje a láska spojena se **svobodou**. Při Ježíšových setkáních s trpícími a hledajícími je nápadné, že nikoho neuzdravuje proti jeho vůli: „*Chceš být zdráv?*“ (J 5, 6; Mk 10, 51), nýbrž pečlivě zkouší připravenost člověka k celostnímu uzdravení, např. v příběhu o nemocné dceři pohanské ženy (srov. Mk 7, 24–30). Víra, naděje a láska představují centrální teologické prvky životní pra-důvěry. Pokud starý člověk ztratí víru v dobro, naději v růst dobra ve svém životě a pokud se již není schopen v lásce přijmout, pak ztratí bazální sílu životní pra-důvěry. Tato ztráta se pak podepíše negativně na celou pavučinu jeho vztahů. Víra, naděje a láska sociálního pracovníka mohou v tomto smyslu pomoci ukotvit a posílit životní pra-důvěru člověka v různých fázích jeho stárnutí.

3. **Otevřenost vůči osobě** znamená empatii na straně doprovázejícího a schopnost introspekce na straně doprovázeného. Chápající vcítění, **empatie**, teologicky znamená: Pouhá otevřenost pravdě, jen víra, naděje a láska nestačí. Je třeba kromě těchto základních **postojů** realizovat v doprovázení seniorů i jednu základní **činnost**: empatii, ve smyslu „spolu-utrpení“. V téměř dvoutisícileté historii praktické pastorace je tento zásadní prvek znám pod latinským termínem „**com-passio**“.

Ve vtělení, životě a utrpení Ježíše Krista Bůh pro-trpěl celou naši lidskou strast (inkarnace, tzn. naplno vstoupit do života s jeho vznešeností i bídou). Přitom nešlo o žádné soucitné litování našeho osudu: Soucit Boží bez skutků by neosvobodil, pouze pravé spolu-utrpení, *compassio*, *empatie*, mohlo lidi vykoupit. Ani psychologicky není namístě soucitné nařikání nad situací starého člověka, žádoucí je naopak pravé spolu-nesení, spolu-kráčení, spolu-cítění, spolu-prožívání utrpení nemocného, zarmouceného, zdrceného či zoufalého seniora (analogicky k Božímu vtělení v Ježíši Kristu). Pro doprovázení starých to znamená, že bolesti stáří je třeba nést spolu s nimi, nechat je na sebe dopad-

nout a nereagovat hned odmítavě, dále spolu-cítit a mít pochopení pro strach, deprese a rezignaci.¹⁰ Po takové blízkosti v utrpení se doprovázející cítí často sám zdrcený, zatímco klient třeba pronese: „To mi udělalo dobře, ten rozhovor mi ulehčil.“ Tak se z hlediska praktické víry uskutečňuje výzva apoštola Pavla: „*Berte na sebe břemena jedni druhých, tak naplníte zákon Kristův.*“ (Ga 6, 2.)

Gerontologické poznatky

Praktickou relevanci výše uvedených teologických aspektů potvrzují i gerontologické poznatky.¹¹ Tak například víme, že **perspektiva budoucnosti**, analogicky k tomu faktor naděje, určuje psychické stáří člověka. Další významné faktory šťastného stáří jsou např. vztahové faktory: optimismus, družnost, zájem o mládež, kontakty s druhým pohlavím, zájem o koníčky – tedy vesměs faktory, které pozitivně kvalifikují lidské vztahy a které se dají přiřadit výše uvedeným skutečnostem víry, naděje a lásky a v tomto smyslu může být křesťanská víra jejich mocnou oporou a posilou.

Otevřenost vůči realitě a osobě, ve smyslu faktorů zdařilých vztahů, nacházejí svůj projev v **postojových vzorech**, které popsal A. Kruse¹²: pozitivní vědomí vlastní konečnosti, pozitivní konfrontace se smrtelností. Negativní projevy: mučivé pronásledování myšlenkou na smrt nebo nedostatečná konfrontace s vlastní smrtelností.¹³

3. Strukturální analogie mezi obsahovým aspektem lidské komunikace a teologií

Rovněž obsahový aspekt lidské interakce a vůbec jakýchkoliv vztahů ve stáří není bez významu. Vzhledem k tomu se dá říci, že přijetí určitých teologických, resp. teologicko-antropologických výpovědí, formulovaných v bibli, na koncilech, synodách, církevními představenými či teology, může být i pro stáří prožívajícího člověka významným impulsem.

Teologické aspekty

Zejména z kontextu kognitivně-behaviorální teorie, resp. racionálně-emoční terapie (Albert Ellis), je známo, že tzv. **kognitivní předpoklady, interpretační koncepty a hodnotové modely** – tudíž i možnost porozumět procesu stárnutí navzdory strastem pozitivně, životaplně – mohou představovat značnou životní posilu, ovšem mohou člověku způsobit i újmu.¹⁴ Pomocí předem daných pojmů a představ lidé definují situaci svého života. Mohou tak ale ztratit svobodu a svůj život si ztížit. Je totiž z hlediska chápání i jednání rozdíl, definuje-li se např. silně skleslá stará žena jako depresivní, tzn. nemocná nebo dokonce akutně nemocná, nebo „jen“ jako vyčerpaná. Určité jméno, pojem, slovo způsobuje fixaci, ovlivňuje charakter určité skutečnosti. Někdo může dostat deprese například za určitých psycho-sociálních předpokladů neustálým opakováním (vlastního nebo cizího) konstatování: „Máš deprese.“ Pokud klient interpretuje svou takřka bezvýhodnou situaci jako depresivní nebo naopak jako přechodně vyčerpávající, má to psychicky zcela jiné důsledky. Pro křesťanského sociálního pracovníka, pečovatele nebo ošetřovatele tedy vzniká na základě těchto psychologických okolností otázka: Jaký účinek musí mít víra ve vlastní vykoupení navzdory všemu?

Člověk – a nepochybně i starý člověk – definuje sebe a druhé na základě **obrazů a představ**, které si o sobě a o druhých dělá. Nejsou-li tyto představy a obrazy v souladu

s faktickou skutečností, má to důsledky jak individuálně-psychické, tak mezilidské. Z hlediska praktické teologie je třeba podobné idoly, resp. modly, bourat. Následek negativních představ je omezení vlastních, dobrých vnitřních sil, omezení svobodného rozvoje a působení Boží milosti. Evangelium, dobrá zpráva, chce ale přispět svými pojmy a obrazy ke kladnému **rozvoji života**.

Charitativní diakonie živená křesťanským duchem je tedy zavázána nabízet **pozitivní modely** - např. ve smyslu: „Jsem vykoupen, a je mi tedy opuštěno“ - a odkazovat na modely vyrovnaného lidského života ve stáří, ať už ve smyslu následování Krista (tzv. imitatio Christi) nebo orientací na postavy světic a světců z nesmírně bohaté dvoutisícileté tradice křesťanského života.¹⁵ Pozitivní i negativní účinky těchto představ a modelů byly prozkoumány a poté terapeuticky aplikovány především v racionálně-emoční terapii.¹⁶

Gerontologické poznatky

V této souvislosti musíme uvést poznatky získané P. Baltesem v berlínském Max-Planck-Institutu v r. 1992, který v rámci komunikačně-psychologického výzkumu odkryl význam staré a pozapomenuté kategorie stáří - **moudrosti**.¹⁷ Fenomén moudrosti je podle něj pozitivním aspektem stárnutí, pro nějž se zkrátka vyplatí žít. I staří lidé totiž disponují duševními rezervami. Životní zkušenosti, perspektiva smyslu života, koncepty hodnoty života atd. se totiž během desetiletí postupně obohacovaly, falzifikovaly a verifikovaly. Připomeňme krásné a stále platné přísloví některých afrických kmenů: „Když zemře starý člověk, je to, jako kdyby shořela celá knihovna.“¹⁸

Židovsko-křesťanská moudrost s ohledem na hodnocení stáří

Pro staršího člověka je neobyčejně důležité, jak svému životu, resp. zbytku života, rozumí. Téměř tři tisíciletí stará životní moudrost biblické kultury je v tomto ohledu nenahraditelnou orientační pomůckou, která pomáhá ukotvit perspektivu smyslu života ve stáří.

V rámci **Starého zákona** je zajímavé, že dožití vysokého stáří je vnímáno jako zvláštní milost a dar Boží (zvl. u patriarchů Adama, Noeho, Šeta atd.). Velmi optimisticky vnímá biblický svatopisec odchod Abraháma, který umírá „*stár a sytý dnů*“ (Gn 35, 28). Navíc je třeba si připomenout, že v důsledku omezených kurativních možností tehdejší medicíny se starý člověk prakticky vůbec nedostal do fáze, která by vyžadovala intenzivní péči. Při těžším onemocnění nebo v důsledku tělesného zeslábnutí na sebe nedala smrt dlouho čekat. Je proto pochopitelné, že obraz stáří nebyl nevyhnutelně spojen s představou utrpení.

Není překvapující, že podobně optimistický náhled na stáří potkáváme také na stránkách **Nového zákona**. I zde je vysoký věk přijímán s vděčností, neboť kdo „*může o jedinou píď prodloužit svůj život, bude-li se znepokojoval?*“ (Mt 6, 27). Stáří mělo navíc teologickou hodnotu, vyjádřenou v **postavě presbytera** (řec. staršího) a jeho důležitém úřadě ve společenství věřících (srov. 1 Tm 5, 17-22). Mimo postavu a úřad presbytera požíval velké vážnosti tehdy neobvyklý **stav vdovský** (srov. 1 Tm 4, 9-16). K jejím úkolům patřila nejenom charitativně-diakonická služba, ale i duchovní doprovázení, jako modlitba, přímluvy.¹⁹

Perspektivy pomáhajícího doprovázení z víry

Cílem doprovázení starších lidí je umožnit jim rozvinutí všech dobrých životních možností a vytvořit pro to případně podmínky. Z teologického hlediska, bylo již řečeno výše, tento cíl zásadně koreluje s cílem křesťanské charitativní diakonie, která usiluje o pomoc k životu v plnosti (srov. J 10, 10). Abychom si cestu k tomuto cíli konkretizovali, můžeme jako pomůcku použít vědecky etablovaný prvek z teorie motivace. Je dostatečně známo, že na vrcholu tzv. Maslowovy hierarchie potřeb člověka spočívá **potřeba sebeuskutečnění**.²⁰ Toto sebeuskutečnění či sebeaktualizaci můžeme chápat jako možnost rozpoznat pravdu o svém vlastním životě ve stáří a schopnost za tímto sebezpoznaním stát i navzdory příznakům stáří. Takové sebenalezení, sebebřijetí (metanoia) – ve smyslu důvěry v dobré síly v člověku i v okolním světě – a živá naděje v plnost života, který přesahuje i hranice smrti, je výsledkem dlouhého procesu, představujícího často „putování pouští“, které může trvat měsíce i roky.

Metanoia – nové smýšlení a nové jednání ve smyslu obrácení – prochází přitom několika fázemi. Víra jako fides quae ukazuje cíl cesty: připodobnit se Kristu, skrze kříž dojít ke vzkříšení a plnosti života – a dává kráčet po pevné a jisté cestě, která vede k celostní spáse, jež osvobozuje i od utrpení a hříchu. Tato metanoia zahrnuje **proces katarze** (očistný proces), který vytváří motivační předpoklady pro připravenost a schopnost poznávat sebe sama, nově smýšlet a obrátit se. Atmosféra přijetí v pomáhajícím rozhovoru umožňuje starému člověku vyslovit také ne-dobré životní zkušenosti: zranění, obavy atd., resp. vyjádřit smutek, vnitřní zoufalství a vztek, a tak to nechat ze sebe odejít.

Doprovázející pomáhající pracovník, který má na základě své víry jistotu v tom, že „brány pekla“ jej ani jeho klienta nepřemohou (srov. Mt 16, 18), má napomoci tomu, aby to ne-dobré, zlé (zde ne ve smyslu morálním, ale existenciálním), tj. agrese, strach, zoufalství atd., které drží trpícího v zajetí, bylo pojmenováno, a tak mohlo vyjít ven, a tím aby ztratilo svou temnou (nepojmenovanou) moc. Ve zprávách o exorcismech v Novém zákoně je vyhnání zla spojeno vždy s jeho pojmenováním (srov. např. Mk 5, 1-13).

Ke katarzi patří také **pomoc klientovi s nářkem**. To je jeden z úkolů plynoucích z klíčového postoje pomáhajícího vztahu: **spolu-utrpení, empatie**. Teologicky i eticky je zcela legitimní se spolu se starým člověkem postavit před Boží tvář a artikulovat jeho trápení např. takto: „Nerozumíte tomu, co Bůh s Vámi zamýšlí. Možná byste chtěl říci: Můj Bože, proč jsi mi to učinil, nerozumím tomu. Hluboce jsi mě zklamal, Bože.“ Ani galilejský Mistr se v getsemanské zahradě nebo na kříži nerozpakoval přednést Bohu své utrpení: „*Otče můj, je-li možné, ať mě mine tento kalich; avšak ne jak já chci, ale jak ty chceš*“ (Mt 26, 39) a „*Bože můj, Bože můj, proč jsi mne opustil?*“ (Mt 27, 46). Pomáhající nářek vychází v posledku z víry, že Bůh je dobrý a že je pro člověka nepochopitelné, proč to či ono zlo vůbec dopouští. Je rozdíl mezi nářkem jako aktem víry a litováním sebe sama. Židovská i křesťanská společenství všech vyznání proto znají **recitaci žalozpěvů nebo i zlořečení**: žalmy 41; 43; 54; 88; 120; 121; 143. Ve východních církvích se smutečního obřadu při úmrtí účastní tzv. plačky, aby tak utrpení a smutek

nebyly nedobrym způsobem vytěsněny a neovlivňovaly nevědomě jiné životní vztahy.

Pro pracovníka v pomáhající profesi je důležité, aby se chápal jako **doprovázející**, který **podporuje přirozené procesy růstu**, který pomáhá rozpoznat ‚plevel‘ a člověka neopouští, když musí onen plevel vytrhat a když je třeba, orat a okopávat‘. Je nebezpečné chtít tyto procesy růstu manipulovat nebo dokonce potlačovat. Život ve své rozmanitosti se podaří nejnáze tehdy, když se mu umožní vyvíjet se podle své vlastní oikologiky (to je pravdy bytí, životní logiky jedné bytosti, jedné oikos = životní jednotky). Změny života podle fantazie a přání druhých, zvláště probíhají-li ‚contra naturam‘, proti přirozenosti, nemusí být vždy ku prospěchu života, naopak mohou vést k ‚modloslužbě‘, uctívání idolů, a tak ničit skutečný život.²¹ I Bible upřednostňuje v souvislosti se spásou člověka myšlenku růstu, např. v mnoha podobenstvích o růstu Božího království (srov. O rozsévaci Mk 4, 1-9; 4, 13-20; O zasetém semenu 4, 26-29; O hořčičném zrnu 4, 30-32; O plevelu mezi pšenicí Mt 13, 24-30; O kvasu 13, 33). V tomto smyslu se tedy doprovázející, ať už kněz, jáhen nebo sociální pracovník, bude chápat jako ten, který pomáhá odstranit plevel, ten, který zasévá, ten, který asistuje růstu zaléváním a hnojením, nebo ten, který pro svého Pána sklízí. Jen zřídkakdy může pomáhající doprovázet klienta od okopávání až po sklizeň. Bude se tedy muset smířit s tím, že na životní cestě člověka jeden doprovázející pomáhá připravit půdu, jiný zasévá a jiný sklízí. Mezi jednotlivými fázemi mohou uběhnout měsíce i roky. Každý člověk roste podle individuálních zákonitostí. Doprovázející se musí vyvarovat touze po úspěchu, tzn. chtít zažít sklizeň. Je totiž „čas sázet i čas trhat“ (srov. Kaz 3, 2-8).

4. Příklad praktického dopadu teologických východisek práce se seniory

Dva roky po zveřejnění **standardů kvality sociálních služeb**²² se již musí alespoň jejich teoretická znalost v terénu předpokládat. Pochopitelně, jednotliví poskytovatelé se budou v následující době potýkat s jejich praktickým zaváděním do chodu svých zařízení a služeb. Ne náhodou byl na první místo zařazen procedurální standard „Cíle a způsoby poskytování služeb“, který je ihned v prvním kritériu blíže konkretizován následujícím způsobem:

„Zařízení sociálních služeb... má písemně definováno poslání, cíle, cílovou skupinu uživatelů a principy poskytovaných služeb, které chápe jako veřejný závazek.“²³

Písemná a transparentní kodifikace záměru, resp. poslání, cílů, principů, na nichž budou služby postaveny, představuje naprosto **základní a zásadní krok managementu poskytovatele sociálních služeb**²⁴, protože nejenom usnadňuje klientům orientaci na trhu těchto služeb²⁵, ale navíc poskytuje pro pracovníky dotyčného zařízení ústřední opěrný bod pro jejich (žádoucích) identifikaci se svým zaměstnavatelem. Praktický význam takového ‚kodexu‘ např. pro přijímací pohovor s uchazečem o místo je nasnadě.

Pro čtenáře je nepochybně zajímavé, jak by taková kodifikace měla či mohla vypadat u **církevního poskytovatele sociálních služeb pro seniory**, jako je tomu např. v domovech pokojného stáří katolické *Charity* nebo v domovech pro seniory Diakonie Českobratrské církve evangelické. Zde by nám mohly inspirativně posloužit zkušenosti např. katolického Německého charitního svazu (Deutscher Caritasverband), který

v r. 1993 inicioval celocharitní diskusi o profilu, principech a identitě (něm. Leitbild) církevních sociálních služeb²⁶, která trvala až do r. 1997 a vyústila v přijetí tzv. **Leitbild** – osmnáctistránkového dokumentu.²⁷ Ve smyslu subsidiarity jde ale o rámcový dokument, kodifikující cíle a úkoly, teologické základy, organizační profil a profil služeb. Zůstává proto na bedrech jednotlivých zařízení (nebo mobilních služeb), aby si v souladu s rámcovým Leitbildem formulovali svůj specifický profil.

Konkrétní **příklad kodifikace poslání a principů sociálních služeb seniorům** nám může poskytnout **Leitbild** Sdružení katolických zařízení pomoci seniorům v arcidiecézi Paderborn (Verein katholischer Altenhilfeeinrichtungen im Erzbistum Paderborn e. V.).²⁸ Vzhledem k limitům a zaměření mého příspěvku není možné otisknout celý třicetistránkový dokument.²⁹ Omezím se tedy na jeho prostřední část³⁰ nazvanou **Základy a vůdčí linie**, která formuluje právě křesťanská specifika služeb těchto zařízení³¹:

V úvodním odstavci své druhé části formuluje dokument obecným, ale zásadním způsobem své **sebechápání**:

„Sdružení katolických zařízení pomoci seniorům pracuje na základech křesťanského obrazu světa a člověka. To odpovídá původu a tradici jeho zařízení a vyznačuje specifickou kvalitou jeho práce nyní i v budoucnosti.“

Následuje vymezení **pěti základních předpokladů**, určujících a umožňujících fungování jednotlivých zařízení v rámci sdružení: **Církevně-charitativní poslání; Zákony a ustanovení; Hospodárnost; Kvalita a kvalifikace; Komunikace a kooperace**. První z těchto předpokladů konkretizuje dokument takto:

„Nabídka duchovního doprovázení představuje nedílnou součást života zařízení. V tomto ohledu domovy úzce spolupracují s příslušnými farními komunitami. Křesťansky motivovaný přístup k druhému formuje soužití a pospolitost lidí, kteří v našich zařízeních žijí a pracují.“

Poté přistupují autoři dokumentu k formulování **teologických východisek**:

„Základem práce na všech úrovních sdružení je křesťanská víra, jež se staví čelem výzvám současnosti i budoucnosti. Věříme, že člověk je Božím tvorem a obrazem a jeho milovaným partnerem v dějinách spásy. Z této víry cítíme závazek vůči jednotlivému člověku s jeho důstojností ukotvenou v Bohu a tato víra dává naší službě starým lidem nezaměnitelný smysl.“

Lidská důstojnost

Každý člověk je coby Bohem stvořené a milované individuum jedinečnou, neopakovatelnou osobou. Jeho důstojnost není závislá na lidském úsudku, je nedělitelná a každému náleží stejnou mírou. Nezpochybňujeme právo člověka na život, neboť Bůh veškerý život miluje a dává mu smysl. Proto ctíme nedotknutelnost a důstojnost všech lidí, kteří u nás a s námi žijí a pracují, nezávisle na věku nebo zdravotním stavu.

Celostnost

Člověk je stvořen Bohem s tělem, duší a duchem. Proto ve své práci chceme brát ohled na celého člověka s jeho tělesností, duchovním a duševním rozměrem a všechny své síly nasadíme k dobru tohoto celého člověka.

Nasměrování

Náš život je zacílen k Bohu. Žijeme v Boží skutečnosti, která přesahuje i hranice smrti. Náš vztah k umírání a smrti vychází z představy, že v Božím království lásky je místo pro živé i zemřelé. Proto bereme vážně člověka jako náboženskou bytost a nabízíme mu naši duchovní podporu na jeho cestě naplněného života a umírání.

Vzájemnost

Lidé chtějí milovat a být milováni. Jednota lásky k Bohu a bližnímu je doložena zvlášť výmluvným způsobem ve slovech a v životě Ježíšově. Proto poskytujeme v našich zařízeních prostor potřebám setkávání, komunikace a živého společenství a zároveň podporujeme schopnosti k tomu. Ježíšův příklad nás zavazuje k solidaritě se slabými a znevýhodněnými, jejichž zájmy ctíme a zastupujeme.

Nedokonalost

Bůh miluje člověka v jeho jedinečnosti s jeho silnými i slabými stránkami. On je Bůh lásky, který hříšnému odpouští. V našich zařízeních lidi povzbuzujeme k tomu, aby dostáli své odpovědnosti za chyby a omyly. V klimatu, neseném odpuštěním a láskou, sázíme na pochopení a možnosti rozvoje člověka.“

Na těchto teologických východiscích pak vyrůstá **formulace vůdčích cílů služby starým lidem**, k níž se všechny stávající i případné budoucí domovy zmíněného sdružení zavazují:

„Život v důstojnosti a samostatnosti“

Obyvatelky a obyvatelé našich zařízení by měli mít možnost kráčet svou vlastní cestou i ve stáří. Chceme jim umožnit život jako autonomním a dospělým lidem, kteří si mohou v co nejvyšší míře ponechat svůj osobní životní styl a své individuální zvyklosti.

Pokoje našich obyvatel a obyvatelů ctíme jako místa intimity a soukromé sféry. Chceme vnímat staré lidi jako osoby s tělesnými, duševními a duchovními potřebami, s osobní jedinečností, zvyky, mravy a s vlastní biografií. Budeme je respektovat jako lidi s bohatými životními zkušenostmi, se zvláštními schopnostmi a možnostmi rozvoje. Jejich slabosti chceme akceptovat.

Život ve společenství

Umožníme starým lidem, aby si uchovali vazby na rodinu a přátele a aby se účastnili života obce, farního společenství a společnosti. Neměli by se v našich zařízeních cítit sociálně vyloučení a izolováni, ale naopak měli by v domově zažít společenství a solidaritu. Život a bydlení v našich zařízeních má být uspořádáno tak normálně, jak je to jen možné.

Proto v rámci možností uvítáme, aby si obyvatelé s sebou přinesli své osobní předměty. Vzájemné setkávání, kontakt a společný program má podporovat společenství a předcházet nebezpečí izolace a osamocení. V době těžké nemoci a v umírání budeme stát člověku po boku. Právě v tomto úseku života by se nikdo neměl cítit osamocen. V našich zařízeních nechceme smrt coby součást života vytlačovat, ale spíše ji integrovat jako skutečnost. Lidé v našich zařízeních by měli umírat pokud možno v důvěrném prostředí svých blízkých. K umírajícím budeme přistupovat se zvláštní úctou a respektem, jejich pocity budeme brát vážně a poskytneme jim na požádání náboženské dopro-

vázení. Naše zacházení se zemřelými bude důstojné a plně respektu. Blízkým zemřelého, ale i obyvatelům a pracovníkům dáme možnost důstojně se rozloučit.

V životě i v bohoslužbách našich zařízení si budeme zemřelé v rozhovoru a modlitbě připomínat.

Náboženský život

Ve vysokém stáří vyvstávají se silnější intenzitou otázky po počátku, smyslu a cíli života. Pro staré lidi z toho plyne zvláštní potřeba pochopení, pokoje a Boží blízkosti. V našich zařízeních budeme lidi doprovázet v jejich náboženském životě a při jejich hledání smyslu.

To je zajištěno nabídkou duchovního doprovázení a rozhovorů, poskytnutím vhodných prostor a nabídkou bohoslužeb a náboženského programu. Dbáme přitom na rozdílné náboženské přesvědčení. Naše vlastní osvobozující a vykupující víra je tedy nabízena především skrze naše konání.“

Myslím, že uvedený text může být nejenom inspirací pro česká zařízení sociálních služeb pro seniory, která svému angažmá rozumějí ve světle křesťanské víry, ale že může být i ostatním zainteresovaným pracovníkům krátkou ukázkou toho, co tvoří a musí tvořit charakter křesťansky motivované služby seniorům, zde konkrétně v rezidenčním zařízení.

Použitá literatura:

- Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Ekumenický překlad.** Praha, 1985.
- DEUTSCHER CARITASVERBAND (ed.) **Leitbild. Verabschiedet durch den Zentralrat des DCV am 6. Mai 1997 in Limburg.** Freiburg, 1997.
- ELLIS, A. **Reason and emotion in psychotherapy.** New York: Lyle Stuart, 1962.
- KRUSE, A. **Gerontologie – eine interdisziplinäre Wissenschaft.** München, 1987.
- MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (uspořádali ČERMÁKOVÁ, K. a JOHNOVÁ, M.) **Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: Průvodce poskytovatele.** Praha, 2002.
- NAVRÁTIL, P. **Teorie a metody sociální práce.** Brno: Marek Zeman, 2001.
- POMPEY, H. **Beziehungstheologie. Das Zueinander theologischer und psychologischer „Wirk“-lichkeiten und die biblisch-theologische Kontextualisierung von Lebens- und Leidenerfahrungen.** In POMPEY, H. (red.) **Caritas – Das menschliche Gesicht des Glaubens. Ökumenische und internationale Anstöße einer Diakoniethologie.** Würzburg: Echter, 1997, s. 92–127.
- POMPEY, H. **Die „Wirk“-lichkeit des Glaubens bei der Bewältigung des Alters.** In GÖTZELMANN, A. (red.) **Diakonie der Versöhnung.** Stuttgart: Quell Verlag, 1998, s. 348–364.
- POMPEY, H. **Theologisch-psychologische Grundbedingungen der seelsorgischen Beratung.** In BROŽ, J. **Sborník Katolické teologické fakulty UK v Praze k 80. narozeninám ThDr. Františka Nováka.** Praha, 2000, s. 288–328.
- ŘÍČAN, P. **Psychologie náboženství.** Praha: Portál, 2002.

- SCHOCH, A. *Morgen besser als heute. Perspektiven des Alterwerdens*. 2. Aufl. Frankfurt a. M., 1992.
- SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (red.). *Themenheft zur Woche für das Leben 1993: Leben im Alter*. Bonn, 1993.
- TSCHEULIN, D. *Wirkfaktoren psycho-therapeutischer Interaktion*. Göttingen: Hogrefe, 1992.
- Verein katholischer Altenhilfeeinrichtungen im Erzbistum Paderborn e.V. (ed.). *Grundlagen und Leitbilder*. Hamm, 2003.
- VYMĚTAL, J. a REZKOVÁ, V. *Rogerovský přístup k dospělým a dětem*. Praha: Portál, 2001.
- WATZLAWICK, P. *Pragmatika lidské komunikace. Interakční vzorce, patologie a paradoxy*. Hradec Králové: Konfrontace, 2000.

¹ Kontakt na autora: Jakub.dolezel@caritas-vos.cz

² Udržení a umožnění lidsky uspokojující životní situace ve stáří." DANNENBAUM, E.-M. *Ziele und Aufgaben der Altenarbeit des Caritasverbandes*. In SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (red.). *Themenheft zur Woche für das Leben 1993: Leben im Alter*. Bonn, 1993, s. 116.

³ Srov. POMPEY, H. *Die „Wirk“-lichkeit des Glaubens bei der Bewältigung des Alters*. In GÖTZELMANN, A. aj. (red.). *Diakonie der Versöhnung*. Stuttgart: Quell Verlag, 1998, s. 349. Pojem „strukturální analogie“ nechci nijak navazovat na filozoficko-teologickou tradici nauky o „analogia entis“. Pojem analogie zde užívám ve smyslu etymologickém, tedy ve smyslu podobnosti, příbuznosti – dvě odlišné skutečnosti se dějí/odehrávají podobně, analogicky. Nejsou analogické, ale probíhají analogicky. Nejde tedy o ontologickou analogii, ale strukturální analogii. Srov. POMPEY, H. *Beziehungstheologie. Das Zueinander theologischer und psychologischer „Wirk“-lichkeiten und die biblisch-theologische Kontextualisierung von Lebens- und Leidenerfahrungen*. In POMPEY, H. (red.). *Caritas – Das menschliche Gesicht des Glaubens. Ökumenische und internationale Anstöße einer Diakoniethologie*. Würzburg: Echter, 1997, s. 93–96.

⁴ Srov. Pragmatika lidské komunikace. Interakční vzorce, patologie a paradoxy. Hradec Králové: Konfrontace, 2000, s. 46–47.

⁵ „Každá komunikace má obsahový a vztahový aspekt, a to tak, že druhý aspekt určuje předcházející, a je tedy metakomunikací.“ *Tamtéž*, s. 48.

⁶ Srov. TSCHEULIN, D., *Wirkfaktoren psycho-therapeutischer Interaktion*. Göttingen: Hogrefe, 1992. VYMĚTAL, J., REZKOVÁ, V., *Rogerovský přístup k dospělým a dětem*. Praha: Portál, 2001, s. 23. Není bez zajímavosti, že nalezené bazální terapeutické podmínky jsou velmi blízké tomu, jak je formulovala humanistická psychologie, zvl. Carl Rogers (srov. VYMĚTAL, J., s. 72–111). Bez autenticity terapeuta, bez bezpodmínečného přijetí klienta, bez empatického porozumění a bez snahy klienta porozumět sobě samému nemůže vzniknout žádný pomáhající vztah.

⁷ Srov. POMPEY, H., *Die „Wirk“-lichkeit*, s. 352–355.

⁸ Srov. VYMĚTAL, J., s. 70.

⁹ U 30 % seniorů nad 65 let můžeme očekávat depresivní stavy. Srov. PICAUD, C., THAREAUOVÁ, I., *Soužití se staršími lidmi*. Praha: Portál, 1998, s. 60.

¹⁰ Srov. POMPEY, H. *Theologisch-psychologische Grundbedingungen der seelsorgischen Beratung*. In BROŽ, J. *Sborník Katolické teologické fakulty UK v Praze k 80. narozeninám ThDr. Františka Nováka*. Praha, 2000, s. 288–328.

¹¹ Srov. SCHOCH, A., *Morgen besser als heute. Perspektiven des Alterwerdens*. 2. Aufl. Frankfurt a. M., 1992, s. 65–91

¹² Srov. KRUSE, A. *Gerontologie – eine interdisziplinäre Wissenschaft*. München, 1987, s. 471.

¹³ „Správný přístup je tudíž asi tento: realismus, který není rezignací, a optimismus, který není iluzí.“ PICAUD, C., THAREAUOVÁ, I., *Soužití*, s. 25.

¹⁴ V případě tzv. maladaptivních vzorů myšlení. Srov. NAVRÁTIL, P., *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 105.

¹⁵ Jsem přesvědčen, že za pozitivní model života ve stáří můžeme pokládat postavu současného papeže Jana Pavla II.

¹⁶ Srov. ELLIS, A., *Reason and emotion in psychotherapy*. New York: Lyle Stuart, 1962.

¹⁷ Srov. POMPEY, H., *Die Wirklichkeit*, s. 358.

¹⁸ Citováno podle LEHR, U., *Leben im Alter – Eine Zukunft auf dem Abstellgleis?* In SEKRETARIAT DER DEUTSCHEN BISCHOFSKONFERENZ (Hg.), *Themenheft zur Woche für das Leben 1993: Leben im Alter*. Bonn, 1993, s. 7.

¹⁹ Srov. POMPEY, H., *Die Wirklichkeit*, s. 360.

²⁰ Srov. ŘÍČAN, P., *Psychologie náboženství*. Praha: Portál, 2002, s. 117.

²¹ Srov. souvislost mezi uctíváním moderních „zlatých telat“ materiálního blahobytu a ekologickými katastrofami.

²² Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (uspořádali ČERMÁKOVÁ, K., JOHNŮVÁ, M.), *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe: Průvodce poskytovatele*. Praha, 2002.

²³ *Tamtéž*, s. 7.

²⁴ Formulace poslání či revize jeho znění je prvním krokem zavádění standardů kvality do praxe.“ *Tamtéž*.

²⁵ Srov. *tamtéž*.

²⁶ Německý charitní svaz k 1. 1. 2003 provozoval celkem 25 460 zařízení a služeb, v nichž bylo zaměstnáno 499 313 pracovníků. Srov. <http://www.caritas.de/2246.html>, 19. 3. 2004. – Diakonické dílo (Diakonisches Werk) evangelických církví v Německu provozuje na 27 000 zařízení a služeb s více než 450 000 pracovníky. Srov. , 19. 3. 2004.

²⁷ Srov. DEUTSCHER CARITASVERBAND (ed.), *Leitbild. Verschiedet durch den Zentralrat des DCV am 6. Mai 1997 in Limburg*. Freiburg, 1997.

²⁸ Toto sdružení dnes zahrnuje 16 rezidenčních zařízení pomoci pro seniory.

²⁹ Srov. Verein katholischer Altenhilfeeinrichtungen im Erzbistum Paderborn e.V. (ed.), *Grundlagen und Leitbilder*. Hamm, 2003.

³⁰ Dokument má tři části v tomto pořadí: 1. Jednota a mnohost. 2. Základy a vůdčí linie. 3. Pracovní principy a cílové perspektivy (Leitbilder).

³¹ Všechny následující citace srov. *tamtéž*, s. 10–15.

Dôchodkové zabezpečenie ako jedna z foriem sociálneho zabezpečenia

Pension system as one of the forms of social welfare

Úvod

Do posledných desaťročí 19. storočia nejestvovali v Rakúsko-Uhorsku žiadne právne ustanovenia, ktorými by štát zaručoval nárok na niektorý druh sociálneho zabezpečenia, prístupného pre široké vrstvy obyvateľstva. V praxi prevládala zásada, že o živobytie a sociálne zabezpečenie sa má postarať predovšetkým jedinec sám, resp. jeho rodina. Prvé zákony sledujúce sociálnu starostlivosť o celé skupiny obyvateľstva pochádzajú z obdobia osvietenstva. Pokrokovými sociálno-reformnými opatreniami mali panovníci Mária Terézia a Jozef II. ambíciu poskytnúť obyvateľom určité garancie bezpečnosti, ekonomického postavenia, nemocenského zabezpečenia a základného vzdelania (Dudeková, 2003).

Osobitnej podpore osvieteneckých panovníkov sa tešili najmä kvalifikovaní štátni zamestnanci. Okrem špeciálnych výhod, ku ktorým patrili štipendiá pre synov štátnych úradníkov, zaviedla

PhDr. Beáta Balogová¹ pôsobí ako odborná asistentka na Katedre vzdelávania dospelých a sociálnej práce Prešovskej univerzity. Zaoberá sa oblasťou sociálnej gerontológie a metód, sociálnej patológie, etiky a projektovaním v sociálnej práci. Nosnou témou jej dizertačnej práce je kvalita života seniorov vstupujúcich do dôchodku z aspektu sociálnej andragogiky.

Abstrakt:
Príspevok po-
ukazuje na
význam dôchod-
kového zabez-
pečenia pre
seniora v zá-
ujme zlepšenia
jeho kvality
života ako
hlavného záme-
ru sociálnej
politiky.
Prechádza
krátkym exkur-
zom jeho začiat-
kov, cez vývoj
v minulom
storočí, až po
súčasnú zásad-
nú zmenu
systému dôchod-
kového zabez-
pečenia na
Slovensku.

Abstract:
The paper
suggests the
significance of
the pension
system for

Mária Terézia pre vyslúžilých penzionovaných štátnych zamestnan-
cov pravidelné peňažné dávky, tzv. **penzijné normály**. Mária Terézia
popri vydaní prvého dekrétu roku 1771 udeľovala mimoriadne
penzie a odmeny obľúbeným radcom, úradníkom, dvorným dámam
a ich rodinným príslušníkom zo svojho súkromného fondu. Jozef II.
krátko po nástupe prístup zrušil a v marci 1781 vydal dekrét
o novom penzijnom systéme pre štátnych úradníkov a ich pozosta-
lých. Dôchodkové zabezpečenie sa nezakladalo na povinných
odvodoch zamestnancov do penzijných fondov alebo štátneho
rozpočtu. Dôchodky sa cháпали ako odmena za dlhoročnú a vernú
službu panovníkovi a štátu. Väčšia časť dôchodkov (štátni úradníci,
vojaci, banskí zamestnanci) sa hradila z príjmov Dvorskej komory,
ktorá spravovala väčšinu príjmov monarchie. Zvyšná časť penzií
(učitelia, duchovné osoby) sa vyplácala z výnosov verejných fondov
(náboženský fond, univerzitný a študijný fond), ktoré vznikli z ma-
jetkov cirkevných inštitúcií.

V neskoršom období rozšírenie továrenskej veľkovýroby prinieslo
aj mnohé problémy. Robotníci v priemysle, ktorí zostali po úraze
alebo počas choroby bez obživy, sa stávali čoraz závažnejším
sociálnym problémom. Riešenie sa ponúkalo v podobe svojpomoc-
ného sociálneho poistenia. Vzorom preň boli tradičné organizácie
sociálneho poistenia baníkov – bratské pokladnice. Podobné
podpory a určité záruky, ktoré možno pripodobniť sociálnemu
poisteniu, poskytovali svojim členom aj cechy, neskôr odborové
spolky. Autorstvo dôchodkového zabezpečenia sa často krát pripisu-
je nemeckému kancelárovi Ottovi von Bismarckovi, ktorý položil
základy sociálnych zákonov v Rakúsko-Uhorsku uzákonením troch
sociálnych zákonov, a to:

- **Zákona o zdravotnom poistení (1883),**
- **Zákona o úrazovom poistení (1884),**
- **Zákona o poistení pre prípad invalidity a staroby (1889).**

„Jadrom vydávaných zákonov bolo spojenie povinného poistenia
s právnym nárokom na podporu.“ (Schilling, 1999: 34.) Pri poistení
platí princíp investície a protislužby. Namiesto verejnej a privátnej
starostlivosti o chudobných platilo právo na zabezpečenie, ktoré si
platiteľ získal platením príspevkov.

Nech boli pohnútky na vytvorenie sociálneho poistenia a jeho
prvé podoby koncom 19. storočia akékoľvek, predznamenali dlho-
dobý trend príznačný pre nasledujúce storočie – prechod od
dobrovoľných spôsobov sociálneho poisťovania k štátom organizo-
vanému systému sociálneho zabezpečenia širokých vrstiev
obyvateľstva (Dudeková, 2003).

Dôchodkové zabezpečenie dnes

Kľúčovým faktorom pre život v poproduktívnom veku je dôchodkové zabezpečenie. Pod dôchodkovým zabezpečením sa chápu sociálne, ekonomické a politické nástroje jednotlivca a štátu, ktoré garantujú plnohodnotný život na dôchodku, zabezpečujú minimálne základné istoty, zamedzujú vzniku početnej vrstvy obyvateľstva, ktorej životná situácia by bola za hranicou únosnosti. Dôchodkové zabezpečenie je témou nielen odbornou, ale aj politickou. Dôvodom je, že o súvisiacich zákonoch spojených s vyplácaním dôchodkov, ich zvyšovaním, ale predovšetkým o celom systéme dôchodkového zabezpečenia rozhoduje Národná rada SR ako zákonodarný orgán a vláda z pozície výkonnej moci. Pri analýze a prípadnej komparácii systémov dôchodkového zabezpečenia je teda potrebné brať do úvahy politické, či už historicko-politické alebo aktuálno-politické východiská.

Základy sociálnej politiky, ako sme už hovorili, boli položené koncom 19. storočia a v nasledujúcom storočí boli dopĺňané. Zmeny spoločenských pomerov po roku 1989 sledujúce celkovú demokratizáciu spoločenského systému si vyžiadali v SR formulovať princípy ekonomickej a sociálnej politiky štátu na nových základoch. Dnes na Slovensku ako v jednej z postsocialistických krajín prebieha popri ekonomickej transformácii aj transformácia sociálna. Transformácia sociálnej sféry sa všeobecne považuje za jeden z najdôležitejších, ale aj najťažších krokov. Tento krok považuje vláda SR za jednu z prioritných a mimoriadne významných úloh rozvoja slovenskej spoločnosti.

Transformácia sociálnej sféry v súvislosti s dôchodkovým zabezpečením musí zabezpečiť presadenie základných princípov – a to sociálnej solidarity, participácie občana na svojich právach, adresnosti poskytovaných plnení, osobnej zodpovednosti občana za svoj osud, štátnej garancie dôstojného života občanov a sociálnej spravodlivosti.

Transformácia sociálnej sféry musí tiež zabezpečiť sociálnu únosnosť politických a hospodárskych zmien, sociálnu stabilitu a sociálny zmier, sociálny rozvoj a podiel v európskych sociálnych dimenziách. Proces transformácie dôchodkového zabezpečenia by mal byť **postupným** procesom. Nie je ho možné vykonať naraz, a preto sa vláda SR rozhodla realizovať túto transformáciu dôchodkového zabezpečenia v dvoch etapách. Prvá etapa začala v roku 2002 a to prostredníctvom prvého – tzv. **priebežného** – piliera dôchodkového systému.

a senior in terms of the quality of life improvement as it is the main intention of social policy. It goes along since its origin through its development during the previous century until the contemporary radical change of pension system in Slovakia.

Podľa článku 39 Ústavy SR občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa. Každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok. Tieto ústavou zaručené práva boli realizované doteraz systémom sociálneho zabezpečenia prostredníctvom *Zákona č. 100/1988 Zb. o sociálnom zabezpečení* v znení neskorších predpisov. Systém sociálneho zabezpečenia podľa tohto zákona tvorilo:

- nemocenské poistenie,
- dôchodkové zabezpečenie,
- sociálna pomoc,
- štátne sociálne dávky.

Vyústením transformácie sociálnej sféry bolo zrušenie doterajšieho systému sociálneho zabezpečenia, t. j. *Zákona o sociálnom zabezpečení*, a jeho nahradenie *Zákonom o sociálnom poistení č. 413/2002*, ktorý je účinný od 1. 7. 2003. Nakoľko nie je možné vykonať tento proces naraz, došlo k právnej úprave, prostredníctvom ktorej má vymedzený okruh osôb možnosť voľby zostať v súčasnom priebežnom systéme aj naďalej, alebo nastúpiť do navrhovaného nového dôchodkového systému. Nová právna úprava dôchodkov je platná od januára roku 2004. Vláda v súčasnosti prijíma novelu zákona o sociálnom poistení, ktorým sa mení prvý, tzv. priebežný pilier dôchodkového systému.

Nový systém sociálneho poistenia

Myšlienka transformácie sociálnej sféry sa začala presadzovať začiatkom 90. rokov. Jej základnou filozofiou bolo vybudovanie **trojpilierovej sústavy**, základom ktorej by bolo sociálne poistenie s tým, že podporne majú pôsobiť pilier štátnej podpory a pilier sociálnej pomoci. V súčasnej dobe môžeme konštatovať, že napriek pozitívnym krokom právnych úprav v oblasti sociálneho zabezpečenia nepodarilo sa základný (prvý) pilier vybudovať. Transformácia sociálnej sféry sa neriešila komplexne. Oblasť sociálneho poistenia stále tvorí právna úprava poskytovania nemocenských a dôchodkových dávok, ktorá je rozptýlená v rôznych právnych predpisoch a možno oprávnené uviesť, že aj prekonaná.

Absenciu jednotnej úpravy sociálneho poistenia sa snažili odborníci v roku 1992 riešiť právnou úpravou rozdelenia dávok na systémové (odvodené od výkonu zárobkovej činnosti) a nesystémové (pri ktorých sa uplatňovalo výlučne sociálne hľadisko, pričom boli financované zo štátneho rozpočtu). Takéto vymedzenie však nebolo dôstojné, čo sa výrazne prejavilo napríklad tým, že z poistného boli financované dávky aj osobám, ktoré do systému neprispievali. Tieto aj ďalšie skutočnosti sa stali dôvodmi nevyhnutnosti prijatia nového zákona o sociálnom poistení, ktorý Národná rada SR schválila pod číslom 413/2002 Z. z. *Zákon o sociálnom poistení* nadobudol účinnosť 1. júla 2003. Význam tohto zákona, ktorým sa novo zavádza základný systém sociálneho poistenia, spočíva predovšetkým vo vecnej rovine, pretože sa ním uskutočňuje prechod od zabezpečovacieho systému na systém poistný. Prechod na poistný systém znamená,

že zo systému sa budú poskytovať dávky len tým osobám, ktoré vykonávali zárobkovú činnosť, platili z nej poistné, čím sa podieľali v zákonom požadovanom rozsahu na financovaní dávok. Prechod na **poistný** systém teda znamená dôslednú previazanosť nároku na dávku a jej výšky s dĺžkou získaného obdobia poistenia a s výškou zárobku, z ktorého sa platilo poistné. Tento relatívne dlhý časový priestor je potrebný k tomu, aby sa na zavedenie nového systému sociálneho poistenia mohla Sociálna poisťovňa dôsledne pripraviť, tento zákon bude postupne novelizovaný, čím sa zabezpečí komplexná reforma sociálneho poistenia.

Tri piliere dôchodkovej reformy

Základnou dávkou v sústave dávok dôchodkového zabezpečenia je starobný dôchodok. Účelom starobného dôchodku je nahradiť príjem zo zárobkovej činnosti, ku strate ktorého došlo skončením jej výkonu z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku. V podmienkach nároku na starobný dôchodok, ako aj v spôsobe určovania jeho výšky, je súčasne uplatňovaný tak zásluhový princíp, ako aj sociálne hľadisko. Vyjadrením princípu zásluhovosti je určenie priemerného mesačného zárobku, z ktorého sa starobný dôchodok vypočítava, zohľadňovanie počtu odpracovaných rokov a zaradenie do I., II., III. pracovnej kategórie. Sociálne hľadisko sa prejavuje najmä v určení dôchodkového veku žien s prihliadnutím na počet vychovaných detí a v zákonom zaručenej výške minimálneho dôchodku. Výrazom obmedzenia princípu zásluhovosti je spôsob započítavania zárobku, t. j. jeho redukcia. V čase prijatia zákona o sociálnom zabezpečení (v roku 1988) uplatňovanie princípu sociálnej solidarity na úkor princípu zásluhovosti nebolo tak výrazné ako je v súčasnosti. Dôvodom tohto stavu je extrémny nárast miezd, ku ktorému došlo po roku 1989 a na túto skutočnosť zákon o sociálnom zabezpečení nereagoval úpravou výšky pásiem hrubých zárobkov započítateľných pre určenie priemerného mesačného zárobku (tzv. redukčné pásma).

Keďže v systéme dôchodkového zabezpečenia je vo výraznej miere uplatňovaný princíp sociálnej solidarity, princíp zásluhovosti nemôže byť uplatňovaný v plnom rozsahu. Z uvedeného dôvodu dochádza k výraznému potieraniu princípu zásluhovosti a k postupnej nivelizácii dôchodkov, čo je neželateľným negatívnym javom. Zmenou dôchodkového zabezpečenia na dôchodkové poistenie bude odstránený zabezpečovací charakter dôchodkových dávok a výrazom uplatňovania poistného princípu bude návrat a posilnenie princípu zásluhovosti pri určovaní výšky dôchodku. Vznik nároku na starobný dôchodok zákon podmieňuje splnením *dvoch podmienok*, a to získaním potrebnej doby zamestnania a dosiahnutím zákonom stanoveného veku, tzv. dôchodkového veku.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR predložilo v priebehu prvého polroka roku 2003 v zmysle Programového vyhlásenia vlády SR všetky kľúčové zákony dôchodkovej reformy. Kľúčová reforma sa tak mohla rozbehnúť od januára 2004. Nový dôchodkový systém, na príprave ktorého sa spolupodieľali experti Svetovej banky, bude stáť na troch pilieroch a to priebežnom (solidárnom), sporivom a dobrovoľnom. Budú ho tvoriť tieto piliere:

I. Sociálne poistenie,

II. Starobné dôchodkové sporenie,

III. Doplnkové dôchodkové sporenie (DDS)

I. Sociálne poistenie

Súčasťou sociálneho poistenia okrem systémov nemocenského, dôchodkového a úrazového poistenia bude aj systém poistenia v nezamestnanosti a garančné poistenie.

Návrh zákona o sociálnom poistení sleduje tri základné ciele:

- slobodu rozhodovania o čase vstupu do dôchodku, posilňuje princíp zásluhovosti a osobnej zodpovednosti občana za vlastnú sociálnu situáciu,
- zníženie odvodového zaťaženia zamestnávateľov s cieľom stimulovať rast ekonomiky a tvorbu nových pracovných miest,
- vytvoriť jednoduchý a prehľadný systém sociálneho poistenia.

II. Starobné dôchodkové sporenie

Alebo tzv. kapitalizačný pilier nového dôchodkového systému zahŕňa starobné dôchodkové sporenie, invalidné poistenie a pozostalostné poistenie. Aplikáciou navrhovaného zákona vláda sleduje tieto ciele:

- zvýšenie dôchodkov 10-percentným sporením a zhodnocovaním prostriedkov na osobných účtoch občanov,
- vlastnícky princíp a flexibilnú možnosť výberu,
- slobodu voľby veku vstupujúcich do dôchodku,
- zastavenie zadlžovania, dlhodobú stabilitu a udržateľnosť dôchodkového systému,
- štátnu garanciu, bezpečnosť a funkčnosť reformovaného dôchodkového systému.

III. Doplnkové dôchodkové sporenie

Návrhom zákona o doplnkovom dôchodkovom sporení sa rekodifikuje právna úprava súčasného doplnkového dôchodkového poistenia s cieľom eliminovať riziká poškodenia klientov doplnkových poisťovní a upravuje sa prepojenie II. piliera dôchodkového poistenia s III. pilierom. V rámci reformy systému dôchodkového zabezpečenia sa navrhuje zaviesť štátom podporovaný systém doplnkového dôchodkového sporenia, ktorý nahradí doplnkové dôchodkové poistenie. V druhom pilieri Starobného dôchodkového sporenia sa rieši aj otázka správcovských spoločností, ktoré budú oprávnené vykonávať doplnkové dôchodkové sporenie. Návrh zákona sleduje tri ciele:

- neobmedzenú účasť všetkých občanov v doplnkovom dôchodkovom sporení (DDS), motiváciu vo forme štátnych príspevkov,
- dôslednú úpravu účastníkov dobrovoľného sporenia a vymedzenie majetkových vzťahov v navrhovanom dobrovoľnom systéme, oddelenie majetku účastníkov DDS od majetku subjektov, ktoré budú DDS vykonávať,
- vytvorenie nezávislého a efektívneho systému dohľadu nad subjektami, ktoré budú vykonávať doplnkové dôchodkové sporenie, pravidelné a presné informácie pre účastníkov.

Nová sociálna politika ministerstva práce v oblasti dôchodkového systému má riešiť nízku výšku dôchodkov, narastajúce deficity sociálnej poisťovne, motiváciu jednotlivca

byť účastníkom dôchodkového systému. Prvým strategickým dokumentom dôchodkovej reformy bola vládou schválená *Koncepcia reformy dôchodkového zabezpečenia*, ktorej cieľom je predstaviť verejnosti základný rámec fungovania nového dôchodkového systému. Dôchodkový systém, ktorý má byť postavený na zdravých základoch, musí vychádzať z princípu udržateľnosti a stability, výnosnosti a maximálnej bezpečnosti. Základným dôvodom nutnosti zásadnej reformy dôchodkového systému v SR je dlhodobá neudržateľnosť priebežného financovania dôchodkového zabezpečenia, ktorá má svoje príčiny hlavne v nepriaznivom demografickom vývoji, prehlbujúcej sa finančnej neudržateľnosti systému a v neexistencii vlastníckych práv v rámci systému.

Základné zmeny sociálnej reformy

Medzi najzákladnejšie zmeny, ktoré prináša sociálna reforma, patrí vznik osobných účtov občanov, na ktorých si budú sporiť deväť percent z vymeriavacieho základu a jedenásť percent budú aj naďalej platiť do priebežného systému Sociálnej poisťovne, ktorá ich hneď rozdelí dôchodcom. Od januára 2004 sa do dôchodku bude odchádzať v 62. roku života. Dôchodkový vek sa má zvyšovať postupne.

Aj výška dôchodku sa bude vypočítavať inak, oproti dnešku sa posilní princíp zásluhovosti. Výška dôchodku bude závislá od počtu odpracovaných rokov a od výšky príjmov, z ktorých občan odvádza príspevky do dôchodkového systému. Nezamestnaní sa po prijatí tohto zákona už nebudú hlásiť na úrade práce, ale na tzv. územnom úrade sociálnych vecí a služieb zamestnanosti.

Ďalšou zmenou je aj umožnenie predčasného odchodu do dôchodku vybranému okruhu osôb, ktorý v súčasnosti právna úprava dôchodkového zabezpečenia neumožňuje. Zavedenie predčasného dôchodku by malo u niektorých ľudí predísť živoreniu v nezamestnanosti. Dovoľiť si to budú môcť len ľudia krátko pred odchodom do dôchodku, to znamená 2-3 roky pred dôchodkom a s vyššími príjmami.

Záver

Zhrňujúc môžeme povedať, že dôchodková reforma spúšťa na Slovensku moderný dôchodkový systém. Zahŕňa reformu doterajšieho priebežného systému, upravenú zákonom o sociálnom poistení, vytvorenie kapitalizačného piliera prostredníctvom návrhu zákona o starobnom dôchodkovom sporení a reformu doplnkového dôchodkového sporenia ako tretieho piliera dôchodkového systému. Snahou je nahradiť doterajší, nestabilný a dlhodobo neudržateľný verejný priebežný systém. Kapitalizačný pilier dôchodkového systému bude motivovať občana, aby pracoval. Založenie druhého piliera - tzv. osobných účtov, vytvára predpoklady na zvýšenie motivácie ľudí sporiť si finančné prostriedky na vlastný dôchodok prostredníctvom dôchodkových fondov v správcovských spoločnostiach. Ich spotrebu odložia na obdobie dôchodkového veku. Podľa návrhu zákona o starobnom dôchodkovom sporení výška dôchodku z kapitalizačného piliera bude tak závisieť predovšetkým od sumy, ktorú si občania nasporia v produktívnom veku a z výnosov investovania v dôchodkových fondoch. Každý občan na seba prevezme čiastočnú zodpovednosť za vlastnú životnú úroveň v starobe.

V závere je potrebné zdôrazniť, že sociálna reforma na Slovensku bola nevyhnutnosťou, ktorú vyvolala potreba spoločenskej praxe. Základným dôvodom je priblíženie sa našej sociálnej sféry sféram európskym ešte pred vstupom Slovenska do Európskej únie.

Zoznam literatúry:

DUDEKOVÁ, G. **Výdobytky modernej doby.** In *História*, roč. č. 6, 2003, pp. 21–24.

BRAUN, H. **Alter als gesellschaftliche Herausforderung.** Regensburg: Pustet, 1992.

ČAJOVEC, J., HAJDUCHOVÁ, A. **Zachráni nám penzie reforma.** In *Sme – Príloha*, roč. 11, č. 146, 2003, pp. 1–8.

DOBŠOVIČ, M., GONDA, P. **Základné parametre fungovania dôchodkového systému vo vybraných krajinách,** 2002. [http:// www.mensa.10.sk.html](http://www.mensa.10.sk.html). [on-line]

RIEVAJOVÁ, E., STANEK, V., LALUHA, I., DUDOVÁ, I. **Sociálna politika.** Bratislava: SPRINT, 1999.

Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 100/1988 o sociálnom zabezpečení, v znení neskorších predpisov.

Zákon č. 385/2001 o zvýšení a úprave dôchodkov.

Zákon č. 413/2002 o sociálnom poistení, v znení neskorších predpisov.

¹ Kontakt na autorku: balogovab@stonline.sk Katedra vzdelávania dospelých a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, Ulica 17. novembra č. 1, 080 78 Prešov.

Naplňování standardů kvality sociálních služeb na úřadech práce

Social services quality standards fulfillment in public employment services

Úvod

V posledních několika letech došlo v rámci politiky zaměstnanosti v jednotlivých zemích Evropské unie k několika výrazným jevům vztahujícím se k praktickému uplatňování (implementaci) této politiky do praxe. Jedním z těchto jevů bylo kladení velkého důrazu na zajištění modernizace úřadů práce v jednotlivých zemích EU Evropskou komisí, ve snaze o dosažení maximální efektivity dílčích politik (The Contributions, 2000; The Future, 2000; Progress Report, 2002). Nešlo přitom pouze o snahu o větší vybavenost jednotlivých úřadů práce nejnovějšími technologiemi, ale také o zvýšení znalostí jednotlivých pracovníků a zlepšení koordinace poskytovaných služeb (Commission Communication, 1998; Quality

Mgr. Pavel Horák¹ studuje PGS studium a působí jako asistent na Katedře sociální politiky a sociální práce FSS MU. Zabývá se oblastmi implementace veřejné a sociální politiky, sociologií byrokracie a organizace a sociální patologií.

Abstrakt: Cílem tohoto článku je na základě existujících standardů kvality sociálních služeb, které jsou určeny pro organizace sociální práce, navrhnout modifikované standardy kvality, které by byly využitelné v prostředí

organizací politiky zaměstnanosti, jmenovitě na úřadech práce. Tento náš počin zdůvodňujeme naším nedávným zjištěním, že individuální akční plán, strategie práce s klienty užívaná pouze několik let na úřadech práce v ČR i zahraničí, je designem a filozofií shodná s úkolově orientovaným přístupem, tradiční metodou sociální práce. Modifikací stávajících standardů kvality nabízíme nový nástroj kontrolující kvalitu služeb poskytovanou zprostředkovateli zaměstnání na úřadech práce.

work, 2002). To vše s cílem celkově zkvalitnit služby, které jsou poskytovány úřady práce, a sladit tak na jedné straně potřeby pracovního trhu s cíli politiky zaměstnanosti sledujícími cíle tzv. Evropské strategie zaměstnanosti.

Doprovodným jevem, který výrazně ovlivnil současnou podobu evropské i české politiky zaměstnanosti, jsou individuální akční plány. Jedná se o poradenské aktivity nově zavedené před několika lety na úřadech práce ve většině zemí Evropské unie a plošně užívané v České republice od začátku roku 2004. Představují písemně podepsanou dohodu mezi pracovníkem úřadu práce a nezaměstnaným klientem a vyžadují zcela nový pracovní přístup, který je založen na principu individualizace (Horáková, 2003; Sirovátka, 2003).

Domníváme se, že požadavek na zvýšení kvality úřady práce poskytovaných služeb lze v případě individuálních akčních plánů zabezpečit zavedením tzv. standardů kvality sociálních služeb (viz Standardy 2002). Jedná se o nástroje zajišťující dodržení kvality poskytovaných služeb, které byly vytvořeny pro účely státních a nestátních neziskových organizací nabízejících svým klientům sociální služby. I přestože nebylo záměrem tvůrců těchto standardů kvality využít je ve státních byrokratických institucích typu úřadů práce, my tak v tomto příspěvku učiníme. Vycházíme přitom z našich nedávných zjištění (viz Horák, 2004), kdy jsme prokázali, že individuální akční plány uplatňované v českém prostředí jsou designem a filozofií shodné s úkolově orientovaným přístupem, metodou sociální práce. Snažíme se tak využít dlouholeté zahraniční zkušenosti s využíváním úkolově orientovaného přístupu, který je po desetiletí zabezpečován ekvivalentem českých standardů kvality sociálních služeb. Domníváme se tak, že uplatněním standardů kvality do prostředí úřadů práce lze lépe reagovat na nové specifické pracovní podmínky a vlastní charakter práce, který byl pozměněn požadavkem na zavádění individuálních akčních plánů v České republice.

Cílem tohoto článku je využít metody kontroly kvality prováděné práce, která je běžně užívaná v prostředí sociální práce (domovy důchodců, pečovatelské služby, manželské a předmanželské poradny, neziskové organizace specializující se na matky s dětmi, drogově závislé, mentálně postižené apod.), k vytvoření standardů kvality využitelných v prostředí politiky zaměstnanosti (zde představované úřady práce). Navržené standardy kvality vzniknou modifikací stávajícího dokumentu obsahujícího obecné standardy využitelné pro jakékoli organizace poskytující služby (Standardy, 2002). Budou

určeny pro výkonné pracovníky-zprostředkovatele zaměstnání, kteří jsou v přímém kontaktu s nezaměstnanými klienty (nebereme zde v potaz klienty-zaměstnavatele).

Následující text rozdělujeme do tří částí. V první části se zabýváme tím, co jsou to vlastně standardy kvality sociálních služeb a jaké jsou podmínky jejich zavedení do praxe. Následující část rozebírá funkce standardů kvality, a zodpovídá tak otázku, k čemu je dobré standardy kvality zavádět. V poslední části uvádíme jednotlivé typy standardů kvality využitelné (modifikované) v prostředí úřadů práce. Kromě materiálu kolektivu autorů z ministerstva práce a sociálních věcí (Standardy, 2002) využijeme v této stati také zkušenosti autorů, kteří se zabývali implementací standardů kvality v českém prostředí (Musil, Hubíková, Kubalčíková, Hamarová, 2002; Hubíková, Kubalčíková, 2003; Musil, Hubíková, Kubalčíková, 2003). V závěru práce shrneme zjištěné výsledky a uvádíme doporučení.

Co jsou to vlastně standardy kvality a jaké jsou podmínky jejich zavedení do praxe?

Standardy kvality sociálních služeb představují nástroj zajišťující dodržení kvality poskytovaných služeb, které byly vytvořeny pro účely státních a nestátních neziskových organizací poskytujících svým klientům sociální služby.

Zavedení standardů kvality v oblasti sociální politiky a sociální práce není novinkou pouze pro země bývalého východního bloku (typu České republiky), a tedy výsledkem přechodu těchto zemí z centrálně plánované do tržní ekonomiky. Zavedení těchto standardů kvality je spíše logickou reakcí na celospolečenskou změnu nastartovanou koncem 70. let v celé Evropě, ke kterým došlo v reakci na ekonomickou a politickou krizi a následně i krizi legitimacy sociálního státu. Tyto krize měly za následek nastavení nových principů fungování sociálního státu a jím poskytovaných služeb, které modifikovaly původní prostředí poloviny sedmdesátých let založené na silné centralizované moci vládní byrokracie do podoby kvazitržního prostředí, kde operují s rostoucími decentralizovanými pravomocemi a na základě manažerského způsobu uvažování, kvaziobchodního diskursu, státní a nestátní organizace (blíže Clarke, Newman, 1997; LeGrand, Barlett, 1993; Harris, 2002). Na dříve kvalitativně a více méně s větší volností individuálně poskytované služby tak byl učiněn tlak ve smyslu snahy o nastavení měřitelných a ověřitelných kritérií, kterými lze tyto služby (ve starém diskursu) „kontrolovat“ či (v novém diskursu) „měřit“.

Standardy kvality sociálních služeb jsou v českém prostředí

Abstract:

The aim of this article is to suggest modified quality standards usually used in social work environment applicable to the public employment services (PES) environment. This attempt we legitimate by already confirmed assertion that individual action plan, the new work method used on unemployed clients in PES for a few years is very similar to the task-centred approach, traditional method employed in social work. We supply a new tool supervising service quality to exercising by

street-level
bureaucrats in
PES.

navrženy v podobě nástrojů, které popisují, jak má sociální služba (v ideálním případě) vypadat a na základě měřitelných a ověřitelných kritérií průkazným způsobem umožnit posouzení kvality poskytované služby (viz Standardy, 2002). Problém s měřitelností a ověřitelností služeb, jakož i problém s odlišnou povahou poskytovaných služeb v té které organizaci dokument českých autorů zabývajících se Standardy kvality (Standardy, 2002) řeší jediným možným způsobem, totiž nastavením dílčích standardů v obecné podobě, aby byly univerzálně použitelné. Jejich existence a výsledná podoba přitom neslouží pouze jako návod k poskytování takových služeb, které by uspokojovaly poskytovatele finančních prostředků dané organizaci či zájem zadavatelů služeb, ale jejich hlavním cílem je uspokojení zájmů a potřeb klientů kvalitními službami (Standardy, 2002).

Navrhované Standardy (2002) až příliš zdůrazňují důležitost uspokojení individuálních zájmů a potřeb uživatelů služeb a poněkud opomíjejí význam uspokojování zájmů zadavatelů služeb a poskytovatelů finančních prostředků. Tuto skutečnost podporuje dokument o standardech kvality také v případě podmínek, respektive nutné podmínky k úspěšnému zavedení standardů do praxe. Je jí dostupnost dostatečných finančních zdrojů pouze při poskytování nových služeb, přičemž pro poskytování stávajících služeb se s případným zvýšením finančních prostředků nepočítá. Je zřejmé, že důvod této formulace má politický kontext ve smyslu snahy o „hladké“ přijetí standardů širokou veřejností praktiků, aby se nebáli nových změn. Není zde však zvažován potenciální tlak na zlepšení v stávající podobě poskytovaných služeb, a tím i tlak na zvýšení nákladů na poskytování těchto služeb, který je velmi reálný.

Cílem standardů kvality by nemělo být pouhé uspokojování zájmů a potřeb cílové skupiny osob, tj. klientů-uživatelů-konzumentů služeb, ale uspokojování zájmů a potřeb všech subjektů podílejících se na intervenci vůči klientům, tj. jak na uspokojování zadavatele služeb, poskytovatele hmotných i nehmotných (finančních) zdrojů, tak i vlastních pracovníků poskytujících služby. Při uspokojení zájmů a potřeb všech subjektů lze docílit maximálně kvalitní služby, ať již je směřována komukoli.

Jaké jsou funkce standardů kvality, tj. k čemu je dobré standardy kvality zavádět?

Dokument o standardech kvality (Standardy, 2002) obsahuje dvě hlavní funkce vysvětlující důležitost jejich zavedení. První z nich je důraz na zajištění bezpečnosti, odbornosti a dostupnosti služeb na

lokální úrovni (v rámci decentralizace), a to zavedením inspekce sociálních služeb. Druhou funkcí je získání takových informací, které mohou posloužit k porovnání efektivity různých typů služeb a zařízení řešících stejný typ nepříznivé životní situace. Z uvedených funkcí přitom vyplývá, že obě funkce se vzájemně doplňují. Výrazná je podpora druhé z uvedených funkcí, neboť podmiňuje vykonávání funkce první: znalosti o efektivitě (a případně také efektivnosti) služeb umožňují srovnat stejná či podobná zařízení a na základě této zkušenosti zpřesnit standardy na konkrétní zařízení k dosažení maximálně kvalitní služby. První, řekněme „kontrolně-profesionální“ funkce je oproti druhé, „metodologicko-zkvalitňovací“ funkci, již v současnosti částečně zajišťována prostřednictvím dvou stávajících právních norem (jmenovitě zákona ČNR č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů ČR v sociálním zabezpečení, a zákona č. 100/1988 Sb, o sociálním zabezpečení). Částečnost zajištění první funkce spočívá v uzákonění kontroly jednotlivých organizací sociálního zabezpečení (zatím s výjimkou neziskových organizací). Zabezpečení profesionality (kvality), respektive „sledování úrovně poskytovaných sociálních služeb“ je sice v zákoně ČNR č. 114/1988 Sb. v § 14 v odstavci 4 uvedeno, avšak vzhledem k tomu, že dosud nebyla uzákoněna v rámci plánovaného zákona o sociálních službách dílčí kritéria kvality (standardy kvality), vlastní kvalita poskytovaných služeb stojí doposud stranou zájmu. Již od roku 2001 existuje vlastní návrh na institucionální a kompetenční uspořádání tzv. „inspektorátu sociálních služeb“, vykonávajícího obě výše uvedené funkce, a tedy jehož „...posláním má být posuzovat pro potřeby registrací připravenost organizací na poskytování kvalitních služeb, kontrolovat kvalitu a efektivitu poskytovaných služeb a podporovat jejich poskytovatele v dalším rozvoji kvality“ (Kuchařová, Veselá, 2001: 3). Vlastní implementace navržených standardů kvality a její kontrola vykonávaných funkcí je tak připravena k praktické realizaci a v současnosti v českých podmínkách chybí „pouze“ jejich uzákonění.

Dílčí funkce standardů kvality lze spatřovat jak na straně uživatelů (v případě jejich využití na úřadech práce jsou těmito uživateli registrovaní nezaměstnaní), tak i na straně poskytovatelů (v našem případě výkonných pracovníků - zprostředkovatelů na úřadu práce). Stejně jako v případě nerovnováhy v určení cílových skupin při naplňování cíle standardů (tj. kladení většího důrazu na potřeby a zájmy klientů v protikladu k menšímu důrazu na zadavatele služeb a poskytovatele hmotných a nehmotných zdrojů) také v případě funkcí standardů kvality lze spatřovat nerovnováhu, jmenovitě v kladení většího důrazu na klienty nežli na poskytovatele. Tato skutečnost se prakticky projevuje tím, že na straně poskytovatele je Standardy (2002: 4) vyžadován „pouze“ osobní růst a nezávislost.

Větší měrou je do centra pozornosti kladen uživatel. V obecné podobě by měly standardy klást důraz na důstojnost, rozvoj, nezávislost, autonomii uživatelů, účast na běžném životě v přirozeném sociálním prostředí a respekt k přirozeným občanským právům (Standardy, 2002: 4).

Požadavky kladené na organizační a personální zajištění jsou však uvedeny (skryty) také v dílčích funkcích, které by měly standardy kvality splňovat pro uspokojení zájmů a potřeb uživatelů. V následujícím textu uvádíme tyto dílčí funkce a doplňujeme je

o údaje, které tyto funkce více konkretizují pro jejich potenciální využití u pracovníků úřadů práce. Jmenovitě se jedná o (ibid.):

- Prevenci sociálního vyloučení - v procesu náboru do programů aktivní politiky zaměstnanosti (typu rekvalifikace, absolventská místa aj.) a při vlastním poskytování zprostředkovatelských a poradenských služeb výkonným pracovníkem (ať již za užití či bez užití individuálních akčních plánů).
- Podporu života v přirozeném společenství - ať již primárně při úsilí o inkluzi klienta na pracovní trh či sekundárně v rámci rodiny a rodinných vztahů. V prvním případě se jedná o nabídku služeb poskytovaných úřadem práce sladěnou s profesionálním přístupem výkonného pracovníka ve snaze o (a) zvýšení motivace v hledání zaměstnání, (b) zvýšení stávajícího kapitálu nezaměstnaného nabídkou motivačních kursů, interakčním přístupem a (c) technikami úspěšného nalezení zaměstnání. Podpora života v rodině by mohla zahrnovat zájem o rodinné a jiné osobní problémy uchazeče, které souvisejí se zaměstnáním, do kterých však zaměstnanci úřadů práce neintervenují vzhledem ke své omezené kapacitě pracovních podmínek a vzhledem k odlišnému profesionálnímu zaměření.
- Ochranu zranitelných skupin obyvatelstva před porušováním jejich lidských práv - ohrožených skupin osob taxativně vymezených v zákoně č.1/1991 Sb, o zaměstnanosti (tj. těhotných žen, osob nad 50 let, absolventů, zdravotně postižených aj.) před diskriminací ze strany zaměstnavatele či před diskriminací samotného výkonného pracovníka.
- Ochranu před neodborným poskytováním služeb - zajištění profesionality výkonných pracovníků.
- Osobní růst a nezávislost uživatele umožňující konkretizovat abstraktní ideály typu důstojnost, plnohodnotný život apod. - pomocí přímé podpory interakcí či poskytnutím motivaci podporujících služeb.

Jaké rozeznáváme typy standardů využitelné v prostředí úřadů práce?

Klíčovým problémem při úvahách o užití standardů kvality sociálních služeb na úřady práce je uvědomění si účelu, pro který byly tyto standardy vytvořeny, totiž že by měly sloužit k zajištění vzniku a vlastního fungování převážně (ale nejen jich) neziskových organizací. Ty byly vybudovány po roce 1989 v rámci nově vytvořené občanské společnosti s tím, že nemají vytvořený pevný řád svého fungování. I přestože lze z pojmenování standardů kvality odvozovat, že se jedná „pouze“ o zajištění kvality samotných intervencí směřovaných ke svým cílovým klientům, cílem standardů je ve skutečnosti vlastní přežití organizace.

Úřady práce na druhé straně a jejich fungování jsou zajišťovány pevně stanovenými pravidly (stanovenými zákonem č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti) a užití standardů kvality musí zohledňovat tuto danost. Problém totiž spočívá v tom, že zatímco úřady práce jsou organizacemi zřízenými k naplňování obecných cílů typu snižování nezaměstnanosti, kteréžto jsou navíc utvářeny na státní úrovni, nestátní organizace fungují za účelem poskytované služby konkrétním klientům a jsou utvářeny v linii přímého styku s nimi.

Kvalita výsledných služeb organizace, ať již státních, řízených „státem stanovenými“ právními normami, či nestátních, řízených „vlastnoručně“ vytvořenými normami, je však určována celkovým strukturálním a institucionálním zabezpečením organizace. Vzniká tak dilema, je-li možné užít všech, či pouze části standardů kvality v případě úřadů práce, neboť užití všech standardů by předpokládalo výrazné modifikace ve vlastním mechanismu fungování úřadů práce jakožto státní byrokratické organizace, a došlo by tak k vytvoření zcela nové organizace, která by sledovala zcela odlišné cíle. Představa modifikace úřadů práce, respektive uplatnění všech standardů kvality služeb jakožto kontrolních mechanismů, je však jak nemožná, tak i nesmyslná, neboť by vyžadovala celkovou změnu filozofie politiky zaměstnanosti a způsobů dosahování jejích cílů.

V této části proto musíme využít pouze ty standardy kvality služeb, které by sloužily k hodnocení kvality služeb (individuálně přístupujících) zprostředkovatelů práce k nezaměstnaným klientům, a které by tedy výrazně nemodifikovaly mechanismy samotného fungování úřadů práce. Je nutné si přitom uvědomit, že standardy kvality poskytovaných služeb nejsou „pouze“ kontrolním mechanismem hodnotícím kvalitu poskytování individuálního akčního plánu jakožto metody intervence, ale že jsou mechanismem kontroly celého organizačního prostředí, ve kterém dochází k různým intervencím, tj. k poskytování různých služeb (v našem případě dílčích nástrojů aktivní politiky zaměstnanosti).

Můžeme rozlišit tři typy standardů kvality (Standardy, 2002): (1) personální, (2) procedurální a (3) provozní. Stejně jako v předchozím textu budeme prezentovat jednotlivé vybrané standardy ve vztahu k jejich případnému užití na úřadech práce.

1. Personální standardy kvality služeb

Cílem personálních standardů kvality služeb je poskytnout nástroje zajišťující profesionalitu zaměstnanců poskytujících služby ve třech oblastech: (i) v oblasti zabezpečující dostatečný počet vzdělaných pracovníků s odpovídajícími dovednostmi, (ii) v oblasti pracovních podmínek a (iii) profesního rozvoje pracovníků a pracovních týmů (srov. Standardy, 2002). Domníváme se, že kvalita personálního potenciálu organizace představuje spolu s dostupnými zdroji bázi pro kvalitně poskytované služby. Tento typ standardů umožňuje svým charakterem aplikovatelnost na úřady práce takřka v celém rozsahu.

(i) Oblast zabezpečující dostatečný počet vzdělaných pracovníků s odpovídajícími dovednostmi můžeme vymezit v podobě následujících standardů kvality (předpokládáme přitom, že druhý a čtvrtý standard je již dnes užíván):

- struktura a velikost personálu odpovídá definovaným potřebám úřadu práce a počtu klientů a jejich potřebám;
- jsou stanovena vnitřní pravidla pro najímání a zaškolování nových pracovníků kladoucí pozornost na principy uplatňování ochrany práv klientů a způsobů naplňování specifických potřeb klientů;
- pro klienty se specifickými potřebami je zajištěno odpovídající odborné vzdělání a dovednosti pracovníka;

- způsob přijímání zaměstnanců by měl odpovídat obecně závazným normám a vnitřním pravidlům úřadu práce.

(ii) Oblast pracovních podmínek obsahuje tyto standardy kvality (předpokládáme, že druhý standard je již dnes užíván):

- je definována organizační struktura s oprávněním a povinnostmi jednotlivých pracovníků;
- existuje soulad pracovních podmínek s obecně závaznými normami (zákon č. 65/1965 Sb., Zákoník práce) a vnitřními předpisy.

(iii) Profesionální rozvoj pracovníků a pracovních týmů obsahuje standardy:

- uplatňování programu dalšího vzdělávání výkonných pracovníků, se kterým jsou seznámeni a které odpovídají individuálním potřebám klientů;
- úřad práce poskytuje sám o sobě možnost zapojit se do rozvoje a zkvalitňování poskytování sociálních služeb;
- uplatňování oboustranné komunikace mezi vedením a pracovníky;
- kromě finanční odměny je zaveden také jiný systém oceňování (pochvala, zvyšování kvalifikace);
- supervize výkonných pracovníků nezávislým kvalifikovaným odborníkem;
- pravidelné hodnocení pracovníků zahrnující stanovení, vývoj a naplňování osobních profesních cílů, úkolů a potřeb, další odborné kvalifikace.

2. Procedurální standardy kvality služeb

Úkolem procedurálních standardů kvality je zajištění kontroly veškerých aktivit týkajících se plánování cílů, funkcí a průběhu poskytovaných služeb včetně ochrany práv klientů, údajů o klientech a spolupráce s jinými subjekty při poskytování těchto služeb. Pro přehlednost členíme tyto procedurální standardy aplikovatelné na úřady práce do šesti oblastí: (i) cíle a způsoby poskytování služeb aktivující klienty, (ii) jednání se zájemci o poskytované služby, (iii) plánování a průběh poskytování služeb, (iv) ochrana práv uživatelů sociálních služeb a ochrana osobních údajů, (v) pravidla projednávání stížnosti a (vi) spolupráce s externími subjekty.

(i) Cíle a způsoby poskytování služeb aktivující klienty:

- charakter poskytovaných služeb by měl podporovat vlastní sociální fungování klientů, aby si pomohli převážně vlastními silami a silami v rámci svých sociálních sítí, existují-li;
- uplatňování vlastní vůle klienta a vlastních rozhodnutí;
- vnitřní pravidla pro ochranu uživatelů před předsudky.

K problémům při využívání (implementaci) standardů na úřadech práce může dojít u druhého a třetího standardu. V případě druhého standardu můžeme očekávat potíže při řešení problémů s těmi nezaměstnanými klienty, kteří nejsou schopni se svébytně

rozhodnout. Zde je nutné věnovat pozornost možnosti zneužití převahy pracovníka nad takovým klientem, a tím možnosti donucení klienta k učinění rozhodnutí, se kterými by bez donucení nesouhlasil. Poslední standard nutně vyžaduje metodiku, která by konkretizovala a účelně naplňovala jeho cíl, tj. ochranu klientů před předsudky.

(ii) Proces jednání se zájemci o poskytované službě, tj. s nezaměstnanými, zahrnuje následující standardy (třetí a čtvrtý standard by měl být již dnes užíván u individuálních akčních plánů):

- informování klientů o nabízených službách, povinnostech a nárocích na poskytnutou službu na základě vnitřních pravidel a písemné dohody;
- poskytování informací o službě klientům s ohledem na jejich situaci a individuální možnosti, a to takovým způsobem, který umožňuje klientům zhodnotit přínos nabízených služeb a informovaně se rozhodnout;
- cíle stanovuje uživatel, zařízení pomáhá při formulování osobních cílů;
- dohoda pracovníka s klientem o typu služby, osobních cílech a formě, průběhu, podmínkách a rozsahu služeb;
- osobní cíle vycházejí z možností a schopností klienta podle pracovníkem stanovené anamnézy a omezení z ní plynoucích pro užití ve fázi plánování způsobu dosažení stanoveného cíle.

(iii) Proces plánování a průběh poskytování služeb obsahuje standardy:

- průběh poskytování respektuje vnitřní zdroje a možnosti klienta, sleduje dosažení osobních cílů a je plánován s uživatelem;
- proces poskytování služeb je řízen vnitřními pravidly; stanovována jsou pravidla podle typu poskytované služby (nástroje aktivní politiky zaměstnanosti); je stanoven způsob zaznamenání průběhu poskytování služeb a termín jejich předpokládaného ukončení;
- za plánování a průběh služby odpovídá konkrétní výkonný pracovník;
- informace uvnitř úřadu práce jsou sdílené a poskytované;
- nastavení kritérií pro posouzení dosažení osobních cílů.

Standardy související s procesem jednání se zájemci o poskytovanou službu a standardy vymezující plánování a průběh poskytování služby bezprostředně souvisí se specifickým charakterem designu a filozofie sociálních služeb. Odkrývají specifický mechanismus existence na individuum zaměřených služeb, který se záměrně či bezděčně podobá úkolově orientovanému přístupu (srov. Standardy, 2002). Implementace prvního standardu – odkrytí všech nabízených služeb a nároků na jejich poskytování klientům – je klíčová pro „informačně otevřené“ organizace neziskového sektoru, ale výrazně odlišná od dosavadní filozofie a mechanismu fungování úřadů práce jakožto „informačně spíše uzavřených“ byrokratických organizací státního sektoru². Ty své informační uzavřenosti využívají v boji proti náročným pracovním podmínkám typu omezené finanční náklady na poskytované služby, velké množství klientů aj. (viz Lipsky, 1980; Goodsell, 1981),

a jsou tak nuceny rozvíjet specifické strategie poskytování služeb pouze vybraným klientům. Jistou korekci požadavku na příliš velkou modifikaci současného procesu jednání s klientem umožňuje druhý výše uvedený standard tím, že poskytnutí informace je podmíněno zhodnocením situace a individuálních možností klienta.

(iv) Ochrana práv uživatelů sociálních služeb a ochrana osobních údajů (předpokládáme, že druhý a poslední standard je již dnes užíván):

- stanovení oblastí, v nichž může dojít k porušení práv uživatelů, typu osobní údaje, diskriminace apod.;
- existence vnitřních pravidel pro zamezování porušení práv uživatelů a mechanismy nápravy;
- stanovení typu získávaných informací pro kvalitní poskytování služeb, které není v rozporu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů;
- zpracování jen nezbytně stanovených údajů;
- vnitřní pravidla umožňující efektivní využívání informací určitými pracovníky;
- pracovní podmínky při zpracování údajů musí odpovídat obecně závazným normám, jmenovitě zákonu č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů;
- archivování dokumentů.

Oblast standardů zabezpečujících ochranu práv uživatelů a ochranu jejich osobních údajů považujeme za velmi důležitou díky možnosti získat takové informace o klientech, které lze užít zpětně k modifikaci poskytovaných služeb ve snaze o jejich zkvalitnění. Jako problém zde vidíme čtvrtý standard, který limituje typ získávaných údajů. V rozporu se zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, nepovažujeme za nejvhodnější nerozlišovat klienty podle jejich etnické příslušnosti v těch případech, které by napovídaly o tom, že příslušná skupina klientů významně ovlivňuje poskytování služeb.

(v) Pravidla projednávání stížnosti sestávají z těchto standardů:

- informování uživatelů a pracovníků o možnostech stěžovat si;
- uživatelé by měli vědět, na koho se obrátit a kdo bude vyřizovat jejich stížnost a účastnit se jejího projednávání;
- ustanovení bezpečných podmínek při vyřizování stížnosti pro klienta včetně záruky vyřízení v přiměřené lhůtě;
- písemná forma vyřizovaných stížností a jejich evidence;
- možnost zvolit si nezávislého zástupce, který bude vyřizování stížnosti zastupovat;
- možnost tlumočnicka;
- srozumitelnost a existence pravidel pro vznik, průběh a ukončení vyřizování stížností v písemné podobě.

(vi) Spolupráce s externími subjekty je určena následujícími standardy (předpokládáme, že první standard je již dnes užíván):

• úřad práce spolupracuje se zaměstnavateli, veřejnými institucemi typu škola, finanční úřady aj., přičemž nenahrazuje jejich funkci.

4. Provozní standardy kvality služeb

Provozní standardy kvality zahrnují obecná kritéria existence a fungování organizace poskytující služby, jmenovitě: (i) místní a časovou dostupnost služby, (ii) informovanost o službě, (iii) prostředí a podmínky pro poskytování služeb, (iv) nouzové a havarijní situace, (v) zajištění kvality služeb a (vi) financování provozu. S ohledem na charakter úřadů práce jakožto státních organizací s byrokratickou strukturou a dlouholetou historií fungování je většina provozních standardů bezpředmětná. Je totiž ustanovena, jak jsme se již zmínili, na základě zákonných či podzákonných norem a rozsah a účel této práce, jakož i naše snaha „neodbyrokratizovat“ úřady práce jako celek nám zamezují se jim podrobně věnovat.

Přesto stojí za zmínku věnovat se krátce obecnému provoznímu standardu – zajištění kvality služeb. V rámci tohoto standardu se jedná například o následující kritéria:

- úřad práce kontroluje a hodnotí soulad poskytovaných služeb s potřebami klienta a vyvozuje potřebná opatření;
- jsou stanovena pravidla pro zjišťování spokojenosti klientů se službami a prostředím a jejich využití pro plány a zlepšení služeb;
- hodnocení služeb pracovníky z různých úrovní úřadu práce a vnějšími pracovníky;
- pro zlepšení služeb jsou brány v potaz stížnosti klientů.

Z výčtu jednotlivých kritérií provozního standardu zajištění kvality služeb vyplývá, že jejich dosažení vyžaduje znalost potřeb klienta a jeho spokojenost s poskytovanými službami. Existence individuálních akčních plánů, o kterých jsme se v krátkosti již zmínili, by měla umožňovat zmapování těchto klientových potřeb, jakož i jejich dosažení, a tím i zajištění spokojenosti klienta ve vztahu k těmto potřebám.

Závěr

Ze všech tří typů standardů kvality služeb navržených pro instituce poskytující sociální služby v oblasti sociální práce je lze pro účely úřadů práce využít v modifikované podobě téměř všechny. Výjimku tvoří pouze provozní standardy kvality, které jsou u úřadů práce řízeny zákonnými normami. Přesto i zde jsme identifikovali obecný standard kvality týkající se cílů organizace, totiž že je nutné znát znalosti o potřebách klienta a jeho spokojenosti s poskytovanými službami (nástroji aktivní politiky zaměstnanosti). Zde doporučujeme do budoucna využít zahraničních zkušeností a konkrétních metodologických nástrojů týkajících se hodnocení potřeb klienta.

U personálních standardů kvality jsme identifikovali několik z nich, u kterých se domníváme, že by při jejich splnění mohlo dojít k výraznému zlepšení kvality služeb poskytovaných úřady práce. Jedná se především o (i) najímání a zaškolování nových kvalitních, profesionálně vzdělaných a školených pracovníků odpovídajících definova-

ným potřebám úřadu práce a počtu klientů a jejich specifickým individuálním potřebám. Důraz by měl být kladen také na (ii) uplatňování programu dalšího vzdělávání těchto (výkonných) pracovníků; (iii) pravidelné hodnocení a supervize pracovníků zahrnující stanovení, vývoj a naplňování osobních profesních cílů, úkolů a potřeb. Kromě systému finančního odměňování by bylo vhodné (iv) zavedení systému nefinančního odměňování; (iv) uplatňování oboustranné komunikace mezi vedením a pracovníky a (vi) umožnění zapojení se úřadu práce do rozvoje a zkvalitňování poskytovaných sociálních služeb vlastními silami.

Z rozboru procedurálních standardů vyvstaly požadavky upravující vlastní průběh poskytovaných služeb, které mají charakter individuálního přístupu zprostředkovatelů k nezaměstnaným klientům. Domníváme se, že zkvalitnění průběhu poskytovaných služeb může být docíleno (i) dostupností vhodných informací o klientech a jimi vyžadovaných službách a zajištěním, aby (ii) charakter poskytovaných služeb podporoval vlastní sociální fungování klientů, kteří uplatňují svou vlastní vůli a vlastní rozhodnutí, a jednají tak na základě (iii) dohody pracovníka a klienta o typu nabízených služeb, osobních cílech a formě, průběhu, podmínkách a rozsahu služeb. Průběh poskytování služby by tak měl (iv) respektovat vnitřní zdroje a možnosti klienta. Klienti by zároveň měli být (v) informováni o nabízených službách, jakož i o povinnostech a nárocích na poskytnutou službu s ohledem na jejich situaci a individuální možnosti, a to takovým způsobem, který umožňuje klientům zhodnotit přínos nabízených služeb a informovaně se rozhodnout po dohodě s pracovníkem. Informování uživatelé, jakož i vlastní pracovníci by měli vědět o (vi) možnosti stěžovat si a případně i vědět, kam se při vyřizování stížnosti obrátit pro získání bližších informací. Velký problém vidíme v tvorbě (vii) vnitřních pravidel pro ochranu uživatelů před předsudky a ve (viii) zpracování jen nezbytně stanovených údajů o klientech přijímajících služby zprostředkovatele.

Použitá literatura:

- CLARKE, J., NEWMAN, J. **The managerial state. Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare.** Sage: London, 1997.
- COMMISSION COMMUNICATION. **Modernising Public Employment Services to Support the European Employment Strategy.** European Commission. Brussels, 1998.
- GOODSELL, CH.T. **Looking Once Again at Human Service Bureaucracy.** The Journal of Politics, 43, 1981, p. 763-778.
- HARRIS, J. **The Social Work Business.** London and New York: Routledge, 2002.
- HORÁK, P. **Poruchy implementace v linii úřadů práce reflexí registrovaných nezaměst-**

- naných.** In Sirovátka, T., Mareš, P. (eds.), *Trh práce, nezaměstnanost, sociální politika.* Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 234–249.
- HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K. **Kultura poskytování osobních sociálních služeb: případová studie pečovatelské služby.** Praha: VÚPSV, 2003.
- KUCHAŘOVÁ, V., VESELÁ, J. **Institucionální a kompetenční uspořádání inspekce sociálních služeb.** Praha: VÚPSV, 2001.
- LEGRAND, J., BARLETT, W. **Quasi-Markets and Social Policy.** Macmillan: London, 1993.
- LIPSKY, M. **Streetlevel Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services.** New York: Russell Sage Foundation, 1980.
- MATOUŠEK, O. (ed.), **Základy sociální práce.** Praha: Portál, 2001, s. 231–237.
- MUSIL, L., HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K. **Standardy a kultura sociálních služeb. Výhledová doporučení k uplatnění „Standardů kvality sociálních služeb“ v Domově na půl cesty.** Praha: VÚPSV, 2003.
- MUSIL, L., HUBÍKOVÁ, O., KUBALČÍKOVÁ, K., HAMAROVÁ, E. **Kultura poskytování osobních sociálních služeb: případová studie Domu na půl cesty.** Praha: VÚPSV, 2002.
- Opatření na trhu práce a veřejné služby zaměstnanosti.** Praha: VÚPSV, 2001.
- Progress Report. **European Co-operation in Public Employment Service Modernisation 1997–2001.** Brussels: European Commission, 2002.
- Quality Work in the Public Employment Services of the EU/EEA.** An overall review of development trends. Brussels: European Commission, 2002.
- Standardy kvality sociálních služeb.** Praha: MPSV, 2002.
- The contributions of the Public Employment Services (PES) to local development.** Brussels: European Commission, 2000.
- The Future of The Public Employment Services.** Joint Mission Statement of PES in Europe (EU/EEA). Paris: European Commission, 2000.
- WINKLER, J., HORÁK, P., ŽIŽLAVSKÝ, M. **Institucionální předpoklady politiky trhu práce v etapě vstupu ČR do EU.** In: *Problémy trhu práce a politiky zaměstnanosti. Část IV.* Praha a Brno: Výzkumný projekt FSS MU, VÚPSV, NVE, 2003.

¹ Veškeré dotazy a připomínky zasílejte prosím na adresu Mgr. Pavel Horák, Katedra sociální politiky a sociální práce, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita v Brně, Gorkého 7, 602 00 Brno či na e-mail horak@fss.muni.cz.

² „Informační uzavřenost“ českých úřadů práce je možné identifikovat prostřednictvím ukazatele informovanosti klientů o úřady práce poskytovaných službách. Například z námi provedeného panelového šetření na úřadech práce v osmi vybraných okresech ČR v letech 2000–2001 jsme zaznamenali „poměrně velmi malou“ informovanost klientů o jednotlivých nástrojích: ta se pohybovala od cca 5 % u informací o Job klubech do cca 40 % u informací týkajících se rekvalifikací (bližze viz Horák, 2003).

Bc. Zděnka
Baňasová¹, FSS
MU v Brně

Abstrakt:
Následující stať si klade za cíl seznámit čtenáře se základní problematikou poruchy nazývané autismus. Hlavním problémem je výskyt autistických jedinců v ústavech, kteří byli diagnostikováni jinak než adekvátně ke své poruše. Pro seznámení s touto poruchou obecně a stručně popíší základní fakta, která jsou o této poruše známa, projevy této poruchy, druhy autismu, diagnostiku, důvody špatného diagnostikování autistů a problé-

Práce s autistou v pokročilém věku

The work with Autists in ADVANCED age

Úvod

Přestože práce s autisty je velmi individuální, domnívám se, že chybějící odborná literatura, která by pojednávala o samotných metodách a jejich aplikaci, průběhu a úspěšnosti strategií a postupů, by byla prospěšná všem, kteří v podobných pramenech hledají radu a pomoc. Obecně o autismu, v porovnání s jinými poruchami, není bohužel mnoho literatury. Podle mého názoru je laická veřejnost o této poruše mnohdy informována médií i mylně. Vzhledem ke skutečnosti, že se v ústavech vyskytují jedinci, kterým v dětství byla určena nesprávná diagnóza, chtěla bych těmito řádky dostat autismus do širšího povědomí jako poruchu, která si zaslouží zvýšenou pozornost, a snad i inspirovat pracovníky ústavů k aktivnějšímu přístupu k těmto klientům. Dále podnitit aktivní vyhledávání takovýchto klientů a otevřít možnosti práce s nimi.

Během své praxe jsem měla možnost pozorovat dva autisty a pracovat s nimi, klienta T. a klienta J. Díky této zkušenosti jsem poznala, jak velké a dalekosáhlé důsledky může nesprávná diagnóza v životě jedince s autismem mít. Nejen nesprávná diagnóza, ale i následný rozdílný přístup k výchově a vzdělávání zanechá na jedinci viditelné důsledky. Ve své stati se budu věnovat pouze

klientovi T., jemuž v dětství byla určena nesprávná diagnóza. U druhého klienta J. popíší pouze momentální stav. Stav klienta J. v dané chvíli porovnám se stavem klienta T., aby bylo zřejmé, jak hluboký rozdíl může nastat u dvou velmi podobných případů. Tito klienti mají stejnou poruchu a přibližně stejné předpoklady ke kvalitnímu a plnohodnotnému životu, přesto žijí kvalitativně rozdílné životy.

I přes důležitý faktor věku předpokládám, že lze u jedince, jenž dosáhl vyššího než optimálního věku, změnit nevhodné chování, či takové chování omezit na snesitelnou míru v krátké době (1 rok).

Základní pojmy

V tomto odstavci bych ráda vysvětlila důležité pojmy, o které se v této stati opírám. Pod slovním spojením *aplikace metod* si představuji uvedení teoretických znalostí, které jsem získala studiem odborné literatury, do praxe. *Vhodné metody* jsou takové metody, které jsou na základě rozboru všech dostupných přístupů pro klienta nejvhodnější a při nichž klient neutrpí újmu a nedojde ke zvýšení jeho stresu. Pod slovem *metoda* si představuji zásady výchovy, strategie výchovy, výchovně vzdělávací přístupy, terapie, jimiž se pracovníci snaží efektivně ovlivnit nevhodné chování klienta. *Úspěšné a efektivní ovlivňování chování* – úspěšně ovlivněné chování je takové chování, které se podařilo ovlivnit či změnit podle vytyčených cílů. *Efektivní ovlivňování* je taková práce s klientem, která je vhodná, správně cílená, s přiměřenými či minimálními náklady a snahou těch, již se na této práci podílejí. Chování musí být ovlivněno tak, aby nebyl zvýšen stres klienta a klient nedošel k újmě. *Ovlivnění chování jedince s autismem* – cílená činnost, která vede ke změně vzorců chování jedince s autismem. *Nevhodné chování* – ne vše „zvláštní“ musí být nevhodné. Cílem ovlivňování nevhodného chování je zaměření se na takové chování, které nejen okolí obtěžuje, ale které může být i nebezpečné pro samotného autistu, např. sebezraňování. *Pokročilý věk u klienta s autismem* je podle mého názoru takový věk, který překročil hranici optimálního věku pro výchovu, či překročil hranice věku, kdy je klient považován fyzicky za dítě (plnoletost).

Díky možnosti pozorovat klienta T., jemuž v dětství byla určena nesprávná diagnóza, a klienta J., který je od útlého věku v rukou odborníků, se mi *jednotkami šetření* stali tito klienti.

Dalšími důležitými cíli mého zkoumání jsou rodiny obou klientů a pracovníci ústavu. *Metodou porozumění a technikami rozhovoru, pozorování a studiem kazuistiky* jsem se snažila odpovědět na své otázky.

my z toho
vyplývající.
Zdůrazním
faktory, na které
je důležité při
práci s autistickým
klientem
brát ohled.
Vzhledem
k pozdnímu
odbornému
rozvoji péče
o autisty má ČR
jistý deficit
v podobě dospělých
autistických
jedinců, u nichž
došlo v dětství
k pochybení
u stanovení
diagnózy. Touto
statí bych ráda
ukázala, že
s takovými
jedinci, ač jsou
za hranicí
optimálního
věku pro výchovu,
je možno
úspěšně a efektivně
pracovat.

*Abstract:
In this article
I concern on the
problematics of
the autism. With
regard to latest
professional
development of
care of autists,
there is a parti-
cular deficit
caused by
grown-up autistic
individuals in
Czech Republic,
because there
was a mistake
in diagnosing in
childhood. By
this article
I would like to
show, that with
this individuals,
even they are
beyoud the
optimal age for
upbringing, there
is a possibility to
work effective
and successful.*

Kasuistika byla pro mne důležitá z hlediska poznání dosavadní práce s klienty (lékařská, psychologická a pedagogická dokumentace). Díky kasuistice lze předem vyloučit metody, které již byly použity, s jakým efektem a jak na klienty působily. Z psychologické a lékařské dokumentace jsem se důkladně seznámila se šířkou postižení klientů a specifičností jejich poruchy. Studium dokumentace probíhalo vždy se souhlasem zařízení a rodiny.

Rodinná výchova a přístup rodiny je důležitým aspektem, který musí být brán v potaz. V rozhovoru, který byl realizován předem ohlášenou návštěvou rodiny, jsem se snažila porozumět rodinné atmosféře, přístupu rodiny a výchovným metodám, které rodina na své dítě aplikuje či aplikovala. Rozhovor proběhl nestrukturovanou formou, avšak s daným seznamem témat, která mě zajímala. První část rozhovoru byla zaměřena na základní údaje o klientovi a rodinných příslušnících, další části byly zaměřeny na klientovo dětství a důvod, proč byl přemístěn do ústavu. Dále jsem se zajímala o to, jak bylo s klientem doposud pracováno. Údaje jsem zaznamenávala přímo.

Vlastní pozorování klienta i pracovníků ústavu bylo realizováno návštěvami v zařízení. Pracovníci ústavu mi dovolili rychleji poznat klienta, jeho povahu, povahu jeho postižení, porozumění jeho chování a dosavadní zkušenosti s klientem. Samotné pozorování pracovníků ústavu a jejich přístupů je také velmi důležité.

Co je to autismus?

Autismus je podle Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. verze z roku 1994, zařazen mezi kategorie pervazivních vývojových poruch (Autistik, roč. 94, č. 1: 4). Slovo pervazivní znamená, že abnormality jsou pronikavým rysem chování jedince ve všech situacích. Vývojová porucha znamená, že postihuje normální vývoj jedince.

Specifičnost obtíží u autismu je v odlišnosti procesu vnímání a poznávání, ve způsobu, jak mozek přijímá a zpracovává smyslové vjemy.

Děti s autismem mají problémy v chápání smysluplnosti dění okolního světa, významu věcí a jevů. Výsledkem je neschopnost komunikace, navazování mezilidských vztahů, adaptace a časté odmítání každé nastalé změny v jejich životě. Pro přiblížení bych uvedla několik projevů autistického chování. Autističtí jedinci neberou na vědomí existenci ostatních lidí, charakteristické je také vyhýbání se očnímu kontaktu. Chybí úsměv, smysl pro humor, pokud je jedinec v tísní, nevyhledává útěchu u svých rodičů a blízkých. Není schopen reagovat na projevy lásky. Autistické děti se

neúčastní aktivit ostatních dětí a dospělých, nejeví zájem ani o děti stejného věku. Autisté se nezajímají o názory a pocity druhých lidí. Jedinou výjimkou jsou chvíle, kdy jedinec něco potřebuje. V takovémto případě využívá ostatních osob jako prostředku ke splnění vlastního přání. Svět emocí je pro osoby s autismem neznámý pojem, nejsou schopny emoce vyjádřit a zřejmě je ani nechápou. Svým abnormálním chováním se uzavírají do svého vlastního a nám jen málo pochopitelného světa.

Člověk s pervazivní vývojovou poruchou může být současně mentálně retardovaný. Většina osob s autismem trpí různou hloubkou mentální retardace, avšak autismus je porucha, která není na mentální retardaci závislá (Vocilka, 1994).

Hlavní oblasti postižení jsou zřejmé ve třech oblastech: *omezení sociálních interakcí, omezení komunikace, omezení imaginace* (tři diagnostická kritéria).

Autismus má více forem:

- *Dětský autismus* má charakteristickou formu abnormalit ve všech třech oblastech sociální interakce, komunikace a omezeného opakujícího se chování. Projevy poruchy lze pozorovat do věku 3 let.
- *Atypický autismus* se liší od dětského autismu buď dobou vzniku, nebo nenaplněním všech tří sad diagnostických kritérií. Narušený vývoj se stává zřejmý až po dosažení věku tří let, nebo není naplněna základní triáda diagnostických kritérií.
- *Aspergův syndrom* je poruchou se stejnými příznaky jako dětský autismus, ale jedinci mají normální všeobecnou inteligenci.
- *Rettův syndrom* – je doposud popisovaný pouze u dívek. Typický je téměř normální časný vývoj, ale obvykle mezi sedmým a dvacátým čtvrtým měsícem věku dochází k částečné nebo úplné ztrátě získaných manuálních a verbálních dovedností společně se zpomalením růstu hlavy. Sociální vývoj je v prvních dvou či třech letech opožděný. Pravidelné je mentální postižení. V průběhu časného nebo středního dětství se často objevují záchvaty.
- *Jiná dezintegrační porucha v dětství* – typ pervazivní vývojové poruchy (jiný než Rettův syndrom), kde před jejím začátkem existovalo období normálního vývoje a v několika málo měsících průběhu došlo k prokazatelné ztrátě dříve získaných dovedností. Postiženo musí být alespoň několik vývojových oblastí, společně s nástupem charakteristických odchylek sociálních, komunikačních i v chování. V některých případech ztráta dovedností stále postupuje, ale častěji se stav po několika měsících přestane zhoršovat a potom dochází k určitému zlepšení. Prognóza je obvykle velmi špatná. Většina nemocných zůstane těžce mentálně retardovaná (Mezinárodní klasifikace nemocí, 10. revize, 1994).

Jaké jsou příčiny vzniku dětského autismu? „Autismus se jeví stále výrazněji jako syndrom původu neurobiologického, spočívající na genetických faktorech.“ (Vocilka, 1996: 9.) Přibližně u jednoho ze čtyř postižených s diagnózou autismus najdeme současně medicínskou poruchu, jejíž příčina je známa, nebo alespoň pravděpodobná. Není známá žádná spojitost mezi těmito poruchami, ale všeobecně se předpokládá, že poškodí ty mozkové funkce, které jsou nezbytné pro normální vývoj sociálních vztahů, komunikace a představitosti.

Pro genetický faktor vzniku autismu hovoří fakt, že přibližně jeden z dvaceti sourozenců autistů je postižen také autismem (Gillberg, Peeters, 1998: 27–29)

Dalším možným faktorem je rané poškození mozku, ke kterému došlo při snížených optimálních podmínkách v pre-, peri- a neonatální periodě, neboť více dětí s autismem než u běžné populace utrpělo během těhotenství, porodu, či těsně po porodu poškození mozku.

Diagnostika autismu a její problém

Jak se autismus diagnostikuje? Autismus nemůže být diagnostikován pouze na základě jednoho symptomu. Diagnóza je možná jen s pomocí klinického pozorování a popisu chování. Existují různé diagnostické systémy, ale shodují se v tom, že pro diagnózu pro autismus je nutné viditelné postižení ve třech oblastech: omezení sociálních interakcí, omezení komunikace a omezení imaginace. Pervazivní vývojová porucha by se měla diagnostikovat vždy na základě projevů chování, bez ohledu na přítomnost či nepřítomnost jakéhokoliv přidruženého onemocnění.

V oblasti diagnostiky je situace velmi problematická, odborníci diagnózu autismu v České republice používají spíše sporadicky.

Díky neznalosti problematiky autismu je mnohým autistickým dětem doposud stanovována chybná diagnóza. Jinak se dá těžko vysvětlit velký nepoměr počtu autistických dětí v zahraničí a u nás. Výskyt poruchy autismu je uváděn v rozmezích 2–20/10 000 dětí s poměrem 3:1 v neprospěch chlapců. Podle moderních epidemiologických studií je uváděno 15–20 případů autismu na 10 000 narozených dětí, což by znamenalo, že v ČR žije 15 000–20 000 osob trpících autismem. Ve skutečnosti jde jen o nepatrný zlomek lidí, řádově několik stovek, u kterých byla v ČR autistická porucha diagnostikována (Čiháček, 1998).

K pochybení u diagnózy nemusí dojít pouze kvůli neznalosti problematiky, ale také z důvodu časté mentální retardace, která bývá často k autismu přidružená. Např. více než 80 % autistických dětí je mentálně retardovaných (Vocilka, 1994). Autismus se může vyskytovat ve spojitosti s kterýmkoli jiným fyzickým či psychickým postižením. Úkolem diagnostiky je vyloučit možnost jiné diagnózy nebo v případě převažujícího výskytu symptomů jiného postižení potvrdit přítomnost autistických projevů.

Dalším faktorem, který ve faktu častého pochybení u diagnózy hrál jistě důležitou roli, byl všeobecný nevhodný obraz o této poruše do roku 1989. V Československu byl autismus dlouhodobě považován za psychiatrickou záležitost v kontextu s obrazem neurózy a schizofrenie, a to ještě v publikacích vycházejících po roce 1989 (Novotný, Vocilka, 1994). Z této souvislosti vycházela selhávající strategie výchovy a vzdělávání, u nichž se při neúspěchu pochybovalo o vzdělatelnosti jedinců s autismem. V mnoha případech se k autistům přistupovalo metodicky stejně jako k mentálně postiženým.

V posledním desetiletí se v naší pedagogické literatuře objevily mj. charakteristiky jedince s autismem jako člověka, který se uzavírá do svého vlastního světa a projevuje se jako extrémně osamělá bytost. Teorie aktivního uzavírání autistů do svého světa je však překonaná. Nejen z pedagogického hlediska je pro další vývoj postoje k autismu

významný názor, že klienty do izolace vhání nevědomost a netolerance okolí, spolu s vnučováním způsobu života neautistické společnosti jako jediného možného (Jelínková, Netušil, 1999). Práce s autistickými jedinci, která není přizpůsobena jejich poruše a při níž tato porucha není akceptována, je neúspěšná a rozhodně i nevhodná. Musím však zdůraznit skutečnost, že v této republice byli lidé, kteří se problematice věnovali a směřovali správným směrem. Např. MUDr. Růžena Nesnídalová, která byla jedním z prvních psychiatrů, kteří se problematice autismu věnovali.

Těmito faktory, které se v minulosti promítly v početných pochybeních u diagnózy autismu, se dostávám k problému, o kterém v této stati chci pojednat.

Proč je nesprávná diagnostika nevhodná?

Bohužel není výjimkou nalézt autistického jedince v ústavu pro mentálně postižené. S takovýmto jedincem se v případě nesprávné diagnózy pracuje jako s mentálně postiženým. V případě autistické poruchy jsou nesprávné přístupy velkým problémem.

K autistickému jedinci je nutno přistupovat s ohledem na jeho poruchu. Tento přístup by měl být založen na pochopení, že autistický jedinec potřebuje ve svém životě předvídatelnost. Pro autistické jedince je důležité mít odpovědi na otázky „kdy“, „kde“, „jak dlouho“ a „proč“. Osoby s autismem potřebují vizuální podporu. Je třeba jim umožnit vyjadřovat se. Tento aspekt je velmi důležitý právě vzhledem k postižení komunikace u autistických osob. Navíc je třeba vychovávat okolí a veřejnost k toleranci autistických projevů, např. opakující se (repetitivní) a stereotypní chování, omezený okruh zájmů apod. Přístup ke klientovi s autismem by měl vycházet ze strukturovaného učení (organizace práce a prostoru). Dále je důležitý individuální přístup. Přístupy, které nezohledňují klientovu autistickou poruchu, zvyšují klientův stres a snižují nebo zamezují možnost úspěchu při práci s ním.

Zatímco v literatuře se odborníci zabývají dětskými klienty, otevírají se nové autitřídě, objevují se nové metody pro nové klienty s touto poruchou, na jedince, kteří byli v dětství špatně diagnostikováni, se asi zapomnělo. Proto se ptám: Přestává být nedia- gnostikovaný autistický jedinec autistou? Přestávají mít tito lidé právo rozvíjet své schopnosti a možnost mít život plnohodnotnější? Odpovídám: Rozhodně ne.

Hraje věk klienta pro práci s ním tu nejdůležitější roli?

Základní problém nastává ve chvíli, kdy je jedinec v dětství nesprávně diagnostikován. Čím dříve se chyba v diagnostice odhalí, tím pro klienta lépe, neboť věk klienta hraje důležitou roli. Toto je dáno i obecným poznatkem, že děti se lépe učí novým věcem a již naučené chování se mnohem obtížněji mění.

Vzhledem k tomu, že diagnóza dětského autismu je přímo vázaná na diagnostiku v dětském raném věku, se může zdát, že věk bude hrát roli nejdůležitější. Mé poznatky z praxe mi však ukázaly, že výchova jedince s autismem je prakticky možná i v klientově pokročilejším věku. Vyšší věk je překážkou, ovšem není překážkou nepřekonatelnou.

Jaké faktory je nutné při výběru metody brát do úvahy?

Stojí zde mnoho faktorů, které práci s klientem ovlivňují. Kromě samotné *inteligence* klienta je důležitá i *šíře jeho postižení autismem, specifika jeho poruchy* a další *přidružené poruchy*. *Motivace, zkušenosti, ochota spolupracovat a samotné vlastnosti a charakter klienta* hrají také nepopíratelnou roli.

S výše uvedenými faktory musíme pracovat i při výběru metod a strategií pro klienta.

Které z nevhodného chování klienta chceme omezit?

Prvním krokem při stanovení systému metod je určení chování, které chceme ovlivnit či změnit. Stojí zde otázka, která z mnoha zvláštních chování jsou vlastně nevhodná.

Představím vám stručně příklady zvláštního chování autistů. Charakteristickým rysem dětí s autismem je sklon k opakovaným sebestimulačním pohybům, jako je kývání se, točení předměty, mávání rukama, třepání prsty apod. Toto chování, ač pro okolí nemá zdánlivě žádný smysl, má pro jedince s autismem smysl sensorické stimulace. Pro klienta takovéto chování přináší uspokojení a uklidnění.

Dalším zvláštním chováním, kterým autističtí jedinci trpí, jsou nutkavá a obřadná, pravidelně probíhající chování, která nutí postiženého provádět určitou aktivitu vždy zcela stejným způsobem. Dítě není schopno se takových činnostech vzdát a ohrožení jeho pravidelnosti může zvyšovat stres jedince. Např: těžkou reakci může vyvolat i změna cesty do školy. Takovéto „zvláštní“ chování má samozřejmě mnoho podob a variací.

Podle mého názoru je takové chování věc, která k autismu prostě patří, proto pokládám ovlivňování chování, které klienta baví, snižuje mu stres, nebo ho jiným způsobem uspokojuje, za ne příliš vhodné. K tomuto závěru jsem došla po rozhovoru s rodinou druhého klienta, s nímž jsem měla možnost pracovat a pozorovat jej. Ráda bych zde citovala z rozhovoru se sestrou druhého klienta J. o jedné zvláštnosti jejího bratra: „Když se Jirka vrhne ke kanálu, tak už ho většinou necháváme, našťastí je hodně čistotný. Necháváme ho dělat, co se mu líbí, když si přeje čichat ke kanálu nebo hodinu koukat na anténu, ať kouká...“ Tato věta ukazuje na vysokou toleranci rodiny a přijetí některých zvláštností jejího člena za normální.

Ráda bych ještě ukázala, jak málo dělí hranici normálnosti od nenormálnosti. Hodinu stát a pozorovat například koně je obvyklé a obecně přijímáno jako normální, hodinu stát a pozorovat anténu nám již normální nepřijde. Je důležité uvědomit si, kde končí a začíná hranice „nenormálnosti“. Nemyslím, že v mnohém případě lze hranici bez problému posunout a podívat se na situaci změněným tolerantnějším pohledem, protože o tom porozumění je. Porozumění je sdílení pocitů s jiným člověkem a poznání toho, co druhí cítí, proto je důležité naučit se chápat a zároveň respektovat i to, co je pro nás nepřírozené a nepochopitelné.

Pracovník by se měl primárně zaměřit na chování, které obtěžuje, omezuje či ohrožuje okolí (agrese vůči okolí) a chování, které ohrožuje zdraví klienta (autoagrese). Snahy omezit „nevhodné“ chování, u kterého je ovšem zřejmé, že klienta uklidňuje či mu dává potěšení, mi přijde sporné.

Je důležité volit kompromis, chápu, že pro rodiny s takto postiženým členem rodiny to musí být i stresující. Takové nevhodné chování může omezovat účast rodiny na společenské dění. Okolí nebývá zrovna tolerantní, ale smíření se s tímto „osudem“ může přinést mnoho pozitivního. Opět bych citovala sestru mého druhého pozorovaného klienta: „*Snážíme se být silní a vytrvalí, ale někdy je to těžké a moc to bolí, ale máme sílu, která nás drží pobromadě. Možná je to jakási zkouška života...*“ Sekundárně se proto může pracovník zaměřit na chování, které by na veřejnosti vzbuzovalo pohoršení, a naopak naučit okolí více tolerovat.

Jaké metody jsou přiměřené situaci a vlastnostem konkrétního klienta s autismem a které metody současně vedou k omezení jeho nevhodného chování bez újmy na straně klienta?

Dalším krokem je výběr „správných metod“. Jak jsem již uvedla, při výběru metod je velmi důležité znát šířku postižení klienta a jeho přidružených poruch, dále samotného klienta, jeho povahu a charakter. Je velmi důležité spolupracovat se všemi, kteří se s klientem stýkají a mají na něj vliv.

Jaké jsou vlastně vhodné metody? Pro pracovníka jsou správné metody ty, jež se na konci procesu ovlivňování ukáží jako úspěšné. Pro klienta jsou správné metody ty, které u jedince s autismem nevyvolávají pocit omezování a následně nezvyšují stres. Ty metody, které neberou klientovi klid, které nenabourávají jeho každodenní řád, na který je zvyklý.

Metod a strategií, jak pracovat s autisty, je velké množství. Pro ukázkou uvedu některé z nich: Behaviorální modifikace, Facilitovaná komunikace, Metoda pevného objímání, Výuka s malou vtíravostí, Pohybová terapie, Muzikoterapie, Megavitamínová terapie atd.

Výběr metod, vzhledem k početnosti možností, je velmi složitý. Při výběru metody hrají roli nejen intuice, zkušenosti, dobrá znalost klienta, ale také velmi dobrá znalost teorie.

Správnost výběru metody či terapie je dlouhodobější záležitost a domněnky o správnosti se potvrdí či vyvrátí až po určitém čase. Nelze tedy dopředu odhadnout, jak metoda či strategie bude na klienta působit.

Jak poznáme, že jsme dosáhli omezení nežádoucího chování s minimálními náklady a bez újmy na straně klienta?

Úspěch při omezení nežádoucího chování poznáme samozřejmě pozorováním. Ale dosáhli jsme pozitivního výsledku s minimálními náklady? V tomto případě nebudu mluvit o nákladech finančních, i když ty určitě hrají svou roli. Důležitá je pro nás snaha pracovníků a jejich uspokojení z práce, kterou dělají. Náklady jsou v tomto případě vyjádřeny pocity jednotlivých pracovníků z odvedené práce a z dosažených výsledků. Důležitým faktorem v posuzování z tohoto pohledu je potenciál klienta. Pracovníci si musí být dobře vědomi toho, jaké výkony mohou od klienta očekávat.

Indikátorem efektivnosti může být i čas. Časový horizont musí být zvolen adekvátně k poruše klienta.

Velmi důležité je, aby naše práce neměla na klienta negativní vliv. Tedy při naší práci

klient nesmí přijít k újmě. Úspěšná práce spočívá v tom, že uspokojení bude stát na straně pracovníků, ale i samotného klienta. Pokud klient nebude stresován, bude práce s ním snazší a výsledky budou úspěšnější.

Z vlastních zkušeností z Ústavu sociální péče vím, že přístupy, z kterých klient cítí vztah a hluboký zájem, jsou klienty lépe přijímány a výsledky o jsou to pozitivnější.

Poznatky z praxe

Dále bych vás ráda konkrétněji seznámila s výchozím stavem klienta T. Následně pro porovnání popíši stav klienta J. V dalším odstavci se dočtete, k jakým změnám došel klient T. po roce intenzivní práce. A v následujících řádcích přiblížím a popíši metody, které ke změně klientovy situace přispěly a v praxi se velmi dobře osvědčily.

Nejprve vás seznámím s výchozími stavy klientů T. a J.:

Klient T. je narozen r. 1984. Klient žije v Ústavu sociální péče, kam byl přemístěn po dovršení svých 18 let. Původní diagnóza je středně těžká mentální retardace (bez zohlednění autismu). Klientova situace je ztížena tím, že trpí vrozenou hluchotou (právě vrozená hluchota mohla být příčinou nesprávné diagnózy).

Klient se neuměl sám obléci, nazout si boty, nezvládal pít z hrníčku, bál se nových lidí, ve společnosti ostatních se nedokázal stravovat, nekomunikoval neverbálně, výrazy ani gesty. Velmi často trpěl afekty, měl neklidné spaní, o nic neprojevoval zájem.

Rodiče jej přemístili do ústavu z důvodu nemožnosti se dále o něj ve stávajícím stavu starat. Doposud byl klient T. v rodinné péči. Nepravidelně docházel do stacionáře. Vzhledem ke kombinaci postižení a vrozené hluchoty nebyl nikdy vzděláván.

Po příchodu do ústavu mu byl diagnostikován atypický autismus. Po rozhovoru s rodiči o příznaky autismu v klientově dětství se pracovníci domnívají, že jde o autismus dětský.

Klient J. je narozen r. 1983. Klientova diagnóza zní: dětský autismus, středně těžká mentální retardace. Klient J. od svých šesti let navštěvoval speciální mateřskou školkou, později pomocnou školu. Klient J. umí psát, počítat, dobře komunikuje, zvládá základní samoobslužné dovednosti, rád vaří, pomáhá v domácnosti, pěkně maluje.

Z výše uvedených řádků je zřejmé, jak důležitá je pro klientův život včasná a přesná diagnóza.

Po roce intenzivní práce a zapojení celého pracovního týmu ústavu i samotných ostatních klientů se klient T. stal v rámci možností samostatný. Klient se dokáže víceméně sám obléci, oblečení mu musí být sice připraveno a v případě oblečení, které má knoflíky a zip, mu musí být asistováno. Samostatně se stravuje ve společnosti ostatních, pije z hrníčku, aniž by se polil, a dokáže si sám nalít nápoj z konvice. Jeho afektivní záchvaty se snížily na minimum.

Na pozitivních změnách mají podíl všichni pracovníci, přestože je počet vychovatelů a pečovatelů v ústavu omezen, byla kvantita nahrazena úspěšně kvalitou.

Velmi úspěšná při práci s klientem s autismem byla aplikace terapie běžného života. Tato metoda klade důraz na tělesnou aktivitu a na snahu vložit do dítěte to, co je nazýváno rytmem života. Nevhodnému chování dítěte, jako je agrese nebo sebezraňová-

ní, se čelí neustálým podněcováním dítěte k tělesné aktivitě ve skupině (Vocilka, 1994). Pevný denní režim, předem dané stereotypy oblékání, stravování, pracovní výchovy, vycházek a volnočasových aktivit (hlavně sportovních), měly na klienta podle mého názoru nejlepší vliv. Domnívám se, že organizace a předvídatelnost volného času a práce měla blahodárný účinek na snížení klientova stresu a rychlejší adaptaci na nové prostředí.

Klient velmi rád olizoval předměty, konkrétně kůži, kterou ostatní klienti používali na výrobu předmětů, čichal k lepidlu a olizoval lidem ruce. V tomto případě jsme použili strategii Vyhasínání. Olizování vlastními rukou či rukou druhých osob se nám podařilo odstranit. Klientovi činilo potěšení každé nově přichozí osobě do místnosti podávat ruku, při té příležitosti dříve ruce rovnou i olizoval. Toto chování se nám podařilo odstranit následovně: každá osoba, než vešla do místnosti, si umyla ruce mýdlem a ruce neúplně opláchnula. Klientovi mýdlo zřejmě nechutná a ani nevoní, neboť v tomto případě se změna chování projevila poměrně rychle.

Velmi oblíbenou činností bylo olizování kůže a čichání k lepidlům, které sloužily ostatním klientům na výrobu květin, jejichž prodejem si přivydělávali. Prakticky vždy, když se dostal do blízkosti pracujících klientů, nebylo možné mu zabránit v tom, aby olizoval kůži a čichal k lepidlům. Vycházeli jsme z předpokladu, že klient samotný předmět k olizování nevyhledává, jen využívá příležitosti. Výroba květin proto byla přesunuta do prvního patra, kam klient nechodil, neboť bydlel v přízemí. Poté, co klientovi zmizely předměty zájmu z obzoru, nevyhledával je.

Další zvláštností chování, které omezovalo samotného klienta, bylo jeho neustálé kývání se. Mnohdy mu to bránilo se v klidu najíst. V tomto případě jsme se v ústavu inspirovali T. Atwoodem, který doporučuje pro dítě, které se často kývá, zřídit houpačku nebo trampolínu a naučit je využívat ji (Atwood, neuvedeno). Vzhledem k tomu, že klient musel být pod neustálým dohledem, nebylo možné z důvodu jeho bezpečnosti mu houpačku nebo trampolínu pořídit. Klientovi bylo do obývací místnosti, kde trávil nejvíc času, pořízeno houpací křeslo. Klient se naučil využívat křeslo a houpat se v něm, tím se omezilo kývání se např. u stolu při stravování a podobně.

Některé chování klienta T. bylo vyvoláno snahou na sebe upozornit. Největší rozruch klient vyvolával rozbíjením nádobí, které bylo klientům ústavu k dispozici v kuchyňce. Během velmi krátké doby přišla většina klientů o své oblíbené hrníčky na kávu apod. Kuchyňka je bohužel součástí společenské místnosti a klient dokázal využít každé nestřežené chvíle k tomu, aby porozbíjel, co mohl. Prvním krokem bylo nahrazení keramického nádobí v kuchyňce nádobím umělohmotným. Druhý krok přišel následně poté, co pracovníci zjistili, že samotné rozbíjení nádobí není cílem klientova počínání. Pocit euforie a radost v něm nevyvolávala činnost rozbíjení nádobí, nýbrž rozruch, který v takovou chvíli nastal. Ignorováním této činnosti se pracovníkům podařilo omezit toto nevhodné počínání.

Na počátku práce s tímto autistickým jedincem byla vypracována strategie odměn a trestů. Díky ní se nám povedlo klienta velmi dobře motivovat, tomu připisují také významný vliv na výsledek našich snah. Strategie vycházela z metody behaviorální

modifikace, kdy při každém nevhodném chování v nevhodnou dobu bylo klientovi jasně demonstrováno NE. Každou pozitivní změnu jeho chování, a tím pokrok následovala odměna např. v podobě sladkosti. Při oblékání jsme využívali toho, že klient rád chodil na procházky. Když se nechťel oblékat, na procházku nešel.

Klient velmi dobře reagoval na pozitivní odměňování změnou k lepšímu, a to zřejmě i díky tomu, že do této činnosti byli zapojeni všichni pracovníci ústavu, přes pracovníky na civilní službě, uklízečky až po paní ředitelku. Nadšení a intuitivně dobrý přístup byly nepopíratelně pilíři dobré práce.

Při práci s takovým klientem je důležité si uvědomit, že MY jsme vetřelci v autistově životě. My omezujeme jeho, on je nucen se přizpůsobovat, toto musíme mít vždy na mysli i při neúspěchu. Když pochopíme, jak lidé s autismem vnímají svět a nás, budeme jim moci lépe umožnit využívat jejich schopností a rozšířit jejich možnosti.

Závěr

Je samozřejmé, že výsledky úspěšnosti aplikace metod a postupů jsou individuální. Ale v tomto případě odpověď na otázku: *Lze aplikaci vhodných metod úspěšně a efektivně ovlivnit nevhodné chování jedince s autismem v pokročilém věku?* zní ano.

Za využití teoretických znalostí aplikovaných na konkrétním jedinci jsem v tomto případě dokázala, že výchova jedince s autismem, jehož věk je již za hranicí optimálního věku pro výchovu, přinesla pozitivní výsledky. Práce s autistou v pokročilém věku může být úspěšná a efektivní v krátkém časovém horizontu.

Z klienta se za rok z člověka neschopného se obléci, či si dojít na toaletu, z jedince neustále trpícího afektivními návyky a zvyky chování, neschopného se pohybovat ve společnosti více lidí, z jedince bez přání a tužeb, prakticky i potřeb, stal člověk schopný se sám o sebe v rámci možností postarat, dát najevo své potřeby, jeho nevhodné a obtěžující chování bylo ovlivněno do té míry, že klientova přítomnost rozhodně nikoho neobtěžuje a ten již není břemenem jak sobě, tak personálu ani ostatním klientům ústavu. Podle mého názoru se ústavu podařilo prokazatelně tomuto klientovi zkvalitnit život.

Faktem zůstává, že ani tato krátkodobá, a domnívám se, že ani dlouhodobá péče o takového klienta se nikdy nevyrovná celoživotní péči odborníků od útlého dětského věku. Přesto by nám to nemělo bránit takovéto klienty vyhledávat a pomoci jim zkvalitnit život.

Použitá literatura:

- ATWOOD, T. **Zvláštnosti chování dětí s autismem**. Londýn: Národní autistická společnost, rok vydání neuveden. Časopis Autistik, roč. 94, č. 1.
- ČIHÁČEK, V. **O autismu, sborník příspěvků z mezinárodní konference**. Brno: Effeta, 1998.
- GILLBERG, CH., PEETERS, T. **Autismus – zdravotní a výchovné aspekty**. Praha: Portál, 1998.
- JELÍNKOVÁ, M., NETUŠIL, R. **Problémy komunikace dětí s autismem**. Praha, Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, 1999.
- Mezinárodní klasifikace nemocí**. 10. verze. Praha: Psychiatrické centrum, 1994.
- NOVOTNÝ, R., VOCILKA, M. **Sborník I. národní konference s mezinárodní účastí na téma autismus**. Praha: SEPTIMA, 1994.
- VOCILKA, M. **Autismus**. Praha: TECH-MARKET, 1996.
- VOCILKA, M. **Výchova a vzdělávání autistických dětí**. Praha: SEPTIMA, 1994.

¹ Kontakt na autorku: banasova@mail.muni. Text byl oceněn 3. místem v soutěži I. A. Bláhy v Brně v květnu 2004.

Pro lepší přehled ve školách se sociálním zaměřením jsme se rozhodli založit rubriku Školy se představují. Obor sociální práce se znovu stal oborem, který usiluje o svou profesionalizaci. Jednou z oblastí, která v tomto úsilí sehrává zásadní roli, je systém vzdělávání v tomto oboru.

Za více než desetileté období, kdy se česká sociální práce začala opět profesionálně rozvíjet, vznikla řada školských institucí poskytujících specializované odborné vzdělání na úrovni středních, vyšších odborných a vysokých škol. Výuka

K povinne voliteľným predmetom patrí Terapia a výchova dobrodružstvom a zážitkom

V ďalšom diele našej rubriky sme zamierili na Slovensko. Predstavíme vám Katedru vzdelávania dospelých a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, o ktorej sme hovorili s vedúci katedry, profesorkou PhDr. Annou Tokárovou, CSc.

• **Kedy bola vaša katedra založená? Kto stál pri jej zrode?**

Katedra vzdelávania dospelých a sociálnej práce na FF PU v Prešove, ktorá garantuje študijný odbor sociálna práca, má 40-ročnú tradíciu v príprave vysokoškolských odborníkov v oblasti výchovy a vzdelávania dospelých a 14-ročnú v zmysle súčasného poňatia sociálnej práce. Začiatky katedry sú datované rokom 1964, keď vznikla katedra osvetu a pedagogiky dospelých – prvá svojho druhu na Slovensku. Vývoj katedry bol od samého začiatku až po súčasnosť poznamenaný

častými organizačnými zmenami: v názve katedry, študijného odboru, v študijných programoch. Zmeny v obsahu štúdia súviseli s tým, že vznikala a vyvíjal sa nový, netradičný odbor s výraznou väzbou na meniace sa spoločensko-ekonomické potreby a podmienky. Pri zrode katedry stál PhDr. Ján Misál a jej koncepciu ďalej rozvíjali vedúci katedier PhDr. Štefan Mereš, CSc., PhDr. ing. Jozef Kubovský, doc. PhDr. František Karšay, CSc., prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc., doc. PhDr. Marta Bačová, CSc., a prof. PhDr. Anna Tokárová,

CSc. Základy študijného odboru sociálna práca sa začali vytvárať od roku 1990, keď sme v študijnom odbore *vzdelávanie dospelých* (terajší názov andragogika) vytvorili tri špecializácie: sociálna práca, personálny manažment a kulturológia (v 5.-10. semestri). V roku 1996, keď sa z pôvodnej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach vyčleňovala samostatná Prešovská univerzita v Prešove, sa na báze týchto špecializácií vytvorili tri samostatné študijné odbory. Materská katedra vzdelávania dospelých sa premenovala na *Katedru vzdelávania dospelých a sociálnej práce* a v školskom roku 1997/98 boli prijatí prví študenti do 5-ročného magisterského štúdia dvoch samostatných odborov andragogika a sociálna práca. Pritom postupne a súbežne s novými odbormi ukončoval svoju existenciu odbor vzdelávanie dospelých v uvedených špecializáciách. Donedávna mala katedra 10 členov, v poslednom čase dostáva priestor pre personálny rozvoj, a tak od školského roka 2004/5 bude mať 16 interných členov. Na výučbe v odboroch sociálna práca a andragogika sa podieľa každý semester aj okolo 20 učiteľov z ďalších katedier filozofickej fakulty, iných univerzít a odborníkov z praxe. V tomto roku, keď katedra

oslavuje 40. výročie svojho vzniku, má vyše 1 600 absolventov.

• Aké je zameranie katedry?

Katedra garantuje obidva študijné odbory (v dennom štúdiu i v štúdiu popri zamestnaní – ŠPZ). Absolventi odboru sociálna práca i andragogika môžu pokračovať v rigoróznom štúdiu, ktoré končí získaním titulu PhDr. Doktorandské štúdium môžu absolventi študovať na fakultách iných univerzít, kde sú zriadené *Spoločné odborové komisie* pre doktorandské štúdium: v odbore andragogika na Katedre andragogiky FF UK v Bratislave a v odbore sociálna práca na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity.

Obsah odboru sociálna práca na našej katedre je zameraný na poskytnutie všeobecne profilovanej kvalifikácie sociálneho pracovníka. Štruktúru obsahu v 1.-6. semestri tvoria vybrané základné disciplíny filozofických, psychologických, pedagogických, andragogických, sociologických, právnych a ekonomických vied, ktoré umožňujú pochopenie podstaty a významu sociálnej práce s jednotlivcom a skupinou. Ďalšie semestre sú zamerané na prehľbovanie poznatkov z vybraných aplikovaných vied o človeku a spoločnosti, na

sociální práce bere na sebe na rozličných školských pracovištích různou podobu. Každá škola představuje svůj vlastní přístup k sociální práci, zaměřuje se na určitou problematiku, jistým způsobem profiluje své absolventy, volí specifický postoj k praxi a roli svých studentů v ní.

Rubrika Školy se představují chce přinést lepší a ucelenější přehled o školách se zaměřením na sociální práci. Jejím cílem je poskytnout obraz o širí škol, které vychovávají zejména budoucí sociální pracovníky. Chceme čtenáři

umožnit srovnání škol na základě jejich zaměření, specifik, ideových východisek a pojetí výuky. Formou stabilních otázek představíme v této rubrice školy poskytující vzdělání v oblasti sociální práce z České republiky. Její součástí bude i seznámení se stěžejními projekty škol.

štúdium sociálno-ekonomických javov, ktoré súvisia so životom a problémami rizikových skupín a činnosťou inštitúcií sociálnej pomoci. Od budúceho školského roka, po predpokladanej akreditácii fakulty, bude štúdium sociálnej práce i andragogiky dvojstupňové – bakalárske a magisterské a bude sa realizovať formou kreditového štúdia. O získanie práva na tretí stupeň – doktorské štúdium sa katedra práve v tomto čase uchádza – predkladá potrebné materiály do Akreditačnej komisie vlády SR.

Vedecký výskum katedry je zameraný na rozvíjanie teoretických základov andragogiky i sociálnej práce a na uplatňovanie jeho výsledkov vo vyučovaní procese a spoločenskej praxi. V posledných rokoch sa výskum sústreďuje najmä na problematiku rozvoja ľudského potenciálu, profesionalizácie v oblasti vzdelávania dospelých a sociálnej práce, rovnosti príležitostí, rodových štúdií a najmä na kvalitu života. Katedra riešila a rieši viaceré grantové úlohy VEGA a pravidelne usporiadaava vedecké konferencie s medzinárodnou účasťou v spolupráci s významnými inštitúciami (*Úrad vlády SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Asociácia inštitúcií vzdelávania dospelých v SR (AIVD),*

Asociácia vzdelávateľov v sociálnej práci v SR (AVuSP), Akadémia vzdelávania a i.). Konferencií sa každoročne zúčastňujú aj zástupcovia profesijných združení pomáhajúcich profesií z Českej republiky a Poľska. Z týchto konferencií sme vydali viaceré zborníky: *Sociálna práca a ľudské práva* (1997), *Sociálna práca – ľudské práva – vzdelávanie dospelých, I, II* (1998, 1999), *Sociálny potenciál človeka – možnosti a obmedzenia vzdelávania dospelých a sociálnej práce* (2000), *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých* (2002), *Zlepšenie podmienok pre vstup mladých Rómov na trh práce* (2003). Koncom novembra 2004 poriadame ďalšiu konferenciu s medzinárodnou účasťou na tému kvalita života (informácia je na internetovej stránke katedry www.ff.unipo.sk/kvdasp).

Katedra sa usiluje o tvorbu učebných textov, učebníc a monografií, aby sa tak postupne riešil problém s nedostatkom, resp. so zastaralosťou základnej študijnej literatúry. V spolupráci a na podnet AVuSP sme vydali celoslovenskú učebnicu sociálnej práce TOKÁROVÁ, A., a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce* (2002). Na jej tvorbe spolupra-

covalo 20 autorov - renomovaných odborníkov z praxe sociálnej sféry a učiteľov zo všetkých fakúlt, na ktorých sa študuje sociálna práca. Učebnica bola ocenená *Cenou rektora Prešovskej univerzity* za rok 2002 a vyšla už v druhom vydaní. Členovia katedry vydali v poslednom desaťročí publikácie: KREDÁTUS, J.: *Diagnóza: abstinencia. Kapitoly o alkohole, alkoholizme a abstinencii* (1995), KREDÁTUS, J.: *Neustupuj do začarovaného krugu drogy. Kapitoly o fajčení, alkoholizme a drogových závislostiach* (1999), TOKÁROVÁ, A., A KOL.: *Kapitoly zo sociálnej práce* (2000), KONEČNÝ, S., a kol.: *Monitorovanie chudoby na miestnej úrovni. Partnerská spolupráca pri riešení chudoby a sociálneho vylúčenia* (2000), ŽIAKOVÁ, E., ČECHOVÁ, J., KREDÁTUS, J.: *Psychosociálne aspekty sociálnej práce* (2001), FRK, V., KREDÁTUS, J.: *Komunikácia v personálnej a sociálnej praxi* (2002), BALOGOVÁ, B., GERKA, M., ALEŠ, P.: *Úvod do štúdia sociálnej práce* (2002), FRK, V., PIROHOVÁ, I.: *Vzdelávateľ dospelých v profesijnom vzdelávaní zamestnancov* (2003), BALOGOVÁ, B., MATULAY, S., MATULAYOVÁ, T., ŽUPINA, M.: *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie* (2003), FRK, V.: *Systém a organizácia profesijného vzdelávania zamestnancov* (2003), TOKÁROVÁ, A.: *Vzdelanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze* (2003), FRK, V. A KOL.: *Kvalita života v spektre andragogických a sociálno-psychologických disciplín* (2003), KONEČNÝ S.: *Miestna samospráva v Rakúsku a jej úlohy v sociálnej pomoci* (2004).

• **Aká je podoba praxe na vašej katedre?**

Vysokoškolská príprava je začiatkom profesionalizácie sociálneho pracovníka a vzdelávateľa dospelých (andragóga). Za optimálny model prípravy považujeme komplementárne prepojenie teoretickej a praktickej prípravy. Naša súčasná koncepcia praktickej prípravy nadväzuje vo svojej filozofii na tradície našej katedry a na bohaté skúsenosti, ktoré máme s organizovaním domácich a zahraničných praxí. V súčasnosti sa odborná prax realizuje len v dennom štúdiu, ale uvažujeme o zavedení povinnej odbornej praxe aj v ŠPZ u tých študentov, ktorí sú nezamestnaní alebo nepracujú v oblasti vzdelávania dospelých a sociálnej práce. V dennom štúdiu sa realizujú viaceré formy praktickej prípravy - súvislá, priebežná, preddiplomová prax, exkurzie, dobrovoľnícka práca. Študenti obidvoch odborov absolvujú počas semestra súvislú odbornú prax: v zimnom semestri prvého ročníka 5-dňovú a vo všetkých ďalších semestroch až po štvrtý ročník 10-dňovú, v 9. semestri absolvujú 15-dňovú preddiplomovú prax. Príprava a vyhodnocovanie odbornej praxe sa realizuje na seminároch k odbornej praxi, ktorú vedú garanti praxe. Počas celého štúdia absoluuje študent 90 pracovných dní odbornej praxe, čo pri šiesti hodinách denne predstavuje 540 hodín. Ak k tomu pripočítame dobrovoľnícku prácu v rôznych organizáciách a združeniach (študenti pracujú v občianskom združení priateľov detských domovov *Úsmev ako dar*; *Návrat*, *Barlička*, v inštitúciách tretieho sektora, mnohí aj počas letných prázdnin „brigádujú“ v inštitúciách sociálnej pomoci), môžeme konštatovať, že náš

absolvent má pred vstupom do zamestnania minimálne polročnú prax. Túto skutočnosť by mali akceptovať aj ich budúci zamestnávateľia, pretože študenti majú odbornú prax zdokumentovanú – potvrdenú katedrou a príslušnými inštitúciami v portfólii – tzv. manuáli praxe, ktorý sprevádza študenta na praxi počas celého štúdia. Katedra usmerňuje odbornú prax tým, že odporúča študentom prax v inštitúciách, s ktorými máme uzavretú zmluvnú spoluprácu, a tiež tým, že predpisuje typy praxe (inštitúcií) pre jednotlivé ročníky. Exkurzie nie sú povinné tak, ako boli v minulosti, ale sporadicky ich poriadame väčšinou do inštitúcií v neďalekých miestach. Za najväčší problém praktickej prípravy študentov považujeme skutočnosť, že neexistuje možnosť finančne honorovať supervízorov odbornej praxe v daných inštitúciách – tak ako je tomu pri štúdiu učiteľstva, medicíny a iných študijných odborov. Finančné problémy boli aj príčinou ďalšieho problému – pretrhnutia desaťročnej tradície medzinárodnej praxe, ktorú sme recipročne realizovali s Lodžskou univerzitou v Poľsku, ktorá prinášala obojstranný efekt. V súčasnej dobe sa črtajú nové možnosti medzinárodnej odbornej praxe v rámci grantových projektov EÚ. Optimalizácia odbornej praxe patrí k prioritám našich ďalších zámerov. Výborným podnetom v tomto smere budú skúsenosti z iných katedier sociálnej práce, ktoré sú k dispozícii v zborníku z prvého odborného seminára k praktickej príprave sociálnych pracovníkov, ktorý zorganizovala Fakulta sociálnych vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, *Odborná prax v príprave sociálnych pracovníkov* (2003).

• **Spolupracujete s niektorou školou podobného zamerania? Ako?**

Spolupracujeme s väčšinou katedier, na ktorých sa študuje andragogika i sociálna práca, a to priamo, ale aj prostredníctvom akcií spomínaných profesijných asociácií, ako sú *AIVD*, *AVuSP* (vznik ktorej naša katedra iniciovala a spolu s Katedrou pedagogiky a sociálnej práce na PdF *Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici* založila), *Slovenská pedagogická spoločnosť SAV*, *Slovenská sociologická spoločnosť SAV*. Osobitne aktívne spolupracujeme s Katedrou andragogiky FF UK v Bratislave a s Pravoslávnu bohosloveckou fakultou Prešovskej univerzity, kde tiež existuje odbor sociálna práca a učiteľia našej katedry vyučujú niektoré predmety. V poslednom čase rozvíjame intenzívnejšiu spoluprácu tiež s Katedrou andragogiky a sociálnych vied Fakulty pozemného vojska *Vojenskej akadémie v Liptovskom Mikuláši*, Katedrou pedagogiky FF UK, Katedrou sociálnej práce PdF UK v Bratislave a tiež s Katedrou pedagogiky PdF a Fakultou sociálnych vied *Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre* (oceňujeme, že usporiadala celoslovenské kolo študentskej vedeckej a odbornej činnosti v odbore sociálna práca).

• **Nadviazali ste spoluprácu s niektorou zahraničnou školou (katedrou)?**

Najintenzívnejšie a systematické kontakty máme s *Katedrou sociálnej pedagogiky Fakulty vied o výchove Lodžskej univerzity* v Poľsku. Okrem spomínanej výmennej odbornej praxe sa v poslednom desaťročí sústreďujeme na spoločné odborné stretnutia učiteľov, ktoré striedavo absolvujeme v Poľsku a na Slovensku.

Vďaka tomu sme vydali tri spoločné zborníky: *Výchova a vzdelávanie v procese spoločenských zmien* (1994), *Problemy teoretyczno-metodologiczne pedagogiki społecznej i pracy socjalnej. Z warsztatów badawczych polsko-slowackich* (2001) a *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch globalizácie a výkonovej spoločnosti* (2002). V súčasnosti pripravujeme spoločnú monografiu zameranú na problematiku metód sociálnej práce v inštitúciách a *Krátky slovensko-poľský a poľsko-slovenský slovník* odborných termínov z oblasti sociálnej pedagogiky, andragogiky a sociálnej práce. Podnetné aj pre rozvoj študijného odboru sociálna práca sú kontakty so „sesterskými“ katedrami andragogiky v Českej republike: Katedrou andragogiky a personálneho řízení FF UK v Prahe a Katedrou sociologie a andragogiky FF PU v Olomouci. Spolu s Katedrou andragogiky FF UK v Bratislave sa stretávajú viacerí zástupcovia katedier takmer každý rok, vždy na jednej z uvedených akademických pôd na Slovensku a v Českej republike. Na týchto stretnutiach sa vzájomne informujeme o inováciách študijných programov, o zameraní vedeckého výskumu, o odborných podujatiach, recenzujeme si odbornú literatúru a pod. Treba dodať, že súčasťou obsahu študijného odboru andragogika na všetkých uvedených katedrách je aj zameranie na vzdelávanie a výchovu v oblasti sociálnej práce. Rovnako podnetné sú pre nás účasti zástupcov škôl sociálnej práce z univerzít v Českej republike (najmä z Ostravy, Brna, Hradca Králové, Českých Budějovic, Ústí nad Labem, Opavy) a Poľskej republike (najmä zo Rzeszowa, Krakova, Olstyna) na spomínaných

vedeckých konferenciách. Uvítali by sme, keby sa zintenzívnili vzájomné výmenné prednáškové pobyty učiteľov katedier sociálnej práce i andragogiky.

• Môžete priblížiť špecifiká, odlišnosti katedry?

Študijný odbor Sociálna práca na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity má viaceré špecifiká. Prvé spočíva v tom, že odbor *Sociálna práca* sa špecializuje najmä na sociálnu prácu s dospelými. Súvisí to s tým, že odbor sociálna práca vznikol na báze odboru vzdelávanie dospelých a s faktom, že katedra garantuje obidva príbuzné študijné odbory (čo považujeme za veľmi šťastnú kombináciu odborov na jednom pracovisku). Prejavuje sa to napríklad tým, že pri zadávaní tém ročníkových a diplomových prác na odbore sociálna práca preferujeme problematiku obdobia dospelosti a staroby (pritom samozrejme nebránime záujemcom o problematiku detstva a dospievania). Aj v študijnom odbore andragogika sa popri iných oblastiach praxe (kultúrno-výchovnej či personalistickej činnosti) venujeme sociálnej práci (rozwijame teóriu sociálnej andragogiky). V rámci študijného odboru andragogika majú študenti možnosť získať základné poznatky z odboru sociálna práca, napríklad v rámci povinných predmetov *Teória a metódy sociálnej práce, Sociálna politika, Sociálne a zamestnanecké poradenstvo, Trh práce a nezamestnanosť*. V rámci povinne voliteľných predmetov si môžu študenti vybrať hociktorý z predmetov odboru Sociálna práca, ale aj opačne, študenti odboru sociálna práca si vyberajú predmety odboru andragogika. Z tejto previazanosti

obidvoch študijných odborov vyplýva ďalšie špecifikum našej katedry: predmetom vedeckého výskumu katedry sú prienikové problémy obidvoch študijných a vedných odborov a príslušných oblastí spoločenskej praxe (každý interný učiteľ katedry preto učí na obidvoch odboroch). Tretím špecifikom katedry je, že v študijnom programe majú významné miesto predmety zamerané najmä na cieľovú skupinu nezamestnaných a Rómov, pretože pôsobíme v regióne s vysokou nezamestnanosťou a početným rómskym etnikom.

• Ako vyzerá život vašich študentov v priestoroch školy, katedry?

Okrem výučby dvoch ročníkov diaľkového štúdia odboru sociálna práca, ktoré sa realizuje v detašovanom pracovisku v Trebišove, väčšina výučby prebieha v priestoroch FF PU na ulici 17. novembra 1, ktoré sú vybavené základnými technickými prostriedkami. Výučba niektorých predmetov prebieha v špecializovanej počítačovej učebni FF PU a v multimediálnej učebni. Katedra má vlastnú seminárnu knižnicu a didaktickú techniku (meotary, videokameru, diktafóny, počítače, rádiomagnetofón). Priamo vo vysokoškolskom areáli sa nachádza Ústredná knižnica PU, kde je študentom dostupná potrebná knižná i časopisecká literatúra. Vzhľadom na permanentne vysoký záujem o naše študijné odbory a vysoký počet našich študentov nie je literatúra prístupná v dostatočnom počte, k dispozícii sú však kopírky (v knižnici, vo vysokoškolskom areáli). Študenti majú prístup na internet vo voľne prístupných počítačoch v priestoroch na univerzite a v študentských domovoch. Katedra má

vlastnú internetovú stránku (www.ff.uni-po.sk/kvdasp), kde sú umiestňované aktuálne informácie o najnovších publikáciách, formách štúdia, aktuálnych podujatiach katedry – konferenciách, prijímacích skúškach, aktívoch študentov, rigoróznom pokračovaní, skúškach, konzultáciách a i. (Na tejto stránke nájdú naši študenti, absolventi a ďalší návštevníci stránky aj propagačný materiál a informácie o možnostiach prihlásenia sa za odberateľa časopisu Sociálna práca / Sociálna práca.) Čo sa týka mimovyučovacej oblasti života našich študentov, chcem vyzdvihnúť angažovanosť mnohých študentov v dobrovoľníctve a charitatívnej činnosti: študenti organizujú zbierky študentov pre ľudí sociálne odkázaných, podieľajú sa na realizácii projektov pomoci Rómom a iným sociálne zraniteľným skupinám. Dlhodobú tradíciu a všeobecný záujem majú študenti o ples našej katedry, ktorý každoročne poriadajú denní študenti (je spojený s imatrikuláciou prvákov a s rozlúčkou s piatakmi) a zúčastňujú sa na nich aj mnohí naši absolventi a „dialkári“.

• Čo všetko bude vedieť váš absolvent?

Je to zložitá otázka, nemôžem na ňu odpovedať vyčerpávajúco, ale len v náznaku. Naš absolvent sociálnej práce ovláda základy teórie a praxe sociálnej práce, sociálnej politiky, má poznatky o úlohách štátnej správy, samosprávnych orgánov a neštátnych subjektov, získa a mal by pochopiť podstatné fakty, pojmy a princípy a metódy sociálnej práce, osvojiť si jednotlivé paradigmy, koncepcie sociálnej práce a jej interdisciplinárne súvislosti. Vie analyzovať problematiku cieľov, obsahu, metód a foriem pomoci

jednotlivcovi a skupinám, chápe rôznorodosť a komplexnosť príčin sociálnych problémov, dokáže odborne interpretovať ich politicko-ekonomické a kultúrne súvislosti, vie aplikovať základné poznatky študovaných disciplín pri riešení sociálnych problémov, dokáže kriticky analyzovať a aplikovať celú paletu konceptov odboru a jeho problémov, efektívne rozhodovať pri výbere a použití metód, techník a prostriedkov sociálnej pomoci. Samozrejme, všetky tieto a ďalšie cieľové profesijné predpoklady závisia od toho, s akou mierou zaujatia konkrétny(a) študent(ka) vníma informácie, plní zadané seminárne úlohy a pripravuje sa na skúšky. Môžem konštatovať, že prevažná väčšina našich študentov má snahu získať počas štúdia a odbornej praxe čo najviac poznatkov a skúseností, popri náročnosti na ich výkony, veľmi veľa študentov končí s červeným diplomom. Absolventi obidvoch odborov sa na domácom trhu práce dobre uplatňujú. Medzi našimi absolventmi je veľké množstvo v odbornej verejnosti vysoko uznávaných a tiež masmediálne známych osobností. Nedá mi však, aby som nespomenula jeden problém: už niekoľko rokov sa neúspešne boríme s nedostatkom učiteľov na výučbu cudzích jazykov (pre nízky plat jazykovo vzdelaní odborníci nie sú ochotní učiť na vysokej škole), a tak sú študenti odkázaní na individuálne zdokonaľovanie sa v cudzom jazyku, ak sa chcú v budúcnosti uplatniť na európskom trhu práce. Pre úplnosť však treba dodať, že mnohí naši študenti v rámci mobilitných projektov úspešne absolvovali na viacerých zahraničných vysokých školách časť svojho štúdia.

• **Na aký hodnotový systém je orientovaná vaša škola, katedra?**

Za základný smer hodnotovej orientácie našej katedry považujeme spomínanú komplementaritu teoretickej i praktickej prípravy, ktorej cieľom je nielen budovať odborný, ale aj rozvíjať ľudský potenciál našich študentov. Pre učiteľov je veľkým pedagogickým zážitkom, keď na konci štúdia s radosťou konštatujeme, ako sa zmenili, osobnostne „povyrástli“ naši študenti – našich obidvoch odborov. Štátnice sú pre nás obdobím veľkej morálnej satisfakcie za našu (finančne nedocenenú) pedagogicko-výskumnú a publikačnú aktivitu. V študijnom programe a vo výučbe predmetov odboru sociálna práca sa usilujeme o multidisciplinaritu a vyváženosť metodologických či ideologických prístupov. Nepreferujeme prístup psychologický, pedagogický, sociologický, filozofický, teologický ani žiadny iný, ale usilujeme sa o komplexný, systémový, synergetický a holistický prístup k poznávaniu a riešeniu problémov človeka a spoločnosti. V odborných kontaktoch s internými a externými učiteľmi zdôrazňujeme potrebu klásť vo výučbe dôraz na skúsenosť a zážitkovosť, na participatívne metódy. Príkladom môže byť jeden z povinne voliteľných predmetov študijného programu *Terapia a výchova dobrodružstvom a zážitkom*, v rámci ktorého si študenti v konkrétnej navodenej krízovej situácii v teréne overujú a dotvárajú prosociálnosť, emocionálnu a sociálnu inteligenciu, svoj zmysel pre realitu, spoluzodpovednosť za konkrétne riešenie zložitého a náročného problému skupiny. Podobne možno uviesť ďalšie predmety, kde sa zdôrazňuje zážitok, empatia a humanita: *Metódy*

sociálnej práce so závislými jedincami, Metódy sociálnej práce s Rómami, Metódy sociálnej práce s nezamestnanými, Metódy sociálnej práce s obeťami násillia, Základy psychoterapie a socioterapie apod. Za osobitne dôležitú súčasť profesijnej prípravy našich študentov považujeme zapájanie študentov do riešenia vedecko-výskumných tém katedry, preto venujeme veľkú pozornosť výučbe metodologických predmetov, seminárom k ročníkovým a diplomovým prácam, usilujeme sa o udržanie vysokej kvality písomných kvalifikačných (ročníkových, diplomových a rigorózných) prác. Aj vďaka tomu v posledných rokoch dve naše absolventky odboru sociálna práca (Mgr. Mária Sabolová - 1998) a andragogika (Mgr. Martina Semešiová - 2000) získali v súťaži absolventov vysokých škôl prestížnu *Cenu Ľudovej banky za vzdelanosť*, viacerí študenti získali ocenenia časopisu *Sociológia* a *Slovenskej sociologickej spoločnosti SAV* v súťaži diplomových prác v odbore sociológia.

Informácie o prijímacom konaníu:

Prijímacie skúšky majú v posledných troch rokoch iba písomnú formu. V budúcom školskom roku by sme sa chceli na sociálnej práci vrátiť ku kombinácii písomnej a ústnej formy, pretože tak dokážeme lepšie zistiť osobnostné predpoklady uchádzačov pre štúdium sociálnej práce. Preverovanie vedomostí a schopností je dané obsahom a rozsahom gymnaziálneho učiva predmetov náuka o spoločnosti, slovenský jazyk a literatúra a biológia človeka. Písomná časť má tri súčasti: test všeobecných

vedomostí, pojmy a prípadová štúdia. Vyžaduje sa predovšetkým pochopenie faktov, schopnosť tvorivého a asociatívneho myslenia a najmä vedomosti, ktoré signalizujú záujem o zvolený odbor. Pri hodnotení písomného prejavu sa kladie dôraz na úroveň kultivovanosti v slovnej zásobe, tvorivosť, prehľad v spoločensko-politických a kultúrnych javoch a udalostiach. Motiváciu o štúdium odboru posudzujeme najmä podľa poznatkov uchádzača z jednotlivých súčastí náuky o spoločnosti. Ústnu časť absolvujú iba uchádzači, ktorí uspeli v písomnej časti. Ústna časť prebieha v skupine. Formou riešenia konkrétnych úloh bude mať uchádzač príležitosť prejavovať empatiu, asertivitu, schopnosť počúvať iných, porozumenie pre ľudí v núdzi a sociálno-psychologické predpoklady pre odbornú prácu v sociálnej oblasti. Zadávame úlohy na riešenie problémov nezamestnaných, zdravotne a sociálne postihnutých, mladých rodín, opustených detí, utečencov, bezdomovcov, starých ľudí, narkomanov, alkoholikov a pod. Nesledujeme pritom schopnosť uchádzačov profesionálne zvládnuť úlohy na vybrané témy ani memorovanie naučených definícií, ale vyjadrovacie schopnosti a sociálnu inteligenciu.

Počty uchádzačov a študentov:

Každoročne sa na štúdium sociálnej práce hlási v priemere 7-10-krát viac a na odbor andragogika 5-krát viac uchádzačov, ako dokážeme prijať s ohľadom na personálne a priestorové možnosti katedry. Pre nasledujúci školský rok prijmem na sociálnu prácu v oboch formách štúdia 80 a na odbor andragogika vyše 60 študentov.

V školskom roku 2004/5 bude na katedre študovať 476 študentov, z toho v odbore sociálna práca 194 študentov denného štúdia a 121 študentov ŠPZ štúdia a v odbore Andragogika v dennom štúdiu 95 študentov a v ŠPZ 69 študentov. V rigoróznom pokračovaní je v obidvoch odboroch prihlásených 89 absolventov, aj z iných fakúlt na Slovensku, z toho každoročne obháji titul PhDr. 5-8 študentov. Okrem uvedených foriem štúdia otvoríme podľa záujmu aj kurzy v rámci celoživotného vzdelávania.

Informácie pre uchádzačov:

V budúcom školskom roku plánujeme pre uchádzačov vydať zbiрку úloh a poriadať konzultácie k prijímacím skúškam. Podrobnejšie informácie budú včas uvedené na internetovej stránke katedry.

Adresa školy:

Katedra vzdelávania dospelých a sociálnej práce Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov

tel./fax: 00421-51/757 08 17, 00421-51/757 08 17,

www.ff.unipo.sk/kvdsp

Predstavení projektu:

V rámci foriem celoživotného vzdelávania pripravila katedra viaceré 4-semestrové projekty profesijného vzdelávania: Na žiadosť Akadémie vzdelávania sme pripravili a zrealizovali kurz *Základy andragogiky* pre riaditeľov okresných pobočiek Akadémie vzdelávania na Slovensku. Na žiadosť Vyššieho územného celku (VÚC) Prešov sme pripravili kurz *Základy sociálnej práce* pre vedúcich pracovní-

kov zariadení sociálnej pomoci a odborov sociálnych vecí VÚC, ktorí absolvovali vysoké školy nehumanitného smeru. Pre absolventov magisterského štúdia odboru sociálna práca a andragogika pripravujeme dva vzdelávacie projekty: *Manažment sociálnej práce* a *Socioterapia* pre sociálnych pracovníkov.

V oblasti *záujmového vzdelávania* a rozvoja príležitostí na kvalitné trávenie voľného času obyvateľov prešovského regiónu sme pripravili projekt a iniciovali založenie *Univerzity tretieho veku* (UTV) na Prešovskej univerzite. Vznikom UTV (v školskom roku 2004/2005) sa Prešovská univerzita bude môcť zaradiť medzi univerzity, ktoré naplňajú svoje poslanie aj vo vzťahu k ľuďom v pred dôchodkovom a dôchodkovom veku. Študenti odborov Andragogika a Sociálna práca tak budú môcť v rámci odbornej praxe a riešenia tém ročníkových a diplomových prác participovať na rozvoji a výskume života na UTV. Ďalším projektom je *Koncepcia rozvoja dobrovoľníctva študentov* katedry a Prešovskej univerzity, ktorý sa začne realizovať od najbližšieho školského roka a jeho zámerom je nielen rozširovať priestor pre verejnoprospešné aktivity študentov vo voľnom čase, rozvíjať ich skúsenosti v tejto významnej oblasti sociálnej práce, ale aj podnecovať dospelé obyvateľstvo k dobrovoľníctvu a dotvárať dobré meno Prešovskej univerzity v regióne.

Rozhovor pripravil Pavel Bajer

Příčiny nevyužití prenatální péče u těhotných žen v kontextu sociální práce v USA

Příběh jedné dívky

Posedmé těhotná Donna, 24 let, žila v jedné malé vesnici ve společné domácnosti s otcem jejich šesti dětí. Nejbližší klinika, kam by se mohla obrátit o pomoc a poradenství v těhotenství, byla vzdálená 90 mil. Soukromá klinika, kde by taktéž mohla požádat o prenatální péči, byla vzdálená sice jen 30 mil, avšak Donna neměla peníze, aby si mohla dovolit návštěvu u privátního lékaře. Zdravotně pojištěn nebyl v jejich rodině nikdy. Její muž sice práci měl, avšak vydělával pouze na živobytí celé rodiny a Donna sama odmítla alespoň děti nechat pojistit, protože by podle jejích slov muž nevydělával na nic jiného než na pojištění. Ona sama pracovat odmítla, mohla by dělat pouze uklízečku, a to se jí s náklady na dojíždění zcela nevyplatí. Prenatální péči tedy z těchto důvodů nevyhledala. Přišel osmý měsíc jejího nynějšího těhotenství a pro náhlé silné krvácení a obžehání nejen sebe, ale i nenarozeného dítěte musela být pohotovostně převezena na jednotku intenzivní péče.

V letech 1988 a 1989 byla ve Spojených státech provedena kvalitativní studie,

která si kladla za cíl definovat **kategorie příčin nevyužití prenatální péče u těhotných žen**. V rámci této studie bylo osloveno 44 žen, u kterých z různých důvodů neproběhla prenatální péče. **Jako výstupní informace byly vytvořeny čtyři oblasti příčin:**

- a) z důvodu odlišného životního stylu žen, jejich životních priorit
- b) ženy sice věřily, že je prenatální péče důležitá, avšak v jejich životě nastaly takové stresové události, které jim „zabránily“ prenatální péči vyhledat
- c) některé z žen se pokusily o získání prenatální péče, avšak byly zařízením/chováním personálu odrazeny nebo jim byly poskytnuty nedostatečné informace
- d) ženy si dítě nepřály

V celé řadě výzkumů bylo vědeckou cestou prokázáno, že adekvátní prenatální péče má přímý vliv na průběh těhotenství a porod (Alan Guttmacher Institut, 1985, American Public Health Association, 1985, Green, 1981, Lewin, 1985). Adekvátní prenatální péče začíná již krátce po otěhotnění a kontinuálně pokračuje až do momentu porodu, její těžiště je však zejména v prvním trimestru

tru. Nedostatek prenatální péče, její nevyužití, nevyhledání a zanedbání at již z jakýchkoli důvodů a příčin může mít velmi **negativní důsledky na průběh těhotenství a porodu**, jako např. vysoký podíl na novorozenecké a kojenecké úmrtnosti, předčasném porodu, vzniku vývojových vad, intraděložním úmrtí plodu a jiných patologických komplikacích (Brann, 1981, Lawrence, 1988).

Demografické studie ukazují, že typický profil ženy, která nevyhledá prenatální péči, je žena tmavé pleti (ve Spojených státech jsou to ženy černošské rasy), mladistvé dívky, ženy s více než čtyřmi předešlými porody, osamělé ženy, chudé, sociálně nezajištěné ženy a ženy s nižším vzděláním. Mnoho autorů zabývajících se problematikou prenatální péče poukazuje na **komplexitu problémů spojených s nevyhledáním a nevyužitím prenatální péče**.

V průběhu uplynulých 20 let se ve Spojených státech začala vyvíjet celá řada projektů a programů zaměřených na prenatální péči, a to jak na místní, tak i státní úrovni. Evaluační výstupy z těchto projektů poukazují na statisticky významná čísla žen, která z různých důvodů prenatální péči opomíjejí.

Bracken (1968) použil standardizovaný rozhovor, kdy prováděl interview s 228 těhotnými ženami v Salt Lake City. Tato studie ukázala, že **nižší úroveň vzdělání a nedostatek pochopení pro potřebu prenatální péče** byly spojeny v přímé souvislosti s nedostatkem adekvátní prenatální péče, zatímco finanční zajištění, dopravní možnost a zajištění péče o dítě korelovaly s využitím prenatální péče.

Berns (1982) ve své kvalitativní studii

studoval deset indianopolských žen hospitalizovaných v jedné Community Hospital, které zcela nevyužily možnost prenatální péče. Hladina popření těhotenství u těchto žen byla tak vysoká, že si své **těhotenství buď vůbec nepřipouštěly nebo měly jen slabé podezření**, že jsou těhotné až skoro do momentu porodu. Po porodu se všechny ženy okamžitě rozhodly dát své narozené dítě do adopce.

V roce 1984 byla provedena retrospektivní studie, kde sociální pracovníci Joyce, Diffenbacher, Greene a Sorokin metodicky pracovali se 43 ženami, které nevyhledaly prenatální péči. Výzkumný vzorek respondentek byl rovnoměrně rozdělen na ženy bílé a tmavé pleti - většinou černošské rasy. 81 % žen bylo zdravotně pojištěných, tedy nemusely hradit náklady na prenatální péči ze svých vlastních zdrojů. Příčiny, proč nevyužily prenatální péči, byly jednak dány určitými **vnitřními bariérami, jako depresí, popřením těhotenství (20 žen)**, a vnějšími překážkami, jako **nedostatkem peněz, nemožností dopravy, péčí o dítě (10 žen)**. 13 žen sdělilo, že se cítily v pořádku a **necítily potřebu návštěvy u lékaře-gynekologa**.

V jedné extenzivní studii Juarez a Associates (1982) se snažili definovat, proč určitá skupina žen pod vysokým rizikem nevyužije prenatální péči. Ve své studii pracovali s 15 ohniskovými skupinami žen, které byly těhotné nebo těhotenství plánovaly. Výstupy z této studie ukázaly, že **mnoho žen žije ze dne na den**, kdy mají velké existenční starosti a **jejich jedinou životní prioritou je obstarání jídla a noclehu**. Těhotenství bylo u této skupiny žen vnímáno jako jev naprosto přirozený, který si nezaslouží až tak zvýšenou

pozornost, až do momentu, než se v souvislosti s průběhem těhotenství objeví nějaký medicínský problém, který žena považuje za alarmující.

Tedy stres, ať již psychický, somatický či sociální, byl především u černošských žen vnímán jako závažnější záležitost než samotné těhotenství.

Institut pro medicínu (1988) se zabýval 31 národními programy, které si kladly za cíl zkvalitnit prenatální péči u těhotných žen. Tato studie definovala okruhy bariér, které přispívají k tomu, že se určitá skupina žen rozhodne prenatální péči nevyhledat. Jsou to tyto proměnné: sociodemografické ukazatele, systémové bariéry, bariéry založené na přesvědčení, informovanosti, postojích a životním stylu žen. Na základě této analýzy výše zmiňovaný Institut vypracoval **soubor několika doporučení:**

1. uvolnit finanční prostředky na poskytování prenatální péče

2. zajistit systémovou kapacitu tak, aby prenatální péče byla dostupná všem ženám

3. zlepšit nástroje sociální politiky a orientaci pracovišť poskytujících prenatální péči tak, aby byla dobře dostupná až do momentu porodu

4. zkvalitnit veřejnou informovanost a povědomí především žen o významu prenatální péče

Nicméně si autoři této studie plně uvědomují, že **ať již stát zaujme jakékoli preventivní opatření a nástroje na zkvalitnění a posílení této oblasti péče, bude vždy v každé společnosti existovat určité procento žen, které z důvodů např. drogové závislosti či jiných sociálních a kulturních bariér tuto péči nevyhledají.**

Příčiny nevyužití prenatální péče jsou

často velmi různorodé a komplexní, kdy můžeme u této skupiny žen pozorovat skutečně rozmanité sociální zázemí a odlišné životní hodnoty. Z těchto důvodů a na základě poznatků citovaných výzkumů je patrné, že **samotný existující program zaměřený na poskytování prenatální péče a servisu s ním spojených nestačí.** Proto se sociální pracovníci musí ve své práci zaměřit na následující dvě základní oblasti svého působení:

a) poskytovat a provádět sociální práci jak na úrovni individuální, tak i v rámci celého rodinného systému, pracovat systémově, interdisciplinárně a komunitně

b) zaměřit se na řešení této problematiky na makrosociální úrovni, kde prostřednictvím vhodně zvolených nástrojů sociální politiky zvolí adekvátní metodické nástroje při práci s touto cílovou skupinou žen

(Marion, 1993) uvádí následný metodický postup zdravotnického personálu ve spolupráci se sociálním pracovníkem při první návštěvě těhotné uživatelky drog vyhledávající prenatální péči:

- Detailně zmapovat historii užívání alkoholu a jiných drog a stanovit psycho-sociální diagnózu

- Provést komprehenzivní vyšetření zaměřené na zdravotní problémy (zde hrozí riziko přenosu různých infekčních onemocnění, HIV viru apod.)

- Zmapovat rodinnou situaci ženy, zejména z psychosociálního hlediska, problémové oblasti, ale i silné stránky

- Provést rutinní prenatální vyšetření spolu s testováním, jestliže je to nutné

- Věnovat pozornost všem oblastem života ženy, které ji trápí, kde potřebuje pomoci

- Doporučit po vzájemném konsensu cílenou intervenci, možnosti řešení
- Návštěvy u ženy v domácnosti
- Zajistit následnou péči, příp. asistenci při vyřizování důležitých oblastí života ženy - jednání na úřadech, pomoc v domácnosti apod., pracovat komunitně

V rámci dalších následných návštěv je doporučeno:

- Sledovat zdravotní stav klientky v sociálním kontextu
- Mapovat problémové oblasti jejího

života, nacházet řešení

- Motivovat ji k další spolupráci
- Vyjednávat s jinými zařízeními péči a pomoc
- Zahrnout do celého procesu i ostatní významní členy rodiny, otce dítěte apod.

*Eva Svobodová, Adéla Mojžíšová
Jihočeská univerzita v Českých
Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta,
katedra sociální práce a sociální
politiky*

un	Objednávka	un
„seznamových“ Učitelských novin		
Objednávejte písemně: Učitelské noviny, Ostrovní 30, 110 00 Praha 1 nebo e-mailem: redakce@ucitelskenoviny.cz		
Také na www.ucitelskenoviny.cz. Prosím nefaxujte.		
Seznamy škol a oborů pro školní rok 2005/06:		
Vysoké školy 48 Kč ..... ks		Střední školy a VOŠ 48 Kč ..... ks
9. 11. 2004		23. 11. 2004
Ve své objednávce vyznačte, jak chcete platit. Zpětné faktury nevystavujeme.		
platba: ☐ složenkou ☐ fakturou ☐ dobírkou		
K zásilce bude zaúčtováno poštovné a balné.		
Seznamy si můžete zakoupit i osobně v redakci UN (8.00 - 15.00 h po-pá).		
Firma (škola), adresa (vč. PSČ)		
.....		
..... IČ:		
Tel: ..... Datum		
Jméno + podpis		
Razítko		

Anna Žilová: Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti, Pedagogická fakulta, UMB Banská Bystrica, 2003.

Lze jen přivítat autorčinu invenci a snahu překročit na Slovensku i v Česku již zvyklé a literárně reflektované téma komunitní práce - v přesahu od práce s duchovní komunitou, komunitou v oblasti psychoterapie či psychiatrie (otázkou zůstává empiricky dokázat možnosti a limity jmenovaných komunit v intervenčních metodách sociální práce) k práci (s) v demograficky sídelně pojaté komunitě sociálně definované. V široce chápaném společenském rámci sociální pomoci pak Žilová soustřeďuje akcent v analyzované komunitě s vysokou mírou nezaměstnanosti na sociální práci jakožto integrujícího činitele celého projektu možné sociální změny. Uvědomuje si, s odpovědností sociálního badatele, úlohu zásadního determinátora takovýchto projektů, jímž je ekonomická a hospodářská strategie státu (dodejme i politická vůle a konsensus).

Regionální komunitu s vysokou mírou nezaměstnanosti oproti jiným komunitám v daném společenském celku (např. státu, kraji, okresu apod.) definuje A. Žilová těmito znaky:

- občané komunity žijí v geograficky vymezeném regionu (např. obec, město, okres, kraj),
- jejich životní úroveň je v průměru nižší,
- koupěschopnost obyvatel daného regionu je nižší,
- je zde vyšší míra sociálního napětí,
- pro danou komunitu je proti jiným

porovnatelným komunitám charakteristická vyšší míra dlouhodobé nezaměstnanosti a celkové nezaměstnanosti,

- jedinci v rámci komunity mohou mít charakteristické podobné kulturní vztahy (hodnoty, normy, morálku), často i citové a intelektuální vazby,

- skupiny, které vytvářejí, jsou kromě jiných charakteristik zaměřené i podle jejich momentální pozice na trhu práce (nezaměstnaní, zaměstnaní, osoby samostatně výdělečně činné), ale též přirozeně vznikající skupiny ve vztahu k této pozici, jako skupiny důchodců, studentů atd.,

- jde o komunitu dynamickou ve všech vymezených jevech, kromě vymezení regionu, jak je přesně ohraničen (str. 57).

Takto až definičně vymezená pojmová kategorie umožňuje autorce provádět nejenom potřebné pojmové a vztahové analýzy, nýbrž i adresnou empirickou reflexi (jevy, vztahy a procesy popisuje a uvažuje v reálném existujícím prostředí slovenské společnosti). Sledované skutečnosti vztahuje spíše k předpokladům (zdůvodněním), nikoli k empirickému potvrzení, což je dáno cílem předkládaného projektu (vytvoření teoretického modelu.).

Konceptuálně Žilová publikaci buduje a metodologicky integruje optikou sociologické imaginace. Pojmové kategorie, poznávací uchopení jevů (společenských a v nich sociálních v definičním vymezení, například nezaměstnanost jako fenomén společenský a nezaměstnanost jako jev sociální), holistický přístup, teoretická východiska a pravděpodobnostní konsekvence, podává s erudicí sociologa sociální práce. Jako vysokoškolská učitelka sociální práce si na stranách

textu knihy balančně a vzájemně „vyměňuje oči“ sociologa a pedagoga sociální politiky a sociální práce, čímž se řadí k u nás zatím malé skupince sociologů sociální práce (srovnej L. Dominelli: *Sociology for Social Work*). S weberovskou citlivostí nechává do debaty vstupovat hlasy dalších teoretických a praktických oborů (sociální filozofie, politologie, ekonomie, právo, psychologie, demografie, pedagogika), které dotvářejí polyfonnost sociální práce.

A. Žilová staví na analyticko-konstruktivistickém přístupu, v němž vykazují svoji oprávněnou přítomnost prvky příběhového konstruktivismu, interakcionismu, důvodová a genetická vysvětlení (opora v datech a citovaných údajích, názorech a závěrech jiných profesionálů).

Obsah publikace tvoří tři nosné kapitoly, dále vnitřně členěné na podkapitoly. Hlavní text rozšiřuje, doplňuje a ilustruje bohatý repertoár doprovodných poznámek uváděných pod čarou.

Úvodní kapitola Komunita a sociální komunita zahrnuje vymezení pojmu komunita, její druhy, náčrt historického vývoje komunitní práce na Slovensku a ve světě, popis komunity s potřebou společenské intervence, strukturu komunity (jedinec – skupina/ny), potřebnost sociální práce s komunitou.

Další kapitola Nezaměstnanost ve Slovenské republice patří k nejobsažnějším. Tematizuje (vymezuje, komentuje) nezaměstnanost jako sociální jev a sociální problém, nezaměstnanost jako individuální problém (rizika psychická, zdravotní, vztahově sociální), politiku zaměstnanosti (regionální, státní, doplněno o trh práce a politiku trhu práce). Kapitola kulminuje v analýze sociální

práce jako jednoho z nástrojů řešení nezaměstnanosti ve Slovenské republice: vymezení sociální práce pojmově, definičně a funkčně (autorčina rezignace na vymezení sociální práce jako vědy pro potřebu její publikace), nezaměstnanost a sociální pomoc, sociální poradenství jako forma sociální práce na úrovni úřadů práce. V poslední části (poradenství) A. Žilová blíže specifikuje zatím ne sémanticky jasný pojem „sociální poradenství“, byť se tento pojem v sociální práci běžně komunikačně používá.

Hlavní záměr knihy vkládá autorka do třetí kapitoly nazvané Sociální práce s komunitou s vysokou mírou nezaměstnanosti (str. 57–103), ve které rozpracovává etapy komunitní práce s komunitou (v komunitě) nezaměstnaných. Hlavní pozornost věnuje popisu porozumění komunitě (včetně charakteristiky klienta), jejím sociálním problémům a části věnované strategiím a taktikám při komunitní práci s uvedenou komunitou (motivace a aktivace klientů, komunikace, forma a metody, organizace a management). Stanovuje východiska sociální práce s komunitou nezaměstnaných, její cíle a předpoklady, vytváření podmínek pro samostatnou práci členů komunity. Monografičtěji a chronologicky na časové ose popisuje a zdůvodňuje čtyři nosné etapy sociální práce v komunitě nezaměstnaných: etapa získávání informací a sociální diagnózy (sestavující ze sedmi dílčích kroků), etapa navrhování projektů, etapa realizování sociálních opatření a etapa zhodnocení komunitní práce. V závěru analyzuje výhody (zisky) komunitní práce s nezaměstnanými. V této části se až fenomenologicky dotýká lidského prožívání tíživé situace nezaměstnanosti.

Sociální práci občanům zosobňují především konkrétní sociální pracovníci, kteří tuto instrumentalizují do řady metod a dalších nástrojů intervenční práce. Autorka předkládá u nás zatím sporadicky přítomný a rozvíjený druh metody komunitní intervence. Samu sociální práci vřazuje do svého projektu spíše jako nezbytnou společenskou instituci, když v orientaci na sociální pracovníky ustupují konkrétní pracovní pozice či jiné definiční pozice obecné úloze sociálních pracovníků. Výjimku tvoří uváděná část zaměstnanců úřadů práce a detašovaní sociální pracovníci na pověřených úřadech.

V anglosaském diskursu sociální práce byla již dříve odlišena sociální práce v sídelní komunitě od komunitní sociální práce jako „kruhově sedavé“ metody. Žilová naopak spojuje oba terminologické významy v kontext „komunitní práce s komunitou“, aby v jednotlivých částech publikace tento transformovala do strukturních jednotlivostí metody a ontologické podstaty. Toto pojetí vyznívá čtenářsky velmi náročně (i co do rozložení do jednotlivých stran textu). Důvodem může být fakt, že v podmínkách naší společnosti je komunitní práce zatím poměrně málo profesionálně a institucionálně rozvinutá a málo teoreticky rozpracovaná. „Zjevně a výrazně je u nás využívána při živelných, epidemiologických, případně ekologických pohromách, při kterých je řešen i problém zaměstnanosti (nezaměstnanosti) členů dané komunity i přesto, že často ne komplexně a s tendencí stabilnosti, ale jen dočasnými opatřeními.“ (Str. 104.) Také sociální práce v sídelní komunitě určené kulturně, etnický, demograficky (jako i „staro-

usedlíky“ či „novousedlíky“, seniory a partami značky „age of puberty“) je u nás v počátcích, navíc opředena různými mýty a blokována řadou bariér.

V závěru autorka zhuštěným popisem shrnuje: „Teoretický model jsme se snažili vypracovat tak, aby byl teoretickým a metodickým průvodcem při poznání dané problematiky a při přípravě praktického projektu komunitní práce s uvedenou komunitou. Tak, aby realizátoři tohoto projektu mohli jasně definovat, na základě jakých východisek, co, proč a s jakými předpokládanými výsledky budou v praxi realizovat. Přesto si uvědomujeme, že práce je teoretickým modelem a každá jeho část si vyžaduje samostatné zpracování formou monotematické odborné a vědecké práce.“ (Str. 104.) Tímto se autorka „zavěsila“ měrou přijatelnou do „sítě imaginace“, což však není překážkou k tomu, aby publikace poskytla vícero přínosů v oblastech metodiky analýzy a sociálního projektování, tvorby a rozvoje metod sociální práce, přispěla k rozvoji opomíjené vysokoškolské didaktiky disciplín sociální práce a sociální politiky. A. Žilová tak promlouvá k řešení složitých (a řekněme stále i některých základních) epistemologických otázek rozvíjející se sociální práce. Ve svém poznatkovém sdělení může publikace dobře posloužit i tvůrcům regionální sociální politiky a epistemikům-praktikům sociální práce.

Každá v našem okruhu vydávaná publikace tematicky se vztahující k sociální práci posiluje její identitu coby teoretického a praktického profesního oboru. Vymaňuje se tím z názorů, že sociální práce pouze aplikuje poznatky prestižnějších zavedenějších oborů a nemá vlast-

ních inovačních zdrojů, včetně vlastního teoretického zázemí. Publikace A. Žilové přináší poznání, které se staví proti málo inovativním byrokraticky a technokraticky fungujícím branžím sociální práce (především těm ve výkonu státní správy). Předkládaný široce koncipovaný a sofistikovaný projekt sociální práce má hlavního adresáta - znamená intencionální intervenci do problémů a obtíží, které vtiskuje do sociálního života fenomén nezaměstnanosti. Potvrzuje společenskou objednávku sociální práce jako oboru především praktikovaného. Nezanedbatelným se mi jeví i zdánlivě na okraji autorkou uváděný jeden z důsledků nezaměstnanosti, kterým je (či může být) vznik sekundární sociální deviace. Z tohoto důvodu předkládaný projekt vstupuje i do oblasti sociální prevence a společenské sebereflexe.

Josef Zita

• • •

Jaro Křivohlavý: Pozitivní psychologie. Radost, naděje, odpouštění, smiřování, překonávání negativních emocí, Portál, Praha, 2004.

Nestor české humanistické psychologie Jaro Křivohlavý nezůstal svému renomé nic dlužen ani v této populárně-vědecké publikaci, v níž si na své přijdou studenti i odborná veřejnost. Křivohlavý se rozhodl představit čtenářům tzv. pozitivní psychologii, kterou chápe jako soustředění se „na pozitivní, kladné psychologické jevy, jako jsou duševní zdraví, radost, duševní svěžest a síla atp.“ (str. 7). Jedná se vlastně o témata současné psychologie shromážděná a pojednávána na jednom místě. Podle autora se psychologie po-

sledních 50 let zabývala především negativními a psychopatologickými jevy (úzkost, strach, bolest, deprese, syndrom vyhoření apod.), a je proto vážný důvod obrátit zájem psychologie na druhou stranu.

Cílem pozitivní psychologie je tedy „celková psychická pohoda - well-being“ (str. 8), jednotlivce nebo skupiny. Autor upozorňuje na rozdíl mezi psychickou pohodou a kvalitou života, i když se autorce recenze jeví, že v psychické pohodě v pravém slova smyslu nemůže být zločinec typu Hitlera, jak popisuje Křivohlavý (ale upírá mu právě kvalitu života, str. 8). Křivohlavý hovoří o „vyšších kritériích kvality života“ a má na mysli „duchovní“ dimenze kvality života, jako hledání moudrosti, empatie, snaha o osobní autenticitu nebo pokoru. Pozitivní psychologie se zaměřuje také na celkový sociální kontext jednotlivce, nevěnuje pozornost pouze izolovanému jedinci a jeho vnitřním kognitivním nebo emocionálním pochodům.

Jak autor zdůrazňuje, není zaměřením pozitivní psychologie něčím novým. Otázkami způsobů získání moudrosti, ctností a spirituality se zabývají autoři již od antiky. Křivohlavý při pokusu o definování cíle pozitivní psychologie cituje J. Mareše, s tím, že jde o „péči o zdravý psychický vývoj, o kvalitní sociální život, o zrání osobnosti, o spění k moudrosti a vedení smysluplného života“ (str. 10). Pozitivní psychologie také není laciné apelování na „pozitivní myšlení“ autorů, kteří zjednodušují a popularizují klady „pozitivního naladění člověka“; to však musí vycházet z hloubky jeho osobnosti.

Hovoří-li Křivohlavý o naději, zamýšlí se nad jednotlivými školami a definicemi.

Naděje je „účelná aktivita“ (str. 14), která umožňuje člověku zaměřit se k cíli a vyvinout úsilí potřebné k jeho dosažení. Naděje se v člověku rodí již v dětství, když se dospělý snaží pomoci dítěti nalézt cesty k dosažení cíle, proto je důležité neopomenout tento zdroj. Naději lze také měřit a diagnostikovat pomocí vyprávění, v nichž se zachycují důležité akcenty měření naděje, např. jak si daný jedinec hledá cíl svého usilování apod. Byla vyvinuta také škála naděje (str. 27) nejen pro dospělé, ale i pro děti. Naděje ovšem není konstantní hodnotou, naděje „se rodí“, „vadne“, „ochabuje“. Křivohlavý uvádí na českou scénu významnou publikaci C. R. Snydera *Handbook of Hope* a v souladu s ním nabízí čtenáři metody posilování naděje; tato schopnost má svou dynamiku, naději je nutné třeba kultivovat, posilovat. Zabývá se nejrůznějšími obavami a strachem, které paralyzují a ohrožují naději. Naděje patří také k dobrým lékům na překonávání depresí. Text doplňují jednotlivé kroky k překonání deprese.

Ke stavebním prvkům pozitivní psychologie se řadí radost. Empirické studium radosti je autorovi nejbližší, umožňuje vnímat radost jako indikátor „optimálního fungování člověka“ (str. 66). Tento stav, kdy člověk prožívá autentické pozitivní emoce, podle nejnovějších výzkumů také rozšiřuje a zkvalitňuje myšlení, mobilizuje energii, člověk se stává tvořivějším a zdravějším fyzicky i mentálně, jak o tom hovoří výzkumy B. L. Fredericksonové (str. 68n). Pozitivní emoce rovněž pomáhají v odstraňování negativních emocí, např. smutku. Radost je dále vhodným prostředkem pro kultivaci životního pohledu pomocí relaxace či meditace.

Životní postoj „umět se radovat z maličkostí“ vychází právě z této filozofie. I subjektivní pohoda se dá měřit (str. 79). Radost má člověk z toho, že (i intuitivně) poznává, že jeho život „je na dobré cestě“, je smysluplný. „Jde o to, že tam, kde jde o smysluplnost života člověka, jde o vystižení jeho identity“ (str. 85), jak správně podotýká Křivohlavý. Identita a vědomí smyslu navozuje pocit stability, a nejen pocit. Smysluplnost života lze zachytit na nejrůznějších úrovních, od krátkodobých a konkrétních až po významovou úroveň (např. chození do školy a problematika s tím spojená až po význam vzdělání pro lidstvo obecně).

Problematiku smyslu života čerpá autor u Baumeistra, který rozlišuje čtyři druhy potřeb smyslu: potřebu smysluplných cílů, potřebu nosných hodnot, potřebu vědomí účinnosti a potřebu kladného sebehodnocení. Tento autor v českém prostředí není příliš známý, proto lze obtížně posoudit, zda vychází z logoterapie V. E. Frankla.

Radost s nadějí spojuje Křivohlavý zajímavě: „Radost jako vedlejší produkt nadějně cesty k životu.“ (Str. 92nn.) Do řetězce, který patří ke kvalitnímu prožívání vlastního života, nemohou nepatřit hodnoty, jejich hierarchie a proměna v běhu života.

Odpouštění patří k člověku stejně jako jeho nedokonalost. Odpouštění je dynamický proces, kterému předchází provinění a lítost. Je možné odpustit i člověku, který vinu neuznává, ale zde jde spíše o volní úkon postiženého, který se vzdává pomsty, než dynamickou spirálu růstu vztahu. Současná psychologie vnímá odpouštění jako interpersonální jev. Skutečnost neodpuštění může způsobit

zakrnění v růstu a např. touhu po pomstě nebo potlačení skutečnosti, že byla spáchána křivda, a to nejen u viníka, ale i u poškozeného. K odpuštění vede cesta empatie (str. 128). Ochota odpouštět se dá také měřit a mezi charakteristiky osobnosti, která obtížně odpouští, patří mimo jiné narcismus. Naopak osoby, které dokáží snadněji odpouštět, se vyznačují empatií, pokorou a skromností.

I pojem odpouštění čtenáři J. Křivohlavý předkládá v konceptu integrovaného, autentického a smysluplného života. K doplnění celkového obrazu připojuje ještě dvanáct dalších dílčích témat (empatie a altruismus, láska, přátelství, moudrost, morální motivace, nezdolnost – resilience, sebeocení – self-esteem, emoce pomáhají zvládat těžkosti, vrcholné zážitky – flow, vděčnost, spiritualita a duševní pohoda – well-being), které však probleskují v celém textu.

Pozornému a po informacích se bažícímu čtenáři neuniknou dvě malé nedotaženosti: na str. 136 nemají odkazy na Emmonse a Robertse svůj ekvivalent v seznamu citované literatury a stejně tak na str. 145 odkaz na Bushmana a Baumeistra čtenář nenalezne v citované literatuře. Dílko „pozitivní psychologie“ si rozhodně vydobylo místo v knihovnách pracovníků pomáhajících profesí, ať již pro jejich osobní duševní hygienu, či pro inspiraci pomoci druhým.

Stanislava Ševčíková

• • •

Marie Vágnerová: Psychopatologie pro pomáhající profese. Variabilita a patologie lidské psychiky, Portál, Praha, 1999.

Knihy pražské vysokoškolské pedagogiky zabývající se dlouhodobě pedopsychologií, vývojovou psychologií a psychologií handicapu, představuje zajímavou učební pomůcku. Jistě ji ocení jak student neznalý problematiky psychopatologických jevů, tak i zkušený odborník, který přijde do styku s jednotlivci či skupinami osob, které se vyznačují psychickými poruchami či poruchami chování.

Zaměření a obsah knihy je výjimečný (pozitivně i negativně) hned z několika důvodů, které lze spatřovat jak v obsahu jejich jednotlivých částí, tak i v knize jako celku.

Prvním je skutečnost, že kniha nepředkládá pouze v názvu proklamované psychopatologické jevy (za které lze považovat duševní poruchy či poruchy chování, jejichž vznik a existence jsou identifikovatelné výhradně z lidské psychiky), ale i jevy zařaditelné do sociální patologie (tedy jevy a poruchy chování, jejichž etiopatogeneze je spjatá s převážně sociálními vlivy). Zkušenější čtenáře tak zřejmě nepřekvapí, že první část knihy, která se zabývá obecnou psychopatologií, neobsahuje pouze symptomatiku duševních poruch, tak jak ji dosud vnímají například odborníci v medicíně, ale obsahuje mimo jiné i nástin jejich léčení, který bývá tradičně spojován s předmětem zájmu obecné psychiatrie. (O soudobém prolínání obecné psychopatologie jakožto původně neaplikované disciplíny s aplikovanou obecnou psychiatrií se v minulosti zmiňovala například Anna Koudelková ve své knize Psychologické otázky delikvence, která vyšla v roce 1995 v nakladatelství Victoria Publishing.)

K dalším prvkům knihy, které vypovídá-

jí o její výjimečnosti (či ojedinělosti), patří existence druhé části, která se poměrně podrobně zabývá psychologickým pojetím nemoci, (dočasně) nemocných a (trvale) zdravotně postižených osob. S ryzí psychologickým vhledem autorka reprodukuje znalosti týkající se významu nemoci v sociální realitě, fenoménem psychosomatických onemocnění a jejich vlivu na pacienta/klienta a jeho bezprostřední okolí (rodiče a příbuzné dítěte). Podrobně se také zabývá projevy a zejména psychickými důsledky vybraných neurologických onemocnění (dětskou mozkovou obrnou, syndromem hyperaktivity, epilepsií a traumatickým poškozením mozku) a sociálněpsychologickou problematikou zdravotně postižených osob (zahrnující mimo jiné změnu sociálních rolí a vznik stigmatu u postižených a reakci anonymního i důvěrně známého okolí).

Ve třetí, předposlední části této obsáhlé publikace předkládá čtenáři Vágnerová výčet vybraných duševních poruch a poruch chování a jiných jevů (sebevražedné jednání). Důvody, které ji vedly k právě takovému výčtu a pořadí, ovšem nevysvětluje. Vedle duševních poruch a poruch chování kopírujících evropskou klasifikaci nemocí, tzv. MKN-10 (demenace, mentální retardace, schizofrenie, poruchy příjmu potravy, závislosti, návykové a impulsivní poruchy aj.), obsahuje tato část rovněž poruchy chování diagnostikované podle klasifikace americké, tzv. DSM-IV (poruchy chování v dětském věku a dospívání). Autorčinou zjevnou snahou bylo plně pokrýt danou problematiku. Přitom však užila navíc toho, že do této části o duševních poruchách a poruchách chování zařadila sebevražed-

né jednání, které, domnívám se, poruchou rozhodně není, i přesto, že u zhruba jedné třetiny sebevražedných případů je toto jednání spojeno s duševní poruchou.

Zároveň v závěrečné kapitole, nadepsané jako Psychologická problematika sociální patologie, jsou do sociálněpatologické oblasti zařazovány pouze vybrané jevy (syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného CAN, problematika etnických menšin, sekt, nezaměstnanosti, bezdomovství či delikvence). Přitom je zjevné, že existují sociálněpatologické jevy, které mohou mít podobu psychické poruchy (například závislosti či návykové poruchy), a které jsou tak řazeny mezi poruchy a nikoli sociálněpatologické jevy. Tuto skutečnost však nelze hodnotit negativně z důvodu přetrvávající odborné nevyjasněnosti hranic mezi psychopatologií a patologií sociální.

Kniha se i přes uvedené výtky vyznačuje jasným jazykem. Obsah textu a jeho stylistické zpracování vypovídá o vysoké erudovanosti docentky Vágnerové, která většinu díla věnovala patologii lidské psychiky, rovněž užitý diskurs má výhradně psychologickou rovinu. Latentní i manifestní přesah duševních poruch a poruch chování do sociálněpatologického chování a jednání, jakož i zabývání se „čistě“ sociálněpatologickými jevy by ovšem napovídaly, že titul knihy by měl být rozšířen na Psychopatologii a sociální patologii pro pomáhající profese.

Přesto autorce patří poděkování za tuto učebnici obsahově i rozsahem ojedinělou. Tímto počinem výrazně doplňuje podobné materiály, které sporadicky vycházejí ve formě skript vydávaných na regionálních univerzitách.

Pavel Horák

**Petr Matějů, Klára Vlachová & al.:
Nerovnost, spravedlnost, politika –
Česká republika 1991–1998, SLON,
Praha, 2002.**

Společnost, kde by si byli všichni rovni, snad neexistovala jinde než v utopických představách některých myslitelů. Nerovnosti ke společnosti neodmyslitelně patří. Možná právě proto jsou od nepaměti podrobovány zkoumání a pozorování. Nerovné postavení lidí ve společnosti znamená nerovné, neboli nestejně rozhodování a chování lidí. Nerovnosti ve společnosti patří k největším sociologickým tématům vůbec. Sociologicky neméně významným tématem je změna – v tomto případě přeměna či transformace – společnosti. Petr Matějů a Klára Vlachová se spolu s dalšími autory oběma těmito tématům věnují v recenzované monografii. Mohli bychom podotknout, že autory spojuje či spojovala práce v Sociologickém ústavu AV ČR, konkrétně v týmu sociální stratifikace. Tito autoři se podle svých slov popisem společnosti v pohybu a „důrazem na předivo souvislostí spíše než na kvantum popsanych jevů“ (str. 364) snažili zaplnit mezeru v české sociologii a politické vědě.

Po roce 1989 země bývalého sovětského bloku nepochybně procházely přeměnou. Ani Česká republika nebyla v tomto směru výjimkou. I zde podle předpokladů autorů muselo dojít ke změně či znovuutvoření vazeb mezi jednotlivými prvky sociální reality. Nebo chceme-li upřesnit: „protože polistopadová změna byla v zásadě popřením komunistického převratu v roce 1948, mnozí očekávali, že také v sociálním rozvrstvení, v hodnotovém systému a v politických postojích

dojde ke změnám, které naši společnost jakýmsi protisměrným pohybem vrátí do „normálního stavu“ (str. 10). Jinými slovy se autoři snažili ověřit, zda se Česká republika přechodem z byrokraticky koordinovaného státně socialistického režimu na společnost nepotlačující (naopak upřednostňující) tržní principy také přiblížila vyspělým západním zemím, či se v očích většiny svých obyvatel prakticky nezměnila.

U transformačního procesu nelze určit, zda již byl ukončen. Autoři se proto zaměřili na období 90. let. V těchto letech se zapojila Česká republika do mezinárodních výzkumů, jako např. ISSP, Sociální spravedlnost (ISJP), Sociální stratifikace ve východní Evropě po roce 1989 (SSVE). Tyto výzkumy tvoří základ pro ověřování hypotéz, a tudíž i pro empirická zjištění autorů. Zároveň umožňují mezinárodní srovnání, které pomáhá dokreslit celkový obraz reality postkomunistických zemí ve srovnání s tzv. vyspělými zeměmi.

Již sám titul napovídá, že knihu rozdělili autoři do tří částí. Neznamená to však, že by jednotlivá témata vzájemně nepostupovala různými kapitolami. Ústřední téma prvního oddílu tvoří sociální status. Jeho objektivní složka (dosažené vzdělání, příjem, povolání) nabízí porovnání se subjektivním sebezaražením lidí v hierarchii společnosti. Pokud bychom měli pomocí několika vět shrnout hlavní zjištění týkající se této oblasti, museli bychom konstatovat, že ve zkoumaném období došlo k nárůstu statusové konzistence. Můžeme mluvit o nastolení rovnováhy mezi objektivní a subjektivní složkou sociálního statusu, kdy subjektivní sebezaražení koresponduje s objektivními ukazateli. Mohli bychom tedy tvrdit,

že docházelo ke zpeřňování komunistickou érou zpeřňovaných vazeb a souvislostí. To je následně spojeno s krystalizací střední třídy. V tomto směru docházejí autoři ke zjištění, že počáteční „euforii“, kdy se zjednodušeně řečeno každý druhý považoval za příslušníka střední třídy, vystřídal strážlivější postoj založený na postupně se utvářejících představách o tom, co to znamená být příslušníkem střední třídy. Jinak řečeno k sebeidentifikaci se střední třídou již nestačilo být pouze podnikatelem či mít vyšší příjem. Sebezařazení na základě jednoho faktoru tak vystříдалo zařazování založené na několika vzájemně spjatých subjektivně vnímaných faktorech.

Druhý oddíl se věnuje percepci nerovnosti a sociální spravedlnosti. Nalezneme zde odpovědi na otázky, jako: Existuje z pohledu české veřejnosti spravedlivý příjem? Považuje naše veřejnost pro vyšší příjmů jako určující potřebnost či zásluhovost? Najdeme zde i kapitolu podrobně vysvětlující pojem distributivní spravedlnosti a její význam. Tento pojem se zajímavě spojuje s konceptem rozdvojeného vědomí. V neposlední řadě se tento oddíl věnuje i vnímání chudoby a bohatství v naší společnosti. Kreidl zde dochází k jistě zajímavému závěru, že zatímco chudobu připisujeme samotným chudým a jejich individuálním vlastnostem, bohatství vnímáme jako důsledek nepoctivosti a nedostatečnosti systému.

Poslední oddíl se věnuje praktickým a viditelným důsledkům krystalizace společenských souvislostí – volebnímu chování a rozhodování. Ukázalo se, že sociálně-ekonomické otázky se staly důležitou součástí vytváření našeho politického spektra, respektive jeho

pravo-levé osy. V tomto oddíle nalezneme kupříkladu podrobné rozborů výsledků a společenských souvislostí jednotlivých voleb, rozborů rozhodování voličů mezi politickými stranami a rozdíly mezi deklarovaným a objektivně měřeným politickým postojem. Zmiňme zde, že autoři doložili například, že statusová proměnlivost hraje významnou roli při utváření politických postojů. Například nehledě na vzdělání či příjem nestálost zvyšuje pravděpodobnost volit levice.

Knihy měla najít své určení mezi odbornou veřejností. Sama povaha empirických výzkumů a důraz na metodologicky validní a reliabilní postupy naznačuje jisté ztížení pochopitelnosti pro širší veřejnost. Na druhou stranu by se této knihy nemuseli zaleknout studenti sociologie příbuzných oborů. Přílohy, jak jednotlivých kapitol, tak i na konci knihy, mají v metodologii ne zcela zběhlému čtenáři pomoci pochopit jednotlivé metodologické postupy i samotné závěry. Čtenáři by se ani neměli nechat odradit tím, že autoři, jak podtitul knihy napovídá, zkoumají období let 1991–1998. Šest let, která uplynula od roku 1998, by nemělo být signálem zastaralosti textů v této knize obsažených. Naopak. Mělo by být impulsem pro další vědecká bádání a dodatečné verifikace tezí a závěrů autory vyslovených.

Irena Zatloukalová

• • •

Petr Mareš: Nezaměstnanost jako sociální problém, SLON, Praha, 2002.

Učebnice brněnského sociologa Petra Mareše *Nezaměstnanost jako sociální*

problém slaví tento rok deset let od svého prvního vydání. Celkem vyšla kniha v nakladatelství SLON edice Studijní texty již třikrát, vždy ve čtyřletých intervalech. Dnes již můžeme směle tvrdit, že Mareš napsal v roce 1994 svou učebnici o nezaměstnanosti pro budoucnost.

Nezaměstnanost nebyla v ČR, dokonce ani v roce druhého vydání knihy (1998) zdaleka na úrovni, která bývá vnímána jako problematická, ale dalo se čekat – a Mareš to ve své knize předpovídal, že Evropu doženeme i v tomto ohledu. Evropu jsme dohnali a česky psané knihy, které na odborné úrovni tematizují nezaměstnanost jako problém s nejrůznějšími přívlastky, přestaly být vzácností.

Knihy chce nejen poskytnout přehled problematiky masové nezaměstnanosti, ale také ukázat, že „nezaměstnanost není jen ekonomickým, ale i sociálním a kulturním problémem“ (str. 153). Právě sociální (a kulturní) dimenze je tím, co z nezaměstnanosti opravdu problém dělá: nezaměstnanost jednak problematizuje, ale co do vyřešení masové nezaměstnanosti jako problému komplikuje – a tedy nemůže být v žádném případě opomenuta, chceme-li o nezaměstnanosti uvažovat, zkoumat ji nebo s ní dokonce „bojovat“. Tematizujeme-li nezaměstnanost jako sociální problém, znamená to také, že si myslíme, že nezaměstnanost neohrožuje jen některé jedince nebo některou oblast lidské činnosti, ale že ohrožuje moderní společnost jako celek. Takové pojetí problému předpokládá, že se na něj podíváme z široké perspektivy a že zvážíme všechny dostupné teorie a souvislosti. Co v tomto směru nabízí Marešova kniha?

První tři kapitoly, které můžeme považovat za jakýsi rozšířený úvod, orientují čtenáře v definicích nezaměstnanosti, v její historii a v názorech nejznámějších směrů ekonomické teorie na strukturální souvislosti nezaměstnanosti. Jádro knihy tvoří dalších šest kapitol, které nezaměstnanost analyticky rámuje obzorem zkoumání: trh práce – člověk – stát. Každá z těchto šesti kapitol nabízí čtenáři poněkud odlišnou tematizaci problému masové nezaměstnanosti. Autor se postupně zaměřuje na teorie segmentace a rovnováhy trhu práce, na význam práce a zaměstnání pro člověka, na individuální zkušenost nezaměstnaných, na problematiku jejich postavení ve společnosti a na strategie, které nezaměstnaní používají, aby svou nezaměstnanost překonali nebo aby se s ní vyrovnali. Devátou a desátou kapitolu věnoval sociolog otázkám a historii vztahu nezaměstnanosti a sociálního státu. Právě v těchto dvou kapitolách pravděpodobně nejvíce zúročil své zkušenosti ze studijního pobytu v Nizozemí, předcházejícího napsání knihy. Nešetří zde množstvím příkladů konkrétních metod, programů a strategií, které v boji proti nezaměstnanosti používá sociální politika zemí OECD. Knihu uzavírá kratší kapitola, předkládající ke zvážení tři nejčastěji diskutované alternativy dalšího vývoje masové nezaměstnanosti: ekonomický růst a mizení nezaměstnanosti, přerozdělení práce a vznik společnosti volného času nebo rozdělení společnosti a vznik nezaměstnané třídy. Je samozřejmě otázkou, jestli (poměrně útlá) kniha dává dostatečný prostor všem důležitým oblastem, které s problémem masové nezaměstnanosti souvisejí. Setkal jsem se s názorem, že v knize dostala

málo místa problematika nezaměstnanosti mladých a absolventů (právě vysoká míra nezaměstnanosti mladých a absolventů činí spolu s vysokým podílem dlouhodobě nezaměstnaných z nezaměstnanosti vážný sociální problém, spíše než samotný růst nebo pokles míry nezaměstnanosti v řádu procent). Neznamená to, že Mareš o nezaměstnanosti mladých a absolventů mlčí, ale samostatnou kapitolkou v ní opravdu nenajdete.

Nezaměstnanost jako sociální problém je v první řadě učebnicí a jako každá dobrá učebnice zároveň i přehlednou příručkou. Deset kapitol z jedenácti uzavírá autor otázkami, které procvičují přečtený text a zadávají úkoly. Pilného čtenáře navedou k samostatnému studiu dalších materiálů a pobídnou jej, aby sám zauvažoval a vyzkoušel si praktickou aplikaci znalostí a pojmových schémat, jež si právě osvojil. Detailní členění učebnice do kapitol a kapitolék umožňuje snadnou orientaci a rychlé vyhledávání jednotlivých konceptů nejen ve slovníčku základních pojmů, doplňujícím knihu, ale také přímo v textu. Autor knihy nepovažoval za nutné zařadit jmenný index, jeho absenci vyvážil dlouhým seznamem použité literatury, na něž v textu knihy (s několika drobnými nedostatky) často odkazuje.

Až dočtete, zkuste si tipnout (třeba jako chybějící cvičení k poslední 11. kapitole: Jaká je alternativa), jaký bude obrázek na obalu čtvrtého vydání knihy (jestli někdy vyjde). První vydání knihy mělo jednoduchý obal bez obrázku, na obalu druhého vydání ošuntělé vyhlížející pán zkoumá obsah odpadkového koše, třetí vydání zdobí fotografie nápisu: „lidí je moc“, načmáraného sprejem na zdi.

Kamil Mareš

Zbyněk Vybíral: Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci, Portál, Praha, 2003.

Tři cíle si vytyčil psycholog Zdeněk Vybíral ve své knize zabývající se analýzou lhaní: Propojit psychologickou odbornost, srozumitelnost a také nabídnout jistou přitažlivost.

Už v předmluvě upozorňuje na úskalí, které téma pravdomluvnosti a klamání s sebou nese. Předeseílá, že námět oprostil od řady souvislostí. Jako první úkol si autor klade zpochybnění samozřejmosti pojmů pravda a lež. Přednost dává příkladům úzce souvisejícím s lidskou komunikací, informováním druhých a zprostředkováním pravdy. V ukázkách se snaží předestřít dva protikladné komunikační základní záměry – zformulovat pravdivé nebo naopak pravdivé skrýt, jedním slovem oklamat.

V sedmi kapitolách na 175 stranách shromáždil Zdeněk Vybíral, autor řady knih, mezi nimi Psychologie lidské komunikace, množství citátů, odkazů, experimentů a závěrů studií, nejen různorodých psychologů, filozofů, sociologů, ale i literátů, týkajících se komunikace. Na konci každé kapitoly nalezneme Otázky a tip k dalšímu studiu, které nabízejí skvělou inspiraci k dalšímu přemýšlení nad tématy, otázkami sociální komunikace, které v knize obšírně rozkrývá.

Úvodní kapitolu Lhaní jako komunikační problém zahajuje rozborem lži, kterou považuje za problém. Lhaní může být obrannou funkcí, používáme je jako štít nebo také lež rozšiřujeme, chceme, aby druhý člověk předložená fakta považoval za pravdu, za bernou minci. Vybíral

ovšem připomíná závěr některých psychologů, kteří se výzkumem lhaní zabývají, že „lhaní je rovněž podmínkou našeho adaptovaného (a tedy úspěšného?) života ve společnosti“ (str. 15). Polemikou s analýzami kalifornského psychologa Paula Ekmana se zabývá podkapitola Čemu říkáme „lhaní“. S utajováním pravdy, nezveřejněním skutečného stavu, se setkáváme v mnoha pozicích, bolestivé může být zamlčení něčeho podstatného v partnerských a obchodních vztazích. Autor se dále zamýšlí nad uzavíráním dohod ve stylu „za všech okolností pravdu“, které považuje za rizikové. „Generalizované aplikování dohod a bezpodmínečné lpění na jejich plnění vede k rigiditě a ke ‚znásilňování‘ reálného života pravidly. Stává se kontrapunktem k toleranci, k (po)učení se z chyb, k umění uzavřít kompromis apod.“ (Str. 18.)

Velmi podrobný a složitý výklad věnuje nevědomému lhaní a neúplným pravdám, tedy polopravdám. Za vlastnost mluvy schizofrenních pacientů označuje způsob řeči „otevřená zadní vrátka“. Tito jedinci v dětství čelili tzv. dvojně vazbě, protichůdným sdělením. Krátce zmiňuje i vědomé lhaní, které není možné vždy odsuzovat, aniž mu porozumíme. Můžeme vědomě lhát, protože se bojíme říci pravdu, či nechceme vyslovit přímou prosbu. Výborným počinem se jeví zařazení odpovědi vysokoškolských studentů na dotaz, zda sdělení Dárky nosí Ježíšek, považují za lež. Jejich názory se velmi lišily, zaujímaly širokou škálu postojů, od ospravedlnování krásou takové lži, přes její motivační funkci až po jednoznačné hodnocení, že jde o lež. Hlubaví čtenáři si přijdou na své ve filozofických a logických problémech

s pravdou, kde psycholog připomíná některé filozofické teorie, „které se přiblížily životu“ (str. 41). V téže části se zabývá Paradoxy pravdivosti. V komunikaci se vyskytují paradoxy, v jejichž důsledku se lidé, kterým jsou určeny, dostávají do nezvládnutelných situací; radí se k nim paradoxní sebedefinice, paradoxní pobídky a dvojná vazba. V závěru první kapitoly si klade otázky Kdy se nevyplácí lhát a Kdy lež není problém, na něž dává podnětné odezvy.

Nad tím, Jak se klame a jak se to pozná, se Vybíral zamýšlí v další části. Zkoumání podrobuje pojmy „přirozenost“, přetvářka, spontánnost, které analyzuje převážně na příkladech z pracovního prostředí. K lepšímu porozumění předkládá Francouzskou normu v cestovním ruchu, oplývající řadou paradoxních bodů, které přijímající personál musí plnit. K perlám patří požadavek: „Je třeba postupovat rychle a efektivně, ale nepůsobit úspěšně nebo příliš rázně.“ (Str. 55.) Dnešní dobu, kdy se snažíme začlenit do stále více standardizované společnosti, autor klasifikuje jako rozštěpenou, dezintegrovanou. „Řadě lidí může začít vyhovovat spíš život ‚pod maskami‘ než bez nich. Naučí se obratně pohybovat v saku či v uniformě, ale neumějí se prosadit – a tedy stejně obratně pohybovat – v soukromí. Cítí, že bez masky jsou ‚chudší‘, ne tak úspěšní; jako kdyby jim bez masky scházela část ‚obraný‘. Již se neumějí chovat přirozeně.“ (Str. 59.) Poznat, zorientovat se, kdo nám sděluje či naopak neříká pravdu, v tomto natrénovaném světě není vůbec snadné, uzavírá autor podkapitulu Hraní, mimikry a falešné self. Řadu podnětných myšlenek nabízejí komentované experimenty Paula Ekmana

zkoumající úspěšnost v odhalování lháře a reflexe nad faktem, proč tak často nepoznáme, že nám někdo lže.

V další kapitole Předstírání a klamání jako součást prodejních taktik Vybíral výborně zpracoval taktiky a metody prodejců. Obšrně vykresluje techniky a postupy matení a psychické manipulace zákazníka. Na pomoc k předstírání a obelhávání nakupujícího používají prodávající techniky indukovaní regrese, taktiku vyvolání strachu, ustavení a udržování komplementárních asymetrických pozic, regulování směru a objemu pozornosti. Často používaná otázka: „Mohu vám nějak pomoci?“ vymezuje pozice, zákazník se dostává nepozorovaně do závislé role. Na příkladech postupu několika firem ukazuje předstírání a klamání při marketingovém prodeji zboží a služeb. Autor dále detailně mapuje manipulativní praktiky a postupy direct marketingu na případu svého otce, který si objednal z katalogu zboží. Firma mu okamžitě zaslala Doklad pro finále hry, v němž by mohl vyhrát 1 000 000 Kč. Když neodpovídal, bombardovala jej firma celkem 12 dopisy, v kterých aplikuje různé formy nátlaku, vyhrožování a především manipulace. Ačkoli Mezinárodní kodex reklamních technik doporučuje představovat výrobek, službu pravdivě, setkáváme se s klamavými reklamami obsahujícími často nepravdivé texty a slogany. Ke znakům klamání patří zjevná lež, zavádějící tvrzení, pojištění se v případě nesplnění slibu, nejasné srovnávání, vyzdvihování účinku zcela nepodstatného, tvrzení, že konkurence nabízí méně, či neúplná statistika. Ke lži o kvalitě, rychlosti, úspěchu apod. svých produktů se uchyluje řada výrobců, což dokládá psycholog

na konkrétních ukázkách reklamních textů.

Na více než 20 stránkách mapuje psycholog Nepravdivosti v politice, publicistice a vědě. Lhaní v politice dává do souvislostí s rétorikou a komolením pravdy, kde rozlišuje tři kategorie: vypuštění závažných sdělení, tedy cenzuru, bezostyšné lhaní a překroucené podávání pravdivých informací. Politici záměrně používají zakódované zprávy a konspirační způsoby sdělení, čímž dosahují u adresátů falešného porozumění. Činnost žurnalisty určuje práce se zdroji a fakty, co zdůrazní či pomine. Vybíral se důsledně zamýšlí nad přesvědčováním nepravdou a nepravdivostí stereotypních představ vytvořených médií. „Ze stereotypů plyne utváření nepřátelských, posléze silně zafixovaných předsudků, dále rasistické, xenofobní či sexistické sklony, diskriminace druhých lidí. Stereotypy jsou základem etnických konfliktů, masakrů, válek a mučení, terorismu a fanatismu.“ (Str. 114.) Stereotypy se objevují nejobvykleji v podobě předsudků. Existují především o různých národech: „otevřených“ Američanech nebo opačně „konzervativních“ Angličanech. Stereotypní představy máme spojeny dnes třeba s Araby, považovanými za potenciální teroristy, či se slovem fundamentalismus, při kterém se nám pravděpodobně v první řadě vybaví islám. Nejtypičtější šablony se vyskytují v posuzování žen muži a mužů žen. Stereotypy posilují a udržují i novináři, masmediální produkce v podobě seriálů v TV, soap oper, filmů apod. „Přirozenost stereotypů není pro žurnalistiku omluvou. Šíření zjednodušených nálepek by rozhodně nemělo být stěžejním, převládajícím

rysem novinářské práce,“ míní Vybíral.

Na Nepravdivá data v naší myslí – kognitivní pohled předestírá svá stanoviska autor v páté kapitole. Každý člověk potřebuje k orientaci neustále vyhodnocovat vnímaná data, na čemž se podílejí kromě vnímání tři složky lidské psychiky: kognitivní, emocionální a volní (akční).

Fakt, že máme uložená Nepravdivá data v naší paměti, dokumentuje psycholog na pokusu, ke kterému vyzval tři studentky. Dvě Nizozemky a jedna Syřanka měly za úkol zakreslit část mapy Středomoří.

I když se dívky domnívaly, že mají ve svých kognitivních mapách dobře uloženou polohu středomořských zemí, pokus vydolovat z paměti správné znalosti dopadl téměř jednoznačně neúspěšně.

Lépe se už studentky zhostily úkolu nakreslit mapu své vlastní země.

Obtížnost převádění znalosti do slov dokumentuje nejkratší oddíl Verbalizace znalostí. Na příkladě experimentu, jak má jet na kole dospělá osoba, která dosud nejela na kole, se ukázalo, že není vůbec jednoduché podat srozumitelné, názorné vysvětlení. Nejlepší formou se jevila kombinace intuitivního (obrazného) a induktivního (logického) způsobu.

Téma navýsost závažné, Etické a jiné souvislosti sdělování nepravdivého, rozebírá Vybíral v poslední kapitole. Lékaři někdy řeší dilema, jestli sdělit pacientovi pravdu o jeho nemoci a jak přitom nezklamat jeho důvěru. „Není to jednoduché dilema a možná patří k nejsložitějším, eticky nejspornějším a komunikačně nejnáročnějším.“ (Str. 155.)

Odborníci na etiku v lékařství se spíše příklánějí ke sdělování pravdy. Pacientovi zůstává „právo nevědět“, jaký je jeho zdravotní stav, což však navozuje otázku,

zda „právo nevědět“ neznamena totéž jako „právo na lež“. Lehce nelogicky přechází autor od sdělování pravdy pacientům přes Lhaní při výzkumu placebo efektu k otázce: Kteří lidé lžou více než druzí? Lhát lze pro získání výhod, z prospěchářství, vypočítavosti či egocentrismu. Do druhé kategorie patří lidé, kteří možná trpí pocity viny z toho, jakým způsobem se dostali k výhodám ve srovnání s druhými. Lžou ze zvyku, „protože lžou všichni okolo mne“.

Můžeme také lhát pro radost, protože nám to přináší potěšení. Lhaní poté slouží k pohrávání si s pochybnostmi příjemce a připomíná hru kočky s bezbrannou myší. Některé jednotlivce těší lhát z důvodů hry samé, činí jim potěšení zažívané napětí a riskování. „Notorický lhář si lhaním zvyšuje sebevědomí, zřejmě si kompenzuje určité psychické komplexy, lhaní a úspěchy ve lhaní mu slouží k sebeobdivu a sebevzhlížení. (Str. 160.) Řada lidí však nelže, přijali za svůj názor, že pokud by lhali, následoval by trest. Nejen v podobě postihu „zvenku“, ale proto, že se jedinec může přestat „mít rád“, začne přesprávit sám sebe obviňovat, pro což zavedla psychoanalýza pojem morální masochismus. Poté se psycholog z pohledu diskursivní psychologie zaobírá pravdivostí vnímání, úsudku a snahou pravdivě myslet. „O pravdivosti je třeba přesvědčit, o myšlenkách, názorech a postojích je nutné komunikovat. Nestáčí si myslet, že mám pravdu a že to přece všichni musí vědět tak, jako to vím já. Pravdomluvnost se rodí, realizuje i hyne v naší mluvě“ (str. 166), uzavírá téma pravdy v lidské komunikaci Vybíral.

Svou knihu doplnil Závěrem, v němž výstižně popisuje své záměry. Především

chtěl přispět k odlišování mezi pravdou, nezamýšlenou nepravdou, polopravdou a lží v situacích, kdy spolu komunikují dva a více lidí. Věří, že jeho kniha nabízí dostatečnou inspiraci v analýze problému lhaní, na niž naváže další, hlubší či širší výzkumy, články, analýzy, protože se „problém lhaní“ vyskytuje všude kolem nás ve stále dalších, nových variantách.

Jak se podařilo naplnit tři cíle, které si autor kladl? O jeho psychologické odbornosti není pochyb. Na řadě míst skvěle uplatňuje své znalosti, zkušenosti, podává velmi poutavý výklad, například v podkapitole Nepravé intence. Druhý cíl se podle mého názoru nezdařilo zcela naplnit. Na srozumitelnosti ubírají někdy až příliš komplikované výklady. Zvláště působí třeba český výraz v závorce pro slovo kongruentní, kdežto mnoho daleko méně používaných odborných výrazů nechává bez povšimnutí, překladu. V některých pasážích ztrácí kniha množstvím specializovaných pojmů na přitažlivosti, což znesnadňuje pochopení širokému publiku zájemců, naplnění třetího cíle, jak si autor přeje. I přes tyto výtky zůstává mnoho předností, především kniha umožňuje lépe pochopit předivo mezilidských kontaktů, komunikace, což jistě uvítá každý, kdo pracuje nejen v oblasti pomáhajících profesí, ale také třeba v oblasti managementu. Její hodnotu zvyšuje fakt, že u nás ještě obdobná publikace zabývající se systematicky analýzou lhaní dosud nevyšla.

Pavel Bajer

• • •

Ludmila Fialová a kol.: Představy mladých lidí o manželství a rodičovství, SLON, Praha, 2000.

Předkládaná kniha v České republice i zahraničí známých i začínajících českých demografů a sociálních vědců představuje studii zjišťující postoje a názory mladých českých svobodných lidí na instituci manželství a rodinu. I přestože tato publikace vyšla již v roce 2000 a v ní předkládané údaje byly získány od dotazovaných osob již v průběhu let 1997 až 1999, její hodnota není zanedbatelná. Prezентuje totiž postoje a názory „nové“ generace občanů socializovaných v novém, netotalitním prostředí, které rozšiřuje pole voleb ovlivňujících jejich individuální životní dráhy. Dá se přitom předpokládat, že chování vztahující se k manželství a rodině u těchto osob bude konvenovat s chováním věkově blízkých, mladších (současných i budoucích) kohort.

Knih využívajících empirických šetření v oblasti populačního chování předložených široké veřejnosti vyšlo v české kotlině poskrovnu, a studie Ludmily Fialové a kolektivu je tak zatím spíše ojedinělou vlašťkou. Příkladem může být snad pouze kapitola pojednávající o české rodině, sňatkovém klimatu a reprodukčním klimatu z knihy editora Jiřího Večerníka (Zpráva o vývoji české společnosti v letech 1989–1998, kterou vydalo v roce 1998 nakladatelství Akademia), studie editorky Hany Maříkové snažící se zachytit vnitřní proměnu české rodiny (vyšla v nakladatelství SLON v roce 2000 s názvem Proměny současné české rodiny: Rodina – gender – stratifikace) či publikace brněn-

ského sociologa Ladislava Rabušice, která se snaží mapovat možné příčiny poklesu porodnosti v českých zemích i zahraničí částečně právě pomocí empirických šetření (knihu vydalo nakladatelství SLON v roce 2001 s názvem Kde ty všechny děti jsou?).

Záměrem autorů knihy před samotným započítáním výzkumu, který proběhl formou dotazování 1 294 kvótně vybraných svobodných mužů a žen ve věku 18-29 let, bylo především zodpovědět dvě otázky (z nepochopitelných důvodů uvedených v závěrečné, šesté kapitole práce): „1. Jaký podíl mladých lidí předpokládá (hodlá) žít v jednotlivých formách partnerského soužití a 2. Zda a kolik dětí chtějí mít mladí lidé ve svých budoucích rodinách.“ (Str. 135.) Hlavní testovanou hypotézou se stalo tvrzení, které bylo potvrzeno, jmenovitě zda manželství a rodina neztrácejí pro mladé lidi na svém (převážně emocionálním) významu a hodnotě, kdy jejich realizace je pouze posunutím do vyššího věku (str.136).

Jádro knihy – zjištěné výsledky studie, potěší kdejakého bezpartajního (apolitického) skeptika či zastávce tvrdé konzervativní nóty, který žije v ucelené představě probíhající destrukce „tradiční rodiny a s ní spojeného chování“, domnívaje se, že jde o důsledek „zběsilé“ změny hodnot současných mladých lidí. Milan Kučera, zkušený odborník, totiž předkládá v závěrečné kapitole zjištění, která potěší kohokoli na pochybách. Vkusně (a objektivně) sumarizuje získané údaje o postojích současné mladé generace do podoby trendu přibližování se západoevropskému modelu demografického chování. Absolutní ztrátu víry mladých lidí ve významnost manželství a rodiny výzkum

totiž neprokázal: její existence včetně procesu naplňování zůstává zachována, je pouze „oddálena“, čímž dochází k posunům v jednotlivých fázích životní dráhy zahrnující manželství a rodinu u většiny mladých lidí. Nové konkurenční prostředí objevivší se v ČR od začátku 90. let, které představuje rozšíření dříve omezené palety voleb, taktéž podmiňuje zvyšování nároků kladených jednotlivcem při hledání si partnera. Spolu s nedostupností bytů, rostoucími životními náklady po narození dítěte a obavami z nezaměstnanosti dochází k odkládání sňatků a počtů, čitelného ze zvyšujícího se věku uzavírání sňatků a narození dětí.

Uvedení do problematiky manželského a rodinného chování a do provedení výzkumu nazvaného Mladá generace 1997 je provedeno v pěti kapitolách.

První kapitola blíže seznamuje se způsoby získávání údajů o populačním chování v ČR, od jeho prvotního zjišťování Státním úřadem statistickým na konci 60. let až po v současnosti prováděná specifická výběrová šetření (Sociologickým ústavem Akademie věd, Výzkumným ústavem práce a sociálních věcí, Ministerstvem práce a sociálních věcí či Českým statistickým úřadem). Následuje stručná charakteristika demografického chování obyvatel v ČR v 90. letech a jeho dokumentace na měkkých datech získaných z vybraných státních i mezinárodních šetření provedených před započítáním samotného výzkumu Mladá generace 1997.

Ve druhé kapitole Ludmila Fialová uvádí čtenáře do životní dráhy mladých lidí a jejich vztahu k rodině, ze které vycházejí. Důraz přitom klade na období jejich vzdělávání a následně na odchod z rodiny

jakožto fáze života, které výrazně ovlivňují utváření postojů o manželství a rodičovství. Tato část nabízí výhradně statistickou dokumentaci, čtenář může být rušen nevyjasněnou analýzou problematiky vzdělávání u dotazovaných osob bez počátečního zdůvodnění, i přestože lze zdůvodnění v průběhu textu vytušit. Některé grafy též nejsou zpracovány graficky nejideálnějším způsobem, občas se vyskytne problém s orientací v odstínech šedi v legendách sloupcových grafů a není pak jasné, co daná část sloupce vyjadřuje.

Následující kapitola zevrubně představuje konkrétní údaje o postavení sňatku a narození dětí v životních drahách dotazovaných svobodných osob. Předpokládány byly plány výrazně ovlivněné na jedné straně preferencemi být zaměstnán a na straně druhé preferencemi uskutečnit vlastní zájmy. Z výsledků například vyplývá, že 41 % dotázaných v jednotlivých věkových kategoriích (věk 15–29 let) uvedlo, že zatím neplánuje mít děti, jejich největším zájmem je věnovat se svým koníčkům a získat dobré postavení v zaměstnání. Jako nejvhodnější věk pro založení sňatku respondenti uváděli průměrně 23,5 roku u žen a 26,5 roku u mužů.

Čtvrtá kapitola se zaměřuje na zjišťování postojů mladých svobodných lidí k manželství a rodičovství. Výzkum prokázal větší náklonnost výše vzdělaných respondentů k tradiční podobě manželství a rodičovství nežli u méně vzdělaných osob. Zjišťovány byly preference způsobu života (cca 68 % na zkoušku, 21 % manželství), představy o manželství, rodičovství a postoje k dětem, plánovaný počet dětí (cca 70 %

plánují dvě děti) a postoje k rozvodům.

Pátá kapitola obsahuje analýzu zjištění týkajících se představy ideálního partnerského vztahu, jeho existence, sociální a ekonomické struktury tohoto vztahu u dotazovaných svobodných mladých lidí a názoru na nesezdaná soužití. Ověřila se přitom například v ČR již v minulosti prokázaná tendence uzavírání partnerských svazků, kde muž má vyšší nebo stejné vzdělání než žena. Tato tendence vychází z kulturní reprodukce vzorců chování vyplývajících z rodiny, ze které partneři pocházejí, které tak výrazně determinují postoje mladých lidí vůči výběru partnera. Nesezdaná soužití vnímají mladí lidé jako způsob chování sloužící k získávání nových zkušeností z žití s partnerem, nikoli jako celoživotní strategii či náhražku manželství. Ve vyšším věku se tak nesezdaná soužití budou projevovat zřejmě převážně u rozvedených osob.

Co uvést závěrem? Nabízená publikace předkládá velkou sumu informací o manželských a rodinných představách vzorku českých svobodných mladých lidí ve formě (převážně) velmi zdařile interpretovaných tabulek a grafů. Kučerovo shrnutí a prognózy jsou příjemným potvrzením úvah o ne-strašidelném vývoji současné české rodiny, který se rozhodně nevyznačuje charakteristikami rozpadu tradičních postojů a hodnot vůči posvátné instituci, kterou manželství je.

Pavel Horák

• • •

Arno Anzebacher: Křesťanská sociální etika. Úvod a principy, CDK, Brno, 2004.

V českém prostředí dobře známý autor *Úvodu do filosofie*, který se dočkal již čtvrtého vydání, a *Úvodu do etiky* se nám tentokrát představuje dalším dílem. Kniha *Křesťanská sociální etika* se neomezuje na prosté sociální učení církve, jak by se možná na první zdání dalo od katolického autora očekávat, ale věnuje se „sociální etice“ jako legitimního oboru všech, kteří mají co do činění se současnými sociálními otázkami, popř. sociálním státem a jeho principy.

V první kapitole se zabývá vymezením pojmů sociální etika, sociální skutečnost, dělí etiku na individuální a sociální a vymezuje jejich vzájemný vztah; především se chce vyhnout redukcionismu, totiž záměně obou, a přichází k jejich syntéze. „Na jedné straně vycházíme z toho, že osoby jsou s to žít svůj život odpovědně. Na druhé straně víme, že tento život je sociálně podmíněný.“ (Str. 14.) Křesťanská sociální etika se od etiky individuální a sociální vymezuje tím, že ve svých základech vidí biblické poselství Božího zjevení do světa. Odvolává se na Biblii, tedy Starý a Nový zákon. Autonomie jednotlivých vědních oborů je mu však (samozřejmě) samozřejmostí. Anzebacher věnuje také pozornost vzniku vědy, která se nekonstituuje shromážděním faktů, ale tím, že tato empirie je určitou metodou zpracována (redukována, operacionalizována) a metodickou abstrakcí a tematickou redukcí dále pojednávána.

Ve druhé kapitole v „historickém pohledu“ se nezabývá především dobročinnými praktikami církve a zbožných

lidí, ale obrací svůj pohled nejprve na biblický podtext a aplikuje ho na modernu a filozofické názory od středověku (význam cechů, obrat k jednotlivci) přes novověk do doby osvícenství a moderny (od poloviny 15. století do konce 19. století). Důraz klade především na „hospodářský, politický, právní, kulturně-náboženský a rodinný“ (str. 39) aspekt bytí člověka v jednotlivých epochách. Pojednává o *étosu lidských práv* jako přirozených práv člověka (na rozdíl od feudálního pojetí, kdy práva uděloval panovník svým poddaným jako odměnu za prokázané služby) a *teorii smlouvy*, politickém liberalismu, probírá jednotlivé pozice dnes už klasiků „teorie sociální spravedlnosti“ – J. Rawlse, J. M. Buchanana, J. Habermase, dále koncepty komunitarismu a postmoderny.

Další kapitolu věnoval Anzebacher katolické sociální nauce, kde na základě všeobecně rozšířeného mínění, že katolická sociální nauka se datuje k vydání encykliky *Rerum novarum* Lva XIII. z roku 1891, rozebírá situaci v Evropě 19. století. Poukazuje na komplexní skutečnosti mající účinek na situaci církve, tj. na vliv Francouzské revoluce, Napoleonovy éry i válek v Itálii, které pro církve znamenaly velké změny v chápání světa i sebe samé. Církev postavila obranný val proti veškerému hnutí, které nevzniklo uvnitř ní samé, tedy proti moderně, proti níž byly vydány i odsuzující dokumenty. V církvi zvítězilo hnutí tzv. ultramontanismu (latinské *ultra montes* znamená za horami, rozuměj Alpami, tedy blízké filozofii Říma), tj. odmítnutí moderny a osvícenství.

Obvykle se má za to, že *Rerum novarum* přišlo pozdě, katolická církve se

v zápase o zachování své původní identity opomněla zaměřit na industrializaci a zapomenula na diskriminovanou část lidstva (respektive její většinu), tedy na dělníky a rolníky. Diskriminované oslovil Karel Marx svým Kapitálem a vznikající sociálně-demokratické hnutí. Anzebacher tuto skutečnost uvádí do širších souvislostí, čímž poskytuje dobré východisko pro větší pochopení této dodnes citlivé otázky.

Další encykliky *Quadragesimo anno* (1931), dále dílo především papeže Jana XXIII. (*Mater et magistra* (1961), *Pacem in terris* (1963) a jeho nástupců Pavla VI. (*Populorum progressio* 1967, *Octogesima adveniens* 1971) a Jana Pavla II. (*Sollicitudo rei socialis* 1987, *Centesimus annus* 1991), dále II. vatikánský koncil a jeho aplikace do místních církví celého světa vyvolaly doslova revoluci plnou naděje, především v Latinské Americe, kde na základě výsledků II. Vatikána vznikla tzv. *teologie osvobození*, která Ježíše chápala primárně jako osvoboditele chudých. Teologie osvobození měla mnoho odnoží, od umírněných až po radikální, kde kněží brali do rukou zbraně a připojovali se k revoluci (za všechny jmenujme kněze, spolutvůrce kubánské revoluce, Che Guevaru). Teologie osvobození „narazila“ na učitelský úřad katolické církve, který se po nástupu Jana Pavla II. k ní vyjádřil v roce 1984 a 1986. Obě instrukce však umožňují umírněné pojetí, oproštěné od marxistických premis, především třídní nenávisti apod. V Evropě měla teologie osvobození své příznivce v tzv. politické teologii J. B. Metzera. Původně se zaměřovala na „teologii po Osvětlení“, tento směr si klade otázku, jak je možné teologizovat poté, co šest

milionů příslušníků vyvoleného národa Židů zahynulo ve II. světové válce.

Evangelické myšlení nebylo natolik uzavřeno moderně a profilovalo se především do tří přístupů – liberálního (smíření náboženství a kultury), christologického (dialektická teologie K. Bartha) a teologie „řádů“ (rozištění mezi „nárokem zjevení a světskými „řády““ (str. 172), např. manželství, rodina, stát).

„Last but not least“ se Anzebacher věnuje principům moderní křesťanské sociální etiky, kde na první místo staví princip personality (Člověk je v ohnisku zájmu zkoumání, je vnímán jako osoba, rozlišuje se lidsko-právní status osoby (ve smyslu přirozených práv každého člověka). Autor neopomíná ani základní pilíře sociální etiky, solidaritu a subsidiaritu.

Hlavní přínos knihy vidím v možnosti (očima renomovaného filozofa) nahlédnout do toho, jak křesťanská sociální etika reflektuje samu sebe, evangelickou tradici a v neposlední řadě současnou moderní společnost a přístupy, které vycházejí z paradigmat postmoderny. Dílo nabízí výbornou přehledovou studii, která dá čtenáři nahlédnout do moderního uvažování o sociální spravedlnosti, etice a vztahu křesťanských církví k těmto závažným tématům.

Rovněž je třeba vyzdvihnout kultivovaný překlad etika K. Šprunka a kvalitní redaktorskou práci, která zajistila knihu bez pravopisných pochybení, což v dnešní době mnohdy není samozřejmostí.

Stanislava Ševčíková

• • •

Libor Musil: Ráda bych Vám pomohla, ale..., Brno, Marek Zeman, 2004.

V knize Ráda bych vám pomohla, ale... se autor věnuje v sociální práci relativně ožehavému tématu – *kvality vztahu sociálních pracovníků ke klientům a kvality služeb jim poskytovaných*. Dotýká se tak citlivého místa mnoha sociálních pracovníků, úředníků i jiných zaměstnanců v sociálních službách, kteří mají za své „povolání“ poskytovat pomoc potřebným klientům. Mnoho z nich je totiž přesvědčeno nejen o tom, že ve své práci koná nejlépe, jak může, ale hlavně že opravdu a především pomáhá svým klientům. S jejich přesvědčením, ačkoliv mnohdy upřímným, nemusí však samotná klientela, a někdy i široká veřejnost souhlasit. A nabourávání tohoto přesvědčení, i když v dobrém úmyslu (jak to chápeme u této knihy), může mnohé sociální pracovníky opravdu „bolet“. Přesto, anebo právě proto je tato kniha velkým přínosem do oblasti, o níž toho v české literatuře zatím nebylo mnoho napsáno. Do oblasti zabývající se *kulturou organizací* poskytujících sociální služby.

Hlavním tématem této knihy tedy je *kultura poskytování sociálních služeb v příslušných organizacích, konkrétněji přístup jejich pracovníků ke klientům*. Autor se zde zaměřuje, za pomoci interpretace mnoha výzkumů pocházejících hlavně z anglosaských zemí, ale i příkladů z praxe v České republice a zahraničí, na způsob, jakým se ustavuje „přístup pracovníků sociálních služeb ke klientovi“. Děje se tak podle něj především skrze vyrovnávání se pracovníků s nesourodý-

mi pracovními podmínkami v organizacích, kdy čelí mnoha dilematům (např. zda poskytnout velmi kvalitní službu méně lidem nebo v horší kvalitě obsloužit více potřebných, když má organizace omezené prostředky, apod.). To má v konečném důsledku velký vliv i na vlastní „podobu výsledku“ služby či pomoci pracovníka každému klientovi, a tím pádem i na to, jak „celkově úspěšná“ je každá organizace při poskytování služeb svým klientům.

Samotná kniha se člení na tři hlavní části. V první části autor rozvádí nejdůležitější pojmy celé knihy – *služby sociální práce, kultura a dilemata přístupu ke klientům*.

Ve druhé a třetí části se už podrobně věnuje samotným „dilematům“, která rozděluje na „všední“ a „strategická“; ukazuje však i to, jak spolu tyto dva druhy dilemat úzce souvisejí. V jednotlivých podkapitolách podrobně rozvádí každé z těchto dilemat a zároveň na příkladech z praxe dokládá různé způsoby jeho „řešení“ pracovníky v rámci „zájmů“ své zaměstnanecké organizace i v rámci celospolečenského mínění. Ukazuje, jak tito pracovníci při své práci dilematům „čelí“, a to způsobem aktivním i pasívním.

V části pojednávající o „strategických dilematech a jejich řešeních“ uvádí autor i tzv. operační strategie daných organizací – tedy skutečné záměry a cíle organizací, kterých především mají jejich zaměstnanci ve své práci dosáhnout.

V závěru knihy se pak autor věnuje i pochybnostem plynoucím z výzkumů o kultuře organizací sociálních služeb, které ve své knize sám „používá“, a otázkám, které z těchto pochybností před

výzkumníky, a nejen nimi, dále vystávají.

Jak již bylo napsáno, autor v knize využívá mnoha studií, hlavně z anglosaských zemí, zároveň však uvádí i mnoho příkladů z praxe v České republice. Samotná dilemata sociálních pracovníků ve vztahu ke klientovi, jež tvoří hlavní náplň této knihy, mapují velmi věrně poměry v českých organizacích poskytujících sociální služby. Snad každý, kdo si přečte kapitoly (především o „všedních“) dilematech sociálních pracovníků, o tom, jak jednají se svými klienty, si vzpomene, že něco takového sám prožil i jak se přitom cítil. A to buď jako klient, či, v případě odborníků, jako „poskytovatel služby“. Uvědomí si i to, jak mohla „prožít“ danou situaci druhá strana a jaké důvody ji k tomu vedly. Kniha je právě proto velmi čtivá, srozumitelná, i podnětná v samotné praxi při snaze o zlepšení kvality poskytování sociálních služeb.

Psáno v tomto duchu, kniha je přínosem pro studenty sociální politiky a sociální práce, pro samotné pracovníky v praxi, kteří mají zájem zlepšit služby klientům i pracovní podmínky v organizacích sociálních služeb, ale dává mnoho podnětných otázek i pro další výzkumníky (viz závěrečná kapitola), kteří se touto oblastí zabývají, či by chtěli zabývat.

Gabriela Hlaváčová

Tento titul můžete stále zakoupit v nakladatelství Marek Zeman, Absolonova 35b, 624 00 Brno, e-mail: marekzeman@volny.cz tel.: 608 959 179.

Doporučená cena je 240 Kč. Cena pro vás je se slevou 10 % (216 Kč), pokud si objednáte alespoň 5 ks, sleva je 15 %, pokud si objednáte alespoň 10 ks, sleva činí 20 %.

Časopis Sociální práce / Sociálna práca - Ceny inzerce

2. nebo 3. strana obálky 160 x 230 mm (2 barvy).....	15 000 Kč
4. strana obálky 160 x 230 mm (2 barvy).....	18 000 Kč
Formát 160 x 230 mm, vnitřní strana	10 000 Kč
Formát 160 x 115 (80 x 230) mm, vnitřní strana	7 000 Kč
Formát 80 x 115 mm, vnitřní strana	6 500 Kč
Formát 40 x 67 mm, vnitřní strana	5 000 Kč
Řádková inzerce	60 Kč za řádku

Objednávky inzerce a kontakt na redakci:

ASVSP - Sociální práce / Sociálna práca

Fakulta sociálních studií MU, Gorkého 7, 602 00 Brno

Tel.: +420 549 493 895

e-mail: horak@fss.muni.cz či socialni_prace@quick.cz

<http://socprace.webpark.cz>

Nízkoprahový klub Pavlač obdržel cenu

Česká asociace streetwork vyhlásila v červnu vítěze výroční ceny ČASOVANÁ BOTA. Výroční cena České asociace streetwork (ČAS) je určena pracovníkům a zařízením poskytujícím sociální služby v nízkoprahových programech.

Nízkoprahové programy se profilují podle metody práce – jejich pracovníci buď sami vyhledávají potřebné osoby, nebo alespoň co nejvíc snižují „práh“ vstupu pro ty, kteří službu potřebují. Nízkoprahové sociální služby mají velké spektrum podob – jedná se o terénní sociální práci nebo nízkoprahová centra – a jsou určena mnoha cílovým skupinám: uživatelům drog, ohroženým dětem a mládeži, bezdomovcům, prostitutkám či jiným skupinám „na okraji společnosti“.

V letošním roce se asociace rozhodla udělit cenu ve dvou kategoriích. V kategorii pracovníků zvítězila Mgr. Jana Ženíšková, vedoucí Kontaktního centra občanského sdružení Laxus v Hradci Králové. V kategorii zařízení získává ocenění Nízkoprahový klub Pavlač zřizovaný občanským sdružením Ratolest Brno. Vítězové v obou kategoriích si kromě ocenění odnesou také putovní plastiku „Bota“ – jedná se o skutečné boty proslapané při výkonu tohoto nelehkého povolání zatesané do dlažebních kostky. Autorem obou cen je pardubický pracovník nízkoprahových programů Michal Zahradník. Vítězové také obdrží hmotný dar – oblečení od firmy Levi Strauss, která dlouhodobě finančně podporuje oblast nízkoprahových programů pro děti a mládež a hmotnými dary také Výroční cenu ČAS.

Kritérii pro rozhodnutí o udělení ceny bylo:

1. kvalita odvedené práce
2. přínos pro obor na národní úrovni (práce v asociacích, publikační činnost, vzdělávací činnost, práce v poradních orgánech atd.)
3. typičnost a čitelnost práce navržené osoby nebo zařízení, soulad s dobrou praxí, eventuálně příběh – konkrétní skutek či počín v roce 2003

Cena je udělena za skutky v roce 2003 (případně za dlouhodobý přínos včetně roku 2003). Nominace byly vybrány odbornou radou z celkem 20 došlých návrhů. (red)

Nízkoprahové sociální služby – nové metody pomoci pro ty nej- potřebnější

Od roku 1992 se v České republice velmi úspěšně rozvíjejí nové metody sociální pomoci, zcela odlišné oproti stavu před rokem 1989. Jde o metody práce, které buď samy vyhledávají potřebné osoby, nebo alespoň co nejvíc snižují „práh“ vstupu, aby je potřební mohli vyhledat. Nízkoprahové sociální služby mají velké spektrum podob – jednak jde o programy streetworku, tedy terénní sociální práci, a jednak o nízkoprahová centra – pro uživatele drog, pro ohrožené děti a mládež, pro bezdomovce či jiné skupiny „na okraji společnosti“.

Základní rysy nízkoprahových sociálních služeb:

- zaměřuje se na osoby, které nevyhledávají běžné pomáhající instituce, a přitom jsou v nepříznivé životní situaci
- služba je poskytována co nejvíce v běžném (přirozeném) prostředí těchto osob

- pro realizaci služby není třeba znát podrobné údaje o klientovi, často není potřeba ani znát klientovo jméno

- snižují se psychologické, sociální i technické bariéry, které brání lidem využívat tyto služby

Co je streetwork neboli terénní sociální práce?

Streetwork je metoda, která umožňuje poskytovat službu v přirozeném prostředí klientů - ulice, parky, hospody, kluby, herny, nádraží, tedy v místech, kde se potenciálně potřební pohybují. Terénní sociální práce sama vyhledává a nabízí pomoc, a to především těm, kteří sami nejsou ochotni vyhledat pomoc nebo to nedokáží. Terénní programy se liší podle tzv. cílových skupin a jsou oddělené - zvláště pro uživatele drog, zvláště pro dospívající děti a mládež, zvláště pro práci ve vyloučených sociálně slabých lokalitách nebo v oblasti prostituce.

Co je nízkoprahový klub pro děti a mládež?

Nízkoprahové kluby jsou určeny dospívajícím dětem a mládeži, které tráví svůj volný čas touláním na ulici, v partě či jinak neorganizovaně. Přístup do nízkoprahových klubů není omezen financemi, zájmem ani časem příchodu či odchodu, návštěvníci mají svobodu volby, a to jak v pohybu v prostoru klubu, tak v chování i ve volbě vykonávaných činností. K pobytu v zařízení není nutná registrace, je možné zde být i anonymně.

Nízkoprahové kluby mladým nabízejí mnoho programů a vybavení. Zásadní význam klubů je však hlavně v jejich poradenské a preventivní činnosti - umožňují dětem a mládeži si popovídat nebo se svěřit se svými problémy, které mají možnost s pracovníky rozebrat

a řešit. Vedení klubu mají na starosti zkušení a školení pracovníci. Chod každého klubu se řídí pravidly, která mimo jiné zakazují užívání alkoholických nápojů, drog, násilí či šikanu.

Nízkoprahové kluby mladým nabízejí mnoho programů a vybavení: poslech muziky (každý si může donést svoji) a promítání filmů na přání, stolní fotbal, ping-pong, kulečnický, air hockey, lezeckou stěnu či půjčovnu sportovního vybavení na ven, zkušebnu s hudebními nástroji pro mladé začínající kapely, výtvarnou dílnu s hrncířským kruhem.

Co je kontaktní centrum pro uživatele drog?

Kontaktní centra jsou nízkoprahová zařízení určená cílové skupině uživatelů drog, kde mohou uživatelé drog sami vyhledat pomoc. Odborní pracovníci jim poskytují služby a informace zaměřené na snižování rizik spojených s bráním drog. Typickou nabídkou jsou výměnné programy injekčního materiálu, sociální a zdravotní poradenství, testy na infekční choroby a zprostředkování léčby. Dalšími poskytovanými službami určenými uživatelům v nepříznivé sociální situaci jsou například hygienický servis, praní prádla.

Cílem zařízení je jak snížit zdravotní a sociální škody, které si narkomani způsobují, tak ochránit společnost před infekčními chorobami a dalšími problémy.

Nízkoprahová centra pro bezdomovce

Jedná se nejčastěji o denní centra nebo noclehárny - jde o sociální zařízení sloužící lidem, kteří nemají zabezpečeny nezbytné podmínky na přežití.

Bezdomovci mají možnost se najíst, udržovat základní hygienu, být aspoň část

dne v teple či přespat a nezmrznout. Tato zařízení zároveň pomáhají bezdomovcům „odrazit se ode dna“ – vyřídit si doklady, najít si bydlení či práci. Zprostředkovávají také testy na infekční choroby – např. tuberkulózu.

Další typy programů:

Programy zaměřené na prostituci

Důraz je kladen na riziko sexuálně přenosných chorob – zdravotní servis, distribuce kondomů a testy na choroby.

Práce v sociálně vyloučených lokalitách

Jde o podporu sociálně slabým rodinám, žijícím v sociálně vyloučených lokalitách. V České republice jde především o práci v místech, jejichž obyvateli jsou především chudí lidé. Důraz je kladen na pomoc ke zlepšení bytové situace, hledání zaměstnání, výchovu dětí, jednání na úřadech.

Programy pro specifické skupiny

Existují i další formy nízkoprahových programů, které ale v České republice nejsou nebo jsou zastoupeny pouze ojediněle. Jde např. o práci se squatery (osobami, které nelegálně obsadí dům), skinheads, punks, gangy, sprejery, agresivními fotbalovými fanoušky (hooligans) apod.

Kdo to platí?

Mnoho zařízení se nachází systematicky ve stavu finanční nouze. Donátory, tedy těmi, kteří tuto oblast platí, jsou jednak orgány státní správy – především ministerstvo práce a sociálních věcí, Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky, ministerstvo zdravotnictví. Dalším zdrojem prostředků je samospráva – tedy jednotlivá města a i kraje. Obrovský podíl na tom, že nízkoprahové sociální služby existují, mají ale také nadace, které rozvoj těchto služeb financovaly.

Příkladem je oblast nízkoprahových klubů pro děti a mládež. Na jejich rozvoji má „Iví“ podíl především Nadace rozvoje občanské společnosti a její programy Gabriel a Pomozte dětem, nebo Nadace VIA a program Fond mládeže firmy Levi Strauss. (red)

Česká asociace streetwork (ČAS) sdružující nízkoprahové sociální služby

Poslání a cíle

ČAS je profesní organizace zastupující fyzické i právnické osoby působící v oblasti nízkoprahových sociálních služeb (terénní programy, nízkoprahová zařízení pro děti a mládež, kontaktní centra).

Jejím hlavním cílem je zvyšování kvality práce v oblasti nízkoprahových sociálních služeb, zejména:

- vytvářením klimatu pro práci v oboru (síťuje, napomáhá komunikaci členů, propaguje oblast, atd.),
- podporováním vlastní vnitřní činnosti na profesionalizaci oboru (vytváří definice, standardy, stanovuje měřítko kvality, definuje využívání supervize, vytváří akreditační a evaluační systém, atd.),
- realizací projektů určených pro odbornou veřejnost (zejména vzdělávací a výcvikové programy),
- organizací profesních setkání (konference, semináře, případně jiné odborné akce).

Řízení

ČAS je nevládní nezisková organizace, která nemá vlastní placený aparát. Řídícím orgánem je výkonný výbor v čele s předsedou, kterým je od roku 1999 Jan Čechlovský.

Historie

ČAS byla založena v dubnu 1997 původně jako profesní organizace sdružující odborníky působící v oblasti terénní sociální práce („streetwork“). Později začala působit také v programech nízkoprahových zařízení pro děti a mládež (NZDM). V roce 2003 došlo k oficiálním změnám v organizaci, které přinesly především rozšíření jejího působení na oblast nízkoprahových sociálních služeb

Dosavadní činnost ČAS

- od 1997 se podílí na přípravě a vydávání bulletinu pro sociální prevenci, pomoc a intervenci ěthum

- 1999 spoluorganizovala konferenci Kroky do rizika - žně nebo úhor? (Praha 1999)

- 1999-2000 se podílela jako odborný garant projektu na realizaci vzdělávacích kursů v rámci programu OSF Děti ulice

- 2001 připravila a realizovala česko-německou konferenci Terénní práce s mládeží - současnost a budoucnost

- od 1/2002 realizuje cyklus pravidelných odborných seminářů na pražském magistrátu

- 2002-2003 realizovala Vzdělávací program Gabriel 1 a 2 pro pracovníky nízkoprahových zařízení pro děti a mládež podpořený v rámci programu Gabriel Nadace rozvoje občanské společnosti (dále jen NROS)

- 2003 zrealizovala projekt Podporných auditů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež ve spolupráci a za finanční podpory programu Gabriel NROS

- květen 2003 připravila a zrealizovala konferenci na téma Práce s neorganizovanými dětmi a mládeží (pražský magistrát)

- 2003 připravila a realizovala ve spolupráci s Nadací VIA a firmou Levi Strauss

kampaň Výroční cena pro pouliční a klubové pracovníky, určenou jednotlivci nebo organizaci za kvalitní práci v oblasti terénní práce (streetwork) a nízkoprahových programů pro děti a mládež

- podzim 2003 poskytla know-how a odborníky Nadácii mládeže Slovenska pro spuštění grantového programu Snižujeme prahy, který usiluje o vznik nízkoprahových zařízení pro děti a mládež na Slovensku

- 2004 upravuje a dokončuje Standardy NZDM vytvořené pracovní skupinou ČAS www.streetwork.ecn.cz

e-mail: cas-street@email.cz (red)

Chráněný byt pro mentálně postižené

Nový chráněný byt otevřelo v Praze 13 občanské sdružení Pohoda - společnost pro normální život lidí s postižením.

„V bytě, který jsme získali s podporou magistrátu, nalezneme svůj domov až šest dospělých lidí s mentálním postižením,“ uvedla ředitelka Pohody Ladislava Dolínková. „Budou zde žít podobně jako běžná rodina. Společně se starat o domácnost, učit se novým dovednostem nejen zde, ale například i v denním stacionáři Pohody. Pro řadu z nich je to nová zkušenost. Rozhodně však tímto neztrácejí kontakt se svou rodinou,“ vysvětlila ředitelka.

Vstřícná slova zazněla od starosty MČ Prahy 13 Davida Vodrážky: „Jsme rádi, že je Pohoda v Praze 13. Úroveň společnosti se pozná podle toho, jak se umí postarat o lidi, kteří potřebují pomoci,“ dodal. První patro chráněného bytu tvoří společná kuchyň, jídelna a sociální zařízení. Druhé patro se třemi pokoji je pak privátní zónou každého klienta. Nepřetržitě je v bytě k dispozici asistent,

který je nejen odborníkem, ale i rodičem, přítelem, umí poradit i pohladit po duši.

Na rozloučenou si každý účastník odnesl jeden z Pohodových dárků, které vlastnoručně vyrobili klienti Pohody.

Eva Janatová

Budoucí manažeři a pomoc dětem, jde to dohromady?

V zemích s delší tradicí dobrovolné práce je obvyklé, že ti, kteří mají v životě dostatek (radosti, zdraví, vzdělání, příležitostí), část svého času a energie věnují těm, které život zatížil nějakým hendikepem. V České republice zatím máme k tomuto stavu pouze nakročeno. Na Fakultě managementu Vysoké školy ekonomické v Jindřichově Hradci jsme se ve školním roce 2003/2004 pokusili o kultivaci sociálního kapitálu našich studentů a nabídli jim možnost zapojit se do dobrovolné pomoci dětem ve věku 6–15 let v programu Pět P.

Co se pod názvem Pět P skrývá? Přátelství, podpora, prevence, péče a pomoc dětem, které mají z různých důvodů, ať už zdravotních, sociálních, či jiných, život složitější než jejich vrstevníci. V rámci programu pracují dobrovolníci, studenti naší fakulty, kteří prošli intenzívním kursem s psychologickým posouzením předpokladů pro účast v programu. Výcvikový kurs se konal ve dnech 24.–26. 10. 2003, kromě psychologických testů jsme probrali potřebná témata tak, aby studenti byli teoreticky i prakticky (formou modelových situací) připraveni na svou budoucí roli.

Do prvního ročníku programu (druhý chystáme spustit v září 2004) se přihlásilo celkem 11 dobrovolníků. Během

programu vzniklo 10 dvojic, které se scházejí podle pravidel programu a radost obou stran je zřejmá. Dobrovolník se individuálně setkává s jedním dítětem na 2–3 hodiny týdně, společné chvíle tráví např. v kině, cukrárně či klubovně, podle jejich dohody. Setkávání si klade za cíl prospět dítěti – navázat s ním kamarádský vztah, ulehčit mu postavení mezi jeho vrstevníky, pomoci mu lépe se zařadit do společnosti a být mu oporou. Program realizujeme ve spolupráci s Hestia – Národním dobrovolnickým centrem a uskutečnění programu v tomto roce finančně podpořil Krajský úřad Jihočeského kraje.

Aby pomoc nebyla nahodilá, vytvořili jsme na Fakultě managementu VŠE odborný tým programu (koordinátorka programu, supervizorka programu a studentské koordinátorky), který se účastní práce s dobrovolníky. Po celou dobu jejich kontaktu s vybraným dítětem mají studenti k dispozici průběžnou supervizi, kde mohou dobrovolníci získat cenné rady a podporu pro svou práci. Schůzky dobrovolníků s dětmi zatím probíhají ke spokojenosti všech zúčastněných – dětí, rodičů, studentů i realizačního týmu fakulty. Do budoucna usilujeme o zdokonalení metodiky ověřování efektivnosti tohoto programu, rovněž bychom chtěli prokázat přínosy programu nejen pro děti, ale i pro dobrovolníky. Práci s metodou hodnocení programu Program-Based Outcome Evaluation studenti získají zkušenosti s metodikou vědecké práce. Při výchově mladých manažerů se především snažíme posílit u nich vědomí sounáležitosti s druhými a potřebu pomáhat jiným bez nároku na odměnu.

Jaroslava Sedláková

Objednávka předplatného 2004-05

Jméno a adresa objednatele (PSC)

Fakturační adresa (PSC);

uvádějte prosím tehdy, je-li fakturační adresa odlišná od adresy zasílací. Platí pro objednávky organizací.

telefonní číslo:

e-mail:

IČO, DIČ objednatele:

Závazně objednávám předplatné časopisu Sociální práce / Sociálna práca na rok*:

2004 ks 2005 ks

Prosím o zaslání minulých čísel: *

ks 2/2002 Romové v ČR

ks 4/2003 SP v romských komunitách

ks 1/2003 Vzdělávání

ks 1/2004 Standardy kvality soc. služeb

ks 2/2003 Náhradní výchovná péče

ks 2/2004 Rodina a péče o seniory

ks 3/2003 Teorie a metody SP

ks 3/2004 Komunitní práce

Druh předplatného (vybrané zakřížkujte): *

studentské - 4 x 59 Kč za rok 2004: celkem 236 Kč

občanské - 4 x 89 Kč za rok 2004: celkem 356 Kč

pro organizace - 4 x 189 Kč za rok 2004: celkem 756 Kč

Platbu provedu*: složenkou převodem z účtu

Adresa redakce: **Časopis Sociální práce / Sociálna práca**

ASVSP, FSS MU, Gorkého 7, 602 00 Brno,

tel.: 549 493 895, IČO: 49465619

číslo účtu: 777630001/2400

e-mail: socialni_prace@quick.cz

www: <http://socprace.webpark.cz/>

Podpis/razítko:

Studenty žádáme o doložení studia (např. potvrzení o studiu, kopie ISIC - oboustranně)

* vybrané vypište nebo zakřížkujte

Časopis vychází čtyřikrát v roce a publikuje co nejširší spektrum článků relevantních pro sociální práci. Články mohou být zaměřeny na jakýkoliv aspekt praxe, výzkumu, teorie či vzdělávání. Časopis má následující strukturu:

1) Editorial; 2) O čem se mluví; 3) Anketa; 4) Fakta, vyhlášky, zákony, dokumenty...; 5) Pohledy na věc; 6) Akademické statě; 7) Studentské práce; 8) Školy se představují; 9) Inspirace pro praxi; 10) Recenze knih; 11) Zprávy, akce, oznámení; 12) Kontakty

Časopis je zaměřen na publicisticko-praktickou a akademickou část. Zatímco v částech 6 a 7 jsou publikovány zejména texty, které referují o výzkumu a studentských pracích, ostatní části jsou koncipovány širěji a jsou určeny pro publikování textů autorů z praxe (informace o zajímavých projektech, problematických skutečnostech výkonu profese atp.). Nároky na úroveň autorských textů určených pro publikaci v jednotlivých rubrikách jsou odlišné. Následující pokyny jsou pak adresovány autorům do akademické části časopisu.

1) Pokyny autorům akademických textů

Redakce přijímá příspěvky, které odpovídají profilu časopisu. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci v časopise Sociální práce / Sociální práce. Uveřejněná stať se stává majetkem časopisu a přetisknout její část nebo použít obrázek v jiné publikaci lze jen s citací původu. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Nabídka rukopisů

Redakci se zasílají tři provedení rukopisu. Jedno provedení na disketě 3,5 palce ve formátu a dvě tištěné kopie, které neobsahují jméno ani pracoviště autora. Odkazy v textu, které by mohly vést k identifikaci autora se uvádějí na zvláštním listu. Recenzní řízení je oboustranně anonymní, práce jsou posuzovány po stránce obsahové i formální. Na základě posudků rozhodne redakční rada o jejich přijetí či odmítnutí. Podle připomínek recenzentů může být práce vrácena autorům k doplnění, či k přepracování.

Rozhodnutí o vydání

O výsledku recenzního řízení je autor vyrozuměn. V případě potřeby je autor vyzván, aby dodal konečnou verzi práce buď na disketě 3,5 palce ve formátu RTF nebo elektronickou poštou. Disketu je nutno označit nálepkou se jménem souboru.

Náležitosti rukopisu

Text musí být napsán v souladu s platnými jazykovými normami. Formátování textu odpovídá textové normostraně (tj. 30 řádků /řádkovač 2/ po 60 úhozech). Texty žádáme napsané písmem Times New Roman, velikost písma 12, styl písma Normální. Stránky jsou očíslovány. Poznámky pod čarou lokalizujte výhradně na konec stať. Prosíme, abyste dodržovali standard časopisu pro citaci literatury podle ČSN ISO 690 (010197).

1. **Titulní strana** obsahuje výstižný a stručný název práce v češtině a angličtině, jména všech autorů, biografickou charakteristiku (do 50 slov) a v poznámce pod čarou také kontaktní informaci pro korespondenci.
2. **Abstrakt** v češtině v rozsahu maximálně 200 slov.
3. **Abstrakt** v angličtině v rozsahu maximálně 200 slov v angličtině.
4. **Vlastní text** (rozsah maximálně 5 000 slov)
5. **Seznam citované literatury:** Autorzy žádáme, aby zvýšenou pozornost věnovali přesnému a korektnímu odkazování (viz níže). V textu se odkazuje uvedením autorova příjmení, roku publikace (Korda, 2002) a v případě, že se jedná o doslovnou citaci, také strany uvedené za rokem po dvojtečce. Seznam literatury je uveden na konci staťe a je v něm uvedena pouze literatura, na kterou se v textu odkazuje. Seznam je uspořádán abecedně podle autorů a v případě, že se odkazuje na více prací téhož autora, jsou jeho práce uvedeny chronologicky. Jestliže se odkazuje na práce autora, které publikoval v tomtéž roce, jsou práce odlišeny uvedením písmena a, b atd. u roku vydání.

Citace a odkazy se uvádějí v souladu s ČSN ISO 690 (010197). Vybrané příklady zde uvádíme:

Monografická publikace:

PELIKÁN, J. *Základy výzkumu*. Praha: Karolinum, 1998.

Příspěvky do monografické publikace:

FOUČKOVÁ, M. *Reinkarnace a hlubinná terapie*. In WHITTON, J. L., FISHER, J. *Život mezi životy*. Brno: Bollingenská věž, 1992, s. 9–14.

Příspěvek do časopisu

WINTER, J. *Z trosk likvidace signál celé Evropy*. *Českomoravský profit*, 1995, roč. 6, č. 28, s. 10–11.

Studentské práce akademického charakteru: Snaha o úroveň jako u akademických článků. Předpokládá se pouze částečná znalost a orientace v dané problematice. Použití literatury a citace jako u akademických staťí jsou předpokladem.

Studentské práce esejistického charakteru: Předpokládá se osobní znalost a zkušenost s tématem z praxe, popř. jako kritická úvaha nad skutečnou praxí. Citace a literatura nejsou podmínkou.

2) Pokyny pro formát recenzí

Rubrika recenze nabízí prostor všem zájemcům, kteří chtějí seznámit ostatní čtenáře se zajímavými knihami z oblasti sociální práce a příbuzných oborů. Maximální rozsah recenze je stanoven na 1 000 slov. Recenze musí obsahovat plný bibliografický údaj o hodnocené knize /zpracovaný podle ČSN ISO 690 (010197)/ a stručnou biografickou informaci (do 50 slov) o autorovi recenze spolu s kontaktem na pracoviště, příp. e-mailem.

Nabídky recenzí zasílejte ve formátu RTF na disketě 3,5 palce či e-mailem.

3) Ostatní rubriky

Příspěvky ostatních rubrik nemají stanovený závazný formát, jejich podoba bude upřesňována individuálně na základě dohody s redakcí.

4) Kontaktní údaje:

Své příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Časopis Sociální práce / Sociální práce
ASVSP, Fakulta sociálních studií MU, Gorkého 7, 602 00 Brno
Telefon: +420 549 493 895, e-mail: socialni_prace@quick.cz
www: <http://socprace.webpark.cz>

Redakční rada:

Mgr. Martin Bednář, Ph.D.

PaedDr. Oldřich Chytil, Ph.D.

doc. PhDr. Oldřich Matoušek, CSc.

doc. PhDr. Libor Musil, CSc.

PhDr. Eva Mydlíková

PhDr. Pavel Navrátil, Ph.D.

PhDr. Milan Schavel, Ph.D.

doc. PaedDr. Štefan Strieženec, CSc.

prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc.

Sociální práce / Sociálna práca

Časopis pro teorii, praxi a vzdělávání v sociální práci

Vydává Asociace vzdělavatelů v sociální práci

Číslo/ročník: 3/2004

Adresa redakce: ASVSP, Gorkého 7, 602 00 Brno

tel.: +420 549 493 895

www: <http://socprace.webpark.cz>

e-mail: socialni_prace@quick.cz

Redakce: PhDr. Pavel Navrátil, PhD.; Pavel Bajer; ThMgr. Stanislava Ševčíková; Mgr. Pavel Horák; Michal Šedivý

Foto na titulní straně: Libor Boček, Graf B

Grafická úprava: Libor Boček, Graf B

Layout: Martin Málek

Předplatné: roční předplatné (4 čísla) pro studenty 236 Kč, občanské 356 Kč, pro organizace 756 Kč; půlroční předplatné (2 čísla) pro studenty 118 Kč, občanské 178 Kč, pro organizace 378 Kč

Evidenční číslo MK: MK ČR E 13795

Akademické statě procházejí recenzním řízením.

Otištěné příspěvky nejsou honorovány. Redakce si vyhrazuje právo upravit nevyžádané příspěvky do publicistické části.

ISSN: 1213-624